

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

**TÜRK VE ALMAN EDEBİYATINDAN SEÇİLEN ESERLERDE
ENGELLİ KARAKTERLERİN SUNULUŞ BİÇİMLERİ
(KEMAL TAHİR – *KÖYÜN KAMBURU*,
HASAN ALİ TOPTAŞ – *SONSUZLUĞA NOKTA*,
STEFAN ZWEIG – *UNGEDULD DES HERZENS*,
GÜNTER GRASS - *BLECHTROMMEL*)**

Özgül SEZER

Doktora Tezi

Ankara, 2019

TÜRK VE ALMAN EDEBİYATINDAN SEÇİLEN ESERLERDE
ENGELLİ KARAKTERLERİN SUNULUŞ BİÇİMLERİ
(KEMAL TAHİR – *KÖYÜN KAMBURU*,
HASAN ALİ TOPTAŞ – *SONSUZLUĞA NOKTA*,
STEFAN ZWEIG – *UNGEDULD DES HERZENS*,
GÜNTER GRASS - *BLECHTROMMEL*)

Özgül SEZER

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2019

KABUL VE ONAY

Özgül SEZER tarafından hazırlanan "TÜRK VE ALMAN EDEBİYATINDAN SEÇİLEN ESERLERDE ENGELLİ KARAKTERLERİN SUNULUŞ BİÇİMLERİ (KEMAL TAHİR – KÖYÜN KAMBURU, HASAN ALİ TOPTAŞ – SONSUZLUĞA NOKTA, STEFAN ZWEIG – UNGEDULD DES HERZENS VE GÜNTER GRASS – BLECHTROMMEL)" başlıklı bu çalışma, 12.09.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

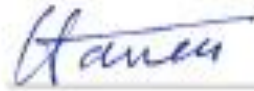
Prof. Dr. Erkan ZENGİN (Başkan)

Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM (Danışman)

Prof. Dr. Onur Bilge KULA

Prof. Dr. Osman TOKLU

Prof. Dr. Dursun ZENGİN

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylanm.

Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihinden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihinden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

12.09.2019

ÖZGÜL SEZER

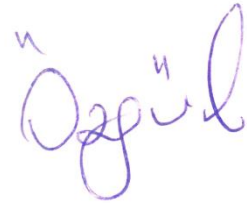
“**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.**

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Özgül SEZER

TEŞEKKÜR

Bu çalışma süresince her daim özenle ve sabırla bana desteğini sunan saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM'a en içten duygularıyla teşekkür ederim. Özellikle çalışma konusunu önererek bu alanın kapılarını bana açtığı için ve her evrede bilgi ve deneyimini benden esirgemeyerek her fırsatta çalışmamla ilgilendiği için de müteşekkirim.

Başta Prof. Dr. Onur Bilge KULA olmak üzere, Hacettepe Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü tüm akademik personeline değerli bilgi ve deneyimlerini yedi yıl boyunca benimle paylaştıkları için minnettarım.

Engellilik sosyolojisi dersine beni kabul ederek bakış açımı genişleten ve sonrasında da desteğini benden hiçbir zaman esirgemeyen sayın hocam Prof. Dr. Esra BURCU SAĞLAM'a teşekkür ederim.

Lisans eğitim hayatım boyunca ve sonrasında her daim yanımda olarak beni motive eden sayın hocam Dr. Öğr. Üyesi İsmail DEMİRBAĞ'a ve tez yazım aşamasında sunduğu öneri ve destek için Kutay SORGUÇ'a minnetimi özellikle belirtmek isterim.

Anneme, ablam Özlem ÇELİK'e ve kardeşim Büşra SOLAK'a hayatımın her anında yanımda oldukları için teşekkür ederim.

Son olarak eşim Karl Eugen REIS'a ve gelişini sabırsızlıkla beklediğim kızım Maria Zeynep'e varlıkları için sonsuz teşekkürler...

Sihirli değneği ile hayatıma dokunan
Seval Korkmaz'a...

ÖZET

Sezer, Özgül. Türk ve Alman Edebiyatından Seçilen Eserlerde Engelli Karakterlerin Sunuluş Biçimleri (Kemal Tahir – *Köyün Kamburu*, Hasan Ali Toptaş – *Sonsuzluğa Nokta*, Stefan Zweig – *Ungehduld Des Herzens*, Günter Grass - *Blechtrommel*), Doktora Tezi, Ankara, 2019.

Engelli bireyler son yıllarda sosyal bilimlerde birçok çalışmanın konusu olmuştur. Bu çalışmada da engellilik çalışmalarının temel vurgularını da göz önünde bulundurarak, fiziksel engelli bireylerin edebi eserlerdeki temsili ele alınacaktır. Edebi eserlerde engelli bireyi kaleme alan yazarların tutumu, engelliliğin yazınsallaştırılması, engelli bireyin nasıl bir karakter çizimi ile okuyucuya sunulduğu ve hangi bağlamlarda aktarıldığı Türk ve Alman edebiyatından seçilen toplamda dört eserde (Kemal Tahir, *Köyün Kamburu*; Hasan Ali Toptaş, *Sonsuzluğa Nokta*; Stefan Zweig, *Ungehduld des Herzens*; Günter Grass, *Blechtrommel*) açıklanacaktır. Bir diğer önemli soru, engelliliğin sosyal gerçeklik ile mi yoksa yazınsallığın en belirgin özelliklerinden biri olan kurgu olarak mı kaleme alındığıdır. Eserler arasındaki benzerlikler, farklılıklar ya da ortak noktalar ortaya çıkarılacaktır.

Anahtar Sözcükler

Edebiyat, Engellilik Çalışmaları, Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi

ZUSAMMENFASSUNG

SEZER, Özgül. Die Darstellungsweise von den Menschen mit Behinderung in ausgewählten Werken der türkischen und deutschen Literatur (Kemal Tahir – *Köyün Kamburu*, Hasan Ali Toptaş – *Sonsuzluğa Nokta*, Stefan Zweig – *Ungeduld Des Herzens*, Günter Grass - *Blechtrommel*), Dissertation, Ankara, 2019.

In den letzten Jahren wurden Menschen mit Behinderung in vielen sozialwissenschaftlichen Studien thematisiert. Diese Arbeit befasst sich mit der Darstellungsweise von Menschen mit Behinderung in literarischen Werken beruhend auf grundsätzlichen Schwerpunkte des Behindertenstudiums. In den ausgewählten vier Werken aus türkischer und deutscher Literatur (Kemal Tahir, *Köyün Kamburu*; Hasan Ali Toptaş, *Sonsuzluğa Nokta*; Stefan Zweig, *Ungeduld des Herzens*; Günter Grass, *Blechtrommel*) werden sowohl das Erzählverhältnis der Autoren analysiert, als auch die Literalität von Behinderung und Charakterisierung behinderter Menschen untersucht. Ein weiterer Schwerpunkt liegt auf dem literarischen Kontext, in dem diese Menschen dargestellt werden. Eine andere Frage ist, ob die Behinderung vor dem Hintergrund der sozialen Wirklichkeit oder fiktiv behandelt wird. Die Ähnlichkeiten, Unterschiede oder Gemeinsamkeiten zwischen den Werken werden aufgezeigt.

Schlüsselwörter

Literatur, Disability Studies, vergleichende Literaturwissenschaft

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ADAMA	v
ÖZET	vi
ZUSAMMENFASSUNG	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR DİZİNİ	xii
TABLolar DİZİNİ	xiv
ŞEKİLLER DİZİNİ	xv
GİRİŞ	1
1. EDEBİYAT VE ENGELLİLİK İLİŞKİSİ ÜZERİNE KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	6
1.1. KONU	6
1.2. AMAÇ	6
1.3. ÖNEM	8
1.4. KAPSAM	9
1.5. SINIRLILIKLAR	10
1.6. YÖNTEM	10

2. LİTERATUR TARAMASI	12
2.1. TÜRKİYE’DE EDEBİYATTA ENGELLİLİK KONUSU İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR	12
2.2. ALMANYA’DA EDEBİYATTA ENGELLİLİK KONUSU İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR	13
3. ENGELLİLİK	15
3.1. ENGELLİLİK TANIMI	15
3.2. ENGELLİLİK ÇALIŞMALARI	20
3.3. ENGELLİLİK MODELLERİ	31
3.3.1. Medikal Model.....	32
3.3.2. Sosyal Model.....	35
3.4. ENGELLİLİK VE EDEBİYAT İLİŞKİSİNDE HANGİ MODEL YÖN VERİCİDİR?	42
3.5. STİGMA	43
3.6. DİN VE ENGELLİLİK İLİŞKİSİ	49
3.7. KAPİTALİZM VE ENGELLİLİK İLİŞKİSİ	51
3.7.1. Büyük Kapatılma.....	55
4. TÜRKİYE’DE ENGELLİLİK GERÇEĞİ	60
5. ALMANYA’DA ENGELLİLİK ÇERÇEĞİ	66
5.1. WEİMAR CUMHURİYETİ DÖNEMİNDE ENGELLİLİK (1918- 1933)	67
5.2. NASYONAL SOSYALİZM (ADOLF HİTLER) DÖNEMİNDE ENGELLİLİK (1933-1945)	71

5.3. SAVAŞ SONRASI BÖLÜNÜŞ ALMANYA	82
5.3.1. Demokratik Alman Cumhuriyeti (DDR) (1949-1990).....	83
5.3.2. Almanya Federal Cumhuriyeti (BRD) (1949-1990).....	85
5.4. ALMANYA'DA ENGELLİLİK ÇALIŞMALARI	86
6. ENGELLİ BİREYLERE YAKLAŞIMDA ETKİN AHLAKİ DEĞERLENDİRMELER VE TUTUMLAR	92
6.1. SEMPATİ	92
6.2. MERHAMET/ACIMA	93
6.3. DIŞLAMA	95
7. DİL VE DİL - DÜŞÜNCE İLİŞKİSİ	100
7.1. DİL VE EDEBİYAT İLİŞKİSİ	103
8. EDEBİYATTA ENGELLİLİK	109
8.1. DİL, KÜLTÜR VE ENGELLİLİK İLİŞKİSİ	109
8.1.1. Kültürdeki Huzursuzluk.....	112
9. EDEBİYAT VE DELİLİK İLİŞKİSİ	115
10. ENGELLİLİĞİN YAZINSALLAŞTIRILMASI	118
11. ROMAN ANALİZ YÖNTEMLERİ	129
11.1. ZAMAN	131
11.2. MEKÂN	134
11.3. ANLATICI	136

11.4. OLAY ÖRGÜSÜ	137
11.5. KARAKTER	137
11.5.1. Karakter Oluşturma.....	140
11.5.2. Karakter Analizi.....	148
11.5.3. Tip.....	150
12. ESER ANALİZLERİ	153
12.1. KÖYÜN KAMBURU	154
12.2. SONSUZLUĞA NOKTA	181
12.3. UNGEDULD DES HERZENS (SABIRSIZ YÜREK)	189
12.4. BLECHTROMMEL (TENEKE TRAMPET)	218
SONUÇ	236
KAYNAKÇA	250
Ek 1: ETİK KURUL MUAFİYET FORMU	268
Ek 2: ORJİNALLİK RAPORU	270

KISALTMALAR DİZİNİ

ADA:	American Disability Act Amerikan Engelliler Yasası
Akt.	Aktaran
Bknz.	Bakınız
BM:	Birleşmiş Milletler
BRD:	Bundesrepublik Deutschland
Çev.	Çeviren
DDR:	Demokratische Deutsche Republik Demokratik Alman Cumhuriyeti
DIG:	Disablement Income Group Engellilik Gelir Grubu
Ed.	Editör
ICIDH:	International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps Internationale Klassifikation der Funktionsfähigkeit, Behinderung und Gesundheit Bozukluk, Yeti Yitimi ve Engelliliğin Uluslararası Sınıflandırması
TDK:	Turkish Language Institution Institut für türkische Sprache Türk Dil Kurumu
UNO:	United Nations Organization Birleşmiş Milletler Vereinte Nationen

- UPIAS:** Union of the Physically Impaired Against Segregation
Vereinigung der körperlich Beeinträchtigten gegen Segregation
Ayrımcılığa Karşı Fiziksel Yeti Yitimi Olanların Birliği
- WHO:** World Health Organisation
Weltgesundheitsorganisation
Dünya Sağlık Örgütü
- Vd.** Ve diğerleri
- Vb.** Ve benzerleri

TABLÖLAR DİZİNİ

TABLO 1: Toplumdaki Diğer İnsanların Kendilerini Nasıl Gördüklerine/Tanımladıklarına İlişkin Düşünceleri

TABLO 2: Engelli Bireylere Göre Diğer İnsanların Kendilerini Birinci Dereceden Rahatsız Edici Davranışların Dağılımı

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Otto Dix: Streichhölzhaendler Tablosu

Şekil 2: Elk Eber: So war SA Tablosu

Şekil 3: Engelli Bireyden Yüksek Atlama Performansı

Şekil 4: Posta Pulu 1

Şekil 5: Posta Pulu 2

GİRİŞ

Her toplum kendine bir öteki grup yaratır. Dil, din, ırk, cinsiyet gibi toplumsal kategoriler bu öteki grubu belirlemede yön verici bir rol oynar. Bu gruplar toplumdaki topluma ve hatta aynı toplum içerisinde dönemden döneme dahi değişiklik gösterebilir. Ancak engelli bireylerin, tarihsel süreç incelendiğinde hemen hemen her toplumun öteki grubu olarak kabul edildiği görülür. Bunun kaçınılmaz bir sonucu olarak engelli bireyler toplumsal iletişim ağında dezavantajlı konuma düşmüşlerdir.

Günümüz koşullarını göz önünde bulundurmak gerekirse, engelli bireylerin hâlâ bir öteki grup olarak adlandırıldığı ve belli başlı problemler ile karşı karşıya kaldığı söylenebilir. Problemlerin çözümü için örgütlenen bireylerin mücadelelerindeki ana vurgulardan birisi, toplumda onlara yönelik var olan olumsuz adlandırmalardır. Bireylere karşı toplumun sergilediği tutum, davranış ve adlandırmalar çok katmanlıdır ve kültürel tanımlamaların somut bir göstergesidir. Kültürün aktarım araçları, engelli bireylerin deneyimlediği her türlü yaşantıyı şekillendirmekte ve toplumsal bilincin inşasında ve sürekliliğinde aktif rol oynamaktadır.

Engelli bireylere karşı toplumların sergilediği tutumların, o kültürün engellilik tanımlaması ile yakından ilgili olduğu belirtilmiştir. Kültürel bakış açısı ile engellilik tanımının toplumdan topluma farklılık göstermesindeki en önemli belirleyiciler olarak dini öğretiler, tarihsel birikim, siyasi yaklaşımlar, ekonomik durum ve toplumsal önyargılar ile kalıplaşmış düşünce yapıları sayılabilir. Dil, din, tarih gibi toplumsal bilincin oluşturucuları olarak adlandırılan kültürel öğeler arasında edebiyatın önemli bir yeri vardır. Edebiyat kültürel değerlerin hem şekillenmesini hem de pekiştirerek sonraki kuşaklara aktarılmasını sağlar.

Edebiyat ve engellilik ilişkisini temel alan bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde öncelikle tezin konusu, amacı, önemi, kapsamı, sınırlılıkları ve yöntemi ile genel bir giriş gerçekleştirilecektir.

Tezin akademik olarak hangi boşluğu doldurmayı hedeflediği belirlenmeden önce edebiyatta konu ile ilgili olarak Türkiye’de ve Almanya’da gerçekleştirilmiş temel çalışmalara yer verilecektir. Ardından aynı bölümde engelliliğin tanımı, içeriği ve kapsamı, engellilik çalışmaları ve engellilik sosyolojisinin ne olduğu ve bu çalışmada ele alınmasının zorunluluğu aktarılmaya çalışılacaktır.

Engellilik Çalışmaları (Disability Studies – Studieren über Behinderung) başlığı altında engelli bireylerin ve yakınlarının, özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere’de başlayan haklı mücadeleleri aktarılacaktır. Bu mücadelelerin ortaya çıkmasında etkili olan olayların neler olduğu, aktarılan mücadelelerin söz konusu bu çalışma ile ne gibi bağlantılarının bulunduğu, engellilik hareketlerinin kilit fikirleri ile beraber sunulacaklardır.

Engellilik Modelleri kapsamında, engelli bireylere dair genel değerlendirmelerde ve ele alışlarda ağırlık noktalarının neler olduğu sorusu üzerinde durulacaktır. Medikal model ile başlayan bu sürece bir isyan vurgusu taşıyan sosyal modelin ortaya atılmasının gerekçeleri ve bu çalışmanın bu modele dayandırılmasının gerekliliği belirtilecektir.

Edebi eserlerin yorumlanmasında gerekli olan dini bakış açısından hareketle *dinde engelliliğin konumu* diğer bir konu başlığını oluşturmaktadır. Dini öğretilerin insan hayatı üzerindeki tartışılmaz yön verici etkisi göz önünde bulundurularak, engelliliğin nasıl bir toplumsal kategori oluşturmasına ve engelli bireylere dair hangi tutumların oluşmasına zemin hazırladığı tartışılacaktır. Ayrıca engelli bireylerin kendilerinin ve ailelerinin bu deneyimi yaşarken dini değerlerinin rolü de cevaplandırılması hedeflenen sorular arasında yer almaktadır.

Bu bölümü, kapitalizme dayalı ilişkilerin ağırlıklı olduğu dönemde engelli bireylerin dışlanması feodal döneme nazaran daha fazla olduğunu gerekçelendiren kapitalizm ve engellilik başlığı takip edecektir.

Stigma ve Engelli Birey İlişkisi başlıklı bölümde, bu çalışmanın da çıkış noktasını oluşturan engelli bireylerin toplum içerisinde hangi adlandırmalarla karşı karşıya kaldığı sorusu ele alınmaktadır. Bu sorudan hareketle, engelli birey ile kendini çoğunluk olarak adlandıran engelli olmayan bireylerin toplumsal ilişkilerinde her iki tarafın da nasıl bir tutum sergilediği üzerine varsayımlar sunulur. Engelli bireylerin ve engelli bireye nasıl davranacağını bilemeyen engelli olmayan bireylerin sergilediği davranışların edebi eserde sergilenen tutumlarla benzerliği bu başlığın varlığını zorunlu kılmıştır.

Türkiye’de ve Almanya’da Engellilik başlığı altında, bu ülkelerde yaşayan engelli bireylere dair demografik, sosyo - ekonomik bilgiler genel bir bilgi derlemesi olarak sunulacaktır. Ayrıca bu iki ülkedeki engelli bireylerin tarihi süreç içerisinde edindikleri deneyimleri de kısaca aktarılacaktır. Seçilen edebi eserlerde özellikle engelli bireylerin deneyimlerini açıklamada ve yazarların engelli karakterlere karşı tutumlarının belirlenmesinde bu iki ülkenin engellilik gerçeklerinin ele alınması zorunlu hale gelmiştir.

Türkiye ve Almanya sınırları içerisinde yaşayan engelli bireylerin toplumsal konumlarının ne olduğu sorusunu cevaplandırmaya çalışan bölümden sonra, toplumun engelli bireylere yönelik tutum ve davranışlarına yön veren ahlaki değerlere yer verilecektir. Bu başlık, çalışma devam ederken, edebi eserlerin incelenmesinde daha kapsamlı bir analizin gerçekleştirilmesi için zaruri hale gelmiştir.

Tezin ikinci bölümünde ilk olarak sıklıkla karşılaşılan *genel bir dil tanımlamasına* yer verilmiştir. Bu tanımlamanın zorluğu ve geniş kapsamlı oluşu göz önünde bulundurularak seçici bir değerlendirme gerçekleştirildi. Bu başlığa, dil düşünce

ilişkisi ve edebiyatın engellilik ile ilişkisi de dahil edilmiştir. Dilin sonrasında ise, dilin özel bir kullanım alanı olarak edebiyat ile olan ilişkisine kısaca yer verildi. Yüzyıllar boyu süregelen ve hâlâ net bir sonuca bağlanmamış bu tartışmanın kısa bir yer tutmasının sebebi, aslında tüm çalışmanın ana çerçevesini oluşturmasıdır. Çünkü bu çalışmadaki tüm başlıklarda edebiyat ve dil ilişkisi veya edebiyatın özüne dair bir aktarıma yer verilmek zorunda kalınmıştır.

İkinci bölüme bir çeşit giriş işlevi gören tüm bu konu başlıklarının ardından edebiyatta engellilik başlığı ile ilk olarak dil, kültür ve engellilik ilişkisi ele alınmıştır. Bir engellilik türü olan deliliğin edebiyatta her daim ilgi çekici bir konumu olmuştur. Felsefi düzleme dayandırılan delilik ve edebiyat ilişkisi edebiyat bilimi dâhilinde de yazar ve yaratıcılığının bir çeşit delilik ilişkisi olarak görülmesi bu başlıkta dikkat çekici bir unsur olarak göze çarpar.

Daha sonra, edebiyat ve dış görünüş ile ilgili, özellikle son dönemde yaygın hale gelen görüşlerden de faydalanılarak edebiyatın kolektif bilinç oluşturduğu savunulacaktır. Çalışmanın üçüncü bölümünde seçilen edebi tür olan romanın seçilme nedeni aktarılacak ve ardından anlatının ne olduğu sorusu cevaplanacaktır. Üçüncü bölümde uygulamayı kolaylaştırması açısından roman analiz yöntemi için önemli olan zaman, mekân, olay örgüsü, anlatıcı ve karakter ele alınacaktır. Bu çalışmada engelli karakterlerin esas çıkış noktası olması sebebi ile ağırlık verilen karakter başlığını, karakter oluşturma ve tip başlıkları takip edecektir.

Son bölümde ise ilk iki bölümde aktarılan bilgiler ışığında seçilen eserlerin analizi yer alacaktır. Çalışma için, ilk olarak 1959 yılında, Kemal Tahir tarafından yayınlanan *Köyün Kamburu* analiz edilecektir. Türk edebiyatından seçilen bir diğer eser günümüz yazarlarından Hasan Ali Toptaş tarafından kaleme alınan *Sonsuzluğa Nokta* isimli romandır. Alman edebiyatı dâhilinde kabul edilen ve bu çalışma için seçilen eserlerin ilki ise Stefan Zweig'in *Ungeduld des Herzens (Sabırsız Yürek)* başlıklı romanı iken, analize dâhil edilen son eser ise Günther Grass'ın dünya çapında ses getiren otobiyografik romanı *Blechtrommel (Teneke Trampet)*'dir. Eserlerin analizleri

gerçekleşirken sıralama tercihiinde ilk bölümde aktarılan başlıklar dikkate alınmıştır. Alman edebiyatından seçilen eserlerin analizinde sunulan alıntılar hem Almanca hem de Türkçe olarak aktarılacaktır.

1. EDEBİYAT VE ENGELLİLİK İLİŞKİSİ ÜZERİNE KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Konu

Edebiyat hem geçmiş ile gelecek hem de kültürler arasında bir köprü olma zenginliğine sahiptir. Bu özelliği sayesinde, tüm dünyada ele alınan güncel bir konu olan edebiyatta engelliliğin temsili, engellilik olgusuna bakışta kültürel değerleri değiştiren, geliştiren ve pekiştiren, hatta var olan olumsuz yargıları yok edebilme gücüne de sahip alanlar arası bir çalışmadır.

Bu çerçevede bu tezin konusu Türk ve Alman edebiyatından seçilen edebi eserlerde, sosyal ve kültürel boyutundan hareketle engelli bireylerin analiz edilmesidir. Bu çalışmada her iki kültürün somut birer kesiti olarak kabul edilen edebi eserler, iki kültürde var olan engelli bireyin konumunun ne olduğuna dair bir karşılaştırmaya olanak sağlamaktadır.

1.2. Amaç

Gelişmekte olan bir ülke olması sebebi ve Avrupa Birliği'ne giriş sürecinin de etkisi ile engellilik konusunda Türkiye'de hukuki ve siyasal birçok girişimde bulunmaktadır. Almanya'da ise, engelli bireylerin farklı sosyal deneyimlere sahip bir geçmişin izlerini taşıdığı söylenebilir.

Ancak yapılan sosyolojik çalışmalarda da aktarılacağı üzere, her iki ülkede de engelli bireylere dair olumsuz kültürel tanımlamalar hâlâ mevcuttur. Engellilik çalışmaları için önemli olan hangi alandan bakılırsa bakılsın engelli bireylere yönelik var olan olumsuz adlandırmaların yerine olumlu tanımlamaların inşa edilmesine katkı sağlamaktır. Alınması planlanan kararlarda, daha açık bir ifade ile engelli bireylere yönelik olumsuz tanımlamalarla verilen mücadelede bu alan için edebiyat yetkin bir konumdur. Bu sebeplerden dolayı, çalışmanın konusu hem kültürel temelleri edebiyat eserleri üzerinden tespit etmek hem de konuya eleştirel bir bakış ile öneriler sunmaktır.

Eserlerdeki benzerlikleri, farklılıkları veya ortak noktaları tespit etmek çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada, seçilen eserler üzerinden cevaplandırılması gereken belli başlı sorular aşağıda belirtilmektedir:

* Edebi eserlerde engelliliğin temsili nasıldır? Geniş bir anlatım imkanına olanak veren edebi eserlerde engelliliğin sosyal gerçeklik ile ilişkili olup olmadığı veya mecazi anlatım ile mi aktarıldığı ilk sorudur.

* Engelli bireyler edebi eserlerde hangi karakterler olarak karşımıza çıkmaktadır? Ana karakter olarak mı yoksa ana karakterin ya da olayların gelişimine olanak sağlayan yan karakter olarak mı? Karakterlerin gelişimi ve değişiminde engelli oluşlarının herhangi bir rol oynayıp oynamadığı da önemlidir. Ancak bu bölümde özellikle belirtmelidir ki, seçilen üç eserde engelli karakterlerin ana karakter olması onların bu çalışmada ele alınmasının nedenidir. Sadece tek bir romanda engelli karakter, ana karakterin hayatından önemli bir kesitin aktarıldığı anlatıda yön verici konumda olduğu için çalışmaya dâhil edilmiştir.

* Engelli karakterlerin aktarımının toplumsal gerçeklik ile bağdaşık bağdaşmaması ya da kurgusal bir anlatımla sunulması da önemlidir.

* Edebi eserlerde engelli bireyler kendilerini nasıl adlandırmaktadır? Bu adlandırmaların değişikliği ve bireylerin bu adlandırmalar ile amaçlarının olup olmadığı da analiz için önemlidir.

* Edebi eserlerde toplum engellilere yönelik nasıl bir tutum sergilemektedir? Bu tutumların belirlenmesinde etkili olan faktörlerin neler olduğu ve bu değişkenlerin eserde aktarımı da sunulacaktır.

* Toplumda engelli bireylere dair nasıl bir kültürel tanımlama mevcuttur? Bu tanımlamalar eserlerde sunulan benzetmeler, önyargılar, batıl inançlar, atasözleri ve deyimler üzerinden aranacaktır.

* Edebi eserlerde engelli bireyler ve engellilik nasıl tasvir edilmektedir? Karakterlerin tasvirinde rol alan her türlü ifade bu kapsamda değerlendirilecektir. Onların duygu, düşünce, davranışları, konuşmaları, olaylara karşı sergiledikleri tutum ve tepkileri ile yaşadıkları mekân ya da kıyafetleri de ele alınacaktır. Aynı şekilde

eserde yer alan diğerkarakterlerin onlara dair ifadeleri de karakter çiziminde önemli faktörler olarak dikkate alınacaktır.

* Edebi eserlerde aktarılan engelli bireylere yönelik tutum ve davranışlarda yazarın tutumu nedir? Anlatıcının anlatım tarzının yanı sıra olay örgüsü üzerinden de belirginleşen yazarın tutumu, edebi eserlerin bir iletişim aracı olarak işlevini de cevaplandıracaktır.

* Yazarın bireysel özelliği ya da yaşadığı çağın edebi eser içerisinde belirginleşmiş bir bağlantısı var mıdır?

1.3. Önem

Yukarıda aktarılan soruları cevaplandırmayı amaçlayan bu çalışmanın önemi, Türk ve Alman toplumunun engelli bireye karşı tutum ve davranışlarını edebi esere aktardığı varsayılan romanlardaki engelliliğe bakışı gözler önüne serecek olmasıdır. İki farklı kültürün yazarlarının engelliliğe nasıl anlamlar yüklediği ve engellilik ana başlığından hangi edebi çıkarımlara olanak verdiği önemlidir.

Engelli bireyler toplumdaki diğerbireylerden farklı oldukları için toplum içerisinde farklı anlamlandırılmalarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu anlamlandırmalar kültürel bakış ile biçimlenir. Bu çalışmanın çıkış noktasını engelli bireylerin, kültürel bir öge olan edebi eserlerdeki aktarılış biçimi oluşturmaktadır. Eserlerde aktarılan engelli bireylerin incelenmesi, yazarın hem bireysel hem de içinde yetiştiği kültürün engellilik tanımlamasını yansıtması sebebi ile oldukça önemlidir. Bu çalışmada toplumun ve engelli bireyin kendine yüklediği kültürel anlam edebi eserlerde analiz edilecektir.

Toplumların engellilere ilişkin olumsuz kültürel tanımlamaları şüphesiz edebi eserlerde de yer almaktadır. Engelli bireyin edebi eserde nasıl aktarıldığının önemi, edebi eserlerin engelliliğe bakışı pekiştirme, değiştirme, eleştirme ya da yok etme gücüne sahip olmasında yatar. Sosyal modelin vurgusu olan toplumun, engelli bireylerin karşı karşıya kaldığı tüm sorunların temelinde bizzat kendisinin yer aldığı

ve de değişmesi gerekenin yine bizzat toplumun kendisinin olduğu vurgusu toplumun değişmesinde etkili olan faktörlerin neler olduğu sorusunu da beraberinde getirmiş ve bu kapsamda da engellilik söz konusu olduğunda, engellilik çalışmaları çerçevesinde edebiyat önemli bir rol üstlenmiştir. Gerçekleştirilen bu çalışmanın önemi de buradan kaynaklanır.

1.4. Kapsam

Daha açık bir ifade ile engelli bireylerin edebi eserlerde yan karakter mi yoksa ana karakter mi olduğu, ana karakter ise nasıl aktarıldığı, yan karakter ise eserdeki rolünün ne olduğu, bu kahraman üzerinden okuyucuya aktarılan mesajın içeriği bu çalışmanın genel çerçevesini oluşturmaktadır.

Analiz için seçilen edebi eserlerin belirli bir dönemi kapsamadığını belirtmekte fayda var. Ancak Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı ile engelli nüfusundaki artış ile savaşın beraberinde getirdiği yıkım ve travmayı kaleme alan yazarların sayısının da arttırdığı göz önünde bulundurularak, son yüz yıl içinde yayınlanan eserlerden seçildiği belirtilebilir. Çok geniş bir zaman dilimini kapsıyor olsa da, çalışmanın çıkış noktasının “engelli bireyler her dönemde, her yerde toplumda ötekileştirilen grup olmuştur” cümlesi olmasından dolayı söz konusu bu zaman aralığının çalışmanın içeriği için uygun olduğu düşünölmektedir. Bu geniş zaman diliminin gerekliliği, seçilen edebi eserlerdeki vurguların, engellilik çalışmalarının dikkat noktaları ile uyuşup uyuşmadığını sorgulandığı, ilerleyen bölümlerde sunulacak olan başlık altında da tekrar gözler önüne serilecektir. Bu konuya bir örnek verilecek olursa, aralarında elli yıllık bir zaman dilimi bulunan edebi eser ve sosyolojik çalışmanın, engelli bireyin eş seçiminde neyi deneyimlediği sorusunun cevabıdır. Engellilik gibi benzer deneyimlerden oluşan bir gerçekliğin ele alınıyor oluşu, söz konusu zaman aralığından edebi eserlerin seçilmesinde zenginlik sunmaktadır.

1.5. Sınırlılıklar

Her akademik çalışmada kaçınılmaz olan sınırlılıklar bu çalışmada da mevcuttur. Öncelikli sınırlama, derinlemesine bir analiz gerçekteştirmek için seçilen edebi

eserlerin sayısında ortaya çıkmıştır. Kısıtlı sayıya rağmen, eserler, okuyucuya toplumsal bağa ilişkin bilgi sunmaktadır. Ayrıca seçilen eserlerdeki bireylerin fiziksel engelli olması da bu zorunlu sınırlamalardan birini oluşturmaktadır. Özellikle bu engel türüne sahip karakterlerin tercih edilmesindeki temel etken fiziksel engelin, zihinsel ya da işitme engeline nazaran toplumsal iletişim ağı içinde daha görünür olmasıdır. Bu görünürlük, daha belirgin sosyal tutumların hem ortaya çıkmasına zemin hazırlamış hem de bu tutumların gözlemlenebilmesine olanak sağlamıştır. Bununla bağlantılı olarak kültürel değerlerin somut olarak aktarılmasına daha fazla imkân sağlamıştır. Ayrıca literatür taramasının ardından, zihinsel ya da işitme engelli karakterlerin, fiziksel engelli karakterlere oranla yazarlar tarafından daha nadir işlendiği görülmüştür. Ancak nadir işlenmiş olsalar da özellikle delilik (insanity - Verrücktheit) ve edebiyat ilişkisi edebiyat için önemli araştırma noktalarından birini oluşturmuştur. Deliliğin edebiyatta aktarımı üretim aşamasında yazarlar ve delilik ilişkisi derin bir tartışma alanı oluşturmaktadır. Ayrıca deliliğin yan anlamlarının oldukça geniş bir anlam alanı oluşturması da delilik ve edebiyat başlığının derinleşmesine olanak sağlamıştır.

Ayrıca fiziksel engelli olmasa dahi olay örgüsü içinde anlatıya yön veren bir engelli bireyi içeren romanlara da yer verilmiştir. Ayrıca karakter başlığı altında da değinileceği üzere, ana karakterin aktardığı olay örgüsünde ana karakterden sonra önemli bir yer tutan engelli karakteri içeren eserler de tercih edilmiştir.

1.6. Yöntem

Sosyoloji, tarih ve tıp bilimi gibi farklı disiplinlerin engelliliğe bakışı ve engellilik çalışmalarının biçimlenmesindeki vurgularından dolayı disiplinlerarası bir yaklaşımla, engellilik olgusu ele alınmıştır. Bu çalışmanın temel amacından hareketle, Türk ve Alman edebiyatından eserlerin karşılaştırılacak olması karşılaştırmalı yöntemi gerekli kılmıştır. Karşılaştırmalı yöntem tema, tür, anlatım teknikleri, edebi akımlar ve dönemler, fikir hareketlerinden birini veya birkaçını temel alarak bunlar arasındaki benzerliklerin, farklılıkların, ortak noktaların ve birbirleri üzerindeki etkilerin araştırılmasına uygundur.

Roman analiz yönteminin yanı sıra, seçilen romanların yorumlanmasında hermeneutik de zorunlu hale gelmiştir. Roman analiz yöntemi dâhilinde, daha özelde karakter analizi yöntemleri ağırlıklı olacaktır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Türkiye’de Edebiyatta Engellilik Konusu ile İlgili Yapılan Çalışmalar

Ayfer Gürdal Ünal tarafından kaleme alınan *Türk Çocuk Edebiyatında Engellilik 1969-2009* (2011) başlıklı yüksek lisans tezinde, 1969-2009 yılları arasında yazılan kırk tane çocuk yazınında aktarılan engelli birey imgesi incelenmiştir. Engelliliğe bakıştaki yıllar içinde meydana gelen değişimleri göz önüne sermeyi hedefleyen yazar, engelli karakterlerin edebi eserlerde edildikten etkene doğru bir gelişme gösterdiğini belirtir. İlk anlatılarda *eksik, kusurlu, sakat* gibi olumsuz tanımlanmalar ve deneyimler ile aktarılan engelli bireyler, zamanla *farklı* birey olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmada vurgulanan diğer bir nokta ise engelli karakterlerin genel olarak yardımcı karakter olarak okuyucuya sunulması ve bu engelli yan karakterlerin iç dünyalarına yönelik betimlemelere oldukça nadir rastlanılmasıdır. Çalışma, seçilen eserlerde aktarılan engelli bireylerin aile, okul, arkadaş çevresi ile ilişkisini incelemiş, engellinin iç dünyasını yansıtan eserleri de değerlendirmiştir. Ayrıca çalışmada, eserlerdeki engelli bireylere dair kullanılan dil analiz edilmiş, engelli bireylerin arzuladığı *normal* olma duygusu dile getirilmiştir.

Hilal Oytun Altun tarafından kaleme alınan *Hakaret Anlamı Olmayan Kelimelerin Hakaret Amaçlı Kullanımı* (2009) isimli makalede ise, bağlam içerisinde bireyleri aşağılamak için kullanılan ifadeler belirtilmiştir. Engellilik gibi bireysel özellikler üzerinden de aşağılamaların gerçekleştirildiği belirtilmektedir. *Kör müsün, sağır mısın* gibi ifadelerin, engellilik ile aşağılamayı eş değer gören bir dil kullanımına hizmet ettiği savunulmaktadır.

Mehmet Narlı (2013) tarafından kaleme alınan *Edebiyat ve Delilik. Türk Roman ve Öykülerinde Deliler ve Delilik* isimli çalışmada, ilerleyen bölümlerde de detaylı bir şekilde aktarılacağı üzere, deliliğin Türk edebiyatında nasıl aktarıldığı sorusuna cevap aranmıştır.

Edebiyatta engellilik konusunun yanı sıra, sosyal bilimler alanında engellilik başlığı altında ele alınabilecek engellilik konusundaki çalışmaları kısaca sunmak

gerekmektedir. Çünkü bu çalışmalar edebiyatta engelliliğin ele alınması için gerçekleştirilen her çalışmanın daha sağlam zeminlere dayandırılmasına olanak sağlamaktadır. Ayrıca bu çalışmalar edebiyatta engelliliğin temsilinin çalışılmasının zorunluluğunun altını da sıklıkla çizmişlerdir.

Türkiye'de Özürlü Birey Olma. Temel Sosyolojik Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma (Burcu, 2007) isimli çalışma Türkiye'de yaşayan engelli bireylerin sosyo - ekonomik, sosyo - demografik ve sosyo - kültürel özelliklerini ortaya çıkarmayı ve de bu özellikler çerçevesinde bireylerin karşı karşıya kaldıkları sorunları belirgin hale getirmeyi amaçlamaktadır. Engelli bireyler bu çalışmada hayata dair umutlarını, hayatlarından memnun olma durumlarını ve geleceğe dair planlarını da aktarmıştır. Bu ve benzeri çalışmalar sonrasında engelli bireylere yönelik yeni adımlar atılmakta ve onlara dair alınacak kararlar belirginleşmektedir.

Alanda tamamlanan bir diğer önemli çalışma olarak Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı ve Yıldırım Şentürk tarafından derlenen *Sakatlık Çalışmaları - Sosyal Bilimlerden Bakmak* isimli eserden bahsedilebilir (2011). Bu çalışma ile engellilik çalışmaları için önemli bir konuma sahip olan 21 tane makale Türk okuru ile tanıştırılmıştır.

Türkiye'de engellilik konusunda, alanlarına ve yıllarına göre sınıflandırılmış daha geniş çaplı derleme çalışmaları da mevcuttur (Bknz. Burcu, 2007: 13; Burcu, 2015: 182).

3.2. Almanya'da Edebiyatta Engellilik Konusu ile İlgili Yapılan Çalışmalar

Haberl (2001) tarafından tamamlanan çalışmada, 1970 – 1985 yılları arasında yayımlanmış olan Almanca çocuk kitaplarında engelli karakterler ele alınmıştır. Çalışma sonucunda, engelli karakterlerin ana karakterlerin gözünden aktarıldığı ve onların, engelli bireylere dair görüşlerine sıklıkla yer verilirken birincil karakter olarak engelli karakterlerin kitaplarda söz konusu edilmediğini ve bu karakterlerin *çemberin*

dışındakiler olarak aktarıldığını savunur. Tüm bunların ötesinde, engelli karakterlerin yardıma ve bakıma muhtaç kişiler olarak aktarıldığı da dile getirilir. Bunun bir sonucu olarak da eserlerde engelli karakterler olay örgüsünde çok fazla söz sahibi değildir (2001: 26).

Sven Nickel ise 1999 yılında tamamladığı toplumsal tutumlar çerçevesinde engelliliği çocuk kitaplarında araştırdığı çalışması ile, özellikle son yıllarda çocuk kitaplarında engelli bireylerin engellerinin merkezde olmadığı anlatıların sayısının arttığını savunur (S. 55).

Almanya'daki engellilik tarihi ve engellilik çalışmalarını merkeze alan Carol Poore tarafından 2010 yılında tamamen *Disability in Twentieth-Century German Culture* isimli çalışma da, bu çalışma için oldukça yön verici olmuştur.

Ayrıca edebiyat ve engellilik ilişkisi bağlamında, ulusal çocuk kitaplarında engellilik imgesinin analiz edildiği çalışmalara sıklıkla rastlamak mümkündür. Amerika Birleşik Devletleri'nde (Young, 2005), İspanya'da (Canamares Torrijos, 2004), İran'da (Massoud, 2001) gerçekleştirilen çocuk edebiyatında *engellilik* başlıklı çalışmalar örnek gösterilebilir.

3. ENGELLİLİK

3.1. ENGELLİLİK TANIMI

Engellilik, insanı ilgilendiren çok boyutlu bir konudur ve engellilik kelimesinin geniş bir anlam alanı bulunur. Engellilik, ağırlık noktaları değiştirilerek ya da ele alınış yönü farklılaştırılarak birçok farklı disiplin tarafından tanımlanmaya çalışılmıştır. Eğitim alanındaki bir tanımda bireyin öğrenme üzerine farklılığı üzerinde durulurken, hukuk alanında bireyin hakları, istihdam konusunda bireyin çalışma yetisi ve hakları ya da sosyoloji alanında bireyin toplumsal ilişki ağı içindeki konumu gibi öncelikler bu tanımlamayı biçimlendirecektir.

Ancak belirtmek gerekir ki, engellilik tanımı bir meta tanımdır ve özelde engel türü ve bireysel farklılıklar göz önünde tutulduğunda bu ifade oldukça yüzeysel bir açıklama olarak kalmaktadır.

Engelli bireylerin içinde yaşadıkları toplumda nasıl adlandırıldıkları, engellilik çalışmalarının cevap aradığı sorulardandır. Çünkü bir dilsel gösterge olarak bu adlandırmalar, toplumdan ayrı düşünülmeyeceği için toplumun tutumunun da bir aynasıdır. Tanımlamaların bir ülkenin o gerçekliği nasıl benimsediklerini gösterir bir belge niteliğinde olması dolayısıyla Türkiye’de ve Almanya’da sunulan engellilik tanımlarına kısaca değinilecektir. Resmi kurumların tanımlarının yanı sıra, bilimsel çalışmalardaki bazı engellilik tanımlarına da yer verilecektir.

Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organisation) başlangıçta engelliliği sadece tıp alanını ilgilendiren bir tanımla sunmuştur. Ancak zamanla bu bakış açısı değişmiş ve insanı her yönü ile kapsayan bir tanım geliştirme ihtiyacına karşılık verebilecek yeni bir tanım oluşturulmuştur. Dünya Sağlık Örgütü için geliştirilen Bozukluk, Yeti Yitimi ve Engelliliğin Uluslararası Sınıflandırması (International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps) ile bu bakış açısı genişletilmiş ve bunun sonucunda engellilik sosyal bağlamda yeniden tanımlanmıştır. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre,

“Engellilik, bozuklukları, faaliyet kısıtlamalarını ve katılım kısıtlamalarını kapsayan bir şemsiye terimdir. Bozulma, vücut işlevinde veya yapısında bir sorundur; bir aktivite sınırlaması, bir bireyin bir görevi veya eylemi yerine getirmesinde karşılaşılan bir zorluktur; katılımdaki kısıtlama ise, bir bireyin yaşam olaylarına katılımında yaşanan bir sorundur”¹

Görüldüğü üzere tanımda üç farklı engellilikten bahsedilmiştir. Sosyal anlamda engellenmişlik (handicap, soziale Beeinträchtigung), sakatlanma (impairment, Schädigung) ve yeti kaybı (Disability, Funktionseinschränkung) ayrımı gündeme getirilmiştir. Günümüz engellilik çalışanları toplumsal olarak engellenmeyi engellilik, biyolojik farklılığı ise yeti yitimi olarak vurgulamaktadır. Bu tanımda bireyin fiziksel özelliği ile toplumun bu fiziksel özelliği göz ardı etmesinden kaynaklanan engellilik olarak gerçekleştirilen bir ayırım söz konusudur.

Birleşmiş Milletler (United Nations) tarafından “engellilerin tüm insan hak ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit şekilde yararlanmasını teşvik ve temin etmek ve insanlık onurlarına saygıyı güçlendirmek” amacıyla yayımlanan *Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme* metninde, “diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişiler”² engelli olarak tanımlanmıştır. Bu tanımda dikkat çeken vurgu ise, bireyin toplumsal hayata katılımının odak noktasına konulmasıdır.

01.07.2005 tarihinde kabul edilen Türkiye Cumhuriyeti *Özürlüler Kanunu*’na göre ise,

“Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi”³.

¹ <http://www.who.int/topics/disabilities/en/> 12.06.2015

² <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090714-1.htm> 13.06.2015

³ <http://www.yok.gov.tr/documents/10279/29816/%C3%96z%C3%BCrl%C3%BCler+Kanunu/86fb7d2c-844e-4a99-826a-4fc5386f11ac> 13.06.2015

engelli olarak adlandırılmaktadır. Tanımda, engelliliğin ortaya çıkma evresi, sebebi, türü, bireyin sosyal hayata dair yetkinliği ile muhtaç konumda biri olarak aktarılması dikkat çeken noktalardır.

Alman Sosyal Güvenlik Kanunu'na göre,

“Fiziksel işlevleri, zihinsel yetenekleri veya zihinsel sağlıkları büyük oranda normal hayatları için gerekli olan altı aydan daha fazla bir süre farklılık gösteriyorsa ve toplum içindeki yaşama dâhil olmaları sınırlı bireyler engellidirler”⁴.

Her iki alıntıdan da anlaşılacağı üzere engellilik sosyal bilimlerin bakış açısı ile tanımlanmıştır ve her ikisinde de bireyin toplumsal hayata katılımının bireylerin fiziksel, ruhsal ve düşünsel farklılıklarından kaynaklı olarak olumsuz etkilenmesi gerçeğine vurgu yapılmıştır. Türkiye’de yapılan tanımda söz konusu farklılıklara *uzun süreli*, Almanya’daki tanımda ise *altı aydan daha uzun bir süre* sahip olan bireyler engelli kabul edilmektedir. Almanya’daki tanımda daha somut bir zaman dilimi belirtildiği görülmektedir.

Türkçe’de günlük dilde engelli bireyler için kullanılan birçok kelime mevcuttur. Bireylerin engel türünü belirten kelimelerin yanı sıra sakat, özürü ve engelli gibi genel sıfatlar da mevcuttur. Ancak belirtmek gerekir ki, söz konusu kelimelerin anlamları çoğunlukla olumsuzdur. Özürü olmak, kusurlu olmak anlamını içermektedir. Dolayısıyla kişinin özürü olması aslında onun bireysel olarak hatalı, kabahatli olduğu anlamını da beraberinde getirir. Sakat kelimesi ise “kafadan sakat olmak” gibi hakaret tarzında bir ifadeyi çağırıştırır (Bknz. Oytun Altun, 2009). “Malul” gibi ifadeler ise bireysel eksikliği ve yeteneksizliği ön plana çıkarır. Günümüz çalışmalarında “engelli birey” tercih edilen bir ifade olsa da güncel engellilik çalışmaları dâhilinde “özel gereksinimli birey” ifadesi de yer almaya başlamıştır.

⁴ http://www.gesetze-im-internet.de/sgb_9/_2.html 20.06.2015

Osmanlı arşiv belgelerinde engelli bireyler için “sakat”, “alil”, “malûl”, “malûlîn”, “mecnun”, “ebkem” (dilsiz), “tecennün”, “meczub” ve “amelmânde” (amel - Arapça’da iş ve Fransızca’da kalmak “mande” kelimelerinin birleşiminden oluşan bu ifade iş göremez, battal, muattal anlamı taşımaktadır) ifadelerinin sık sık kullanıldığı görülmektedir. Toplumsal ilişkiler içinde engelli bireyleri tanımlamak için kullanılan ifadeler bireylerin kendi isimleri ile özdeşleşebilmektedir. Bireylerin ayırt edici özelliğini vurgulayan lakaplar özellikle Osmanlı İmparatorluğu döneminde yaygın bir gelenek olarak karşımıza çıkar. Hatta fiziksel özellik, sosyal durum ve meslek gibi temel belirleyici, bireysel özelliklerden hareketle takılan bu lakaplar bir sülalenin yıllarca o lakapla anılmasına yol açacak kadar toplum tarafından benimsenmiştir. Bu lakapların ortaya çıkmasında rol oynayan en önemli özelliklerden biri de bireylerin sahip olduğu fiziksel farklılığıdır (Keloğlu, Eğriboyunoğlu, Köseoğlu, Topaloğlu...) (Bknz. Şimşek, 2018). İncelenen eserlerin güncel olmasına rağmen söz konusu lakap takma geleneğinin devam ettiği edebi eserlere dayanarak iddia edilebilir.

Alman sözlüğü Duden’e behindert (engellilik) kelimesi ve bu kelimenin farklı ifade biçimlerinin anlamı için başvurulduğunda şu tanım ile karşılaşılmaktadır:

“engelli: bedensel, zihinsel ya da ruhsal zarar sonu kısıtlandırılmış: engelli insanlar; bedensel, zihinsel, ruhsal engelli olmak. ... Bazen, engelli terimi soğuk ve bu nedenle ayrımcı olduğu için eleştirilmektedir. Alternatif formlar engelli kişiler, engelli insanlar veya engeli olan insanlar” (Duden Deutsches Universalwörterbuch).

Günümüzde, dışlayıcı bir ifade olması sebebi ile tercih edilmeyen bir diğer ifade de “Krüppel” kelimesidir. Bu ve benzeri kelimeler hakkında daha fazla bilgi vermek gerekirse; dilin durağan olmaması, aksine daimi bir değişim içinde canlılık göstermesi sebebi ile, engellilik tanımları da zamanla değişebilmektedir. Almanca’daki engelliler için kullanılan kelimelere bakıldığında Türkçe’de var olan aynı kelime değişimlerinin söz konusu dilde de var olduğunu görmek mümkündür. Tarih bilimci Prof. Hans-Walter Schmuhl’un belirttiğine göre “Krüppel (kötürüm)“, “Blöde (ahmak)”, “Siechen (uzun süredir hasta olan, aciz)” gibi dışlayıcı ifadeler özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra kitaplardan ve gazetelerden kaldırılmış ve artık kullanılmaz duruma

gelmişlerdir. Günümüzde ise *Menschen mit Beeinschraenkung/Behinderung* (Engelli birey) ifadesi tercih edilmektedir. Aynı şekilde, *Geistig behindert* (zihinsel engelli) yerine *Menschen mit Lernschwierigkeiten* (Öğrenme güçlüğü olan birey) kullanılmaya başlanmıştır. *Sonderschulen* (özel okul) ifadesi yerine *Förderschulen* (teşvik okulu) ifadesinin geçmesi de bu duruma verilebilecek bir diğer örneği oluşturmaktadır⁵.

Engelliliğin sosyal model çerçevesinde sunulan diğer tanımlarına bakılacak olursa, Burcu'ya göre,

“En genel anlamda *engellilik*, yeteneklerdeki ve güçteki sınırlanmışlık ya da eksiklik durumudur. Daha açık bir ifadeyle, *engellilik*, bireyin belirli aktivitelerini yerine getirmesini ve sosyal yaşamdaki rollerini oynayabilmesini sağlayan “ideal - normal” kapasitesinin dışında olmaktır. *Engelli insan*, tedavisi/düzeltilmesi mümkün olmayan ancak rehabilite edilebilen insan olarak kabul edilmektedir” (2007: 7).

Bleidick'in sunmuş olduğu engellilik tanımı ise,

”Fiziksel, ruhsal ya da zihinsel işlevlerinin herhangi birinin hasar görmesi sonucunda, toplumsal hayata katılımı ya da bağımsız bir şekilde yaşam sorumluluklarını yerine getirmesi zorlaşan kişiler engelli olarak kabul edilir” (Bleidick, 2001: 59).

Her iki alıntıdan da anlaşılacağı üzere engellilik sosyal bilimlerin bakış açısı ile tanımlanmıştır ve her ikisinde de bireyin toplumsal hayata katılımının öneminin vurgulandığı göze çarpmaktadır. Bağımsız bir yaşam sürdürmenin önündeki engeller bireyin engelli olarak adlandırılmasına yol açmaktadır.

⁵ http://www.derwesten.de/region/rhein_ruhr/vom-krueppel-zum-mensch-mit-behinderung-id4380363.html 21.07.2015

3.2. ENGELLİLİK ÇALIŞMALARI

Her insanın kendine has fiziksel ve karakteristik özellikleri vardır. Bedensel farklılıklar da tıpkı beden gibi yüzyıllar boyunca üzerinde düşünülen bir varlık alanı olmuştur. Kimliğin ilk görüntüsü ve bireyselleşmenin taşıyıcısı olan beden, dünya ile bireyin zihninin iletişim kurabileceği bir dolayımıdır. Bundan dolayı da her daim bedeninin varlığı sorgulanmış ve ona dair birçok ütopya, tasarı sunulmuştur. Günümüzde de bedene dair çalışmalar, bedeni değiştirmeye yönelik adımlara ve benliğin mükemmellik anlayışına hizmet etmesi planlanan bireysel tercihlere zemin hazırlamaktadır. Estetik cerrahi, bodybuilding, body art, dövme, cinsel yönelimde sonradan meydana gelen değişimler gibi başlıklar bu tercihlerden bazılarıdır. Ayrıca tüm bu teşebbüsler özünde, bedensel özelliklere de bir müdahaledir. Daha verimli uyumak, gün içinde daha zinde olmak, hafızayı güçlendirmek, vücuttaki kas kütlelerini artırmak, stresi azaltmak, kilo almak ya da vermek, boy uzatmak için alınan ilaçlar... Tüm bunlar, bedeninin yetersiz (insufficient) görülmesinin bir sonucu olarak, bireyin, herhangi bir hastalığı olmamasına rağmen tıbbi bir takviye ile bedene gerçekleştirdiği dayatmalardandır. Bedeniyle ilgilenmek, ona bakmak bireyin görevidir. Bunu da kişi “prestije yönelik bir grafik sistemi ve kitle modellerinin aracılık ettikleri ve yansıttıkları *göstergelerle*” gerçekleştirebilir (Baudrillard, 2011: 198).

Bedene dair sergilenen müdahaleler doğum öncesi sağlık taramaları ile başlar. Bu testler *kalite kontrolü* olarak da adlandırılabilir olan hayata giriş sınavı niteliğindedir. Anne ve baba adaylarının doğumdan önce, çocuklarına bu şekilde gen taraması yaptırması günümüzde sıklıkla karşılaşılan bir durum haline gelmiştir. Engelli olma ya da tedavisi mümkün olmayan bir hastalık taşıma olasılığı olan ana rahmindeki fetüsün/embriyonun bir dizi gen testi ile taranarak, “yaşamaya değer bir hayat”ının olup olmayacağına kararı doktorların yönlendirmesi ile anne babaya bırakılır. Bebeğin *yaşamaya değer bir hayatının* olmayacağına öngörülmesi durumunda ise ayıklanarak yok edildiği de bir gerçektir. Ancak, bireyi daha doğmadan yok etmeyi amaçlayan bu yaklaşımda söz konusu testlerin güvenilirliğinin ciddi bir tartışma konusu olması gerekir. Ancak engellilik çalışmaları için sorun, bu yaklaşımın bireylerin farklılıklarına gerçekleştirilen bir olumsuzlama olmasıdır.

Bebeklerin daha ana rahmindeyken bazı testlere tabi tutulması aslında bireylere dayatılan sağlam bedenlilik fikrinin pekiştirilmesidir. Bebek, istenilen özellikte değilse çoğu zaman kürtaja maruz kalır. Bu, ırkın iyileştirilmesi demektir. Bir diğer ifade ile öjenizim faaliyetleri, anne babanın talepleri ile toplumun normal olarak adlandırdığı normlarla uyuşup uyuşmadığı baskısı, bebek daha embriyo/fetüs halde iken kendini gösteriyor. Hayatının acılar içinde geçmesindense, daha en başından bebelere yaşama hakkının tanınmaması ve zarar verici bir hayatın (*a wrongful life*) önlenmiş olması bir lütufmuş gibi gösterilmektedir.

Hazzın ve acının yeri olan beden, zayıf ve dayanıksızdır; unuttur, kırılır, hastalanır, yaşlanır ve fonksiyonlarını kolayca kaybedip bireyin ölümüne yol açabilir. Bu yöndeki aşağılamalarla karşı karşıyadır hep beden. Özellikle içinde bulunduğumuz siber çağda beden, beslenmesi, bakılması, özen gösterilmesi ve eğlendirilmesi gereken içine tutsak olunan bir et, bir leştir. Bedenin cinsiyetlere bürünmüş hali ya da farklı bir renk tenine sahip olmak gibi özellikler de bireylerin belli başlı baskılara maruz kalmasına sebebiyet vermektedir. Kusurları giderilebilir nitelikte de olsa beden bir ayak bağıdır, gereksiz zaman - emek ister ve bundan dolayı da yok edilmelidir. Hem bedenden kurtulmak demek, birden fazla kimliği yaşayabilme fırsatı demektir. Birey her yere istediği an ulaşabilecek ve de sınırsız bir eylem yeteneğine sahip olacaktır. Ayrıca bir yük olan bedenin varlığının ortadan kalkması taciz, tecavüz veya AIDS gibi kötü deneyimlerin ortadan kalkmasını veya hasta olmak, ölmek gibi insani kusurların son bulmasını da sağlayacaktır. Bedenin ortadan kalkması durumunda ise bireyin varlığı yapay zekâ ile mümkün olacaktır. İnsanın siborglaşması bireylerin siber-uzayda yaşamlarını sürdürmelerine de olanak sağlayacaktır.

Bedene dair her türlü bu dayatma - müdahale aslında insana uygulanan bir baskıdır. Mükemmele olan vurgunun, dayatmanın bir dışavurumudur. Bireyi tek tipleştirmeye doğru atılan bir adımdır. Tüm bu tasarılar var olan beden ile mutlu olamamanın getirmiş olduğu sonuçlardır. Farklılığa tahammülü olmayan normatif bir tutumun temsilcisidir. Kişisel kimliğe sınırlar koyduğu savunulan bedenin olağandışı bir sunumu olarak adlandırılabilen engelli olma özelliği, tüm bu baskıcı zihinlerde

bir kargaşa yaratmakta ve kişiyi sorgulanmayla karşı karşıya bırakmaktadır (Bknz. David le Breton, 2014).

Çoğunluktaki sağlam bedene dayatılan tüm bu zorbalıklar göz önüne alındığında, engelli bireylerin yaşadığı olumsuzluklar daha da katlanmaktadır. Tüm bu baskılara, bireylerdeki önyargılar ve dışlayıcı davranışlar da eklenince söz konusu olumsuzluklar bireyin her aşamada zorluklarla karşılaşmasına yol açmaktadır. Bu baskılara karşı bir mücadele olan engellilik çalışmaları her daim güncel, dinamik ve toplumun her kesimini yakından ilgilendiren bir konu olacaktır. Tüm dünyada *Disability Studies* olarak adlandırılan engellilik çalışmaları Almanca'ya *Studien über oder zu Behinderung* ya da *Behinderungswissenschaft* olarak aktarılmıştır.

Engellilik çalışmaları insanı ilgilendiren bir gerçekliği ele alması sebebi ile disiplinler arası çalışmalara olanak sağlayan bir çalışma alanıdır. Oldukça yeni ancak hızla artan engellilik çalışmalarını zengin bir biçimde ele alınmış bir alan olarak kabul etmek doğru olmayacaktır. Bunun nedeni olarak, engellilik gerçeğinin çok uzun bir süre tıp biliminin tek elinde bulunması gösterilebilir. Bireyi sadece tıp bilimi dâhilinde ele almak, onu sadece anatomik yapısını dikkate alarak tedavi etmeye çalışmak demektir. Son 50 yıldan bu yana ise, engelliliğin insanı ilgilendiren bir olgu olması sebebiyle, disiplinler arası bir çalışma alanı olarak ele alınmasının zorunluluğu sıklıkla vurgulanmaktadır. Sonuç olarak, günümüzde engellilik sadece tıp, rehabilitasyon ve sosyal hizmetler alanında değil, sosyoloji, eğitim, siyaset, ekonomi, medya, hukuk ve bu çalışmada olduğu üzere edebiyat gibi birçok alanda da çalışılmaktadır.

Engellilik çalışmaları, engellilerin yardıma muhtaç ya da acınası bireyler olarak kodlanmasına karşı durarak onların temel insan hakları için mücadele eder. İnsan hakları uyarınca, doğduğu andan itibaren her bireyin sahip olduğu temel hakların engelli bireylerin de hakkı olduğunun vurgulanma zorunluluğunun doğmuş olması acınası bir durumdur. Toplumda var olan ayrımcılık ve önyargılar bireylerin toplumsal hayata tam ve bağımsız katılımını engellerken, söz konusu bu haklar ancak mücadele sonucunda elde edilebilmiştir/edilebilmektedir.

Özünde bir hak arayışı olan engellilik çalışmaları dâhilinde çözüm aranan başlıca sorunlar topluma dâhil olma, eşit muamele, temel insan hakları, eğitim haklarından faydalanabilme, sağlık hizmetlerinin dikkate alınması gibi temel noktalarda toplanmaktadır. Bu çalışmaların ana çabası ayrıcalık elde etmek değil, aksine engelli bireylerin de toplumun engelli olmayan bireyleri ile eşit haklara sahip olma arzusunun vurgulanmasıdır. Aktarılan bu hak arayışına, sağırklar tarafından kurulan örgütler somut bir örnek teşkil eder. ABD’de Alexander Graham Bell, sağırkların birbirleri ile evlenmesinin ve iletişimlerini mümkün kılan işaret dilinin yasaklanması gerektiğini (1969: 19) vurgularken İtalya’da sağır çocukların eğitilmesi için gerekli olan işaret dilini yasaklayan kararlar kabul edilir. Bu şekilde dayatma ve temel haklara saldırı olan tüm olumsuz deneyimler sonucunda ABD’de, İngiltere’de ve dünyanın birçok ülkesinde sağır derneklerinin kurulması zorunlu hâle gelmiştir (Bknz. Braddock ve Parish, 2001: 35).

Engellilik hareketi, yukarıda da belirtildiği üzere en genel anlamda bir hak arayışı mücadelesidir. Bu hak arayışında gerçekleştirilmesi hedeflenen temel amaçlar, bireylerin hiç kimseye muhtaç ve bağımlı olmadan özgürce, insan onuruna yaraşır bir şekilde yaşamlarını sürdürebilmelerini sağlamaktır. Bağımsız bir yaşam için eğitim hakkı göz ardı edilmeyen, yoksulluğa sebep olacak işsizliği zaruriyetten kurtaran, ulaşım, erişim gibi kısıtlayıcı ve dışlayıcı yaşam kategorilerini önleyen, medeni hakları dikkate alan, ayrıcalık değil eşitlik talebi taşıyan bir mücadeledir. Kişinin kendi hayatına kendi iradesi ile yön verebilmesi de savunulan amaçlar arasında yer alır.

Engellilik çalışmalarının kökeni olarak Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere’deki sosyal hareketler kabul edilmektedir. 1960’lı yıllarda filizlenen örgütlenmeler, 1970’li yıllarda daha etkin, daha sistematik yapılandırılmış bir konuma gelmiştir. Engelli bireylerin ve ailelerinin, engelli bireylerin maruz kaldıkları sıkıntıları dile getirmek ve bu problemlere çözüm bulmak için örgütlenmeye başlamaları ile adım adım sürdürdükleri mücadeleler günümüzde de devam etmektedir.

Mücadeleyi zorunlu hâle getiren bu sıkıntıların neler olduğuna dair kısa bir araştırma yapıldığında, engelli bireylerin her çağda toplumsal düzenin en alt katmanını oluşturduğu varsayımının doğruluğu bir kez daha kabul edilir boyuta taşınır. Engelli bireyler için baskı altına alınma, dışlanma, yok sayılma, ihmal ve istismar edilme, öjeniye maruz bırakılma, kurumlara kapatılma, damgalanma, ötenaziye zorlanma gibi sıkıntılar her daim var olagelmıştır. Dönem dönem engelliliğe yaklaşımlar değişse de, bu sıkıntılar hep devam etmiştir. Genel bir sınıflandırma ile; feodal sistemde din ve mistik düşüncelerin etkisi altında kalan engellilik tanımlaması geleneksel - ahlaki bakış açısı ile; kapitalizmde üretim odaklı, bilim ve pragmatizm etkisi ile tıp biliminin bakış açısı ile gerçekleştirilmiştir. Tanımlamanın 1980 sonrası sanayi döneminde küreselleşmenin de etkisi ile birey ağırlıklı bir yaklaşımla dikkate alındığı söylenebilir (Bknz. Patır, 2012: 95). Bunlara paralel olarak tarih boyunca engelli bireylerin, içinde yaşadıkları toplum tarafından adlandırılışı sosyal, kültürel ve ekonomik koşullar dâhilinde her dönemde değişikliğe uğrasa da, yaygın adlandırmanın her daim olumsuz olduğu da belirtilmelidir. Ekonomi, bilim, kültür, din gibi insan hayatını şekillendiren her türlü yaşam faktörü bu olumsuz engellilik tanımlamasının da şekillendiricisi olmuştur. Bu savı desteklemek için, genel bir izlenim ile engelli bireylerin tarihsel süreç içerisinde adlandırılışının nasıl bir gidişat izlediğini özetlemek faydalı olacaktır. Bu gidişatı dikkate almak, içinde bulunulan süreci anlamak için zorunluluktur. Ayrıca her türlü değerlendirmeyi ve eylemi yorumlamak, farkları algılamak için tarihin birikimliliğinden faydalanmak yeni çalışmalar için de yol gösterici olacaktır.

Engellilik çalışmaları yeni bir alan olsa da, engelli olma durumunun insanlık tarihi kadar eski olduğu savunulabilir. Bu konu hakkında Berkson, tarih öncesi dönemde primat insan grupları arasında engelli bireylerin varlığına dair antropolojik kanıtların bulunduğunu savunur (Bknz. Berkson, 1993: 5–6).

Ortaçağ'da yetersiz beslenme ve yaşam koşullarının kötü olması sonucu engelli nüfus oranının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Engelliliğin doğaüstü bir olayın sonucu olduğu, zihinsel engellilerin cadı olarak adlandırılması, engelli olmanın dilencilikle eş değer sayılması gibi farklı temsiller göze çarpmaktadır. Kişinin engelli olmasının sebebi olarak ise, ilahi bir cezalandırmanın söz konusu olduğuna inanılması

ve tanrıyı sakinleştirmek için bu kişilerin öldürülmesi gerektiği gibi uç boyutlara varan iddialar da dikkat çekicidir. Aynı şekilde engelli bireylerin, tedavi amacıyla acımasız yöntemlere maruz bırakıldığı da göze çarpmaktadır. Söz konusu bu iddiayı kanıtlamak için cinnet geçiren bir kişinin tedavi edilme yöntemi hakkında şu alıntı sunulabilir:

“Bir soğuk suya, bir sıcak suya batırma ya da tutma (başka bir yerde bahsi geçen ölümcül akciğer hastalıklarından bazılarının da sebebi olabilirdi). Kafa derilerinde kabarcıklar çıkana kadar kafaları tıraş ediliyordu; bayılına kadar kan alınıyordu; yemek borusundan sadece ve sadece mukus gelene kadar bağırsakları temizleniyordu ve bu arada kol ya da ayak bileğinden duvara zincirleniyordu” (Morton, 1897: 125 akt. Bezmez vd., 2011: 123).

Kant’ın akli kullanma cesareti ile ilişkilendirdiği *Aydınlanma Çağı* olarak da adlandırılan 18. yüzyılda ise engelliliğe bakış tamamen değişmiştir. Avrupa’nın ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi yapısını değiştiren, akli ve bilimi ön plana koyan bu dönemde, engelliliğin var olma sebebi olarak kabul edilen ilahi cezalandırma veya karma düşüncesi yerini mantığa bırakmaya başlamıştır. Engelliliğin savunulan bu sebeplerden dolayı değil, biyolojik bir kusurdan kaynaklandığı görüşü yaygınlaşmaya başlamıştır. Bunun sonucunda da bu kusurun ortadan kaldırılabileceği, tedavi edilebileceği ifade edildi. Bu varsayımları güçlendirecek bir kanıt olarak, John Lock tarafından kaleme alınmış *An Essay Concerning Human Understanding* (İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme) (1690) isimli çalışmadaki idyot ve deli arasındaki ayrıma dikkat çeken şu alıntı aktarılabilir:

“(İdyotlardaki) kusur zihinsel melekelerde çabukluk, canlılık ve hareket eksikliğinden kaynaklanıyor görünmektedir. Bu nedenden ötürü de akıldan yoksundurlar. Oysa deliler tam tersi bir durumun mağduru olarak görülmektedirler, zira kanımca onlar akıl yürütme melekesini kaybetmiş değillerdir. Bazı fikirleri çok yanlış bir şekilde birleştirdiklerinden, yanlış ilkelerden yola çıkıp doğruyu savunurlar. Ama aptallığın olduğu gibi deliliğin de dereceleri vardır; fikirlerin düzensiz bir şekilde bir araya getirilmesi bazılarında çokken, bazılarında azdır. Kısacası idyotlar ile deliler arasındaki fark şurada yatıyor görünmektedir: Deliler yanlış fikirleri bir araya getirirler ve yanlış önermeler ortaya koyarlar, ama bunlardan doğruyu çıkarıp doğru akıl yürütürler; idyotlar ise çok az önermede bulunurlar ya da hiç bulunmazlar, ama neredeyse hiç akıl yürütmezler” (Locke, 1690: 236 akt. Bezmez, vd., 2011: 120).

Ayrıca insanlar doğanın ve insanın bilim ile değiştirilebileceğini görmüştür. Dolayısıyla da her şeyin kusursuzlaştırılabileceği fikri bu dönemde yaygınlaşmıştır.

19. yüzyıla gelindiğinde ise engelli bireyler için yeni gelişmelerin olduğu görülür. Bu zaman diliminde engelli bireyler için faaliyet gösteren kurumlar ortaya çıkmıştır. Ancak bu kurumların esas amacı bireyi tedavi etmek değil, toplumdan uzak tutmaktır. Kurumların yaygınlaşma sebebi araştırıldığında, yukarıda belirtilen toplumsal hayat şekillendiricilerinin bu değişimde aktif, somut bir rol oynadığı fark edilecektir. *Sanayileşmenin* başladığı bu dönemin etkisi ile engelli bireyler dışlanmış ve çalışma hayatına katılan aile fertleri bu bireyleri bakım kurumlarına göndermeye kendilerini zorunlu hissetmişlerdir. Kurumlar, engelli bireylerin sosyal hayatları için bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır. Özellikle zihinsel engelli bireylerin kurumlara kapatılması yerine, toplum içinde aktif yaşam sürdürmeleri gerektiği fikrinin yaygınlaştığı *20. yüzyıl* ise öjeninin, ötenazinin ve kısırlaştırmanın hâkim olduğu bir dönem olarak göze çarpar. Birinci Dünya Savaşı sonucunda artan engelli nüfus gerçeğini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Vietnam Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte evlerine dönen gaziler de Amerika Birleşik Devletleri'nde engellilik çalışmalarının ivme kazanmasına katkı sağlamışlardır (Bknz. Braddock ve Parish, 2001: 31).

Amerika Birleşik Devletleri'nde engelli bireylerin deneyimlemek zorunda kaldığı bir başka tarihi olumsuz gerçeklik Ellis Adası'nda kayıt altına alınmıştır. Ellis Adası özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etmek isteyen kişilerin işlemlerinin yapıldığı göçmen karakolu işlevini üstlenmiştir. New York yakınlarında yer alan bu adada, kamuoyuna yük olacakları ve de Amerikan ulusunun arılığını bozmakla tehdit edecekleri olası kabul edilen göçmenler *ayıklanmıştır*. Söz konusu tehdidi oluşturacak kişiler arasında en başta, herhangi bir engeli olan göçmenler kabul edilmiştir. Geri gönderilmesi kaçınılmaz olan bu göçmenleri ülkeye almamak için bazı sınıflandırmalar da gerçekleştirilmiştir. Ülkeye giriş çıkışları kontrol eden bu adada aslında sağlam bedeninin güç gösterisine şahit olunur. Gümrük kapısı olarak işlev gören bu ada, engelli bireylerin, hemen

hemen her fırsatta dışlanma ile karşı karşıya kaldığı gerçeğinin sadece somut bir örneğidir (Bknz. Galusca, 2009 akt. Bezmez vd., 2011).

Paul K. Longmore çalışmasında (2003) Amerika Birleşik Devletleri'nde engelli bireylerin uzun süre boyunca mücadele etmek zorunda kaldığı yardımlı intihar girişimlerini ele alır. Bu girişim engelli bireylerin ne tür baskılara maruz bırakıldığını anlamak için belirgin bir örnektir. Özellikle 1980'li yıllarda ABD'de, doktor yardımlı intiharlar (assisted suicide), geniş bir kesim tarafından onaylanan bir eylem haline gelmişti. Toplum refahını ve sağlığını ön planda tuttuklarını savunan doktorların, engelli bireylere kendi rızaları ile ölmeleri için “do not resuscitate” (hayata döndürmeyin) formunu imzalamaları için baskı yaptıkları belirtilir. Engelli bireyleri intihara azmettiren ve bu konuda başarılı olan doktorlar kahraman olarak nitelendirilmekteydi. Söz konusu baskıya boyun eğen ve çoğunluğunu kadınların oluşturduğu bu engelli bireyler ise akılcı bir kararla seçim yaptıkları için övgü ile karşılanmaktaydı (akt. Bezmez vd. 2011: 465). Tüm bunların sonucunda da ötenazi bir hediye niteliği ile insanlara sunuluyordu. İntihara teşvik edilen engelli bireylerin yaşam kalitesinin sıfır olduğu iddiası bu teşvikleri meşrulaştırmayı amaçlamaktaydı. Kimin intihara teşvik edilmesine karar verme yetkisi ise tek doktorların elindeydi. Doktorların teşvik ettiği engelli bireyler eğer intiharı kabul ederlerse, hem aileleri ve toplum bir yükten kurtulmuş olacaktı hem de kendileri aşağılanmaktan ve değersizleştirilmekten kurtulacakları savunulmaktaydı. Dolayısıyla bu intiharı kabul edenler akli başında davranmış ve haysiyetli bir ölümü tercih ederek makul bir karar almış kabul edilmekteydi. İntihar, bağımlılıktan kurtulmak ile eş değer tutuldu. Özgürlük, haysiyetleri ve yaşam kalitesi göz önünde bulunduruluyordu. ABD'deki engellilik hareketlerinin “bağımsız birey” geleneği çerçevesinde şekillenmesi, söz konusu bu baskılara bir çeşit cevap niteliği taşımaktadır. Bu iddia olumsuz bir yaklaşımı bünyesinde barındırdığı için dikkat edilmesi gereken bir durumdur. Çünkü bu intihara ikna etme çabalarının çıkış noktasını ideal bir Amerikan vatandaşının asla başkasına muhtaç olmadığı iddiası oluşturur.

Söz konusu bu zorlamalar ile aslında, intiharı kabul eden engelli bireyleri buna itenin toplumun kendisi olduğu görülür. Toplum için bir yük olduğu düşüncesi ve muhtaç

olma hissi, maruz kalınan önyargı, bakımsızlık, bakımevlerinin huzursuz edici atmosferi engelli bireyleri intiharı kabul etmeye mecbur bırakmaktaydı. Bu eylemlerin altındaki itici gücün maddi sebepler olduğu da ayrıca belirtilmelidir. Çünkü sağlık sigortası ve sağlık örgütleri, bu kişilerin ölümü sonucunda mali gelirler elde ediyordu. Öldürmenin maliyeti ise sadece 45 dolardı (Bknz. 2003: 476).

Hayaşi ve Okuhira ise “The Disability Rights Movement in Japan” (Japonya’da Engelli Hakları Hareketi) isimli makalelerinde, Japonya’daki engelliliğin tarihini özetlemişlerdir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Japonya’da engelli bireyler için kurumların inşa edilmesi zorunlu hale gelmiştir. Bu kurumlarda engelli birey olarak yaşayan kişilerin deneyimlerine dair genel bilgiler sunulur. Engelli bireylerin pis bırakıldıkları ve koktukları; bu kurumlarda çalışan personelin kadınların regl dönemindeki bakımıyla uğraşmak istemedikleri için onları rahim aldırma ameliyatı olmaya zorladıkları ve çoğunlukla da başarılı oldukları; erkek çalışanların engelli kadınları taciz ettikleri; engelli bireylerin “sen bu toplumun sırtında bir yüksün” ve “senin anan baban seni çoktan öldürmeliydi” gibi sözlere maruz kaldığı; engelli çocukları aç bırakıldıkları için, onları ziyarete gelen anne babaların onlara gizlice yemek getirdikleri; kurumun el kitabında çalışanlara, engelli bireylere öğretmenlik etmeleri ama sükûneti sağlamak için onları azarlamaktan çekinmemeleri gerektiği talimatının yer aldığı; kurumu terk etme fikrini dâhi düşünemesinler diye, engelli bireylerin gazetelerdeki konut ilanlarını görmelerinin önlendiği; engelli bireylerin bağımsız hareket edebileceği teçhizatların kurum tarafından verilmesinin söz konusu dâhi edilmediği gibi başlıklar göze çarpmaktadır. Yine bu çalışmaya göre, Japonya’da anne babaların engelli çocuklarının her türlü tıbbi müdahale için rızalarının alınmasının zorunlu olmasına yönelik kararın kaldırıldığına dair bir feragatname çıkarılmıştır ve bunun sonucunda da engelli çocuklar tıbbi araştırmalarda kobay olarak kullanılmaya başlamıştır. Engelli bireyler kapatıldıkları bu kurumlardan, yılda sadece dört kez dışarı çıkabiliyorlardı. Tüm bu problemler ile engelli bireylerin haklarını gözeten ve onlarla insani ilişki kuran kurum görevlilerinin işten çıkarılması, halkın da desteği ile tüm bu sıkıntılara karşı bir mücadelenin ilk kıvılcıklarının oluşmasına sebep olmuştur. Engelli bireylere karşı kötü tutumların durdurulması için bir yıldan fazla, aralıksız eylemler, protestolar ve açlık grevleri düzenlenmesi engelli

bireylerin hakları için mücadelelerin sınırlar ötesinde de meydana geldiğini gözler önüne sermektedir (Bknz. Hayaşi ve Okuhira, 2001 akt. Bezmez vd., 2011: 435).

Tüm bu anlatılan ve tüm dünyadan örnekleri çoğaltılmaya müsait sıkıntıların ardından, insan onurunun gerektirdiği saygı ve hak arayışı için mücadeleler kaçınılmaz hale gelmiştir. Engelli bireylerin çözüm bulmak için mücadele ettiği belli başlı sorunlar şu şekilde sıralanabilir: Yoksulluk, sağlık hizmetleri, eğitim, iş, ulaşım, istihdam, sosyal hizmetler, medeni haklar, konut, erişim, kültürel aktivitelere katılım...

Eşit haklar için mücadele etmek zorunda bırakılan engelli bireyler günümüzde tüm dünyada başta yasalar yoluyla, ardından sivil toplum kuruluşları aracılığıyla aktiftirler. Her türlü etkinliğin birincil amacı hak arayışıdır. Toplumda var olan önyargılar, olumsuz tutum ve davranışlar ise bu sıkıntıların ortaya çıkmasında birincil sebeplerdir.

Tüm bu problemlerin ortadan kaldırılması için hem söz konusu bu alanlarda hem de alanlar arası platformda gerçekleştirilmesi gereken çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmalar sonucunda da engelli bireyler kimseye muhtaç olmadan, bağımsız bir yaşam sürdürebilecektir. Ancak bir toplumda hâkim olan beden temsilinin dışında bir gerçeklik olarak engelli bireyler yaşadıkları toplum içinde karşılaştıkları olumsuz tutum ve davranışlar ile de mücadele etmek zorunda kalmaktadır.

Engelli bireylerin belirtilen sorunları farklı değişkenlere bağlı olarak farklılık gösterebilir. Sorunlara çözüm üretmek için bu değişkenlerin göz önünde bulundurulması gerekir. Örneğin, kırsalda yaşayan bir engelli birey en belirgin olarak eğitim ve sağlık konusunda problemler yaşarken kentte yaşayan engelli birey iş, toplumsal hayata aktif katılım gibi konularda problem yaşayabilmektedir. Kişinin cinsiyeti, yaşı, eğitim seviyesi, etnik kökeni gibi etmenler de bu değişkenler arasında sayılmaktadır. Bireyin sahip olduğu engel türü ve bu engelin doğuştan mı sonradan mı ortaya çıktığı ve engelliliğin sebebinin ne olduğu bu sıkıntıların kaynağı olarak görülmektedir. Örneğin, kişinin alkollü araç kullanımı sonucu engelli olması ya da

intihar teşebbüsü sonucu engelli olması ile işinde ya da askerlik gibi kutsal kabul edilen bir görev süresince engelli olması toplumun tutumuna bağlı olarak bireyin farklı problemlerle karşı karşıya kalmasına sebep olmaktadır. Yaşanılan çağ ya da toplum da bu değişkenler arasındadır. Örneğin, Antik Yunan ve Roma'da ortalama yaşam süresi oldukça kısaydı. Savaşların hüküm sürdüğü, hastalıkların yaygın olduğu, fakirlikten dolayı tedavinin mümkün olmadığı ve tüm bunlara ilaveten sağlıklı bir beslenme koşulunun da söz konusu olmadığı bu dönemde engelli bireylerin nüfusu tüm bunlara paralel olarak oldukça fazlaydı (Bknz. Braddock ve Parish, 2001).

Kısacası, engellilik çok boyutlu bir gerçekliktir. Tek bir yönelimle çözülemeyecek, tanımlanamayacak kadar kapsamlıdır. Bunun bir sonucu olarak, alana dair yapılması gereken çalışmaların da geniş bir yelpazede gerçekleştirilmesi zorunluluğu kaçınılmazdır.

Engellilik hareketleri için büyük önem taşıyan American Disability Act'ın (Amerikan Engelliler Yasası) 1990 yılında ABD'de kabulünden sonra 1994 yılında Birleşmiş Milletler Genel Konseyi ise Engelli Bireylere Yönelik Fırsat Eşitliği için Standart Kurallar'ı (Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities) (1994) onaylamıştır. Bu kurallar, uluslararası bir bağlayıcılığı olmasa da genel standartlar koyması açısından oldukça önemlidir. Bu standartlar, engelli bireylerin mücadelelerinin sonuç verdiğini gösteren önemli bir adımdır. Engellilik çalışanlarının vurguladığı ve günümüzde gelinen noktada vurgusu, yeti yitimleri olan bireylerin karşılaştıkları esas problemin kaynağının yeti yitimleri değil, bu yeti yitiminden kaynaklı farklı oluşlarının toplum tarafından olumsuz tanımlanması sonucunda onlara dayatılan baskı ve dışlamalar olduğudur.

“Engelli olma kimliği, yeterince uzun yaşadığı sürece herkesin dâhil olacağı bir kategoridir” (Bknz. Bezmez, 2011: 388). Diğer bir ifade ile engelli olma durumunu, birçok insan hayatlarının ilerleyen dönemlerinde, yaşlılık döneminde kaçınılmaz olarak tecrübe eder. Engelli olmak, istenmeyen bir durumdur. Bu istenmeyen deneyim ile mücadele eden bireyin ruh haline dair de gerçekleştirilmesi gereken birçok çalışma

vardır. Bir diğerkonu ise, engelli bireylere dair çalışmalar yapılırken bizzat engelli bireylerin kendileri tarafından oluşturulmuş her türlü birincil kaynağıa önem verilmesi gerektiğidir. Dolayısı ile bu çalışma kapsamında yazarının kendisinin engelli olduğı edebi eserler de ele alınması gereken kaynaklar arasında yer almaktadır.

Tüm bunların ötesinde engellilik çalışmaları neden önemlidir sorusuna Albrecht ve Verbrugge farklı bir açıdan bakarak cevap verir: şu an tüm dünyada 235 milyon – 549 milyon arası bir engelli birey sayısından bahsederler. Ülkelerin gelişmişlik düzeyi arttıkça engellilik çalışmalarının mücadeleleri de aynı oranda artacağını belirterek buna “global emerge of disability” adını koyarlar.

“Fark ederek ya da fark etmeden, nüfusun yaşlanması, çevresel bozulma ve şiddet ile beslenen küresel anlamdaki engellilik, yıllar içinde yükselişge geçecek” (2000: 305).

En genel hali ile, başlangıçta sadece tıp, rehabilitasyon ve sosyal hizmetler alanında değerlendirilen engellilik olgusu sosyal bilimlerin de ele alması gereken bir konu olarak gündeme getirilmiştir. İnsan fizyolojik ve psikolojik bir bütündür. İnsanı, tek yönü ile ele almak, ona dair eksik bir bakış açısının hüküm sürmesine zemin sunmak demektir.

3.3. ENGELLİLİK MODELLERİ

Ortaya çıkması kaçınılmaz hale gelen engellilik çalışmaları, engelliliğın tanımı ve ele alınma sürecinde ağırlık noktalarının belirlenmesi üzerine genel belirlenimler “modeller” çerçevesinde tartışılmaktadır.

3.3.1. MEDİKAL MODEL

1800'lü yıllarda ortaya çıkan bu model geleneksel bireyci tıbbi model (traditional individualistic medical model) olarak da adlandırılmaktadır ve ağırlıklı olarak bireyin engelli olmasına sebep olan biyolojik farklılığına, engel noktasına odaklanır. Engelli bireyin karşı karşıya kaldığı engel faktörünün tanısını koymayı ve tedavisini gerçekleştirmeyi amaçlar. Engel faktörünün ortadan kaldırılamadığı durumlarda da bakımının sağlanması gibi bireyin hayatını kolaylaştırıcı bir özelliğe sahiptir. Ayrıca tıbbi her türlü çalışma insan hayatını tehlikeye sokabilecek, insan sağlığını tehdit edebilecek risklerin önlenmesi ve ortadan kaldırılması amacını da taşımaktadır. İnsan hayatının uzamasında, ölüm oranlarının azalmasında ve engelliliğe sebep olan faktörlerin ortadan kaldırılmasında tıbbın rolü oldukça önemlidir. Engellilik konusunun tıp bilimi çerçevesinde ele alınması bireylerin olası yeti yitimlerinin ortaya çıkmasının önlenmesine, var olan yeti yitiminin tedavi edilip ortadan kaldırılmasına veya yaşam sürelerinin uzamasına olanak sağlamıştır. Söz konusu çalışmalar insan hayatı için büyük bir önem taşımaktadır. Ancak bu kabulün aşırılığa kaçması, tüm çalışmaların merkezi konumu haline getirilmesi durumunda, çalışma dâhilinde daha özel bir ifade ile dile getirildiğinde, engelli bireyin sadece anatomik yapısının ele alınması söz konusu olduğunda, tüm dünyada engelli bireylerin büyük problemlerle karşı karşıya kalması kaçınılmaz olur.

Bu modelin bireyi sadece patolojik yönden ele alması ve bunu tek hedef olarak belirlemesi, bireyin sosyal yönünü yok sayması, bireyi sağlam ya da hasta olarak adlandırması, bireyin beraber yaşamak durumunda olduğu engelinin onun hayatını yaşamasının önünde bir engel olmasına yol açmaktadır. Birey edilgen konuma sürüklenerek, yaşadığı trajik durumdan kurtarılmaya, anormal durumdan normal olarak adlandırılan sağlıklı olma haline getirilmeye çalışılır. Tüm bu uç noktalara varan yaklaşımlar kaçınılmaz olarak engelliliğin tıp terimleri ile tanımlanmasını da beraberinde getirmiştir. Engelli olmak bireysel bir sorun olarak kabul edilmiştir. Engelli birey bu sorunun hem taşıyıcısı hem de çözmekle yükümlü kişisi olarak kabul edilir. Birey sakat, hasta, eksik, anormal gibi dışlayıcı adlandırmalar ile karşı karşıya kalmaktadır. Ayrıca engelli bireylerin hayatları üzerine söz hakkı, engelli bireylerin kendisinden ziyade doktorların elinde bulunur.

Tıbbi model engelliliği bireyin başına gelen kötü bir bela olarak yorumlama yoluna gider. Söz konusu bu tutumda dikkat çeken nokta, bireyin tek bırakılması, yaşadığı sorunla kendisinin mücadele etmesi gerektiği imasıdır. Hem sorunun kaynağı olan hem de çözümü kendisinin bulması gerektiğini vurgulayan bu model, bireyi dışlanma ile karşı karşıya bırakırken aynı zamanda çaresizlik hissine de sürükler.

İngiltere’de bu modele sunulan tüm bu eleştirilerden “habersiz” (2015: 146) olan Foucault ise, tıbbi model hakkında şu düşünceleri savunur:

“Tıbbi tedavi bir baskı biçimidir. Günümüzde psikiyatr “normalliği” ve “deliliği” kategorik olarak belirleyen kimsedir. Anti-psikiyatrinin önemi hekimin hükmünün kesinliğinden, bir bireyin akli durumuna karar verme iktidarından kuşku duymasındadır. Bir diğer önemli soru normalleştirme iktidarını kimin uygulayacağını bilmektir. Psikolog mu? Doktor mu? Psikanalist mi? Psikiyatr mı? Bir akıl hastasının “tedavisini” buyurma hakkı kimde olacaktır? Normal olarak, anormal kişi derken, yaşadığı ortamdan kopmuş insan anlaşılmalıdır. Genel olarak, doktorlar bu bireyi ortamından alırlar ve onu hastanelerde, sağlık evlerinde, kliniklerde tecrit ederler. Fakat onu bu ortama nasıl uyumlu kılacaklardır? Psikiyatrların eksiklerinden biri budur. Tedavi kişinin bizzat yaşadığı ortamda yapılmalıdır, yoksa bulunduğu yerden uzaktaki muayenehanelerde ve divanlarda değil. Bu durumda, bu kez ikinci bir varsayım ile karşı karşıya geliriz, çünkü birey ile toplumsal ortam arasındaki ilişkileri ele almaktayız: hasta olan toplumsal grup olmasın” (2015: 130).

Foucault, tıbbi modeli bireyin toplumsallığını yok saydığı için eleştirir ve onların, bireyin üzerinde otorite kuran iktidar mekanizmalarından biri olduğunu savunur.

Günümüzde bireylerin engellilik derecelerinin onaylanmasında, bir ceninin sağlıklı olup olmayacağını belirlenmesinde, bireyin askeri yükümlülüğü için gerekli sağlık koşullarına sahip olup olmadığını kararında ya da engelli veya engelli olmayan bir kişinin herhangi bir iş için uygun olup olmadığına karar verilmesinde doktorların söz sahibi olması, hâlâ tıbbi yaklaşımın benimsendiğinin bir diğer göstergesi niteliğindedir.

Tıbbi modele yöneltilen eleştirilerden biri de, bu alanın çalışmalarının aşırılığa kaçmasının öjeniye sebep olduğu yönündedir. Günümüzde biyoiktidar tekniklerinden

biri olarak kabul edilen öjenizm (race betterment - Eugenismus), özellikle 20. yüzyılda doruk noktasına ulaşmıştır.

“İngiliz istatistikçi ve Charles Darwin'in kuzeni Sir Francis Galton, 1883'te bu terimi kullanmak istediğinde, *eu* (iyi ya da iyi) kökünü doğmak anlamına gelen *genesis* kelimesi ile birleştirip *-ics* ile sonlandırdı. Çeşitli oluşumları denedikten sonra, 1909'da yayınlanan *Eugenics*'teki denemelerde Galton, öjeniğin “bir ırkın doğuştan gelen niteliklerini artıran, ayrıca, onları en yüksek avantaj için geliştirenlerle ve tüm etkilerle ilgilenen bilim” olarak ifade etti” (Stern, 2005: 11).

Öjeniyi insan vücudunun var olan şekli ile kabul edilememesi gerektiği düşünceleri filizlendirmiştir. Normalden farklı olan bedeninin de öjeniyeye tabi tutulması gerektiğinin ateşli savunucularından Karl Pearson öjeni için şu sınıflandırma yoluna gidilmesi gerektiğini savunur: “The habitual criminal, the professional tramp, the tuberculous, the insane, the mentally defective, the alcoholic, the diseased from birth or from excess” (Alışılmış suçlu, profesyonel serseri, veremli, deli, zihinsel kusurlu, alkolik, doğuştan ya da aşırı derecede hasta) (akt. Kevles, 1985: 33).

Kuşaklar arası geçişte istenilmeyen özelliklere sahip bireylerin kısırlaştırılması olarak aktarılan öjeni faaliyetlerinin tarihte bilinen en büyük örneği, ilerleyen bölümlerde de aktarılacağı üzere, Adolf Hitler tarafından gerçekleştirilmiştir.

Öjenizmin ilk kurbanları arasında, toplumsal düzene hem bir tehdit oluşturduğu hem de yük olduğu öne sürülen zihinsel engelli bireyler gösterilebilir. Kusurlu çocukların doğmasını engellemek, bazı hastalıkların kısırlaştırılması ile iyileşeceğine inanılması da öjeniyi destekleyen sözde sebepler arasında gösterilebilir (Church, 1893: 496). En genel tanımı ile bireysel farklılıkların ulusal kimliği istenmeyen şekilde biçimlendireceği düşüncesi hâkimdir (Davis, 2006: 11).

Günümüzde ise öjeninin hâlâ devam ettiğini Davis şu sözleriyle vurgular:

“Bugün öjeniyi açıkça reddediyoruz ve bunun esas nedeni Nazilerin “negatif öjeni”den (“kusurluların“ insan ırkından doğrudan “temizlenmeleri”) yararlanmış olmalarıdır. Bu bize o kadar korkunç görünüyor ki bu tabir artık kullanılmıyor. Ama ABD’deki ve İngiltere’deki örgütler “öjeni”nin yerine Latince aynı kökten gelen “genetik” tabirini kullanmaya başladılar. Şimdi öjeni (ya da genetik) iki kanaldan yürütülüyor: Zaman zaman uygulanan doğum öncesi tarama ve bu zamana kadar insanlara uygulanmamış olan genetik mühendisliği. Her iki durumda da amaç insan soyunu ilerletmek ve genetik kusurları ortadan kaldırmaktır” (Davis, 2006, akt. Bezmez vd., 2011: 510).

Tıbbi modelin savunduğu bireylerin kurumlara kapatılması onların özellikle öjeni gibi teşebbüslerde kobay olarak kullanılmasının önünü açmış, onları toplumdan kopuk olan bağlar sebebi ile de çaresizlik ve yalnızlıkla mücadele etmek zorunda bırakmıştır.

3.3.2. SOSYAL MODEL

İngiltere’de engelli bireylerin yatılı kurumlara kapatılması, iş piyasasına katılımının önlenmesi, bu bireylerin maddi sıkıntılar yaşamalarına yol açmış ve de engelli bireyler ile ailelerinin örgütlenmelerini tetiklemiştir (Bknz. Thomas, 2002: 39).

İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri kökenli olduğu belirtilen engellilik çalışmalarının çıkış noktasının ağırlıkları konusunda iki ülkede temel farklılıklar ortaya çıkar. İngiltere’deki engellilik çalışmaları engelli bireylere dayatılan yoksulluğa karşı bir başkaldırı olarak ortaya çıkar. ABD kökenli engellilik hareketinin merkezinde ise bağımsız yaşam, kendi ayakları üzerinde durma ve bireycilik dikkat çeker (Shakespeare ve Watson, 2001: 550).

Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere odaklı engellilik çalışmalarını birbirinden ayıran bir diğer farklılık ise, İngiltere’deki engellilik çalışmalarının sadece toplumsal hayata katılım sorunu üzerine odaklanırken ABD’deki çalışmaların sosyal, kültürel ve politik bir zeminde gerçekleşmesidir.

1960 yılında Disablement Income Group (DIG- Engellilik Gelir Grubu) kurulması engellilik çalışmalarının kıvılcımlarını oluşturdu. Bu grupta yer alan Paul Hunt'un 1971 yılında yazdığı bir mektubu ile (Bknz. Shakespear, 2006: 197) kurulan bu örgüte *Union of Physically Impaired Against Segregation* (UPIAS) (Ayrımcılığa karşı Fiziksel Yeti Yitimi Olanların Birliği) adı verildi. Üyelerinin de engellilerden oluştuğu bu örgüt, toplumsal baskı ve dışlamaların yok edilmesi, engelli bireylerin üretim sektöründe aktif rol oynayabilmesi, kimseye muhtaç olmadan kendi ayakları üzerinde durabilmesi ve toplumdan dışlanmaya yol açan kurumlara kapatılma eyleminin son bulması gibi belirgin başlıkları savunmuştur. UPIAS, 1974 yılında engellilik çalışmaları için önemli bir yere sahip olan bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiriye göre engelli bireyleri zor durumda bırakan onların sahip olduğu fiziksel yeti yitimleri değil, toplumun bizzat kendisidir. Bu görüş sosyal modelin doğmasına yol açmıştır.

Sosyal modelin savunucuları arasında Paul Haunt, Vic Finkelstein, Mike Oliver gibi isimler öncü konumdadır. Sunmuş oldukları bu bildiride, yaşadıkları temel sorunları şu şekilde özetlemişlerdir:

“Kendimizi adım başı uçuşlar, yetersiz toplu ve kişisel ulaşım, uygun olmayan konutlar, fabrikalarda ve ofislerdeki katı iş şartları ve güncel yardım ve ekipman eksikliği gibi şeylerden izole ve dışlanmış olarak görüyoruz” (UPIAS Aims paragraf 1).

Sosyal model, engelli olan birey ile engelli olmayan toplum üyeleri arasındaki ilişkilere bir başkaldırıdır. Engelli bireylerin kısıtlanmasına, toplumdan dışlanmasına, olumsuz tutum ve davranışlarla mücadele etmek zorunda bırakılmasına, hareket alanlarının sahip olması gereken özelliklerden mahrum olmasına, iş piyasasından dışlanmaya, sosyal hayata aktif katılım sağlama yollarının kapatılmasına, sosyal yardımlarla bireylerin sorunlarının çözüme kavuşacağı yönündeki yanlış yargıya bir isyandır. En genel anlamı ile sosyal model, toplumsal baskıya karşı duran bir tutumu benimser.

Sosyal model savunucularının bu ifadeleri ile engelliliğin bireysel farklılıktan ziyade toplumun dayatması sonucu ortaya çıktığı görüşü vurgulanmış oldu. Toplum, engelli bireyleri baskı altında tutmakta ve onların temel hak ve özgürlüklerine saygı göstermemektedir.

Engelli bireylerin ortak mücadeleleri için birbirlerine destek olması, ayrımcılığın ortadan kaldırılması, toplumda farkındalık oluşturulması, medyada engelli bireylerin nasıl temsil edildiğini kontrol ederek gerekirse medya üzerinde denetimin sağlanması ve başka engelli örgütlerinin kurulmasının teşvik edilmesi gibi konular sosyal model çalışanlarının üzerinde durduğu genel başlıklar olarak sıralanabilir. Ayrıca yeti yitimi ve engellilik tanımları, tıbbi modele sunulan eleştiri, engellileri engellilerin bizzat kendilerinin temsil etmesi gerektiği görüşü de üzerinde durulan diğer noktalardır (Bknz. Shakespeare, 2006: 198).

Tüm bu vurguların, engelli bireylerin yaşadığı sıkıntıların gün yüzüne çıkarılmasına ve siyasi olarak mücadelelerinde olumlu adımların atılmasına fırsat verdiği görülmektedir. Ayrıca sıkıntıların psikolojik olarak yorulmuş bireylerin tekil değil; beraber, daha güçlü ve daha yüksek sesle bir çözüm arayışı ile çözüme kavuşma ihtimali söz konusu olmuştur. Bu mücadeleler sonucunda, 1995 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde Disability Discrimination Act (ADA) (Engelli Ayrımcılığı Yasası) geçerlilik kazanmıştır. Bu yasanın kabul edilmesi tüm dünyada önemli bir etki uyandırmıştır. Bu yasa ile, sosyal modelin savunduğu “yeti yitimi olanların toplumsal hayatta dezavantajlı duruma düşmesi, toplumun kendi yaptırımının bir sonucudur” görüşü savunuldu ve buna karşı ayrımcılığı ve dışlamayı önlemeyi amaçlayan vurgular belirginleştirilmeye çalışıldı (Bknz. Braddock ve Parish, 1997: 50).

Sosyal model, engelli bireylerin mücadele ruhu kazanmalarını ve yaşadıkları topluma başka bir bakış açısı ile bakmalarını sağlamıştır. Toplumda engelli bireyler üzerinden yardım etme, hayır işleme eylemini ortadan kaldırarak onların acınan bireyler olarak tanımlanmaması gerektiği savunulur. İstenen, acıma ya da yardım değil, her insanın doğuştan hakkı olan temel insan hak ve özgürlüklerinin kendilerine teslim edilmesidir. Tüm bunların gerçekleşebilmesi için değişmesi gerekenin birey olduğu düşüncesi artık kabul edilemez hâle gelmiştir. Sorunun kaynağı toplumun bizzat kendisi olduğu için

değişmesi gereken de bizzat toplumun kendisidir. Çünkü engelli olmak bireysel bir farklılıktır. Engelli olmalarından kaynaklanan sıkıntıların temelinde toplumda onlara karşı var olan önyargılar yatmaktadır. Engelli bireylerin esas probleminin fiziksel farklılıklarının değil, aksine, sözde bu fiziksel farklılığa dayandırılan toplumun sergilediği olumsuz tutum ve davranışların olduğunu savunan bu sosyal model, engelli bireyler arasında daha önce yaşanmayan bir *aydınlanma* yaşanmasına yol açtı (Bknz. Thomas, 2002: 40).

Engelliliğin esas problem kaynağının beden değil, toplum olduğu görüşü, toplumun bireylere baskı kurduğunu savunur. Bir diğer ifade ile, yeti yitimi olan bireylerin esas sorunu yeti yitimi olmayan bireylerin onların önüne koydukları engellerdir. Örneğin, tekerlekli sandalye kullanıcısı bir bireyi hesaba katmadan tasarlanan sosyal çevre bireyin hareket alanını kısıtlayarak onun hayatını özgürce sürdürmesini engeller. Bireyin farklılığını göz önünde bulundurmadan çevreyi inşa ettiği ve onu zor durumda bıraktığı için suçlu da, değişmesi gereken de toplumdur. Birey tüm bunları yaşayarak acizlik ya da kendine karşı bir üzüntü hissetmemeli, aksine toplumun değişmesi ve onun haklarını da göz önünde bulundurması için mücadele etmelidir. Çünkü engelli bireylerin farklılığını dikkate almadan gerçekleştirilen her türlü sosyal düzenleme bireylerin hem fiziki hem de sosyal engeller ile karşı karşıya kalmalarına sebep olmaktadır (Bknz. Thomas, 2002: 38).

“The biological impairment the body medicine therapy pain the medical model	The social disability society politics emancipation oppression the social model” (Huges ve Paterson, 2010: 330).
---	--

Yukarıda temel vurgular ile sınıflandırılan tıbbi ve sosyal model ayrımı, biyolojik olanın sosyal olanla; fiziksel farklılığı oluşturan yeti yitiminin sınırlayıcı hareket alanı verme ile; bedenin toplumla; tıbbi ilaçların yeni yasa ve düzenlemelerle; tıbbi terapinin toplumsal hayata tam katılımı; acının baskıyla ve tıbbi modelin de sosyal modelle yer değiştirmesi ile açıklanır.

Goffman ilerleyen bölümlerde de sıklıkla ele alınacağı üzere, ideal Amerikan erkeğinin özellikleri hakkında yaptığı belirlemede evli, beyaz tenli, üniversite mezunu olan, sportif bir fiziğe sahip, çocukları olan genç bir adam tasvir eder. İronik bir şekilde tüm bu özelliklerin bir arada olmasının ne kadar imkânsız olduğunu da vurgular. Sağlamcılık, idealize edilmiş figürlerin dayatma fikridir. Ancak sağlamcılık fikri ile milliyetçilik arasında sıkı bir bağ bulunur. Kendine ait idealleri olan ırkların amaçları sağlamcılığın göstergesidir. Ortalama seviyede, alışılmış, standartlara uyan, normal olmaya yönelik sürdürülen çaba, engellilik çalışmalarında kendini engelli bireylerin standartlardan ayrılmış olarak düşünülmesine yol açar. Engellilik çalışmalarının odağında engelli birey vardır. Normalden ayrı tutulduğu için bu çalışmaların merkezine alınmıştır. En belirgin kimlikler olan bedenler, çoğunluğun ortalamasına uygunluğu açısından sınıflandırılır.

Engellilik çalışmaları için önemli bir yere sahip olan sağlamcılık, bir toplumda hâkim olan egemen normlar kategorisinin bulunmasına yol açar ve bu normlara uymayan engelli beden de bu kategorilere bir karşı duruş simgeler. Bu karşı duruş, engelli bedenin dikkate alınmaya değer görülmemesine yol açar. Sağlam, estetize edilmiş beden kabulünün hâkim olduğu günümüz dünyasında normal, alışılmış, olağan, ağırlıklı olan her türlü varoluş sağlamcılık fikrini destekleyerek, farklılıkları yok sayar. Söz konusu bu sağlamcılık düşüncesi ve engellilik söz konusu olduğunda, engellilik çalışmalarının bir diğer amacı da belirginleşmiş olur. Bu amaç, “normal hegemonyasını tersine çevirmek ve anormal hakkında alternatif düşünme tarzları kurmaktır” (Davis, 2006: 15).

Beyza Ünal söz konusu bu normlara ilişkin, engelli bireylerin kendilerini nasıl hissettiği ve bu hissin onların kendileri hakkında ne gibi adlandırmaları benimsemelerine yol açtığı sorusuna çalışmasında şu cevapları aktarır:

“Toplumda var olan idealist ve sağlamcı normlar, engellilerin, engelliliği benliklerinin bir parçası olarak algılamasını olumsuz şekilde etkilemektedir. Örneğin, bu normların içselleştirilmesi, sonradan engelli olan bir birey için, engelliliğin işlev kaybından fazlası

olduğunu hissettirebilmektedir. Bu durumda, cinsiyet rollerinin etkili olduğu görülmüştür. Erkekler daha çok engellilikleri nedeniyle almaları gereken yönetici rolünü alamadıklarından, kadınlar ise kendilerini güzel ve çekici bulmakta zorlandıklarından bahsetmişlerdir. Bu deneyimler, engellilerde aşağılık hislerine neden olmakta ve engelliliğin kişisel bir trajedi olduğu algısını güçlendirmektedir. Bu da engelliliğe yönelik yardım anlayışının devamını sağlamakta ve engellilerin, diğer insanlarla farklı türde ilişkiler kurabilmesine engel olmaktadır. Sağlamcılığın asıl hedefi, engellilerin bedenidir; bu nedenle, idealist ve sağlamcı normların içselleştirilmesi, engellilerin bedenlerine dair algılarını olumsuz etkilemektedir. Bunun sonucunda, engelliler bedenlerini garip, bağımlı ve yük olarak görmekte ve böylece romantik ilişki ve cinsellik deneyimleri olumsuz etkilenmektedir” (2018: 132).

Sosyal engellenmişliğe yol açan, diğer bir ifade ile engelliliğin toplumsal olarak inşa edildiğini savunan sosyal modelin vurguladığı bir diğer konu ise, engelliliğin oluşmasında kültürel tanımlamaların ve buna bağlı olarak oluşturulan söylemlerin önemli bir rolü olduğudur. Söz konusu bu rol, çalışma kapsamında engellilik ve kültür başlığı altında derinlemesine ele alınacaktır.

Sosyal modelin vurguladığı bir diğer nokta da engelli bireyleri ilgilendiren konuların ele alınmasında engelli bireylerin söz sahibi olması gerektiğini savunan “Biz olmadan hakkımızda bir şey konuşulamaz” (“Nothing about us without us!” / “Nichts über uns ohne uns!”) ifadeleridir (Bknz. Charlton, 1998). Bu sloganlar ve engelliliğin sosyal modeli, siyasi hareketliliği de beraberinde getirmiştir.

Ancak, tüm bunların ötesinde sosyal modelin eleştirilen yönleri de bulunmaktadır. Yeti yitimine gereken dikkati vermemesi bunların başında gelir. Huges ve Paterson’un aktardığı üzere Jenny Moris de 1991 yılında kaleme aldığı *Culture of Pain* isimli çalışmasında sosyal modeli bireylerin biyolojik yapılarında hissettikleri acıları görmezden geldiği için eleştirir (335 akt. Huges ve Paterson, 1997:333). Bu da yeti yitimi durumunun sorun olarak görülmediği imasına sürükler (Shakespeare, 2006: 200).

Sosyal modele sunulan eleştirilerden biri de, farklı engel türlerine sahip bireylerin farklı ihtiyaçlarına çözümler sunmaması, bir başka ifade ile engelliliğin sadece bir semsiye terim olarak ele alınması da denilebilir.

Bir diğere eleştiri de sosyal modelin, engelliliğın adlandırılmasında kültürel süreçlere gerekli önemi vermemesi konusunda gösterilir (Bknz. Shakespeare, 1997: 224). Kültürle biçimlenen önyargı ve dışlamaları sadece dile getirmekle yetinmek sosyal modelin eleştirilmesine sebep olur. Aynı şekilde, genel bir baskı biçiminden söz ederken engelli kadın ya da farklı engel türlerine sahip bireylerin sorunlarını kapsayıcı bir çözüm önerisi getirmemekle de suçlanır.

Günümüz engellilik çalışmaları için ise biyopsikososyal model geçerli model olarak kabul edilebilir. İnsan, biyolojik, psikolojik ve sosyolojik bir bütündür. Buna ağırlık veren söz konusu modele göre,

“sakatlığa tıbbi ve sosyal yaklaşımların bir sentezini cisimleştirmektedir. Sakatlanmanın her boyutu bireyin içsel özellikleri ile o insanın sosyal ve fiziki çevresi arasında bir etkileşim olarak kavramsallaştırılmaktadır” (Bickenbach vd., 1999: 1183 akt. Bezmez vd., 2011: 35).

Aktarılan söz konusu bu modellerin yanı sıra ağırlık noktaları değışen farklı engellilik modellerinin de var olduğunu belirtmek gerekir (Bknz. Burcu, 2015: 182).

En belirgin model tartışmalarının ardından, engelliliğın edebiyatta sunumu ile bu çalışma kapsamında hangi modelin söz sahibi olduğı sorusu kaçınılmaz hâle gelmiştir.

3.4. ENGELLİLİK VE EDEBİYAT İLİŞKİSİNDE HANGİ MODEL YÖN VERİCİDİR?

Bu çalışmanın çıkış noktasını belirleyen model sosyal modeldir. Bu modelin temel alınmasının sebebi ise, bireyin toplumsal ilişkilerinde belirleyici olanın kendi fiziksel farklılığı değil, bu fiziksel farklılığının toplumsal etkileşimde kazandığı anlamın ele alınmasıdır. Tıbbi modele bireyin sosyal yönünü yok saydığı için karşı çıkan sosyal modelin, engelliliğin toplum tarafından yaratılan bir sorun olduğunu vurguladığı belirtilmişti. Değişmesi gerekenin birey değil, toplumun kendisinin olduğu görüşü, dikkatleri topluma yöneltmektedir.

Engelli bireylerin hayatları, içinde buldukları toplumların tarihsel dönüşümleri ile yakından ilişkili olmuştur. İçinde bulunulan zaman dilimi ve ortam kültürel, ekonomik ve siyasi yönlendirmeler aracılığı ile biçimlenmiştir. Thomas, engelli bireylerin yaşadıkları sorunların temelini ekonomik sistemde arayan görüşün, kültüre gerekli önemi vermediğini savunur (2002: 49). Hem materyalist görüşün hem de kültürel değerlerin engellilik çalışmalarında ayrı tutulamayacağını iddia eden görüş Priestley'in aşağıda aktarılan alıntısına dayandırılabilir:

“Bu baskı biçiminin hem kültürel değerlerin hem de iktidarın maddi ilişkilerinin (siyasi ekonomi, ataerkillik ve emperyalizm gibi) bir ürünü olarak görülmesi gerekir” (1999: 87).

Bir değerler sisteminin bütünlüğü olarak aktarılacak kültürün birincil kaynaklarından olan edebi eserlerde, toplumun engellilik söz konusu olduğunda nasıl bir rol oynadığı da açıkça görülebilir. Varoluşunu dilde mümkün kılan kültür, toplumun her türlü içeriğini de edebi eserleri vasıtası ile sabitleyebilir. Edebiyatın toplumdaki yetkin konumu göz önünde tutulduğunda, sosyal modelin bu çalışmada edebiyat ile yakından bir bağ ile ilişkili olduğu açıkça görülecektir. Ayrıca engellilik kuramlarındaki gelişmeler edebi eserlerin aydınlatılmasında da gereklidir.

Engelli bireylere dair var olan olumsuz adlandırmaların bireylerde meydana getirdiği sosyal ve psikolojik etkisinin önemi göz önünde bulundurulduğunda, bu adlandırmaların kökeninin, var olduğu, desteklendiği veya eleştirildiği dolayımın ele alınması da oldukça önemlidir.

3.5. STİGMA

Erwin Goffman tarafından kaleme alınan *STIGMA Notes on the Management of Spoiled Identity* (1963) isimli çalışma, damgalı olarak adlandırılan birey ile normal bireyin aynı sosyal ortamdaki ilişkilerini ele alır ve damgalanmış ya da damgalanma olasılığına sahip bireyin deneyimlerini de aynı çalışmada aktarır.

Yunanlılar damga ifadesini “to expose something unusual and bad about the moral status of the signifier” (Goffman, 1963: 1) için kullanmışlardır ve lekeli veya kirletilmiş kabul edilen bu kişiden toplumsal hayatta olabildiğince uzak durmuşlardır.

Günümüzde de, bireyleri sınıflandıran toplum, farklı veya tercih edilmeyen kişiler/gruplar kategorisine dâhil ettiği üyelerine daha düşük bir konum verir ve bu bireyleri damgalama yoluna gider. Damgalanmak için bireyin sadece beğenilmeyen bir özelliğe sahip olması gerekmez, toplumdaki kalıp yargılara uymayan bir özelliğe sahip olmak da damga için yeterli bir sebeptir. Damgalı birey itibarsızlaştırılmış bireydir ve sadece bireyin kendisi değil, bireyin yakınında bulunan aile bireyleri veya arkadaşları, hatta onunla ilişki halinde olan diğer bireyler de yüksek oranda damgalanma riski taşıyan bireylerdir.

Goffman, toplumun bireyleri üç farklı ana başlık altında damgaladığından söz eder.

1. Fiziksel bir bozukluğu olan bireylere yönelik damga,

2. Karakterle ilgili olan kusurlar, aşırı tutku, sapkınlıklara yönelik damga. Ayrıca hapiste yatıyor olmak, alkol bağımlısı olmak, eşcinsel olmak, intihara meyilli olmak gibi toplum içinde kabul görmeyen ahlaki davranışlar veya sapkınlıklar da bu kategoriye dâhil edilebilir.
3. Etnik köken veya din gibi aidiyetlik bildiren özelliklere yönelik damga. Türk olmak, Yahudi olmak gibi... (1963: 4).

Kabul edilmeyen, damgalanan birey toplumdaki beklendiği saygıyı göremez. Dolayısıyla damga, istenilmeyen bir durum olarak adlandırılabilir. Damgalandığına dair durumu birey toplumsal ilişkisinde nasıl fark eder sorusuna ise Goffman, meraklı bakışlar, tanımadıkları kişilerin onlarla rahatça sohbete başlayabilme cesaretine sahip olmaları, özel hayata dair beklenmedik cesur sorular, davetsiz yardım etme hamlelerini örnek göstererek cevap verir (1963: 16). Birey, özel hayatının ihlal edildiği hissine kapılabilir. Bireyin yaptığı gündelik davranışların dahi olağanüstü bir başarıymışçasına takdir toplaması da damgalandığını gösterir (1963: 14). Tüm bu davranışlar aslında damgalanan bireyin saygı gerektirenler sınıfının dışında tutulmasının da bir göstergesidir.

Poore da engelli bireylere karşı sıklıkla sergilenen meraklı bakışların, *kafayı dikip bakma* eylemi üzerine şunları söyler:

“...staring at disabled people, and indeed, at anyone who is voluntarily conspicuous, is a form of behaviour which upholds the belief that outward conformity to group norm is the highest social value and any noticeable deviation from these norms is threatening to group cohesiveness” (Poore, 2010: 342).

Goffman bu istenmeyen durumla karşılaşan damgalı bireyin toplumda kabul görmek için ne yaptığı, ne tür tepkiler verdiği sorusu ile de ilgilenir. Birey, damgalanmaya sebebiyet veren damga faktörünü (örneğin, ameliyat olma yoluna giderek) yok etme çabasına girebilir ya da damgası ile ilgili olan bir alanda söz sahibi olacak kadar kendini geliştirerek uzmanlaşabilir. Tekerlekli sandalye kullanan bir bireyin dans

ederek sahneye çıkması, var olan tekerlekli sandalye kullanıcısı algısını değiştirmeye dönük bir hamledir ve bu da kabul görme çabalarından biri olarak adlandırılabilir. Birey, engelli olmayan bireylerin de kusurları olduğunu dile getirerek kendini savunma yoluna gidebilir. Tüm bu tepkilerin dışında bireyin her türlü sosyal ilişkiden kendini soyutlama yolunu da tercih edebileceği aktarılan şu örnekle sunulmuştur:

"Before her disfigurement {amputation of the distal half of her nose} Mrs. Dover, who lived with one of her two married daughters, had been an independent, warm and friendly woman who enjoyed traveling, shopping, and visiting her many relatives. The disfigurement of her face, however, resulted in a definite alteration in her way of living. The first two or three years she seldom left her daughter's home, preferring to remain in her room or to sit in the backyard. "I was heartsick," she said; "the door had been shut on my life" (1963: 12).

"Burnunun yarısı alınmadan önce, evli olan iki kızından biriyle birlikte yaşayan Bayan Dover, seyahat etmekten, alışveriş yapmaktan ve akrabalarını ziyaret etmekten hoşlanan, bağımsız, sıcak ve arkadaş canlısı bir kadındı. Ancak yüzündeki şekil bozukluğu, yaşam biçiminde kesin bir değişikliğe neden oldu. İlk iki ya da üç yıl içinde kızının evinden nadiren ayrıldı, odasında kalmayı ya da arka bahçede oturmayı tercih etti. "Kederliydim" dedi; "hayatıma açılan kapı kapanmıştı" (1963: 12).

Ancak bireyin kendini bu şekilde bir soyutlama tavrını benimsemesi, görüldüğü üzere onun mutsuzluğuna ve toplumsal yaşamdan uzaklaşmasına sebep olur.

Sosyal bir etkileşime giren damgalı birey, *normal* bireyin ona nasıl yaklaşacağını kestiremediğinden belirsizlik içine düşer ve kendini daimi bir denetim altına alarak hareket eder. Kurduğu cümlelerde ve sergilediği davranışlarda planlı bir dikkat sergiler. İlişkilerinde ise ya çok içe kapanık olur ya da saldırgan. Aslında sadece damgalı birey değil, *normal* olarak adlandırılan bireyin kendisi de böyle bir sosyal iletişime girince nasıl davranması gerektiğini bilemediğinden dolayı tereddütlü, sıkıntılı bir durumda bulur kendini. *Normal* bir birey, görme engelli bir bireye sanki görme engelli olanlar duyamazmış gibi düşünerek yüksek sesle, hatta bağırarak konuşabilir (Bknz. 6). Bu durumda da karşılıklı bir rahatsızlık durumu göze çarpar. *Normal* olarak adlandırılan damgasız bir birey damgalı ile karşı karşıya kaldığında, bireyin damgasına dair üzüntü duyunca haddini aştığını düşünebilir ya da o damgayı görmezden gelerek küçümsermiş gibi bir tavır sergilediği düşüncesine kapılabilir. Bu

arada kalmışlık hissi de kaçınılmaz olarak huzursuzluğa yol açan bir faktördür (1963: 18).

Damganın bilinirliğinin hem *normal* hem de damgalı birey için huzursuzluğa yol açabileceği belirtilmişti. Ancak toplumun damgalanmasına sebep olabilecek bir özelliğe sahip bir birey henüz açıkça damgalanmamışsa, bu damga faktörünü gizlemeye çalışabilir. Bu, damgaya dair bilinirliğin kontrol altında tutulması evresi olarak tanımlanabilir. Önemli olan artık söz konusu damgayı "To display or not to display; to tell or not to tell; to let on or not to let on; to lie or not to lie; and in each case, to whom, how, when, and where" (1963: 42), diğer bir deyişle *-miş gibi* yaparak damga faktörünü gizleme çabasıdır.

Damgalı bir birey için, *normal* insanlarla beraber ne kadar çok vakit geçirilirse damganın ifşa olma riski o kadar artacaktır. Toplumlarda bireylerin arasındaki samimiyetin kurulmasında, bireylerin birbirleri ile mahrem bilgilerini ne ölçüde paylaştığı o ilişkinin derinliğini gösterir nitelikmiş gibi kabul edilir. Bir diğer ifade ile ne kadar çok mahrem bilgi paylaşırsa ilişkilerin o kadar sağlam olduğu varsayılır. Birey bu sosyal ilişkileri göz önünde bulundurarak sosyal dışlanmayı dahi göze alarak mesafeli bir ilişki yürütmeyi tercih edebilir. Çünkü daimi bir denetim halinde olan birey daima kaygılı bir yaşam sürmek zorunda kalır. Saklamaya çalıştığı damgasını kontrol altında tutmak, bireyi sürekli plan yapmaya ve bu damga üzerinde düşünmeye zorlar. Gerçekte olduğu kişiyi gizleme çabası taşıyan kandırma eylemi bireyde ruhsal bir baskı ve yorgunluğu da beraberinde getirir. Ancak belirtmelidir ki, damga unsurlarının hepsinin gizlenmesi mümkün değildir. Kekemelik, idrar yolu tıkanıklığı, işitme engeli, eşcinsellik, uyuşturucu bağımlıları, geçmiş hayatının bir evresinde mahkûm olmuş olma ya da fahişelik gibi gözle görülür bir damga olmadığında ancak o zaman gizlemek mümkün olur.

Kişi sahip olduğu damga unsurunu gizlemek için bazı stratejiler de geliştirebilir. Damga unsurunu ya da o damgaya atıfta bulunabilecek herhangi bir aracı yok etme yoluna gidebilir. Kötü nam salmış birinin ismini değiştirmesi ya da görme engeli bulunan birinin gözlük takmaması (1963: 92) gibi eylemler bu stratejilere örnek

gösterilebilir.

Bu aldatma eylemi için bireylerin kullandığı bir diğer yöntem ise “to present the signs of their stigmatized failing as signs of another attribute, one that is less significantly a stigma” (1963: 94). Bu duruma örnek olarak da işitme engelli birinin bu engeli gizlemek için dalgınmış ya da olaylara umursamazmış gibi yaklaşan biri gibi davranması verilebilir. Bir diğer ifade ile daha az etkili damga unsurunu kendi damgasına yönelebilecek ilgiyi yok etmek için kullanabilir.

Bireyin etrafındaki insanları damgasını söylediği ve söylemediği olarak iki gruba bölmeye ve damgasını söylediği, bir diğer ifade ile sırrını paylaştığı gruba güven duyup, bu gruptan yardım aldığı ve onunla beraber hareket etmesi de bir diğer denetim stratejisidir (1963: 95). Bu duruma örnek olarak şu alıntı verilebilir:

"He himself was an awfully nice man, and from the moment we fell in love he knew instinctively how to help me cover my blank spots and redeem my mistakes. He had a clear, resonant voice. He never seemed to raise it, but I always heard what he said; at least, he let me think I did. When we were with other people he watched to see how I was doing and when I floundered he unobtrusively gave me clues to keep me afloat in the conversational stream" (1963: 97).

“Kendisi, son derece iyi bir insandı ve âşık olduğumuz andan itibaren, kusurlarımı örtmemde ve hatalarımı telafi etmemde nasıl yardımcı olacağını içgüdüsel olarak biliyordu. Tok ve net bir sesi vardı. Sesini hiçbir zaman yükseltmezdi, fakat ne söylerse her zaman duyardım; en azından benim duyduğumu düşünmemi sağladı. Başka insanlarla birlikteyken, nasıl olduğuma bakar ve sohbetin derinlerde bir yerde kalacak olursam, bana ipuçları verir ve sohbetin akışında kalmamı sağlardı” (1963: 97).

Alıntıdan anlaşılacağı üzere kocası karısının işitme damgasını dışarıya karşı gizleme aşamasında eşine destek olup söz konusu *kusurunu* örtmesine yardım etmektedir. Goffman, bu bireylerin aslında sadece damga faktörünü dış dünyaya karşı gizlemede yardımcı olmadığını aynı zamanda damgalanma ihtimali olan bireyi rahatlatmak, damgasını yeterince sakladığını düşünmesini sağlayarak onun huzurlu olmasını sağlayabilecek kişiler de olduğunu vurgular.

“Onlar, bu nedenle farklılığından ve sorunlarından onun kendisinin olduğundan daha canlı olacaklar. Burada, tabii ki, damga yönetimi sadece damgalanmış bireyi ve yabancıları ilgilendirdiği fikri yetersizdir” (1963: 97).

Bir diğer yardımlaşma da aynı damgaya sahip olan bireyler arasında gerçekleşir. Örneğin, karşılaşan iki damgalının birbirlerini koruma amacıyla selamlaşmadan geçmesine, mesafeli davranmasına dair şu örnek yerinde olacaktır:

“Profesyonel telekız müşteriyle olan ilişkilerini düzenleyen bir koda sahiptir. Örneğin, bir telekızın ilk önce müşterisi selamlamadan, toplum içinde müşterisini tanıdığını gösterir bir belirti göstermemesi alışılmış bir durumdur” (1963: 98).

Bir diğer korunma yolu da kalabalıklar arasına girerek gizlenmedir. Hamile kalan bekâr bir kızın doğum öncesinde şehir değiştirmesi, daha kalabalık bir şehre taşınması buna örnek teşkil eder. Bu sayede kişi herkesten kaçıp olası her türlü sosyal etkileşimi engelleyebilir (1963: 100).

Kişinin damgasını gizleme çabası toplum içinde onun başka türlü algılanmasına sebebiyet verebilir. Görme engelli bir birey yemek yerken üzerini kirletebilir ve bu kirlilik onun hakkında pis bir insan olduğu kanısının yaygınlaşmasına sebep olabilir. Aynı şekilde işitme engelli birey konuşmalara katılmadığı için soğuk ya da umursamaz bir insan olarak algılanabilir. Beyin felci geçiren birinin yürürken sendelemesi de onun sarhoş olduğu ve bu sebepten dengeli yürüyemediği düşüncesine yol açar (1963: 84).

Tüm bu stratejilerin ötesinde kişi gizli damgasını açığa vurabilir ya da damgaya atıfta bulunan bir sembolü aşikâr taşıyabilir. Goffman'a göre bu ahlaki bir durumdur ve kişinin kendine olan saygısı ve kendini kabulü ile yakından ilgilidir (1963: 101).

Yazar, damgalı bireyin tüm bu süreçler boyunca ne hissettiği sorusuna da cevap vermeye çalışır (Bknz. 1963: 107). Bireyin ilişkilerini ne şekilde yönlendirebileceği ve sosyal yaşama nasıl uyum sağlayabileceği konusuna dair öneriler sunar. Bu öneriler arasında farklılığı ile yüzleşmesi, onu kabul etmesi; karşılaştığı önyargıları ve olumsuz deneyimleri çok fazla önemsememesi; normaller tarafından sunulan yardım önerilerini kabul etmesi ve bu önerilerin çok kıymetli ve gerekli olduğu izlenimini sergilemesi sıralanabilir (Bknz. s. 118). Goffman'a göre damgalı birey gerekirse normalleri anlayışla karşılamalı, sosyalleşme yolunda ilk adımı kendisi atmalıdır (1963: 115).

3.6. DİN VE ENGELLİLİK İLİŞKİSİ

Din, sosyal hayatın önemli bir bileşenidir. Dinsel öğretiler insan davranışlarına ve ilişkilerinin yapısına yön verir. Engelli bireylerin kendi durumlarını kabul etmelerinde, engellilik ile ilgili sorunlarını aşmada ve yaşadıklarını anlamlandırmada da dini inançlar önemli bir rol oynar. Engelli bireylerin yanı sıra onların aileleri de söz konusu bu sorunlarla başa çıkmada dini inançlarından faydalanmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan 30 engelli katılımcının yer aldığı çalışmada, kişilerin dini inançlarının engelli olmalarına dair yaklaşımlarındaki etkisinin ne olduğu sorusu cevaplandırılmaya çalışılmıştır. Protestan Hristiyan Kilisesi'nin engelli bireylere sunduğu yaklaşımın da göz önünde bulundurulduğu çalışmanın elde ettiği sonuçlar, engelli bireylerin hayatında dini inançların ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu belirginleştirmiştir:

“Kişilerin çektikleri çileler ve yaşadıkları zorluklar, manevi mücadelelerinde, kişisel çöküşten kurtulmalarında, Tanrıya duyulan güven ve Tanrıya güçlü bir inançla bağlanma noktasında katkı sağlamıştır. Katılımcılar engellilik nedeniyle sıkça başlarına gelen zorluklara rağmen minnettar ve mutlu bir hayat sürmeyi tercih etmektedir. Katılımcıların dini inançları hayatlarına bir istikrar getirmiş, engelli geçirdikleri hayatlarını anlamlandırmalarında, bu hayatla başa çıkmalarında ve diğer faydalı etkenleri kazanma konusunda onların yaşamına olumlu yönde katkı sağlamıştır” (Treloar, 2012: 212).

Çalışmaya göre din, kişilerin engellilik ile başa çıkmalarına yardımcı olmuş, “Neden ben?” ve “Engelli olmayı hak edecek ne yaptım?” gibi sorularının cevaplanmasını sağlamıştır.

“Katılımcılar engellilikten kaynaklanan strese rağmen mutluluk ve minnettarlıkla yaşamayı tercih ediyorlar. Bu, onların Tanrının yüce amacına ve Tanrının onlar için planlarına olan inançlarını yansıtmaktadır” (2012: 221).

Ayrıca dini bir birliğe ait olmak da birey için önemlidir. Dini görevler ya da etkinlikler engelli bireylere, sosyal bir paylaşıma olanak veren ortamlara girme fırsatı da sunmaktadır.

3.7. KAPİTALİZM VE ENGELLİLİK İLİŞKİSİ

Dünya tarihi incelendiğinde kuşkusuz ki sanayileşmeye geçişin toplumun her aşamasını etkilediği ve yeni bir çağın başlamasına sebep olduğu görülür. İnsanı ilgilendiren her gerçekliğin bir bütün olarak toplumun her bireyini etkilediği gerçeğinden yola çıkarak ekonomik her durumun, değişikliğin de kuşkusuz toplumsal ilişkileri derinden etkilediği kabul edilmektedir. Bu başlık altında üretim ilişkilerinin boyut değiştirmesinin, engelli bireylerin yaşamlarını nasıl etkilediği ve bu yeni düzende toplumsal adlandırılmalarının ne olduğu sorusu cevaplandırılmaya çalışılacaktır.

Engelliliğin materyalist bir yaklaşımla değerlendirilmesi gerektiğini düşünen Finkelstein, engelli bireyler söz konusu olduğunda üç aşamalı bir tarihsel materyalist modelden bahsedilmesi gerektiğini savunur (Bknz. 1980): Feodal toplum, sanayileşme dönemi toplumu ve günümüz toplumu.

Engelli bireyler, birinci sosyal yapılanmada, diğer bir ifade ile feodal toplumda tarıma dayalı, üretim faaliyetlerinde daha ön planda bulunmaktaydı ve tarımsal faaliyetlere aktif katılım/katkı sağlayabiliyorlardı. Aktif bir yaşam sürmek bireylerin sosyal hayata tam katılım sağlamalarını mümkün kılmaktaydı ve dışlanma ile karşılaşmak nadir görülen bir durumdu.

İkinci aşamaya gelindiğinde ise, engelli bireylerin toplumsal hayata katılımları ve toplum içindeki adlandırılışları tamamen değişime uğramıştır. Üretimde makinelerin ön plana çıktığı bu yeni dönemde engelli bireyler iş hayatından uzaklaşmışlardır. Bu yeni çalışma hayatının gerektirdiği hız, enerji ve disiplinin, bu kişileri tercih edilemezler kategorisine koymasına yaşam alanlarının da değişmesine yol açtı.

“1890lara gelindiğinde, İngiltere nüfusu giderek kentleşmişti ve çoğunluk tarımda değil, sanayide çalışıyordu. Yavaş yavaş değişen dağınık kır topluluklarında büyümüş körler ve sağırlar bu toplumların çalışma ve günlük yaşamına özel koşullar olmaksızın daha kolay dâhil olmuşlardı. Her çocuğun fazla bir resmi eğitim almadan, göre göre öğrendiği tarımsal işlerde tek başına çalıştığı dönemde, sağırlık istihdam kapasitesini fazla sınırlamıyordu. Körlük kalabalık olmayan tanıdık kırsal çevrede daha az tehlike oluşturuyordu ve tekrara dayalı dokunsal yetenekleri içeren rutin işler özel eğitim olmadan birçok kör tarafından da öğrenilip uygulanabiliyordu. Sanayi toplumunun ortamı ise farklıydı” (Topliss, 1979: 2. akt. Bezmez vd. 2011: 211).

Tarıma dayalı üretimde hane halkı başta olmak üzere topluluk halindeki bireyler yardımlaşma ve işbirliği ile çalışabiliyorken, sanayileşme ile üretim bireysel emeği zorunlu kılmıştır. Sanayileşme süreci ile kaçınılmaz olan fabrika tarzı üretim şekli hız, yoğunluk ve beceri gerektiren iş gücünün her engelli bireyde mevcut olmayışından dolayı bu bireylerin emeklerini değersizleştirmiştir. Bunun yanı sıra, 19. yüzyıla gelindiğinde büyük sanayi kuruluşlarının yaygınlaşması ve sonuç olarak da küçük esnaf denen üretim sektörlerini güçsüzleştirilmesi engelli bireylerin “muhtaçlığını” daha da pekiştirmiştir. İş hayatından uzaklaşarak hane içinde bir hayata mecbur bırakılan engelli bireyler, sadece yalnızlık ve dışlanma ile değil, çalışamamanın, bağımlı olmanın getirdiği psikolojik sorunlar ile de mücadele etmek zorunda kalmıştır. Dışlanma ve bağımlılık, engelli bireylere dair damgalamaların pekişerek artmasına da zemin hazırlamıştır.

“Dolayısıyla ekonomi hem iş gücü piyasasının işleyişi hem de emeğin toplumsal örgütlenmesi yoluyla sakatlık kategorisinin üretiminde ve toplumun sakat kişilere vereceği yanıtların belirlenmesinde kilit rol oynar. Ayrıca sakat kişilerin karşı karşıya geldikleri baskı, kapitalizmin ırkçılık, cinsiyetçilik, homofobi, yaş ayrımcılığı ve sakatlayıcılık gibi ayrımcılıkları üreten ekonomik ve toplumsal yapılarında saklıdır” (Oliver,1996b: 33 akt. Bezmez vd. 2011: 40).

Marx da,

"çalışabilecek durumda olmadıkları için [...] başkalarının emeğinin sömürülmesine ya da sefil bir üretim tarzı diye nitelendirilebilecek çalışma biçimlerine bağımlı olan çok kalabalık bir kesim yaratmıştır" (Marx, 1981: 366 akt. Bezmez vd.,2011: 374)

ifadelerini kullanarak sanayileşme ve kentleşmenin toplumsal bir değişime imza attığını vurgular.

İçinde bulunduğumuz bu ikinci dönemde var olan söz konusu bu uzaklaşma mekân tasarımı ile de pekişmektedir. Feodal toplumda yerleşim planlaması kırsal kesimlerde iken bu yeni dönemde daha kalabalık olan kent tasarımının ortaya çıkmasıyla yaşam alanları engelleyici bir boyut kazanmıştır. Ulaşım olanakları kısıtlanmış ve bağımsız hareket alanları daralmıştır. Doğal çevre işlenmiş ve merdiven, kaldırım gibi daha farklı hareket yetileri gerektiren bir çevre tasarımı haline gelmiştir. Yaşanan bu zorluklar da engelli bireylerin yaşam alanının evlere kaymasına sebep olmuş ve sosyal hayattan soyutlanmayı daha da pekiştirmiştir. Engelli bireylerin yaşam alanlarının bu şekilde evlere kayması ve bu süreçte akıl hastaneleri, çalışma evleri gibi kurumların artması sebebi ile engelli bireyler ile toplum arasındaki uçurumun derinleşmesi, onların daha da yabancılaşmasına ve toplumda onlara karşı bir damganın oluşmasına yol açmıştır. Söz konusu bu kurumlar yalıtıma ve toplumdaki ayrıştırmaya zemin hazırlamıştır. Çalışamaz durumdaki kişiler için var olan bu kurumlar, çalışmak zorunda olan ailelerin yükünü hafifletme rolünü üstlenmişlerdir (Bknz. Ignatieff, 1983 akt. Bezmez vd., 2011: 217).

Finkelstein, üçüncü aşamada ise teknolojinin hâkim olacağına ve bu teknoloji sayesinde bireylerin dışlanmalarının sona ereceğine inanmaktadır.

Engelliliğin sosyal modeli ifadesini 1983 yılında ilk kez vurgulayan İngiliz akademisyen Mike Oliver (Shakespeare, 2006: 198) da engelli bireylerin yaşadıkları sıkıntıların temelini ekonomik sebeplerde aramak gerektiğini savunur. Oliver, kapitalist toplumlarda baskın olan kişisel trajedi çerçevesinde engellileri ele aldığı çalışmasında üretim tarzının değişmesi ile toplumsal ilişkilerin de değiştiğini vurgular (1990: 25). Toplumsal ilişkiler, hatta aile içi ilişkilerin ve konumlandırmaların, dolayısıyla da tüm davranışların yeniden şekillenmesinde ve benimsenmesinde büyük

bir etken olduğunu vurgular. Sanayi öncesi dönem adı verilen feodal yapının hâkim olduğu evrede ekonomik alt yapı çoğunlukla daha esnek bir çalışma sistemi gerektirdiğinden bu süreçte engelli bireyler üretime katılım sağlayabiliyordu. Oliver'ın sık sık vurguladığı kişisel trajedi görüşü bu toplumda da geçerliydi ama genel itibari ile engelli bireyler toplumsal hayatta dışlanma ile karşı karşıya kalmıyordu. Ayrıca, tarımda sınırlı olan yaşam alanı ve insan çevresi fabrika üretimi ile hem mekânsal olarak hem de insani boyutu ile genişledi. Diğer bir ifade ile tanıdık insanlardan oluşan bir yaşam çevresinden kalabalık insan toplulukları içine doğru bir iletişim ortamı değişikliği gerçekleşmiş oldu. Özetle, kırsaldaki işbirlikçi bir çalışma şekline kentteki bireysel bir emek isteyen üretime geçilmesi, bireyleri rekabete zorlamış ve bu şekilde de rekabete dâhil olamayan bireylerin dışlanmasına zemin hazırlanmış oldu (Bknz. Oliver, 1990: 27).

Oliver'ın savunduğu bu görüşü Avustralyalı Brendan Gleeson (1997, 1999) da savunmuş ve feodal toplum ile sanayi toplumunun arasındaki farkı vurgulayarak engelliliğin “mekânsal, zamansal ve ekonomik olarak konumlanan bir şey” olduğunu belirtmiştir (Akt. Bezmez vd., 2011: 40).

Engellilik ve kapitalizm ilişkisi söz konusu olduğunda dikkat çeken bir başlık daha vardır. Kapitalizm makineler çağının başlangıcı olarak da adlandırılabilir ve bu yeni dönemde faydacı görüş ön plandadır. Ekonomik iktidarın, üretim sektörünün içinde kendine bir yer bulabilmesi için engelli bireyin *düzelmesi*, normal bir bedene sahip olması gerekir. *Düzelmezse*, engelli birey kişisel bir sorun olarak kabul edilir. Tüm bu görüşler, tıbbın engellilik konusunda tek söz sahibi olmasını kaçınılmaz hâle getirmiştir. Tedavi amacı ile ele alınan engelli bireylerin bağımlı bireyler olduğu varsayılır. Ancak günümüzde var olan bu sürece, 54 milyon kişiden oluşan geniş bir pazar kitlesi oluşturması sebebi ile yeni bir piyasanın yaratıldığı ve rekabete devam ettiği de bir gerçektir (Bknz. Williams, 1999).

3.7.1. Büyük Kapatılma

Delilerin Ortaçağ'dan günümüze toplumsal konumunun ne olduğu ve bu konumların değişmesinde rol oynayan faktörlerin neler olduğu sorusu ile ilgilenen *Deliliğin Tarihi* isimli doktora tezini 1961 yılında tamamlayan Foucault, 1657 yılında Paris şehrinde kurulan Genel Hastane'nin (Hôpital général) (Foucault, 2015: 27) bu süreçteki kilit rolüne dikkat çeker. Şehir nüfusunun büyük bir bölümünün bu kurumlara kapatılmasının altında, Foucault'ya göre, siyasal ve ekonomik denetime hizmet etme amacı yatıyordu. 17. yüzyıla dek var olmayan kapatma kurumlarının bu dönemde ortaya çıkması aslında monarşi ve burjuva düzeninin bir organizasyonu olması ile yakından ilgilidir (2015: 12). Bu kurumlara kapatılanların kimler olduğu sorusunu da Foucault şu şekilde cevaplandırır:

“O dönemde, hiç ayırım yapmadan yaşlılar, sakatlar, çalışamayan veya çalışmak istemeyen kimseler, eşcinseller, akıl hastaları, müsrif babalar, hayırsız evlatlar kapatılıyordu; hepsi birden aynı yere kapatılıyordu” (2015: 106).

Bu kapatılanların ortak özelliği ise toplum içinde *farklı* addedilenlerin ve daha da önemlisi ekonomik olarak bağımlı olan, çalışmak istemeyen bireylerin olmasıdır. Bu kapatma ile, bireylerin var olan *ekonomik kriz* (Foucault, 1961: 80) dolayısı ile hem isyan etmeleri önlenmiş oldu hem de kriz sonrası çalışma koşullarına uyum sağlamaları hedeflendi ve ucuz iş gücü için ucuz maliyetle denetim altına alınmış oldu. Bu sorunların çözümü için gerçekleştirilen kapatma eyleminin bir diğer benzer seçeneği olarak hapishaneler icat edildi ve insanlar bu kurumlar için ayıklanmaya başladı. Bu döneme kadar hapishane denilen kurumların henüz var olmaması ise ilginçtir. Sadece, Ortaçağ'da suçluların mahkemelerini beklemeleri için hücre odaları vardı. Ancak bu dönemdeki hapishaneler bir ayıklama mekanizmasına hem koruma hem de cezalandırma işlevleri ile hizmet etmeye başladı. Ekonomik işleyişi olumsuz etkileyeceği düşünülen bireyler hapishanelere kapatılarak ayıklandılar. Başlangıçta kapatılanların hepsi aynı kurumda iken, Fransız Devrimi (1789 - 1799) ile sınıflandırma yolu tercih edilmeye başladı. Bu yeni sınıflandırma ile delilerin

tımarhanelere, gençlerin ıslahevlerine ve suç işleyenlerin de hapishanelere kapatılması uygun görüldü (2015: 106).

Ekonomik ilerlemeyi ve çalışmayanları çalışmaya zorlamayı kendine amaç edinen bu kapatma kurumlarının zamanla elde etmeyi hedefledikleri kazançtan daha fazla mali zarara uğradığı görülmüş ve bu amacı güden kurumların başarısızlığa uğradığı fark edilmiştir. Ayrıca Foucault, bireyleri suç işlemekten caydırmayı sağlayacağını düşündüğü ve bir çeşit arıtma işlevi gören bu hapishanelerin bireyleri suça daha meyilli hâle getirdiğini de dile getirir (2015: 280). Günümüz modern toplumlarına bakıldığında ise, söz konusu bu maliyetli ve başarısız kapatma kurumlarının varlığının hâlâ devam ettiği görülmektedir. Foucault'ya göre iktidar sistemine hizmet eden bu kurumlar, “insanı kreş ve okuldan alıp kışladan geçirerek, hapishane veya akıl hastanesiyle tehdit ederek –*ya fabrikaya gidersin, ya da hapishaneye veya tımarhaneye düşersin!*- sonunda düşkünler evine götüren” (2015: 126) aynı denetim işlevini devam ettirmektedir. Ancak, tek fark kapitalist denetimin merkezinde artık bireyin bedeninin yer almasıdır.

Kapitalist sürecin zaruri bir gereksinimi olarak beden, üretim sürecinin temel malzemesidir. Amaç, bireyi, kendi bedenini gönüllü olarak disiplinli ve uysal hâle getirmeye teşvik etmek ve bu şekilde bireyin, olabilecek en verimli hâliyle üretim sürecine dâhil olmasını sağlamaktır. Önceki dönemin aksine artık zorlama ve baskı ortadan kalkmış, bunun yerine bireye hissettirmeden içsel bir dayatma ortaya çıkmıştır. Foucault'ya göre bu yeni iktidar sürecinin varlığını sürdürmesinin en birincil koşulu bireyleri öznelleştirme, diğer bir ifade ile nesneleştirmesidir. Bireyselliğin kaçınılmaz etiket sistemi olarak kimlik, iktidar sisteminin belgeleridir. Kimlikler denetlemeye olanak sağlaması açısından bir dosyadır ve bedenleri birbirinden ayırarak onların güç ve şiddet yumağı haline gelmelerini önler. Bu sistem bireyleri iyi ve kötü olarak böler, bireyler de bu bölünmeleri benimseyerek ona göre davranışlar sunar ve kendilerine roller benimser. Bu tutum ise, sistemin talep ettiği disiplinli olmayı doğurur.

“Bedenin toplumsal denetiminin tarihi yazılıydı, on sekizinci yüzyıl dâhil, bu zamana kadar geçen sürede bireylerin bedeninin esas olarak eziyet ve cezaların kaydolduğu yüzey olduğu gösterilebilirdi; beden eziyet edilmek ve cezalandırmak için yapılmıştır. On dokuzuncu yüzyıldan itibaren ortaya çıkan kontrol mercilerinde beden tamamen farklı bir anlam edinir; artık eziyet edilmesi gereken bir şey değil, oluşturulması, ıslah edilmesi, düzeltilmesi gereken şeydir, yetenek kazanması, bazı nitelikler edinmesi, çalışabilir beden olma niteliğini kazanması gereken şeydir” (2015: 249).

Kapitalist sistemde ise bireyler, söz konusu bu kapatılmaya çalışma mekânlarında maruz kalırlar. Ona dayatılan tüketime boyun eğerek satın alma ve borç ödeme ekseninde iktidar tarafından sindirilir (2015: 127). İktidarın baskı biçimi bireyleri çalışmaya zorlamasıyla görülür.

17. yüzyılda sanayi toplumlarının ortaya çıkmasıyla birlikte toplumsal ilişkilerin de değişikliğe uğradığı belirtilmişti. Foucault da, bu dönemin engelli bireylerin ve onların sosyal hayatlarının üzerinde yol açtığı değişimlere paralel ifadeler sunar. O döneme kadar toplumda rahat hareket edebilen ve *orda burda dolanabilen* deliler sanayi toplumunun taleplerine cevap veremedikleri için kurumlara kapatıldılar. Ancak söz konusu bu kapatılmaya maruz kalanlar sadece deliler değildir, yukarıda da belirtildiği üzere “işsizler, sakatlar, yaşlılar, çalışamayacak durumda olan herkes” (Foucault, 2015: 79) bu kapatılma ile mücadele etmek zorunda kaldı.

Foucault’nun belirttiğine göre deliler her çağda dışlanmışlardır. 17. yüzyıla dek delilere yaklaşımda hoşgörü hâkim iken, sanayi toplumu bu durumu değiştirmiştir. Delilere verilen “evrensel konum” (2015: 79) değişirse de, delilerin kapatılması konusunda söz sahibi olan başlangıçta aileleri iken, daha sonra bu öncelik değişerek söz hakkı doktorlara bırakılmıştır. Tıp tarafından kurumlara kapatma belgesinin oluşturulması, delilerin toplumdan daimi olarak uzaklaştırılması anlamına gelmesinin yanı sıra, bu kişilerin hukuki haklarının da ellerinden alınması demektir. Çalışmayan, çalışamayan bireylerin toplumdan dışlandığını savunan Foucault, modern dönemde hâlâ akıl hastanelerinin tedavi yöntemlerinin başında, akıl hastalarını çalışmaya uyumlu hâle getirmek olduğunu vurgulayarak savını güçlendirir (2015: 83). Özetle Foucault, ilkel

toplumlar ile günümüz toplumlarının delilere yaklaşımlarının arasında bir fark olmadığını, delilerin her çağda dışlandığını iddia eder (2015: 84).

Delilerin evrensel konumunu açıklarken Foucault, onların söyledikleri önemsizmiş gibi görülse de toplumların aslında onların gapten haber verdiğini düşünme eğiliminin olduğunu savunur. Bunun bir sonucu olarak da delilerin söyledikleri her bir cümleden farklı anlamlar çıkarılmaya çalışmıştır (2015: 80).

Son olarak Foucault, bu denetimlerin çıkış noktasının mimari bir yapı tasarımından, Bentham'ın *Panopticon* fikrinden esinlendiğini savunur. Panopticon,

“Halka biçimli bir binadır, ortasında avlu ve avlunun ortasında da bir kule vardır. Halka, hem içeriye hem dışarıya bakan hücrelere bölünmüştür. Bu küçük hücrelerin her birinde, kurumun hedefine uygun olarak, yazı yazmayı öğrenen bir çocuk, çalışan bir işçi, ıslah edilen bir mahkûm, deliliğini yaşayan bir deli vardır. Merkezi kulede bir gözetmen vardır. Her hücre hem içeriye hem dışarıya baktığından gözetmenin bakışı tüm hücreyi kat edebilir; hiçbir karanlık nokta yoktur ve sonuç olarak bireyin yaptığı her şey bir gözetmenin bakışına açıktır; bu gözetmen, kendisinin her şeyi görebileceği, buna karşılık kimsenin kendisini göremeyeceği şekilde, panjurlar, ayrı açık bölme pencereleri arasından gözlemde bulunur” (2015: 224).

Bu mimari yapıdaki kule yüksekliğin ve üstünlüğün birer temsilidir. Günümüzde bu somut tasarımın soyuta dönüştürülmüş sistematiğinin bir iktidarı sürdürme mekanizması olarak uygulanışı olduğu vurgulanır. Daimi bir gözetim ve denetim ile bireyler ödüllendirilme, cezalandırılma, ıslah edilme gibi eylemlerle karşı karşıya kalmakta ve iktidara boyun eğmek zorunda bırakılmaktadır. Bireyler daimi bir denetlenme düşüncesi ile bezeli oldukları için bu davranışları içselleştirirler. Tüm topluma uygulanan bu görünmez gözetleme toplumun disiplin altına alınması anlamına gelmektedir. Hapishane küçültülmüş bir denetim mekanizması, küçük bir deney laboratuvarıdır. Bu deney daha geniş ölçekte tüm topluma uygulanır. Amaç, fark ettirmeden iktidarın denetiminin daimi olduğunu toplumun her bireyinin benimsemesini sağlamaktır. Tüm bireyler bir panoptikon içerisindedir.

Model bir hapishane önerisinin olup olmadığı sorulduğunda ise Foucault, hapishanelerin sadece dışlayıcı sistemin bir aracı olduğunu savunur. Onları ortadan kaldırmanın başka bir aracın icat edilmesine sebebiyet vereceğini de dile getirir. Sorunun hapishanenin varlığı değil, toplumun bazı bireylerini “dışarıya itiş sürecini açıklayan bir sistem eleştirisi sunmak” (2015: 115) olduğunu savunur. Büyük Kapatılma’ya yazdığı önsöz ile Ferda Keskin ise bu sonucu şu sözlerle özetlemiştir:

“Büyük kapatılmanın gerçekleştiği asıl mekân insan ruhudur; akıl hastanesi, hapishane gibi normların dışına çıkmış ruhları terbiye edip iyileştirmek için var olan kurumlarsa bu büyük kapatılmanın karanlık yüzünü gizleyen sözde *insancıl okullar*” (2015: 19).

4. TÜRKİYE'DE ENGELLİK GERÇEĞİ

Tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de engelli nüfusa dair çalışmalar yürütülmektedir. Ancak engelli bireyler hakkında detaylı bilgilerin bulunduğu yeterli bir veri tabanının bulunmadığı yürütülen hemen hemen her çalışmada sık sık vurgulanmaktadır. 2000 yılında gerçekleştirilen Genel Nüfus Sayımı ile birlikte bu konudaki çalışmaların başladığı görülmektedir. Engelli bireylerin nüfusu ile ilgili her türlü kayıt ve tespit oldukça önemlidir. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı ile Devlet Planlama Teşkilatı, 2002 yılında Türkiye Özürlüler Araştırması'nı gerçekleştirmişlerdir. Engelli bireylere dair her türlü bilgi (yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, medeni hali, çalışma durumu, ekonomik durumu) ile bu bireylerin beklentilerinin neler olduğu ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca engelli bireylerin nüfusu, Türkiye nüfusuna oranı, bölgelere göre dağılımı, engel türü, engelli olma sebepleri (doğuştan mı sonradan mı), engelli olma yaşlarının ne olduğu ve engellilik derecelerinin ne olduğu gibi sorulara da cevaplar sunulmuştur.

Çalışmaya göre Türkiye nüfusunun %12.29'unu engelli bireyler (8.431.937 kişi) oluşturmaktadır (Özürlüler Araştırması, 2002: 5).

Çalışmada dikkat çeken bir diğer konu eğitimidir. Eğitim Türkiye'de yaşayan engelli bireylerin karşılaştığı en temel sorunlardan biridir. Eğitim olanaklarına sahip olmayan bireylerin toplumsal hayata dâhil olma süreçleri ya gecikmekte ya da her daim problemlerle bir hâlde devam etmektedir. Eğitim olanaklarını elde etmenin yanı sıra engellilik çalışmaları, engelli bireylerin engelli olmayan bireylerle aynı ortamda eğitim alması gerektiğini vurgulamaktadır ve birçok bilimsel çalışma da bunun gerekliliğini doğrulamaktadır. Entegre eğitim adı verilen bu durum engelli çocuğun kendisi ile ailesi ve engelli olmayan diğer çocuklar ile ailesi için oldukça önemlidir. Bu uygulama engelli çocuğun sosyal davranışlarının gelişimi ve sosyal hayata uyumu için oldukça faydalı olurken engelli olmayan çocukların da bireysel farklılıklara dair temelden bir farkındalık kazanmasına olanak sağlaması açısından oldukça önemlidir.

Türkiye'de özellikle son yıllarda okuma yazma bilmeyenlere yönelik birçok çalışma başlatılmıştır. Okuma yazma bilen engelli bireylerin oranları incelendiğinde ise bu sayının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Engelli bireylerin %36.37 oranında

okuma yazma bilmediği ortaya çıkarken, süreğen hastalığı olan bireylerde bu oran % 26.64 olmuştur (2002: 11). Genel itibari ile eğitim imkânına sahip olan birey sayısının arzulanan noktada olmadığı belirtilebilir.

Engelli bireylerin %78.29 gibi büyük bir oranla iş gücüne dâhil olmadığı belirtilebilir. Bu rakamın büyüklüğü, engelli bireylerin bağımlı olarak yaşamlarını idame ettirdiğinin de göstergesi niteliği taşımaktadır. Üretime dâhil olmayan/olamayan bireylerin yaşam kalitelerinin düşük olacağı ve bu bireylerin özgüven eksikliği yaşayabileceği varsayılabilir. Ayrıca topluma ve ailesine bir yük olacağı düşüncesi ile bireylerin psikolojilerinin de hasar görmelerine sebep olmaktadır.

Engelli bireylerin sağlık hizmetlerinden faydalanarak tedavi imkânlarından ne ölçüde yararlandığı genel olarak sağlık hizmetlerinin erişilebilirliği, maddiyat, tıbbi imkânlar dâhilinde değerlendirilebilir.

Doğuştan var olan engellilik oranının % 34 gibi yüksek bir rakam olması, akraba evliliğinin ülkemizde oldukça yaygın olması gibi bazı yöresel faktörlere dayanmaktadır. Ayrıca sağlık imkânlarının kentle kıyaslandığında daha kısıtlı olduğu kırsal alanda doğuştan engelli olma oranının daha yüksek; sonradan özürlü olma oranının da kentte daha yüksek oluşu bu savı destekler niteliktedir. Engelli bireylerin nüfusuna dair sunulan bu bilgilerin ardından, söz konusu nüfusun beklentilerinin neler olduğuna değinilebilir.

Türkiye'deki engelli bireylerin çoğu ekonomik sıkıntılar yaşamaktadır. Engelli bireylerin bakımı, tedavisi, eğitim ve ulaşım imkânları engelli olmayan diğer insanlara nazaran daha fazla ekonomik imkân gerektiren koşullar olarak ortaya çıkmaktadır. Yaşanan bu sıkıntılar bireylerin yoksullukla cebelleşmesine sebep olmaktadır.

Bu çalışmanın verilerinin yanı sıra, Burcu, *Türkiye'de Özürlü Birey Olma. Temel Sosyolojik Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma* isimli çalışmasında engelli bireylerin sosyo-kültürel özelliklerini aktarmıştır. 9 şehirden görme engelli ve fiziksel engelli bireylerin dâhil olduğu 1321 katılımcı ile bu çalışmada engelli bireylere yöneltilen “Size göre toplumda diğer insanlar engelli bireyleri nasıl görüyor, nasıl tanımlıyor?” sorusuna verilen cevaplar (2007: 203) şu şekildedir:

Tablo 1: Toplumdaki Diğer İnsanların Kendilerini Nasıl Gördüklerine/Tanımladıklarına İlişkin Düşünceleri

Diğerlerinin kendilerini nasıl gördüğü	F	%	Geçerli %
Dışlanan/kabul edilmeyen	318	24,1	25,3
Güvenilmeyen	93	7,0	7,4
Acınan	641	48,5	51,1
Alay edilen/küçümsenen	132	10,0	10,5
Sözel saldırıda bulunulabilen	34	2,6	2,7
Fiziksel saldırıda bulunulabilen	17	1,3	1,4
Merak edilen	3	,2	,2
Suistimal edilen (kandırılan/ yalan söylenen)	4	,3	,3
Hepsi	13	1,0	1,0
Toplam	1255	95,0	100,0
Cevapsız	24	1,8	
Hiçbiri	42	3,2	
Toplam	66	5,0	
TOPLAM	1321	100,0	

Tabloda verilen cevaplar incelendiğinde acınan kişiler olarak adlandırıldıkları yanıtı en fazla (% 51,1) verilen cevap olmuştur. Sonrasında ise sırasıyla Dışlanan/kabul edilmeyen cevabı (% 25,3), Alay edilen/küçümsenen (% 10,5), Güvenilmeyen (% 7,4), cevapları verilmiştir.

Engelli bireylere yöneltilen bir diğer soru da “Engelli olmayan bireyler tarafından gerçekleştirilen ve en çok rahatsız eden davranışın ne olduğu”dur. Verilen cevaplar (2007: 204) şu şekildedir:

Tablo 2: Engelli Bireylere Göre Diğer İnsanların Kendilerini Birinci Dereceden Rahatsız Edici Davranışların Dağılımı

Diğerlerinin birinci dereceden rahatsız edici davranışları	F	%	Geçerli %
İnsanlar beni kabul etmedi (dışlanma/ilgilenilmeme/hoş görülmemeye)	133	10,1	14,9
İnsanlar benimle alay etti/özrümü devamlı yüzüme vurdular	201	15,2	22,5
İnsanlar bana fiziksel olarak zarar verdiler	18	1,4	2,0
İnsanlar bana cinsel istismarda bulundular	2	,2	,2
İnsanlar bana hep acıdılar	308	23,3	34,4
İnsanlar bana sözlü olarak zarar verdiler	118	8,9	13,2
İnsanlar benden utandılar	13	1,0	1,5
İnsanlar benden korktular	7	,5	,8
İnsanlar benden sıkıldılar	12	,9	1,3
İnsanlar beni merak ettiler (meraklı bakışlar/ sorular)	42	3,2	4,7
İnsanlar beni dilenci konumunda gördüler/aşağıladılar	14	1,1	1,6
İnsanlar bana güvenmediler	19	1,4	2,1
İnsanlar özrümü suistimal ettiler (kandırdılar/yalan söylediler)	8	,6	,9
Toplam	895	67,8	100,0
Cevapsız	4	,3	
Hiçbiri	422	31,9	
Toplam	426	32,2	
TOPLAM	1321	100,0	

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, bir önceki tablo ile aralarında bir tutarlılığın olduğu görülecektir. Engelli bireyleri birinci dereceden rahatsız eden davranış olarak % 23,3 oranına sahip acıma ile karşılaşırız. Bu cevabı, % 15,2 ile alay etme takip ederken, üçüncü sırada da % 10,1 ile kabul edilmeme (dışlanma / hoş görülmemeye) yer alır.

Tüm bu bilgilerin yanı sıra, engelli bireyler ve cinsellik ilişkisine engellilik çalışmalarında ele alınan başlıca konulardan biri olarak değinmekte fayda var. Engelli bireylerin cinsel kimliğinin yok sayılması engelli bireylerin karşılaştığı sorunlar arasında yer alır.

“Eğer engelli kişiler kendilerini cinsel varlıklar olarak düşünmeye cesaret ederlerse ya da öyle davranırlarsa, sapkın olarak görülebilirler. Ama bazı açılardan daha da kahredici olanı, onları çekici bulan birinin çoğu zaman “fetişist” diye nitelendirilmesidir” (Galvin 2006, akt. Bezmez vd., 2011: 487).

Cinselliğin engelli bireylerde bastırılması gerektiği ya da yok sayıldığı önyargısı dikkat çekicidir. Özellikle erkeğin kadından daha üstün olduğu görüşünün kültürlerdeki konumu da göz önünde bulundurulursa, engelli kadınların cinsel kimlik ve roller açısından dezavantajlı bir konumda oldukları söylenebilir. Rosemarie Garland-Thomson,

“Kültürel kalıpyargılar sakat kadını aseksüel, üreme yetisinden yoksun, aşırı bağımlı ve çekicilikten yoksun olarak – hakiki kadınlık ve kadınsı güzellik alanının genel olarak dışındakişiler olarak – tasavvur eder” (Garland-Thomson, 2006 akt. Bezmez vd. 2011: 535).

5. ALMANYA'DA ENGELLİLİK GERÇEĞİ

Almanya'da yaşayan engelli bireylere dair detaylı veriler resmi istatistik sayfasında⁶ yer alır. 2017 yılından aktarılan verilere göre 7 766 573 engelli bireyin 3 851 568'ini erkek, 3 697 397'sini kadınlar oluşturmaktadır.

Engelli nüfusun yaşa göre dağılımı incelendiğinde 65 yaş üstü bireylerin, bir diğer ifade ile yaşa bağlı engellilik oranının diğer yaş oranına göre en fazla (4 374 201) olduğu görülmektedir. Bu sayıyı 45-55 yaş arası bireylerin (860 586) takip ettiği görülür.

Hangi engel türünün daha fazla olduğu sorusunun cevabını ise fiziksel engelli (4 598 367) bireyler oluşturur. Engellilik sebepleri sıralandığında ise en fazla oran (6 855 042) ile genel hastalıklar kategorisinde bulunmaktadır.

Bu başlık altında ayrıca Almanya'da engelli bireylerin toplumsal konumlarını belirleyen kültürel ve siyasal tarihi kronolojik olarak aktarılacaktır. Weimar dönemi, Nazi yönetimi, Doğu ve Batı Almanya ve günümüz Almanya'sında, farklı engelli kabullerinin var olduğu göze çarpmaktadır.

Almanya söz konusu edildiğinde, engellilik çalışmalarında önemli bir konu olan öjeni faaliyetleri ve engellilik tarihindeki önemli yeri nedeni ile bu başlığın genişletilmesi gerekli görülmüştür. Birbirinden farklı yönetimlerin ve ekonomik koşulların etkili olduğu dönemlerdeki uç noktalara varan engellilik kabulü da Türkiye'den farklı olarak bu başlığın eklenmesini zorunlu kılmıştır.

⁶ <https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Gesundheit/Behinderte-Menschen/Tabellen/geschlecht-behinderung.html> 05.05.2017

5.1. WEİMAR CUMHURİYETİ DÖNEMİNDE ENGELLİLİK (1918-1933)

1918 yılından Adolf Hitler'in iktidara geçtiği yıla kadar olan süreç boyunca, engelli bireylerin toplumsal konumunun şekillenmesinde en önemli rolü Birinci Dünya Savaşı oynamıştır. Bu savaş döneminde yetersiz beslenme ve temizlik sorunlarının da bir sonucu olarak engelli birey sayısının oldukça yüksek olduğu bilinmektedir.

Almanya nüfusuna, savaşın bitmesi ile evlerine geri dönüş yapan 2.7 milyon (Whalen, 1984: 9) engelli ya da daimi rahatsızlığa sahip savaş gazisi dâhil olmuştur. Bu sayının yüksekliği ve savaş sonrası ekonomik ve toplumsal düzenin yeniden sağlanmasının gerekliliği ile Almanya'da rehabilitasyon çalışmaları zorunlu hâle gelmiştir. Konrad Biesalski başta olmak üzere birçok rehabilitasyon uzmanı, Almanya'daki savaş gazileri için rehabilitasyon sisteminin oluşturulmasında ve engelli bireylere karşı olumsuz tutumların yok edilmesine dair çalışmalarda etkin bir rol oynamıştır. Bu çalışmalar ile sadece orduya hizmet edilmesi değil, aynı zamanda ülkedeki tüm engelli bireylerin ve savaş sonrasındaki hayatlarında engelli savaş gazilerinin sorunsuz hayat sürdürebilmeleri amaçlanmıştır (Poore, 2010: 10). Ayrıca bu dönemde *Law On Cripples' Welfare* yasası yürürlüğe girmiş ve bu yasa ile engelli bireyler Almanya'da ilk defa eğitim, sağlık ve özellikle genç engelli bireyler için mesleki eğitim konuları yasa ile desteklenmiştir (Thomann, 1995: 331).

Toplumun, engellilerin, hayatlarını kimseye bağımlı kalmadan sürdürebilme kapasitesine sahip olduğu fikrine aşına olmaya başladığına dair gözle görülür olumlu bir değişiklik meydana gelmiş olsa da, başlangıçta, savaşın hemen sonrasında, hem maddi olarak hem de tutum yönünden desteklenen engelli savaş gazileri daha sonra çelişkili tutumlarla karşı karşıya kalmışlardır. Devletin üzerinde bir yük olarak görülme başlanmanın ardından, özellikle 1929 yılında patlak veren ekonomik krizin de etkisi ile bu görüş daha da yaygınlaşarak savaş gazilerinin hem sözel hem de maddi olarak sıkıntılarla mücadele etmek zorunda kaldıkları görülmektedir (Poore, 2010: 13).

Çaresizlik içindeki engelli savaş gazileri politik olarak aktifleşmeye ve örgütlenmeye başlamıştır. Ancak bazı gaziler de, savaş kahramanı olarak onurlandırılma beklentisini bir köşeye bırakıp, savaş kurbanı (Kriegsopfer/War victims) rolüne bürünmüş ve tarih boyunca engelli bireylerin maddi kazançlarını sağladıkları en yaygın yol olarak görülen dilencilığe başlamışlardır. Carool'un ayrıca aktardığı üzere, üniformalı savaş gazilerinin daha fazla para almaları, savaş gazisi olmayan engelli bireylerin de askeri üniforma ile dilenmesine yol açmıştır. Örgütlenme yolunu tercih eden engelli savaş gazileri ise vatanları için feda ettikleri bedenlerinin geri kalanın görünür olmasını ve elde etmeyi arzuladıkları bu kabul edilmenin maaş ile de bilinirliğinin artmasını talep etmişlerdir (Poore, 2010: 16). Söz konusu bu iddianın Brecht tarafından kaleme alınan *Dreigroschen Roman* (Üç Kuruşluk Roman) isimli romanda da aktarıldığını belirtmekte fayda vardır.

İçinde buldukları sistem onları, daha fazla maaş alabilmeleri için *işe yaramaz* görünmeye zorlarken, rehabilitasyon uzmanları ise onlara, içinde buldukları durumun üstesinden gelmeleri için kahramanca bir irade sergilemeleri gerektiği konusunda baskı uygulamıştır. Coşku ile atıldıkları savaşın sonunda yaşadıkları hayal kırıklığı içindeki engelli savaş gazilerinin beklentileri ile elde ettikleri arasında bir uçurum oluşmuştur. Yasalar ile desteklerin kısıtlanması ve halk arasında, umulan saygınlığın yerini yük olarak görülme gibi küçültücü tutumlar ile karşılaşmaları engelli gazilerin Weimar Cumhuriyeti ile aralarında çarpıcı bir kinin oluşmasına yol açmıştır. Yaşanan tüm bu süreçler, engelli savaş gazilerinin Nazi partisine yakınlık duymasına sebep olmuştur. Nazi partisi ise, 1930 yılında engelli savaş gazileri için bir başkanlık kurmuş, her konuşmalarında onları onurlandırmış ve bu kesimin desteğini kazanarak bu durumdan çıkar sağlamayı başarmıştır (Cohen, 2001: 97).

Engelli bireylerin toplumsal konumlarının ardından bu dönemde sanattaki temsillerini ele almak gerekirse, bu dönemde Alman askeri otoritesine, maddeye dayanan toplumun yüzeyselliğine ve çıkara dayalı kapitalist toplum düzeninin kötü yanlarını vurgulamak için sanatçı ve yazarların engelli bireyleri savaşın temsilcileri olarak sıklıkla kullandıkları göze çarpmaktadır (Poore, 2010: 23). Askeri sisteme ve savaşa bir isyan olarak özellikle çaresizliği vurgulamak için koltuk değneği kullanan ya da

dilenen protezli engelli bireyler bir sembol, bir eleştiri malzemesi olarak tercih edilmiştir. Çirkin, tezat ve iğrençliklerle engellilik eşleştirilmiş ve bu yol ile, savaşa karşıt bir bilinç oluşturmayı amaçlayan çarpıcılık sağlanmaya çalışılmıştır.

Bu dönemde görsel sanatların aksine edebiyatta engelliliğin daha nadir ele alınmasının temel sebebi olarak, engellilerin görsel sanatlarda aktarımının daha çarpıcı olacağı fikrinin yaygın olduğu belirtilebilir. Görsel sanatlarda engellilik, bireyin diğer özelliklerini yok edecek kadar tek yönlü bir aktarımla sunulsa da dönemin sanatçıları tarafından çarpıcı eserler günümüzde hâlâ güncelliğini korumaktadır. Max Beckmann, Otto Dix, Georg Grosz ve Heinrich Hörl gibi isimler görsel sanatlarda engelliliği işleyen sanatçılar arasında sayılabilir.

Şekil 1: Otto Dix'in Streichhölzhaendler isimli çalışması⁷

⁷ <https://theartstack.com/artist/otto-dix/streichholzhandler> 23.06.2018

1920 yılında tamamlanan eserde, üniforma içindeki bir engelli savaş gazisi, “echte Streichhölzer aus Schweden” (Hakiki İsveç kibriti) diye bağıarak satış yapmaya çalışır. Elleri ve bacakları yoktur ve gözündeki gözlük de onun görme yetisinin olmadığını sembolüdür. Yerde dilenen engelli gazinin tahta protezli bacağına tam zıddı olarak önünden, ondan kaçır adımlarla ilerleyen üç kişinin şıklığı göze çarpar. Etrafındaki insanlar ondan kaçarken, yerde bacağına işeyen bir köpeğin varlığı ise oldukça dikkat çekicidir. Dışlanmışlık, çaresizlik bu gazinin engelliliği üzerinden resmedilir.

Edebiyatta Georg Heym (*Der Irre*), Ernst Toller (*Die Wandlung: Das Ringen eines Menschen ve Hinkemann*), Erich Maria Remarque (*Der Weg zurück*), Leonhard Frank (*Der Mensch ist gut*) gibi isimler engelliliği ekspresyonist bir tutumla kaleme almışlardır. Bu dönemde edebiyatta hâkim olan akımın ne olduğu sorusu da cevaplandırılmalıdır. 1910 ile 1925 yılları arası Alman edebiyatında hâkim olan ekspresyonizm dönemi için hastalık, kişinin ruhsal olarak yenilenmesini, arınmasını, kurtulmasını, ferahlamasını sağlar. Savaş karşıtı olan yazarlar engelliliği, savaşın yol açabileceklerini ve milliyetçiliğin sahteliğini göstermek için çarpıcı bir sunum malzemesi olarak kullanmışlardır. Kişinin iyileştirilmeye değer olup olmadığı, hangi engelli savaş gazisinin ne kadar maaş alması gerektiği ya da kişinin askerlik için artık uygun olup olmadığı gibi konularda söz sahibi karar yetkisi doktorların tekelinde idi (Rothe, 1979: 173). Tüm bunları göz önünde bulunduran Toller, Weimar dönemi edebiyatında engelliliği eserlerinde tüm yönleri ile çarpıcı bir şekilde kaleme almıştır. Sağlanan medikal desteğin, engelli savaş gazisini tedavi etme amacının onun yaşam standardını yükseltmek değil, askeri birliğe onu tekrar bir er olarak kazandırmak olduğunu ve harcanan paranın sadece çalışma ihtimali olanlar için bir yatırım niteliği taşıdığını savunur. Bu amacın en birincil yardımcısı da protezdir. Tıp ve rehabilitasyon bu dönemde askeri donanmaya ve ırkçı faaliyetlere hizmet eden servisler olarak kabul edilmişlerdir. Yazar, *Hinkemann* isimli eserinde ise, savaştan evine dönen engelli bir gazinin toplumsal rollerini yerine getirme sorunsalını ele almıştır. Eş rolünün gerekliliğini yerine getiremeyen kahramanın en başta kendi karısı tarafından nasıl alay edildiğini ve dışlandığını, savaşın acı yüzünü bir kez daha gözler önüne sermek için aktarır (Bknz. Toller, 1993). Aynı şekilde medikal modelin bireyi

iyileştirip tekrar savaşa dâhil etmeyi amaçladığını da *Die Wandlung: Das Ringen eines Menschen* isimli çalışmasında görürüz (Toller, 1961).

Engelliliği eleştiri malzemesi olarak kullanan sanatçılar, bu dönemdeki sağ kanatta yer alan yandaş nasyonalist sanatçılar tarafından *ungerman* ifadesi ile eleştirilmişlerdir. Sanat eserlerinin, güçlü kahraman askerleri konu alması gerektiği inancını taşıyan yandaş-gelenekselci sanatçılar, modern sanatı da “degenerate, subhuman, subversively Jewish, or culturally Bolshevist” (Poore, 2010: 53) olarak damgalamışlardır. Dönemin tanınmış nasyonalist mimarı Paul Schultze-Naumburg estetik değer yargılarının engelli bireylerin temsili ile bozulmaya çalışıldığını, dolayısıyla bu bireylerin toplumun erişebileceği her kesimden uzak tutulması gerektiğini savunmuştur. Sadece engelli bireylerin değil, Yahudilerin de kamu işlerinden uzaklaştırılmasını destekleyen, ilk basımı 1928 yılında gerçekleşen eserinde kısırlaştırmaya yönelik kanunun kabulünü şu sözleri ile savunur:

“düşkünlerin ortadan kaldırılması artık yaşamın kendisinden uzak olan bir ideoloji değildir, daha ziyade yasalarda ve dolayısıyla yaşamda yerini almıştır. Kuzey Amerika'daki bireysel eyaletlerde gözlemlediğimiz çekingen girişimlerden sonra, Almanya bu yeni halk prensibi etrafında düzenlenen ilk ülke oldu” (Schultze-Naumburg, 1928: 6).

Engellilerin sanat eserlerindeki temsili üzerine gerçekleştirilen tüm bu tartışmalar Nazi döneminde engelli bireylerin nasıl konumlandırılacağına da belirleyicisi olmuştur.

5.2. NASYONAL SOSYALİZM (ADOLF HİTLER) DÖNEMİNDE ENGELLİLİK (1933-1945)

Bu dönemde engelli bireyler üç grup olarak sınıflandırılmış ve her sınıf farklı tutumlarla karşı karşıya kalmışlardır. İlk grubu, Weimar Dönemi'nde ihmal edilen engelli savaş gazileri oluşturur. Savaş gazilerine hak ettiği değer, saygının ve

onurlandırılmanın temin edilmesine yönelik sözler verilmiştir. İkinci gruptaki engelli bireyler, çoğunlukla doğuştan bir engele sahip olan ve çalışamayacak durumda olanlardır. Bu engelli bireylere yönelik tutumlar özellikle kurumlardaki bireyleri hedef almıştır. Üçüncü grup ise engelli olan ve özellikle de vatan için çalışan bireylerden oluşmaktadır.

1933 yılında engelli savaş gazileri için kurulan *National-Sozialistische Kriegsoferversorgung* (NSKOV) bir yıl içerisinde 1 milyondan fazla engelli bireyin haklarını temsil eden bir örgüt haline gelmiştir.⁸

Engelli gazilerin sadece maaş değil, saygı ve onurlandırılmayı da hak ettikleri vurgusunu tekrarlayarak, özel bir madalya taşımaları; kültürel etkinliklerde ve ulaşımda indirimden faydalanmaları, toplu taşımalarda yer önceliği gibi konular gündeme getirildi. Ancak bu dönemde birçok engelli bireye daha fazla hak verilmesine yönelik söylemlerin varlığına rağmen, birçok engelli bireyin var olan haklarının da ellerinden alındığı belirtilir (Bock, 1986: 225).

Politik olarak engelli bireylerin Nazi dönemindeki bir diğer konumu daha görünür hâle getirilmeleridir. Askeri üniformalı engelli savaş gazileri, tekerlekli sandalyeleriyle ve “Hey Almanya! Oyunu kullandın mı? Kullanmadıysan benim fedakârlığım boşa gitmiş demektir!” yazılı pankartlarla seçim mitinglerinde en ön sırada yerlerini almıştır. Fotoğraflarda protez bacak kullanan bireyler gibi engeli ağır olanların çoğunun bacaklarının battaniye yardımı ile örtülerek gizlenmeye çalışıldığı da görülmektedir. Carol bu durumu, halkın, savaşın kaçınılmaz sonucu olarak *zavallı* haldeki engellilerin vücutlarını görmelerini engelleyerek, bu bireyleri halkı savaşa hazırlamak ve kendi politikalarının tanıtımını yapmak amacı ile estetize etmeye çalıştıkları yönünde yorumlar (2010: 71).

⁸ https://www.lexikon-drittes-reich.de/Nationalsozialistische_Kriegsoferversorgung
23.05.2018

Bu dönemde savaşı teşvik eden geçmişteki efsanelere (*Whalterius* efsanesi gibi) ve eserlere (*Minna von Barnhelm* ve *Götz von Berlichingen*) atıfta bulunularak engelli olmakla ya da protez kullanmakla gurur duyulması gerektiği yönündeki duyumsamalar da pekiştirilmeye çalışıldı (Poore, 2010: 74).

İktidara geldikten sonra Nazi partisi, engellilere yönelik yeni yasalarını yürürlüğe sokmuşlardır. Alman ırkının kalitesini, arılığını ve mükemmelliğini sürdürmek adına, özellikle kendilerinde ve soy ağacı takibi sonucunda elde edilen bilgiler doğrultusunda atalarında herhangi bir genetik kusur bulunmayan her iki tarafın çocuk sahibi olması teşvik edilirken, bu taleplerine uymayanlar için de 1 Ocak 1934 yılında yürürlüğe giren *Gesetz zur Verhütung erbkranken Nachwuchses (GzVeN)(Sterilization Law)* ile kısırlaştırma zorunlu hale getirildi (Apel, 1999: 62). Bu yasanın yürürlüğe girmesinde etkili olan esas faktörün ekonomik sebep olduğu iddia edilebilir. Zihinsel engelliler, doğuştan engelli olanlar, çalışamayacak durumda olan engelli bireyler ile başlayan yasa, zamanla genişletilmiş yarık dudak ya da yarık damak bile kısırlaştırma için bir sebep teşkil eder hale gelmiştir.

“Sadece en kutsal hak olan insan hakkı vardır ve bu hak aynı zamanda en kutsal zorunluluktur, yani: İnsanlığın en iyi halini koruyarak bu varlığın asil bir gelişim göstermesine olanak sağlamak için kanın temiz kalmasını sağlamak“ (Hitler, 1943: 444).

Tüm bunların ekonomik sebeplerden kaynaklandığını destekler bir diğer örnek ise, evlilik söz konusu olduğunda göze çarpar. Çiftlerden birinin kendisi olmasa bile soyağacında bir kişinin herhangi bir engele sahip olması evlilik sertifikasının (Ehetauglichkeitszeugnis) çıkmasına ve evlilik desteğinin verilmesine engel teşkil ediyordu (Lerner, 2002: 173).

Kişinin kısırlaştırılması gerektiğine karar verilirse kişi itiraz dahi etse, dava kararı ve polis zoru ile buna zorlanıyordu. Uygulamanın gerçekleşmesi için doktorlar, dişçiler, ebeler, hemşireler ile tüm sağlık çalışanları ve hatta öğretmenler herhangi bir sebeple iletişime girdiği herkesi, bu yasanın kriterlerini göz önünde bulundurarak

değerlendirmeli ve bu kriterleri taşıyanları tespit edip kısırlaştırılmaları için yetkililere bildirmekle yükümlü kılınmıştır.

Kısırlaştırma çalışmaları için Naziler kendilerine, kurumlardaki engelli bireyleri kısırlaştırma yolunu tercih eden ABD ve diğer ülkeleri örnek aldılar. Ancak tarih boyunca bir tek Naziler bu yasayı hem Almanya sınırları içinde hem de Almanya tarafından fethedilen ülkelerde tüm nüfusa kitlesel ve sistematik olarak gerçekleştirmiştir. Bu dönem boyunca Alman ve işgal edilen bölgelerdeki vatandaşlar olmak üzere 400.000 kişi kısırlaştırılmıştır (Poore, 2010: 78).

Engelli bireylere yönelik olumsuz tutum ve yaptırımlar bu dönemde başlangıçta sadece doğuştan engelli olanlar ile zihinsel engelli olan bireyler üzerinde yoğunlaşmaktaydı. Ancak zamanla kapsamı genişletilmiştir. Öjeni politikasının da, başlangıçta, kitlesel bir tepkinin odağı haline gelmemesi için sadece doğuştan engelli olan bireylere uygulanması tasarlanmıştır. 1939 yılının ekim ayında Hitler, yardımcı intihar olarak da adlandırılan “Gnaden-Tod” için yardımcılarını emir vermiştir. Halkın tepkisini çekmesinden korkulduğu için bu emir, engelli bireyler hem kendilerine hem de başkalarına yük olup yararsız tüketici olduğu alt mesajının yanı sıra, bu kişilerin acılarından kurtulmasına yardım etmeyi amaçlayan bir yardımış gibi bir çözüm kılıfı içerisinde sunulmuştur. Diğer bir deyişle öjeni terimi alışıldığı üzere bir *Euphemismus* (örtmece – güzel adlandırma) olarak kullanılmıştır. Dışlanan kesimi yok etme girişimini sistematik ve tepki çekmeden gerekçelendirme ve zamanla da yaygınlaştırma için güzel bir sebepmiş gibi gösterilmeye çalışılmıştır.

Ekonomik sebeplerden de kaynaklandığı belirtilebilen bu yasanın amacı, Alman ırkının arileştirilmesi ve savaş sonrası dönemde ekonomik yüklerden kurtulmak idi. *T4 OPERASYONU* kod adı ile bebekler, yetişkinler, kurumlardaki Yahudiler ve toplama kamplarındaki tutuklular ilk öjeni çalışmalarının gruplandırılmış kurbanlarını oluşturmuştur. Zihinsel engelli çocuklar ve yetişkinlerle başlayan bu katliamda başlangıçta iğne, daha sonra da gaz odaları yöntem olarak seçilmiştir. Katliamlar altı

farklı merkezde gerçekleştirilmiştir (Hartheim, Sonnenstein, Grafeneck, Bernburg, Hadamar ve Brandenburg).

Zamanla herkes tarafından bilinir hale gelen öjeni çalışmalarına hem ülke içinden hem de yurt dışından tepkiler gelmeye başlayınca bu katliamların durdurulması Hitler tarafından emredilmiştir. Ancak bu, bu eylemin sadece daha gizli yapılmasına ve daha fazla insanın öldürülmesine yol açmıştır. Bu dönem içinde toplamda kaç kişinin öldürüldüğü tam olarak hâlâ bilinmemekle birlikte yapılan çalışmalara göre 267.000 kişi olduğu varsayılmaktadır (Faulstich, 1998).

Almanya’da öjeni faaliyetleri hakkında Amerikalı engellilik çalışmanı Davis şu gerçeği dile getirir:

“We have largely forgotten that what Hitler did in developing a hideous policy of eugenics was just to implement the theories of the British and American eugenicists” (Davis, 2006: 10).

“Hitler’in çirkin bir öjeni politikası geliştirirken yaptıklarının, yalnızca İngiliz ve Amerikalı öjenistlerin teorilerini uygulamak olduğunu büyük ölçüde unutmuşuz” (Davis, 2006: 10).

Alıntıda da belirtildiği üzere, Amerikan ve İngiliz öjeni teorilerini uygulamaya geçiren Hitler’in Alman ırkının arılığı konusundaki vurgusu da bu dönem için oldukça önemli bir yer tutar. Alman ırkının mükemmelliyetini gözler önüne sermek ve pekiştirmek için insanları yok etmeyi göze alan düşünce sanatta da kendine yer bulmuştur. Bu amaca hizmet etmeyen modern sanat, Nazi ideolojisi tarafından *Yahudi* ve *komünist* olmakla, Alman ulusuna hakaret edip ırkın doğal yapısını bozmaya teşebbüs etmekle itham edilmiştir. Tüm bu iddiaların kaçınılmaz bir sonucu olarak bu sanat eserlerinin yok edilmesi gündeme getirildi. Sanat, askeri hizmetin erdemini ve savaşa hazır olmayı teşvik edecek mesajlara sahip olmalıydı. Nadiren de olsa çizilen savaş gazileri aciz ve acınası bir resmedilme ile değil, yaraları ve engelleri ile kahramanca bir duruş sergileyen bir portre olarak çizilmeliydi.

Şekil 2: Elk Eber: So war SA tablosu⁹

Elk Eber tablosunda, başı sarılı bir askerin SA askerlerinin arasında, yaralarına aldırış etmeden gururla askeri üniforması içinde ilerleyişini resmeder. Dönemin Nazi sanatçıları, savaşın yıkımını ve kanlı görüntüsünü anlatan çalışmalardan kaçınmışlardır. Bu bilinçli tercihin temelinde savaşa teşvikin yanı sıra normalliğin inşası, estetik ve sağlığın ön plana çıkarılması ve de ırk temizlemesi düşüncesinin yattığı da söylenebilir. Yine bu amaç doğrultusunda freak showlar bu dönemde yasaklandı. Ancak bunun yerine, halkın onları izleyebileceği başka bir etkinlik düzenlendi. Bu yeni tür freak showlar panayırlar ya da sirkler yerine hastanelerde veya bakım evlerinde halkın seyrine açıldı. Engelli bireylerin vahşi bir sergi unsuru haline getirildiği bu kurumların iki temel amacı vardı:

1. Irkın içindeki sağlıksız ve kötülerini temizlemek.
2. Sağlıklıların sağlıklı çocuklar doğurmasını teşvik etmek.

Sağlıklı halk bu kurumları gezmeli ve sağlıklı çocuklar dünyaya getirmenin önemini

⁹ <https://shop.kriegcards.com/SO-WAR-SA-BY-ELK-EBER-2770.htm> / 24.10.2018: 13:03

kavramalı, bunun sonucunda da, bu *yararsız tüketicileri* (Friehe, 1938: 53) görüp onlardan tiksirmeli ve öjeni faaliyetlerine gereken desteği vermeliydi. Tüm bu kurumların amacının öjeni faaliyetlerine karşıt seslerin oluşmaması için önlem almak olduğu söylenebilir. Üretemeyen, ekonomik olarak işe yaramaz ve tüketici bir kitlenin önce kısırlaştırılmasına, daha sonra da öldürülmesi yoluna kademe kademe ilerlendiği görülür. Nüfusun büyük bir çoğunluğu bu kurumları bir müze misali gezmiş, onlara aktarılan *yük* iddiasını bilinçsizce benimsemeye başlamıştır.

Bu yeni tür freak showlara halk arasında da büyük bir ilgi doğmuş ve binlerce ziyaretçi bu bireyleri görmeye gelmiştir. Hatta lise öğrencileri okul gezisi kapsamında bu turlara götürülmüş, öğretmenlerinin onlara dikte ettiği şekilde bir kompozisyon yazmaları da istenmiştir. Hepsinin vardığı ortak sonuç, bu kişilerin ülke için bir yük olduğu yönünde olmuştur.

Sadece engelli bireyler değil, Yahudiler, Afrika kökenli Almanlar, çingeneler, homoseksüeller, seks suçluları ya da serserilik yapanlar gibi toplumdan dışlanan diğer kişiler de sistematik bir şekilde bu ötekileştirme faaliyetlerinin hedefi olmuştur. Tüm bu süreç boyunca yürütülen bilinç oyunu, elbette amaçlandığı gibi sadece fikir olarak kalmamıştır. Başlangıçta soy temizleme eylemini (öjeniyi) yaygınlaştırmak için sayısız kitap, dergi, gazete, broşür ve takvim basılmıştır. Tüm bunların sağlam bedenliliği savunan ideolojinin en acımasız boyutlara ulaşmasının örneklerini oluşturduğu iddia edilebilir.

Nazi propagandasının sterilizasyon amacı doğrultusunda bu dönemde tamamlanan filmlerde, çıplak ve sessiz olan engelliler, izleyeni huzursuzluğa itecek kamera açılarıyla sunulmaktadır. *Sünden der Vaeter* (Babaların Günahları, 1935), *Abseits vom Wege* (Yolun Bu Tarafı, 1935), *Das Erbe* (1935), *Erbkrank* (Irsi Hasta, 1936), *Alles Leben ist Kampf* (Tüm Yaşamlar Mücadeledir, 1937), *Opfer der Vergangenheit* (Geçmişin Kurbanları, 1937) gibi filmler özellikle sterilizasyonda görevli olacak kişilerin izlemesi zorunlu hale getirilen filmler arasındadır. Bu filmlerdeki hasta ya da engelli bireylerin en çirkin, en tuhaf ve en aciz kişiler olarak aktarılması belirlenen

hedefe hizmet eden adımların özelliğini taşımaktadır. Filmlerde verilen genel mesaj ise, bu kişilerin ülkeye yük olduğudur. Bu kişilerin suçlular ve asosyal tipler ile ilişkilendirilmesi amaçlanmıştır. Bu kişilerin bakımının sağlanması düşüncesinin ise Yahudi liberalizminden doğduğu çünkü Yahudilerinin birçoğunun genetik olarak engelli doğduğuna bağlanır (Koch, 2001: 230). *Ich klage an* (Suçluyorum, 1941) isimli filmde ise, engelli bireylerin yaşamlarının yaşamaya değer olmadığı – *lebensunwertes Leben* (*lives unworthy of life*) ve acılarından kurtulmaları için ölmeyi istemelerini sağlamak ve ölümlerine yardım etmek gerektiği vurgusu yer alır (Roth, 1985: 147).

Yaşanan bu süreçte bireyler korku ve isyanı aynı anda tecrübe etmiştir. Bir kişinin engelli olduğu için destek talep etmesi demek, o kişinin aktarılan bu uygulamaların hedefi konumuna gelip damgalanacağı anlamına geldiğinden bu korkuyla bireyler çalışmaya mecbur kalmıştır. *Der Körperbehinderte* (Bedensel Engelli) isimli dergide, eylemde bulunmaları gerektiğinde, engelli bireylerin kimseye muhtaç olmadığı, kendi ayakları üzerinde durabildiği konusunda engelli olmayan bireyler ile arasında bir fark olmadığı mesajını vurgulayan birçok fotoğraf ve yazı yer almıştır. Engelli bireylerin, engelli olmayan çocuklarına da dergide sıklıkla yer verilmiş, “Engeller engellemez!” sloganı ile alanlarında uzmanlaşmış engelli bireylerin haberleri sunulmuş, savaşta en ön sırada yer almış, engelli bireylerin bununla gurur duyduğu belirtilmiş ve engelli bireylerin kendi ihtiyaçlarını kendilerinin karşıladığı üzerine örnekler sunulmuştur (Bknz. Poore, 2007: 130). Tüm bunların ortak amacı, yönetimin sahip olduğu, bu kişilerin karşı karşıya kaldığı tüm sorunların çıkış noktası olan ülkeye yük olma önyargısını yıkmaya yönelik karşıt isyan eylemi olduğu söylenebilir.

Şekil 3: Engelli Bireyden Yüksek Atlama Performansı (Poore, 2010: 131).

Bireylerin zorlandığı sterilizasyon, sadece kısır hâle gelmekle sonuçlanmamış, aynı zamanda bireylerin cinsel kimliğini ve doğurganlığın ya da üremenin ortadan kaldırılması ile toplumda oluşan damga ile karşı karşıya kalmak da kaçınılmaz olmuştur. Özellikle zihinsel engelli kadınların kısırlaştırılmasının, bu kadınlara tecavüz oranlarının artmasına yol açtığı belirtilir (Bock, 1986: 140).

12 yıl süren Nazi döneminde engelli nüfusunu azaltmaya yönelik gerçekleştirilen tüm bu saldırılar engelli nüfusunu arttırmaktan başka bir sonuca ulaşmamıştır (Poore,

2010: 138).

Ernst Bloch (1885-1977), Boston’da sürgünde olduğu dönemde kaleme aldığı *Das Prinzip Hoffnung* (The Principle of Hope) başlıklı çalışmasında sağlık normunu ve bu nasyonal sosyalistlerin öjeni politikasını eleştirir. Engellilik çalışmaları içinde önemli bir yeri olan şu vurguyu savunur: “...sağlık sadece tıbbi bir kategori değil, aynı zamanda belirli normlara dayalı olan sosyal bir kavramdır” (Akt. Poore, 2007: 139). Ayrıca, sağlığın, Antik Yunan’da hayattan zevk alma; Orta Çağ’da Tanrı’ya inanma yeteneği; kapitalizmde de çalışabilme kapasitesi olarak tanımlandığını belirterek vurgusunu temellendirir. Nazilerin tüm bu yasalarla standart bir ırk yaratmaya çabaladığının da altını çizer. Norm dışında yer alan herkesin ölümle tehdit edilme potansiyeline sahip olduğunu savunarak “Naziler için tek norm poponun aşağıda göğsün yukarıda olmasıdır” (Bloch, 1973: 531) der.

Söz konusu adlandırmanın göreceliliği hususunda Bertolt Brecht (1898 - 1956) tarafından kaleme alınan *Mutter Courage und ihre Kinder. Eine Chronik aus dem Dreißigjährigen Krieg* (Cesur Ana ve Çocukları) isimli çalışma da örnek verilebilir. Savaşın, şiddetin ve bunlardan çıkar sağlayanların temalaştırıldığı oyunun karakterlerinden olan Kattrin, bu çalışma için oldukça önemli bir karakterdir. Ancak bu çalışmada edebi tür olarak romanlar tercih edildiği için eser analizlerinde bu karaktere yer verilememiştir.

Sürgünde olduğu yıllarda kaleme almış olduğu çalışmada Brecht, Kattrin karakteri üzerinden kahramanlık tanımının ne olduğu sorunsalını ele alır. Savaş temasını *Otuz Yıl Savaşları* (Dreißigjähriger Krieg 1618 – 1648) zamanına uyarlamış olsa da yazıldığı dönemin eleştirisi niteliğini taşır. Brecht, öncüsü olarak kabul edildiği, seyirci üzerinde olumlu yönde bir değişiklik yaparak toplumsal bir eleştiri sunmayı hedefleyen epik tiyatronun özelliklerinden bu yapıtında da yararlanır. Bu tiyatronun en belirgin niteliği olarak aktarılan, seyirciye mesajın ne olduğunu buldurmaya çalışan, onu sorgulatan ve sunulanı pasiften ziyade aktif bir tutumla benimsemesini sağlamasıdır. Sahneler arası zaman geçişlerinin varlığını ya da nesneliliğini sağlamak

adına, seyircilerin karakterlerle duygudaşlık kurmasını önlemek için farklı bir zaman diliminin seçilmesi de epik tiyatronun özellikleri arasında sayılabilir.

Para kazanma hırsıyla dolu olan Anna Fierling geçimini savaş üzerinden sağlar. Başka bir ifade ile savaş onun para kazanabildiği tek yerdir, bu sebepten dolayı da savaşın sona ermesini ve barışın gelmesini hiç istemez. Ancak para kazanma hırsı onun çocuklarının başına gelen felaketlerin de sebebidir aslında. İki çocuğu savaş yüzünden ölür ve kızı Katrin de yine savaşta, bir asker yüzünden konuşma yetisini yitirir ve yine savaşta askerlerin saldırıları sonucunda yüzünden yaralanır. Bu yara izinin onun ileride evlenmesini engelleyeceğine inanılır. Katrin, konuşup kendini ifade edemeyen, annesinin gözetiminde olan biridir. Mutter Courage kızı Katrin'i şu cümlelerle tanımlar: "Die Tochter ist nix. Wenigstens red sie nicht, das ist schon etwas" (Kızım hiçbir işe yaramaz. En azından konuşmuyor, bu da bir şeydir.) (Brecht, 1980: 23). Ancak başka bir şehirde çalışma teklifi alan ve bunu başlangıçta kabul eden Mutter Courage, iş teklifini yapan Aşçı'nın Katrin'i beraber götürmeyi istemediğini öğrenince bu işe başlamaktan vazgeçer. Kendisine, onun korumasına muhtaç olan, yukarıdaki alıntıda da aktarıldığı üzere konuşamayan ve bir işe yaramaz kabul edilen kızını geride bırakamaz. Aşçı'nın Katrin'i beraberinde götürmeyi istememesine sebep olarak Katrin'i iş yerine gelen müşterilerin görmek istemeyeceğini ve bunun için de müşterileri suçlayamayacağını şu cümlelerinden öğreniriz:

„Und das ist auch ein Grund, warum ich sie nicht in der Wirtschaft haben kann. Die Gäst wolln so was nicht immer vor Augen haben. Das kannst du ihnen nicht verdenken" (Brecht, 1980: 92).

„Ve onu dükkanımda istemememin bir nedeni de bu. Konuklar gözlerinin önünde hep böyle bir şey görmek istemezler. Bunun için onları suçlayamazsın" (Brecht, 1980: 92).

Katrin karakter olarak diğerlerinden farklı resmedilir. Tüm bu sosyal dışlamalara rağmen, o aslında eserde savaştan çıkar elde etme peşinde olmayan tek kahramandır. Bir bebeği yangından kurtaracak kadar da cesur ve iyi kalpli biridir. Yaklaşan saldırıya karşı tüm Halle şehrini uyandırmak için çabalayan Katrin, askerler

tarafından vurulur. Katrin, kendi hayatını, başkalarını kurtarabilmek için feda etmiş ve erdemli bir davranış sergilemiştir. Aşağılanan Katrin, engelli genç bir kadın olarak aslında eserdeki gerçek kahramandır. İronik bir şekilde şehir, güçsüz olarak adlandırdığı kişinin yardımıyla kurtulur.

Bu eserde olduğu gibi savaş sonrası dönemde tüm Almanya da hem maddi hem de manevi yönden oldukça yorgun düşmüştür. Wolfgang Borchert'in kaleme aldığı *Draussen vor der Tür* (Kapının Dışındakiler) başlıklı eser, üç yıllık bir savaştan, hem psikolojik olarak yorgun hem de bir bacağı aksak dönen savaş gazisi Beckmann'ın hikâyesini anlatır. Savaş gazisi olarak onurlandırılmanın yerine hem çocuğunun öldüğü haberi hem de karısının ihaneti gerçeği ile sarsılır ve intihar etmek ister. Savaşın yıkıcılığı ve hayatları altüst edişi hakkında Borchert oyununun adını, savaştan dönenlere kapının kapalı oluşu motifi ile savaş sonrası Alman sosyal hayatına dâhil olmayı, aidiyet kurmayı sorunsallaştırarak aktarmayı amaçlar (Bknz. Borchert, 1986). Söz konusu bu çalışma da, çalışmada tercih edilen roman türüne dâhil olmaması sebebi ile derinlemesine bir analize tabi tutulamamıştır. Türk edebiyatında Peyami Safa tarafından kaleme alınan *Mahşer* isimli romanda da aynı sorunun temalaştırıldığı görülür. Kurtuluş Savaşı'na katılan ve bu savaştan engelli gazi olarak dönen ana karakter de, dönüşte beklediği saygının yerine umursamazlık ve de Batı'ya karşı verilen savaş hala devam ederken Batılılaşan İstanbul karşısında hayal kırıklığına uğrayarak *kapının dışında* kalır.

5.3. SAVAŞ SONRASI BÖLÜNMEŞ ALMANYA

1914-1918 yılları arasında süren Birinci Dünya Savaşı'nın ardından, kaybettiği toprakları geri kazanmak için 1933-1945 yılları arasında hüküm süren Nasyonal Sosyalistlerin savaşı başlatması üzerine 1939 yılında Almanya için İkinci Dünya Savaşı başlamıştır. 1945 yılında sona eren bu savaş sonucunda, Almanya'nın Fransa, Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya arasında paylaşılması söz konusu olduğunda bir uzlaşmaya varılamamıştır. Sonuç olarak da Almanya toprakları ikiye bölünmüştür. 1949 yılında ABD, İngiltere ve Fransa Federal Almanya

Cumhuriyeti'ni (FDR) ve Sovyetler Birliği de Demokratik Almanya Cumhuriyeti'ni (DDR) kurmuştur.

Savaştan yenik çıkan Almanya, zor bir döneme girmiştir. Nüfusunun büyük bir bölümünü kaybetmiş, hayatta olan kesim de savaşın etkileri ile maddi ve manevi mücadele etmek zorunda kalmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya'da engelli bireylerin nüfusu (1,472,000), Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki engelli nüfusunun (yaklaşık olarak 663,000) hemen hemen üç katıdır (Albert, 1956: 16). 1945 yılında Nazi yönetiminin sona ermesi ile engelli bireylerin yasalar kapsamında sorunlarla mücadele etme zorunluluğu ortadan kalkmış olsa da farklı sorunların ortaya çıktığı belirtilebilir.

5.3.1. Demokratik Alman Cumhuriyeti (DDR) (1949-1990)

7 Ekim 1949 yılında kurulan DDR, Doğu Almanya olarak da adlandırılmaktadır. Doğu Almanya'da savaş sonrası dönemde birçok engelli açlık ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Ancak bu dönemde engelli bireylerin hastanelerde öldürülmesi gibi eylemlere son verildiği görülür. Kiliseler yardımcı olmaya çalışsa da maddi olanaksızlıklardan dolayı engelli bireylerin beslenme problemleri had safhaya ulaşmıştır.

Sosyalist bir yapıya sahip olan DDR'de arzulanan,

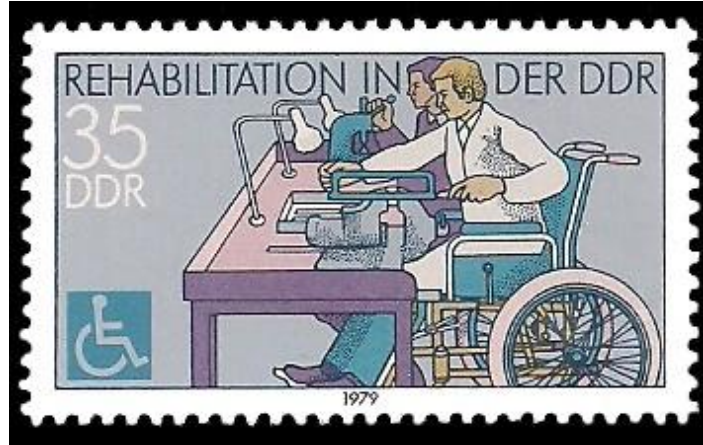
“Anti-Semitizme ya da ırkçılığa yer vermeyecek, proleter enternasyonalizme bağlı kalacak ve tekel kapitalizmin gücünü kıracak ve herkes için ekonomik adaleti sağlayacak bir toplumdur” (Poore, 2010: 233).

Sınıflar arası eşitsizliği ortadan kaldırmak ve kaynakların eşit dağılımını benimseyen komünist bir ülke idealini desteklemek için, sürgünde olan ancak bu çabaya dâhil olmak isteyen birçok yazar, filozof ve sanatçı DDR'ye gelmiştir. Ernst Bloch, Bertolt Brecht, Anna Seghers ve Arnold Zweig bu isimler arasında sayılabilir. Belirlenen bu amaçların gerçekleşebilmesi için bütün vatandaşların iş piyasasına katılım sağlayarak savaş sonrası yeni bir toplum ve düzen oluşturmaya dâhil olması gerektiği düşüncesinden yola çıkan Doğu Almanya'nın engelli bireyleri de iş piyasasına olabildiğince dâhil etmeye çalıştığı söylenebilir. Engelli bireylerin iş yaşamlarında verimliliklerinin merkezde tutulduğu, engelli bireylerin iş piyasasına katılımı için gerekli her türlü adımların atıldığı posta pullarında da görülür:

Şekil 4: Posta Pulu¹⁰

¹⁰ <http://www.suche-briefmarken.de/marken/ddr/ddr79048.html> 03.05.2018: 16:54

Şekil 5: Posta Pulu ¹¹

İşgücüne katılım iki Almanya arasındaki en temel farktır. Bir diğer fark ise engellilere ödenen maaş ve kira indirimidir.

Hastalık ve engellilik, kapitalizme karşı bir eleştiri aracı olarak aktarılırken, güçlü çalışkan, sağlıklı olma komünist imgeleri ağırlıktadır. Bu başarı odaklı üretime dayalı bir yaklaşımın, engelliliğin ve hastalığın toplum içinde negatif bir adlandırma ile kabulüne devam sağladığı görülür (Rohrwasser, 1975). Engelli bireyleri hedef alan çalışmalar onları iş piyasasına dâhil etmeye yönelikti. Engelli bireylere yönelik değer sorunsalı, ekonomik bakım ve yaşam koşulları engelli bireylerin daha iyi bir bakım, teknolojik modern ekipmanlar için Batı Almanya'ya göç etmesine sebep olmuştur (Assistenzflüchtlinge).

5.3.2. Almanya Federal Cumhuriyeti (BRD) (1949-1990)

BRD'de de engelli bireylerin iş piyasasına dâhil edilmesi yönünde çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Savaştan önce var olan rehabilitasyon merkezleri tekrar kazandırılmaya çalışıldı. Tüm bu çabalara rağmen engelli bireylerin hâlâ dışlanma ile karşı karşı kaldığı da belirtilir. İş bulma veya okula gitme gibi temel sosyal katılımlarda dahi bireylerin zorluk yaşadığı belirtilir. İş piyasasında da engelli

¹¹ <http://www.suche-briefmarken.de/marken/ddr/ddr79049.html> 03.05.2018:16:56

olmayan bireylerden daha düşük fiyata çalışmışlardır. 1980'li yıllarda engelli bireyler arasında da bir hiyerarşi söz konusudur: Sadece savaştan dönen engelli gaziler ve doğuştan engelli olan bireyler engellilik politikalarının merkezinde yer almaktadır. Zihinsel engelli bireyler ya da engelli kadınlar bu dönemde ihmal edilmiştir. Bunun bir yansıması olarak da çalışan engelli bireyler arasında en düşük ücreti alan kesimi oluştururlar.

Tüm dünyadaki engellilik hakları mücadelesinde olduğu gibi, Batı Almanya'da da engelli hakları, engelli bireylerin kendi mücadeleleri sonucunda söz konusu edilir hale gelmiştir. Savaş sonrası dönemde engelli bireylerin ailelerinin kurmuş olduğu örgütlere karşı da bir mücadele başlamış ve engelli bireylerin kendileri tarafından yeni örgütlerin kurulması için adımlar atılmaya başlanmıştır. Afrikoamerikan sivil haklar mücadelelerinden ve öğrenci hareketlerinden esinlenerek kurulan *Clubs Behindert und ihrer Freunde* Batı Almanya'daki engellilik hareketinin başlangıcı olarak kabul edilir.

Batı Almanya'nın ekonomik olarak daha iyi bir seviyede olması, Doğu Almanya'dan birçok kişinin bu ülkeye kaçmasına sebep olmuştur. Bu kaçışları durdurmak için de 1961 yılında Berlin Duvarı inşa edilmiştir.

5.4. ALMANYA'DA ENGELLİLİK ÇALIŞMALARI

Nazi döneminde kitlesel katliamların ve kısırlaştırmaların hedefi olan engelli bireyler, sonraki yıllarda da toplumun dışladığı grup olmuştur. *Sie* (Siz) yerine *du* (sen) ile başlayan cümleler, ayrımcılık, rahatsız edici bakışlar, yetersiz olarak adlandırılmalar, tanımadıkları kişilerden para teklifi olarak dilenci konumuna itilmeleri, iş bulma sorunları, kamu alanlarına girişlerinin engellenmesi, alay edilip kötü davranışlara maruz kalmaları engellilik hareketinin Almanya'da doğuşunu zorunlu hâle getirmiştir.

Toplum içinde *Kriegskrüppel* denilen engelli savaş gazilerine yönelik bir sempatinin var olmasına rağmen, genel engelli birey sayısının oldukça fazla olması bu engelli gazilerin de talep edilen ölçüde memnun olmalarını önledi (Poore, 2010: 170). 1950'li yıllardan itibaren engelli gaziler örgütlenmeye başlamıştır. Başlangıçta engelli

bireylerin aileleri ve profesyonellerin yönetimde ağırlıkta olduğu bu örgütlerin yön vericileri zamanla genç engelliler olmuştur. *Clup 68 of Hamburg* adlı örgütün kurulması Almanya'daki engellilik hak mücadelesinin başlangıcı olarak kabul edilir. Özellikle engelli savaş gazileri tarafından düzenlenen gösterilerde engelliler için merhamet değil, adalet ve hak odaklı bir toplumsal yaşam talep edilmiştir (Bknz. Kraushaar, 1996).

1960'lı yıllarda engelli bireylerin çalışma hayatına katılımlarının sağlanabilmesini temel amaç edinen birçok düzenleme gündeme gelmiştir. BRD'de engelli bireylerin refah düzeyini artırmaya yönelik adımlar atılsa da engelli bireyler eğitim, iş ve yaşam alanlarında birçok problemle karşı karşıya kalmışlardır. Ancak bu yıllar içinde engelli bireylere yönelik politikalar değişiklik göstermiş, yardım anlayışından hak anlayışına doğru bir geçiş başlamıştır. Engellilik politikalarındaki değişimler engel türlerine bağlı olarak bir hiyerarşi oluşturmuştur. Savaştan dönen engelli gaziler, doğuştan engelli olanlar öncelikli sayılırken, zihinsel engelli yetişkin bireyler ve çalışamayacak durumda olan kadınlar ihmal edilmişler ve diğerlerine oranla daha az eğitim ve iş imkânına sahip olabilmişlerdir.

1960 – 70'li yıllarda tüm dünyada başlayan engelli bireylerin ve engelli bireylerin ailelerinin örgütlenerek başlatmış oldukları engellilik hareketleri Almanya'da da etkin bir süreç göstermiştir. "Aktion Sorgenkind" (günümüzde ise „Aktion Mensch“) gibi kurumlar kurulmaya başlamıştır. *Krüppel* gibi aşağılayıcı kelimeler ile acıma nesnesi durumuna getirildikleri için mücadele etmişlerdir. Bu dönemde birçok örgüt kurulmuş ve engelli bireylere yönelik var olan ayrımcı ifadeler ve kalıp görüşlere karşı mücadele etmiş, tüm bunların yerine daha kapsayıcı, toplumla daha bütünleştirici ifadelerin kullanılması gerektiğini vurgulamaya çalışmışlardır (bknz. Breeger, 1979).

Almanya'daki engellilik hareketlerinde engelli gruplarının (Krüppelgruppen) çalışmaları başlangıç olarak kabul edilir. Dâhil olma ve bağımsız yaşam gibi temel vurguları olan bu genel hareketlerin genel amaçları diğer engellilik çalışmalarının odak noktaları ile benzerlik gösterir (Miles-Paul, 2006: 35, akt. Dederich, 2007: 24-25).

1. Ayrımcılıkla mücadele ve engellilerin eşitliği
2. Engelliğin tıppın tek elinde olmasına son verilmesi
3. Toplumdan ayrılmama ve toplum yaşamına mümkün olduğunca uyum sağlama
4. Engelliler tarafından engelliler için sağlanan hizmetler üzerinde mümkün olduğunca fazla denetleme
5. Engelli bireyleri güçlendirmek için engellilerin engellilere yaptığı danışmanlık, destek ve hizmetleri.

Almanya'daki engellilik hareketlerinde, sosyal çevrenin sebep olduğu sıkıntıların üstesinden gelme konusunda Gusti Steiner ve Ernst Klee'nin çalışmaları da yön verici olmuştur. 1977 yılında Bremen'de kurulan *Krüppelgruppen*, engelli olmayan bireyleri, engelli bireylerin sosyal yaşamında karşılaştıkları problemlerin ana kaynağı olmalarından dolayı, çalışmalarına dâhil etmeyi hedeflemiştir. Başka bir ifade ile değişmesi gereken engelli bireylerin davranışları değil, engelli olmayan bireylerin engelli bireylere olan davranışları olduğu vurgusu Almanya'da da gün yüzüne çıkmaya başlamıştır.

Atılan tüm bu adımların, ABD ve İngiltere kökenli engellilik çalışmaları ile doğru orantılı ilerlemesi hem ülkeler arası hak arayışı mücadelelerinin etkileşiminin hem de ortak sorunların ortak çözüm önerileri gerektirdiğinin kanıtı niteliğindedir.

1974 yılında Amerika'daki öğrenci hareketlerinden ve sivil mücadelelerden esinlenerek Almanya'daki engelli bireyler, ses getiren bir eyleme imza atmıştır. Engelli bireyler, engelli olmayan çoğunluğun, engellilerin erişimi söz konusu olduğunda nasıl bir sorun yaşadığını anlayabilmesi için akşam iş çıkışı vaktinde, trafiğin en yoğun olduğu saatte yolları araçlarla kapatmışlardır (Klee, 1980: 242).

Bir başka ses getirici eylem ise, Frankfurt'ta gerçekleştirilmiştir. Her yıl, engelli bireylerin maruz bırakıldığı olumsuz tutum ve davranışlar eleştirilerek ironik bir şekilde ödüle layık görülmüştür. Bir araç firmasının tercih ettiği reklam cümlesi ilk ödülün sahibi olmaya layık görülmüştür:

“Hayatının geri kalanında engelli olmak, ölmekten daha kötü bir kaddedir”
(Klee, 1980: 260).

1980’li yıllara gelindiğinde ise, yerelden ulusala doğru bir eylem ve örgütlenmenin varlığı göze çarpar. 1980 yılında Frankfurt’ta Avrupa’nın o ana dek en büyük engellilik hareketi gösterisi düzenlenmiştir. Bir yıl sonra ise medyanın ilgisini çeken başka bir eyleme daha imza atılmıştır: Dortmund’ta engellilere yönelik düzenlenecek olan bir etkinliğin salonunu kapatıp, Federal Cumhurbaşkanı Karl Carstens’ı odaya kilitlemişlerdir. Bu eylemin ardından sunmuş oldukları bildiri ile bu etkinliğin onlara yer verilmeden gerçekleşmesine, onlara yönelik yüzeysel kararların alınmasına karşı durmayı amaçladıklarını ve güç bela kazandıkları hakların yok edilmesine asla izin vermeyeceklerini belirtmişlerdir. Daimi bir düzenlemenin şart olduğu vurgulanmış ve toplumsal dışlamaya yönelik başkaldırıları sunmuşlardır (Mayer, 1988: 166). Bu olaydan tam altı ay sonra ise engellilik örgütü üyesi Franz Christoph, Karl Carstens’a, yine engellilerin olmadığı bir engelli etkinliği düzenlendiğini bağırarak koltuk değneği ile vurmıştır.¹²

Almanya’daki engellilik hareketinin genel somut amacı, ADA gibi ayrımcılığa karşı bir yasanın çıkarılmasını sağlamaktır. Mücadelede örnek alınan ülke olan Amerika Birleşik Devletleri’ne çalışmalar doğrultusunda seyahat eden engelli araştırmacılar Almanya’da olumsuz engelli imgesinin değişmesine yönelik çalışmalarını hızlandırmıştır.

Bu mücadeleler sonunda Almanya’da, başkaları tarafından kontrol altında tutulan ve dışlanan engelli bireyler, araştırılan nesne konumundan kendini araştıran özne konumuna geçmiştir ve 18 ağustos 2006 yılında *Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz* yürürlüğe girmiştir.

¹²Doppelte Wut nach dem Krückenschlag auf den Preasidenten, Kölner Stadtanzeiger, June 19, 1981.

Günümüzde Almanya’da engelli bireylerin danışabileceği ve gerektiğinde herhangi bir sorunlarının çözümünde danışabilecekleri birçok örgüt (*Bifos: das Bildungs- und Forschungsinstitut zum selbstbestimmten Leben Behinderter; Interessenvertretung Selbstbestimmt Leben in Deutschland e. V. – ISL; Allgemeinen Behindertenverband in Deutschland e.V. "Für Selbstbestimmung und Würde veya BDH Bundesverband für Rehabilitation und Interessenvertretung Behinderter gibi...*) bulunmaktadır. Bu derneklerin çoğunluğu toplumsal hayata bağımsız katılımın (*Inklusion – Selbstbestimmtes Leben*) önemini vurgulamaktadır. Bireylerin her seçiminde özgür olması ve eğitim, iş, boş zamanlarını değerlendirebilecekleri faaliyetlerin mümkün ve erişilebilir olması yönünde her türlü dâhil olmanın önemini altı çizilmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri’nde sürdürülen engellilik çalışmalarının Almanya’da örnek olarak benimsendiği belirtilmiştir. Ancak Almanya’da yürütülen genel engellilik çalışmaları ile ABD’deki engellilik çalışmaları arasındaki belirgin farkların olduğu da belirtilmelidir. Poore bu fark hakkında şunları dile getirir:

“In the United States, scholars in cultural studies, especially in English and history departments, are doing much of the most important research in disability studies. In Germany, in spite of the enormous interest in body theory among cultural scholars, almost no one in the humanities has focus on disability yet. That is, the impetus for disability studies in Germany is still coming primarily from scholars in the social sciences and applied medical fields, who are trying to persuade humanities scholars to expand their perspectives” (2010: 304).

“Amerika Birleşik Devletleri’nde kültürel araştırmalarda, özellikle de İngilizce ve tarih bölümlerinde çalışanlar, engellilik çalışmalarında en önemli araştırmaların büyük çoğunluğunu yapıyorlar. Almanya’da kültürel otoriteler arasında beden teorisine duyulan yoğun ilgiye rağmen, beşeri bilimlerde neredeyse hiç kimse henüz engelliliğe odaklanmamıştır. Diğer bir deyişle, Almanya’da engellilik çalışmaları için itici güç, halen beşeri bilimleri de perspektiflerini genişletmeye ikna etmeye çalışan sosyal bilimler ve uygulamalı tıp alanlarındaki bilim insanlarından gelmektedir” (2010: 304).

ABD’de genel bir sağlık sigortası yokken Almanya’da sağlık sigortasına erişimin oldukça kolay olması da bir diğer farktır. ABD’de gerçekleştirilen engellilik çalışmaları yine de, tüm dünyada olduğu gibi Almanya için ilham kaynağı olmaya devam ediyor (Poore, 2010: 310). *Der Spiegel* dergisi 27 Eylül 1999 yılında yayınladığı yazıda, Almanya’nın Nazi döneminden kalma faşist travma anısının hâlâ canlı olduğunu ve biyoteknolojide pragmatik bir yaklaşım sergileyen ABD’nin aksine,

yeni tehlikelere karşın daha temkinli olduğunu belirtir.¹³ Bu, Almanya'nın biyoteknoloji çalışmaları gibi güncel tartışmalarda diğer ülkelerden daha hassas bir yaklaşım sağlayıp daha temkinli adımlar attığı, ötenaziyi savunan Siegler'in 1989 yılında Almanya'da konuşma yapmasının ülke çapında geniş gösteriler yapılarak önlenmesinde açıkça görülebilir (Bknz. Singer, 1991).

Rhode Island'da bulunan Brown Üniversitesi Germanistik bölümünden engellilik çalışmaları alanında faaliyet gösteren, kendisi de engelli olan Carol Poore 1970 yılında 15 aylık bir süre boyunca Almanya'da ve ABD'de engelli olmayı bizzat kendisi deneyimlemiştir. ABD'de dışlanma ile karşı karşıya kaldığını ancak Almanya'da, insanların onu daima kontrol altında tutmaya çalıştığını, erişim olanaklarının daha kısıtlı olduğunu, davetsiz-ani sorularla sıklıkla karşılaştığını, insanların rahatsız edici bakışlarının yoğunluğunun altını çizer (2010: 332).

Ancak Nickel'in (1999: 10) Kurt'tan (1994) aktardığına göre, son yıllarda Almanya'da toplumun engelli bireylere karşı tutumunun, özellikle engellilik hareketlerinin etkisiyle değişmeye başlamıştır.

¹³Zucht und deutsche Ordnung, Der Spiegel, September 27, 1999, 316.

6. ENGELLİ BİREYLERE YAKLAŞIMDA ETKİN AHLAKİ DEĞERLENDİRMELER

6.1. SEMPATİ

Bireyler doğuştan sahip oldukları bir özellik olarak başkalarının mutluluklarından memnuniyet duyarken, mutsuzluklarına şahit oldukları kişilere de *acırlar*, merhamet gösterirler. Acı çeken birinin yerine kendini koyar ve söz konusu acıyı duygudaşlık kurarak kendisi de tecrübe eder. Tüm bunların altında yatan sebep, bu hissi *hayal etmenin yarattığı dehşettir*. Bu duygudaşlığa sempati, diğer bir ifade ile özümseme denir. Bu duygunun paylaşılması bireylere haz verirken, paylaşılmaması da aynı şekilde acı verir. Zor durumdaki kişinin, içinde bulunduğu acıyı dile getirerek rahatlaması bu duygudan kaynaklanmaktadır.

Ancak söz konusu bu duygudaşlığın kurulabilmesi için bireylerin duygularının ortak bir standartta bulunması gerekir. Duruma uygun tepkilerin verilir verilmediğinin koşutu da aynı standartlar dâhilinde belirlenir. Adam Smith'e (2018) göre geçmişte deneyimlediği ve gözlemlediği sempatilerle kişi genel hükümlere sahip olur ve tüm bunlar kişide ve kişiler arasında genel standartların oluşmasını sağlar. Duygular ve bu duyguların yol açtığı tepkilerin arasındaki dengenin makul bir ilişkiye dayanıp dayanmadığı da bu hükümlere dayanarak bir karara bağlanır.

Talihsizlik yaşayan biriyle kurulan sempati dolayısıyla kişi, aynı olayın kendi başına geldiğini hayal eder. Bilincinde, bu duygunun sadece bir hayal olduğunu bilmesi ise kişide bir rahatlama hissini beraberinde getirir ki bu da acının hafiflemesine katkı sağlar. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, bu duygu hem kişiler arası ilişkiler hem de toplumsal bağlılık için büyük bir öneme sahiptir. Zira talihsizlik içindeki kişinin kendisi, ona sempati duyana sempati duyar. Diğer bir ifade ile iki kişi de kendini diğer kişinin yerine koyar. Talihsizlik içindeki kişi sakin kalmak zorunda olduğunun bilincine varır ve kendine karşısındaki kişi gibi sürekli başkasının acısını anlamaya çalışmak nasıl bir his diye sorarak bu sayede yaşadıklarına dışarıdan bakma imkânı bulur. Bu *yansıma* yolu ile kişinin acısı hafifler. Diğer kişi de kendisi aynı talihsizlik

içinde olsaydı ne hissederdi diye sorar kendine. Birbirine sempati duyan bu iki kişinin davranışları erdemlidir. Talihsizlik içinde olan kişi serinkanlılığını ve özdenetimini sürdürür. Bağırılmaz, sabırlı ve sakin ve bu şekilde davranarak takdir ve hayranlık uyandırır. Bu kişiye sempati duyan kişi de sabırlıdır. Bencillikten uzak bir tutum sergileyerek cana yakınlık gösterir. Kişilerin bu davranışları Smith'e göre topluma uyum sağlamaktır ve dolayısıyla bu iki kişi de toplum içinde takdir toplamayı hak eder (Bknz. 2018: 36).

Sempati engellilik konusu ile ilgili olarak ele alınırsa, sempatinin duygudan ziyade bedene duyulan bir erdem olduğu belirtilebilir (2018: 44). Sevdiği kadını kaybeden kişiden ziyade bacağı kaybeden birine daha iyi sempati kurarız. Bu şekilde bir acıyı gözlemleyen kişi, acıları kategorileştirir. Acı veya talihsizlik ne kadar büyükse göreceği sempati de o kadar büyük olur.

6.2. MERHAMET/ACIMA

Sempati ve merhamet birbirleri ile çok karıştırılan ifadelerdir. Kimse bir merhametin adresi olmak istemez, sempati ise bir kişinin hissettiklerine duyulan duygu ortaklığıdır. Ancak bu duygudaşlık her zaman arzulanan boyutta olmaz. Acımasız biriyle kurulan sempati acımasızdır ya da işkencecinin işkence ederken duyduğu hazza duyulan sempati işkencecidir. Bu örneklerden yola çıkılarak her sempatinin ahlaki bir erdem olmadığı söylenmelidir. Ancak bir insanın acısına duyulan sempati ahlaki bir erdem olarak görülür ve bu merhamet olarak adlandırılır. Merhamet, sempatinin bir başka biçimidir (Bknz. Comte-Sponville, 2015: 145).

Spinoza, "Pity, in a man who lives under the guidance of reason, is in itself bad and useless" (2001: 20) cümlesi ile bu acımanın kötü ve yararsız olduğunu dile getirir. Çünkü eyleme geçmek acıma hissinden daha mantıklı bir karardır. Cicero,

“İnsanlara acımak yerine, yapabiliyorsak niçin onları kurtarmayalım ki? Acıma hissetmeden cömert olamaz mıyız? Başkalarının acısını kendimize almak zorunda değiliz; ama eğer yapabilirsek, onların acısını dindirebiliriz” (akt. Comte-Sponville, 2015: 148)

der. Engellilik çalışmaları için bu cümle ele alınacak olursa, özellikle Türkiye’de ve Almanya’da geçerli olan acıma duygusu ile engelli bireye yaklaşımın değiştirilebileceği söylenebilir. Engellilik çalışmalarının esas vurgularından olan eşit haklara sahip olma talebi de bu düşüncenin bir ürünüdür. Bireylere acımak, onlar için *gözyaşı dökmek veya onlara yardım eli uzatmaktansa* onların karşı karşıya kaldığı sorunların çözümü için mücadele etmek, toplumun her bireyi ile eşit haklara sahip olmasının önündeki engelleri kaldırmak ve kendi hakkını ona yardımış gibi göstermekten vazgeçmek daha erdemli bir davranıştır. Ayrıca söz konusu bu hak arayışı bireyselden ziyade, tüm ülkedeki bireyleri etkileyeceğinden daha etkili bir sürecin başlangıcı kabul edilebilir.

Konunun başlığında merhamet ve acıma kelimeleri yan yana verilse de iki ifade birbirinden oldukça farklıdır. Söz konusu bu ayrımı Andre Comte-Sponville şu cümleleri ile belirginleştirir:

“İstirap çekene, örneğin ciddi hasta olduğu için, merhamet ya da sempati payımızı sunabiliriz. Ama ona acımamızı ifade etmeye cesaret edemeyiz, bu aşağılayıcı ya da hakaret edici olarak değerlendirilir. Acıma, yukarıdan aşağıya hissedilir. Merhamet ise yatay bir duygudur: Ancak eşitler arasında anlam taşır, daha doğrusu, ıstırap çekene, onun yanında ve bundan böyle aynı düzlemde, onun ıstırabını paylaşan arasında bu eşitliği gerçekleştirir. Bu anlamda, bir küçümseme payı olmadan acıma olamaz; saygı olmadan da merhamet olamaz” (2015: 159).

Acımanın yardımseverlik, hayır işleme, dilencilik ve sadaka gibi kelimelerle çağrışımı bulunur. Acıma duygusunu bireylerin değil, yönetimdekilerin ele alması gerektiğini ve ihtiyacı olanlara devletin yardım etmesi gerektiğini Spinoza şu ifadelerle aktarır:

“Men are also gained over by liberality, especially such as have not the means to buy what is necessary to sustain life. However, to give aid to every poor man is far beyond

the power and the advantage of any private person. For the riches of any private person are wholly inadequate to meet such a call. Again, an individual man's resources of character are too limited for him to be able to make all men his friends. Hence providing for the poor is a duty, which falls on the State as a whole, and has regard only to the general advantage” (Spinoza, 2001: 30).

“İnsanlar liberallik aracılığıyla kazanılır, özellikle hayatlarını devam ettirmek için gerek duydukları şeyleri alamıyorlarsa. Ancak, her fakir insana yardım etmek, herhangi bir özel kişinin gücünün ve çıkarının çok ötesindedir. Çünkü herhangi bir özel kişinin zenginlikleri, böyle bir ihtiyacı karşılamak için tamamen yetersizdir. Ayrıca, bireyin karakter kaynakları, bütün insanları arkadaş edinebilmesi için çok sınırlıdır. Dolayısıyla, fakirler için imkân sağlamak bir bütün olarak devlete düşen ve yalnızca herkesin çıkarını gözeten bir görevdir” (Spinoza, 2001: 30).

Çünkü kişiler arası yardımseverlik ya da merhamet toplumsal düzenin sağlanması için yeterli değildir ve aksine bireyler arasında uçurumların oluşmasına sebep olur.

6.3. DIŞLAMA

Sosyal dışlama (social exclusion) Walker’a göre,

“refers to the dynamic process of being shut out, fully or partially, from any of the social, economic, political and cultural systems which determine the social integration of a person in society. Social exclusion may, therefore be seen as the denial (or nonrealisation) of the civil, political and social rights of citizenship” (1997: 8).

“Bir kişinin topluma sosyal entegrasyonunu belirleyen herhangi bir sosyal, ekonomik, politik ve kültürel sistemden tamamen veya kısmen kapatılmasının dinamik sürecini ifade eder. Bu nedenle, sosyal dışlanma, vatandaşlığın medeni, siyasal ve sosyal haklarının reddedilmesi (veya gerçekleşmemesi) olarak görülebilir” (1997: 8).

Sosyal olarak dışlanan bireyler hakkında ayrımcı ifadelerin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bu bireyleri tanıma fırsatı vermeyen toplum, bireylere dair klişelerin oluşturulmasına fırsat vermiş olur. Toplum içindeki bilinirlikleri azalan engelli bireylerin, fiziki mekanla başlayan dışlanmaları kültürel dışlanma ile devam eder. Bu aktarım, engellilik çalışmalarının disiplinlerarası bir çalışmayı gerekli kılmasının belki de en açık örneğidir.

Dahil etme (inclusion) engellilik çalışmaları için önemli bir başlıktır. Kültürel

çalışmaların amaçlarından birisini oluşturur. İlişkilerin yeniden konumlanması, var olan bariyerlerin yıkılması, insan onuruna yaraşır bir yaşam sürdürme gerekliliği temel vurgusu olan dahil edilme aslında eşitlik ve toplumsal düzen ile de yakından ilişkilidir.

Toplumsal dışlamanın görünür sebeplerinden biri de acımadır. Toplumlarda engelli olmak ızdıraplı bir durum olduğundan engelli bireylerin şanssız olduğu varsayılır. Kişisel trajedi modelinde bahsedilen deneyim, engelli bireylere dair dışlayıcı pratiklerin ya da söylemlerin zemininde yatan sebebidir.

İngiliz antropolog ve kültürbilimci Mary Douglas tarafından ilk olarak 1966 yılında yayımlanan *Saflık ve Tehlike. Kirlilik ve Tabu Kavramlarının Bir Çözümlemesi* (Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo) (2017) isimli çalışmada farklı olan, algılarımızdaki düzene uymayan düzensizlikler ele alınır. Bu çalışmaya bu metin dâhilinde yer verilmesinin sebebi ise, farklı olanların neden dışlandığı ve bu dışlamanın sonuçlarının neler olabileceği sorusuna cevap arayışıdır.

Dogles'a göre belirtilen bu düzensizlik kir ile aynı şeydir. Douglas, kirlenmeyi düzensizlik ile eş değer tutar ve kirlilik algısının bakış açısına göre değiştiğini belirtir (2017: 24).

“Çünkü ayırma, temizleme, sınır çizme ve ihlalleri cezalandırmaya ilişkin fikirlerin esas işlevinin, bünyesi gereği düzensiz olan bir deneyime düzen yaratmak olduğunu savunmaktayım. Bu düzen görüşünün yaratılması da ancak dâhili ve harici, üst ve alt, kadın ve erkek, yandaş ve karşı olan arasındaki ayırımın abartılmasıyla mümkün olur” (2017: 27).

Kirin, diğer bir ifade ile gelenek ile belirlenmiş düzenin dışına çıkanın pis olarak adlandırılmasının, göreceli olduğuna dair şu ifadeleri dikkat çekicidir:

“Ayakkabılar başlı başına kirli, pis değilken, onları yemek masasına koymak pisliktir; yemek başlı başına pis değilken, yemek kaplarını yatak odasında tutmak yahut giysilere sıçratmak pisliktir; oturma odasındaki banyo gereçleri; sandalyelerin üzerinde bırakılan giysiler; dışarıda kullanılan eşyaların içeride tutulması; yukarı katta kalması gereken şeylerin aşağı katta bulunması; iç çamaşırlarının üzerimize giydiğimiz giysilerle aynı yerde göz önünde olması da aynı şekilde pislik sayılır. Kısacası, kirlilikle ilgili davranışımız, benimsediğimiz sınıflandırmalara ters düşen ya da onları altüst eden her tür nesneyi veya fikri uygunsuz görme tepkimizdir” (2017: 59).

Bu dışlama nesnelere dünyasından bir örnek ile açıklanırken aslında zihinsel dünyada da bu şekildedir. Kalıplaşmış birikimlerle dolu bireysel dünyada ön bilgilerle örülmüş bir yaratımın önceliği kaçınılmazdır. Birbiri ile ilintili bu ağa, yeni bir ek olduğunda, bu ekin de önceden var olan birikimle ilişkilendirilerek anlamlandırılması bireye güven verir. Ancak bu ağa dâhil olamayan ya da muğlaklık barındıran ekler söz konusu olduğunda Dogles’a göre var olan ağı koruma adına ek yok sayılır ya da çarpıtılır. Bu iddiasını da Sartre tarafından öne sürülen kıvamlılık deneyimi ile destekler. Elini bal kavanozuna sokan çocuğun ne katı ne de sıvı kategorisine dâhil edebildiği baldan tiksindiğini belirtir (1943: 696 akt. Douglas, 2017: 62).

Tüm bunlar tektipleştirme, estetikleştirme düşüncesi ile doğru orantılıdır. Farklılığın kültürlerde kir olarak adlandırılması farklılığa sahip olan kişilerin de düzene uygun hale getirilmeye çalışılmasına, bu mümkün olmadığında da yok edilmeye çalışılmasına yol açar. Kirden arınma mükemmele ulaşma çabasının yansımasıdır.

Bilinmeyen üstesinden gelme adına her kültürün belli başlı bazı önlemleri benimsediği belirtilir. Çalışmanın bu aşamasında Douglas’ın verdiği örnek, tez konusu ile bu çalışmanın uyduğu da göstergesi niteliğindedir. Bilinmeyen yeni bir durumla karşılaşıldığında verilen ilk tepki onu, önceden bilinen bir kategoriye dâhil etmek için yorumlar öne sürmektir. *Ucube* bir halde doğan bebeği Nuerler,

“yanlışlıkla insan olarak doğmuş suaygırları sınıfına dâhil ederler. Bu sınıflandırmaya uygun eylemse bellidir: Bebekler ait oldukları ırmağa bırakılır” (Evans-Pritchard, 1956: 84 akt. Douglas, 2017: 63).

İkinci önlem, farklılığı yok etme yoludur. Üçüncü önlemi sakınma oluştururken, dördüncü ise onu tehlikeli diye sınıflandırmaktır. Beşinci önlem anlamı zenginleştirmeye ya da başka varoluş düzlemlerinde dikkat çekme oluşturur.

Engelli bireylerin toplumun çoğunlukta kesimi tarafından kabul ettiği normlara uymayan bir bedene sahip olmaları, söz konusu bu *önlemlerin* nesnesi konumuna getirilmelerine yol açmıştır. Yok etmeye dayalı önlemin, tarih boyunca bilinen en uç örneğinin öjeni *faaliyetleri* olduğu belirtilebilir. Öjeni en genel anlamda,

“İnsan ırkının toplumda daha az "istenen" özelliklerin yok edilmesi için ıslahın seçici kontrolü ile "geliştirilebileceğini" tutan bir doktrindir. Öjeni destekçileri, sosyal sorunların, gelecek nesiller için sorunu çözmek için ortaya çıkabilecek, insanların kalıtsal genetik özelliklerden kaynaklandığını iddia etmektedir. Bu teorinin şüpheli araştırma ve önyargıya dayanan mantıksal sonucu derinden ırkçı ve gericidir” (Woods ve Grant, 2002: 254).

Öjeni toplumdaki dışlayarak kişinin korunmasız kaldığı hissine kapılmasına yol açar. Bireysel farklılıklardan oluşan bütünü kabul etmeyen bu düşünce yapısının altında yatan tetikleyici etken ekonomik sebeplerdir. Özellikle nüfusun arttığı (Bknz. Bezmez vd., 2011: 135) dönemlerde *kusurlu* olarak adlandırılan bireylerin ekonomik paydan destek almasını önlemeyi amaçlar. Öjeninin, insan ırkının iyileştirilebilmesi imkânını, sorunlu insanların ve onların sorunlu davranışlarının azaltılmasında görmesi, siyahlar, eşcinseller ve işçi sınıfı gibi farklı insan gruplarının yok edilmesi fikrini doğurur. Tarihte bilinen en geniş öjeni faaliyeti ise daha önce de belirtildiği üzere Hitler döneminde gerçekleştirilen sistematik katliamlardır.

Birinci bölüm sona ererken;

Farklı ve yeni alanların çalışmalarına gereksinim duyan engellilik çalışmalarının, Anja Tervooren'a göre, dayandığı üç temel destek noktası bulunur: Birincisi, eşzamanlı, sosyal bağlam odaklı toplum analizi ve bedensel veya ruhsal farklılıkları ile ilişkileri kapsamında farklı toplum biçimlerinin karşılaştırılmasıdır. İkinci destek noktası ise, engelliliğin edebiyat veya resim gibi sanatlarda temsilinin ardzamanlı bir tarihçesidir. Üçüncüsü ise farklılığın tanınmasını mümkün kılan felsefi sorunlardır (Bknz. Tervooren, 2003: 417).

Engelli olma ve engellilik gerçeğinin ne olduğu sorusunu cevaplandırmaya çalışan birinci bölümün ardından, edebiyat ve engellilik ilişkisi kapsamında Türk ve Alman edebiyatında kaleme alınan romanlardaki engelli karakterler analiz edilecektir.

7. DİL VE DİL - DÜŞÜNCE İLİŞKİSİ

Yüzyıllar boyunca insan zihnini meşgul eden dilin ne olduğu sorusuna, dilin bilimsel olarak ele alınmaya başladığı 20. yüzyıl başında en genel anlamda bir *işaretler sistemi* cevabı verilmiştir. En genel anlamıyla, dilbilgisi, sesbilgisi ve kelime dağarcığından oluştuğu kabul edilen bu sistemin en birincil işlevi ise insanlar arasında iletişimi mümkün kılmasıdır.

Söz konusu bu iletişim aracının işlevini gerçekleştirebilmesi, o dili konuşan bir toplumun da varlığını zorunlu kılar. Toplumsallık, dilin varoluşunun en temel koşullarından biridir. Zira toplum olmadan ya da tek bir kişi ile bir dilin uzun süre var olması mümkün değildir. Tek bir kişinin ürünü olarak canlılığını sürdüremeyen dil, oluşumu ve gelişimi için de bir toplumu gereksinir. Dil bir toplumda her an ve herkes tarafından kullanılarak hem kendine varlık alanı oluşturur hem de o toplumun sahip olduğu her türlü birikimi de taşıyarak kendi varlığını canlı tutar.

Doğuştan dil öğrenme yetisine sahip olan insan bu birikimi edinir. Bir dil dünyasının içine doğan her bebek, dil yeteneği ile bezeli diğer kişiler vasıtası ile o dili öğrenir. Dil, sadece iletişimi değil, bir topluma ait olmayı, o toplumun bir parçası olmayı, aidiyet kurmayı da mümkün hale getirir.

Düşünce olmadan dil, dil olmadan da düşünce gerçekleşemez. Bir dilin zaman içinde geçirmiş olduğu değişiklikleri araştırmaya artzamanlı yaklaşım (diachronie) adı verilir. Saussure, artzamanlı yaklaşıma karşın eşzamanlı (synchronie) yaklaşımı, yani dili içinde bulunduğu zaman diliminde, kendi sınırları dâhilinde incelemeyi önererek bir yeniliğe imza atmıştır. Tek halde iken bir anlamı olmayan her birimi aynı zaman diliminde bir sistem içinde incelenmesini satranç örneği ile açıklamaya çalışmıştır. Satranç oyunu üzerinden verilen bu örneği kısaca açıklamak gerekirse: Satranç oynamayı hiç bilmeyen bir kişinin satranç oynayan iki kişinin yanına geldiği varsayılır. Kendisi gelmeden önce oyunda ne olduğunu veya kimin hangi hamleyi

yaptığını (ki bu geçmişe dair bir çalışmanın gerekliliğinin vurgusudur) bilmesine gerek kalmadan o andaki oyunun durumundan oyun hakkında bilgi edinebilir. Satranç oyunundaki tek tek hamleler dilin bireysel kullanımı olan söze (parole) tekabül ederken, satranç oyununun kendisi ve genel kuralları ise dili (langue) simgelemektedir. Satranç kuralları hamlelere yön verir, olabilir olanı ve kural dışı olanı her bir oyuncuya benimsetir.

Kuralları öğrenen/dili kullanan kişi, oyuna yön verme, değiştirme ve dönüştürme gücüne de sahiptir; dil düşünceleri davranışları etkiler, güdümler ve onlara yön verir. Çünkü konuşarak ve yazarak dilden faydalanan kişi sadece bu iki kullanımla sınırlı kalmaz, aynı zamanda bir amaç yürütüp bir eylemde de bulunur.

20. yüzyılda dilbilimde dönüm noktası niteliği taşıyan çalışmaları ile günümüz çalışmalarını da etkileyen Ferdinand de Saussure, dil düşünce ilişkisini ise kâğıt benzetmesi ile açıklamaya çalışmıştır. Bilincin dışavurumu, diğer bir ifade ile düşüncenin aktarımı dil dolayımı ile gerçekleşir. Düşünce ve dil birbirinden ayrı düşünülemez. Dil, kâğıdın ön yüzü, düşünce ise arka yüzüdür. Kâğıdın iki yönünü birbirinden ayırmak nasıl ki mümkün değilse, dil ile düşünceyi birbirinden ayırmak da mümkün değildir.

Dilin, düşünmenin ve birlikte yaşamının zorunluluğundan doğduğu varsayılır. Dil, her düşünme eylemi sonucunda yeniden üretilir. Dil, öznel kullanımdan doğup tüm ulusu etkileyerek nesnel hale gelir. Wittgenstein “Die Grenzen meiner Sprache bedeuten die Grenzen meiner Welt” (Dilimin sınırları dünyamın sınırlarını belirler) (Wittgenstein, 1922:144) ifadesi de dil düşünce ilişkisini, kişinin düşündüğü ölçüde konuştuğunu/yazdığını ve eylediğini vurgular. Dolayısıyla dil, bir toplumun düşünce sistemini ve değerlerini kendi içinde barındırır. Düşünceleri hem etkiler, hem de bu etki ve değişimleri içerir.

Daimi bir değişimi olanaklı kılan dil, özyapısı bakımından canlıdır. Dil felsefesine önemli katkıları bulunan Alman filozof Wilhelm von Humboldt (1767-1835) dili olmuş bitmiş bir ürün, *ergon* olarak değil, olan biteni de barındıran daimi bir oluş, işleyiş, hareket, içinde bulunulan anda konuşulan, yazılan, düşünölen *energia* olarak tanımlar.

Dilin canlı olması değişebileceğinin de göstergesidir. Gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkinin uzlaşma dayalı, konvansiyonel oluşu onun bu değişimini mümkün kılar. Gösteren ile gösterilen arasındaki eşleşmenin değişmesi hem yazıda hem de anlam içeriğinde meydana gelebilir. Bunun kendini en genel anlamda, dilde anlam iyileşmesi, kötöleşmesi, daralması ya da genişlemesi olarak gösterdiği belirtilebilir.

Söz konusu bu anlaşma, iletişime giren bireylerin aynı dilsel kodu paylaşması olarak da adlandırılabilir. Daha somut bir ifade ile kitap seslerinin neyi temsil ettiği, iki dil kullanıcısı tarafından da aynı somut gerçekliği kapsaması bu iletişimi mümkün kılar.

Bir kelimenin taşıdığı anlam ile onun somut gerçekliği arasındaki bağ ise sebepsizdir. Bu nedensizlik, dilin rastlantısal özelliğı olarak adlandırılır. Kişinin bir nesneye verdiği isim ile o nesne arasındaki ilişki, diğeri bir ifade ile içerik - ses eşleştirmesi rastlantısalıdır. Kitap kelimesinin ses bileşenleri (k-i-t-a-p harfleri) ile somut bir kitap arasındaki ilişki bir nedene bağlanamaz.

Bu nedensizliğe rağmen dilin bütöncöl bir anlam taşıyıcısı işlevi görmesi onun uzlaşma, sözsöz bir anlaşmaya dayalı bir yapıya sahip olmasına bağlıdır. Gösterge ile gösterenin arasındaki eşleştirme, o dili kullanan toplumun kabulü sonucunda gerçekleşir (Kula 1, 2012:140).

Dil düşünce ilişkisi bağlamında dili kullananların varlığı da belirleyici konumdadır. Bir alfabede sınırlı sayıda harf olmasına rağmen sınırsız sayıda cümle kurabilmek

(Bknz. Chomsky, Generative Transformationsgrammatik) dilin sonu olmayan bir oluşum içinde oluşu ile açıklanabilir. Bitimsiz ve sürekli bir oluşum içindeki dilin birikerek kalıcı hale gelmesi, onun sabitliği, durağanlığı anlamına gelmez. Söz konusu bu değişimin tetikleyicisi o dili kullananların düşünsel faaliyetlerinin her daim aktif olduğunun göstergesidir. Tüm bu aktarılanların ötesinde, dilin canlılığı da son bulabilir. Ancak bu, o dili konuşanların artık o dili kullanmaması ile mümkün olabilir.

7.1. DİL VE EDEBİYAT İLİŞKİSİ

Dil, edebiyatın oluşturucusu, geliştiricisi, aktarıcısı; edebiyat ise yazının kendine has, özgün bir türüdür. Başka bir deyişle, edebi eserleri oluşturan malzeme dilsel göstergelerdir ve bu göstergeler edebi eserin saklanması, yeniden okunmasına olanak sağladığı için aynı zamanda da taşıyıcısı konumundadır. Dil edebiyatı da kapsayan geniş bir sistemdir. Edebiyat ise dilin sanatsal kullanımına karşılık gelir. Dile sığınan düşüncenin ve hayal gücünün sınırsız ve özgür dolaşımı yine dil dolayımında gerçekleşir.

Edebiyat ve dil ilişkisi bağlamında Kula'nın Humboldt'tan aktardığına göre “kalıcılışmanın ilk aşaması *alfabedir*; ikinci aşamasıysa *edebiyattır*; bir başka deyişle, *kalıcı yapıtların düşünce ve duyumsama değerinin oluşmasıdır*” (Kula 1, 2012: 61).

Dilin sanatsallaştırılması yazarın dili işleme yeteneğine de bağlıdır. Humboldt “tekil yazarlar, aynı sözcüklerle, aynı sözcük eklemeleriyle ve tinlerinin güçlü soluğuyla sadece farklı kullanım sayesinde yapıtlarında dile yeni bir öz-yapı kazandırırılar” (Kula 1, 2012: 51) der.

Bilimsel dil, bilgi iletme amacı taşırken edebiyatın dili böyle bir kaygı götürmez. Edebiyatın dili söylemek istediğini imgelerle ya da farklı dil oyunları ile belirsiz ve dolambaçlı yollarla dile getirebilir. Daha genel bir ayrım da şu şekilde verilebilir:

Bilimsel dil *ne*'yi aktardığı üzerinde odaklı iken, edebiyatın dili *nasıl* aktardığına odaklıdır. Bir metnin edebi eser olarak adlandırılmasının ön koşullarından yazınsallık koşulu, dilin alışılmışın dışında, farklı bir biçimlendirme ile kullanılmasıdır.

Çocuğun doğması, yürümesi, okula başlaması gibi birbirini takip eden olayların sırasının farklılaştırılması, kronolojik sıranın bozulması bu duruma somut bir örnektir. Bazı olayların kısaltılması ya da bazılarının diğerlerine oranla daha ayrıntılı tasvir edilmesi de bu duruma örnek olabilir.

Viktor Şklovski, Boris Tomaşevski, Boris Eichendorf, Roman Jakobson gibi isimlerden oluşan Rus Biçimcileri (Russischer Formalismus) 1915-1930 yılları arasında faaliyet göstermiştir ve o zamana değin edebiyat araştırmalarında sanatın ne olması gerektiği sorusu üzerinde yoğunlaşılmasına tepki niteliği taşımaktadır. Yukarıda da anılan bu yadırgatım, Rus Biçimcilerinin vurgularından biridir. Alışılmışı bozmak ve sınırı aşmak ile eş değer tutulur. Yazarların en başta söz sanatları olmak üzere bu farklı kullanımları oluşturdukları biçemsellik de edebiyat için oldukça önemli kabul edilir.

Eser dışı unsurlara ağırlık verilmesine ve eseri açıklamak için edebiyat dışındaki ölçütleri benimsemeye karşıt olan Rus Biçimcilerinin amacı, eseri kendi sınırları dâhilinde incelemek olmuştur. Yazar ya da tarihi olaylar edebi eseri aydınlatmaya yetmeyecek unsurlardır. Edebi eseri aydınlatmak edebi eserin kendisi ile mümkün görülmüştür. Yazınsallığın ne olduğu ve yazınsal bir metni diğer metinlerden ayıran özelliklerin neler olduğu sorusu ile ilgilenmişlerdir.

1917 Bolşevik Devrimi'nden önce ortaya çıkan Rus Biçimcileri'nin edebiyat tanımını Terry Eagleton şöyle özetler:

“... Kendilerinden önceki edebi eleştiri anlayışını etkilemiş olan yarı-mistik simgeci öğreticileri reddetmiş ve pratik, bilimsel bir tutumla bizzat edebi metnin maddi gerçekliğine dikkat çekmişlerdir. Eleştiri, sanatı gizemden ayırmalı ve edebi metinlerin nasıl işledikleriyle ilgilenmeliydi. Edebiyat sözde din, psikoloji veya sosyoloji değil dilin belirli bir düzenleniş biçimiydi. Edebiyatın, başka bir şeye indirgenmek yerine kendi içlerinde incelenmesi gereken kendine özgü yasaları, yapıları ve aygıtları vardı” (Eagleton, 2011: 17).

Rus Biçimcilerine göre, edebiyatın amacı belirli bir iletiyi savunmak değil, kendi varlığını oluşturmaktır. Bu kabul, Saussure’ün savunduğu dili kendi içinde bir sistem olarak kabul edip analiz etme anlayışının edebi esere yansımaları olarak da aktarılabilir. Kullanılan ses, anlam, sözdizimi, ölçü, uyak gibi belli başlı farklı kullanım olanakları uygulayabilecekleri kullanımları, günlük dilin sıradanlarından, alışlagelmişliğinden kurtararak okuyucuda etki ve ilgi uyandırır.

Roman Jakobson (1896-1982) dilin yazınsal işlevine vurgu yapar. Dilin diğer farklı işlevlerinin ötesinde sözlü ifadeyi neyin sanat eserine çevirdiğini sorgular. Bu sorunun cevabı dilbilimin penceresinden de cevaplanması beklenir: Zira edebiyatın malzemesi olan dilin bilimsel olarak ele alınması dilbilim ile mümkündür. Bunun kaçınılmaz bir sonucu olarak da dilbilim ile edebiyat bilimi birbiri ile yakından ilgilidir.

Edebiyat, bir içeriğin, düşünce ve deneyim ile gerçekleştirilen bir betimlemesidir. Yazarın yazma yeteneği ve özgünlüğü ile içeriği işlemesidir. İçerik anlatılan şeyi, üslup ise içeriğin aktarılış biçimini ifade eder. Biçim (Form) eserin içinde var olduğu *düzen* iken, içerik (Inhalt) anlatının kendisidir.

Edebiyatın bir diğer özelliği onun tek anlamlı olmayışındır. İçeriğindeki çok anlamlı kelimeler hem yazarın yazma sürecinde hem de okuyucunun okuma sürecinde yaratıcılıklarının artmasına bir olanaktır. Yazınsallık kriterlerinden birini dilin bu özelliği oluşturur. Yazınsallığın ne olduğuna dair bir diğer görüş de şu şekilde aktarılabilir:

“Yazınsallık, bir yazınsal yapıtı, yapıt durumuna getiren özelliklerin toplamı olduğuna göre, yazınsallığın oluşabilmesi için, kurgulayım, yazınsal figürlerin kullanımı, motif ve izleklerin bütünleştirimi, karakterlerin belirginleştirimi, çok-anlamlılaştırım, öz-göndergeselliği belirginleştirim gibi öğeleri/özellikleri estetikleştirerek, bir bütün içinde eritmek gerekir. Böyle bir eritme işlemi sonucunda tümel bir nitelik olan yazınsal yapıtın anlamı ortaya çıkarılabilir” (Kula, 2008: 31).

Kurgu (Fiktion), dilin sanatsal kullanımı olarak adlandırılan edebiyat söz konusu olduğunda onun gerçeklikle ilişkisinin sorgulandığı noktada kaçınılmaz bir başlık olarak karşımıza çıkar. Metnin olan bir gerçekliği mi yoksa *uydurulmuş* bir olay örgüsünü mü ele alındığı sorusu edebiyat bilimciler için önemlidir. Bunun bir sonucu olarak da *sanki felsefesi* ile yakından ilişkili olduğu dile getirilebilir

Yazınsal eser oluşturmanın temel aşamaları seçme, yeniden oluşturma/üretme aşamalarındandır. Yazar, dilsel beğenisini olaylar ve kişiler arasından seçim yaparak kendi özgün tarzı ile yeniden oluşturur. Edebiyat çerçevesinde düşünüldüğünde kurgu eylemi, gerçekliğin düşünülerek yeniden tasarlanması olarak adlandırılabilir. Kurgulamak demek kopya etmek, yeniden yazmak, uydurmak demektir. Kurgu hem yazma hem de okuma aşamasında etkindir. Yazarın imgelemine dışsallaştırarak meydana getirdiği kurgulama edimi düşünsel, aktif bir eylemdir; kurguya olanak sağlayan dil dolayımı ile yazınsal bir süreci başlatırken okuyucu bu yeni kurgu dünyasında kendi varlığını oluşturarak onun yeniden, öznel bir oluşuma, tasarıma girmesini sağlar. Bu tasarım okuyucudan okuyucuya değişiklik gösterebileceği gibi, farklı zaman dilimlerinde aynı okuyucuda başka türlü alınılarak da farklılık gösterebilir. Bu iki edimin kökeni insanın sahip olduğu hayal gücüdür. Edebi eserlerin sınırsızlığının temeli de buna dayanır. Edebiyatta kurgunun temellendirilişi yukarıda da belirtildiği gibi, Immanuel Kant (1724 - 1804) ve Friedrich Nietzsche'nin (1844 - 1900) felsefi katkılarından faydalanan Alman filozof Hans Vaihinger (1852 - 1933) tarafından *Sanki Felsefesi (Die Philosophie des Als Ob)* (1922) kapsamında gerçekleştirilmiştir. Bu felsefe dahilinde aktarılanın doğruyu yansıtmadığı sorusu önemli değildir. Aktarılan her şey *sanki gerçekmiş* gibi kabul görür. Edebi eserde aktarılanın gerçek olay ya da kişiler olması gerektiği ya da ispat edilmesi zorunluluğu söz konusu değildir. Her şeyin kurgusal bir dünyada var olduğu kabul

edilir. Ancak bu kurgu varsayımların ve edebi dilin çok anlamlı oluşunun ötesinde edebi eserlerin yorumlarının doğruluğunu sorgulama söz konusu olduğunda, öznelarasılık kavramı dikkat çeker.

Gerçekliğin yazar tarafından edebi dille yeniden tasarlanması bir ürünü olan kurgu, aslında eserin, yazınsallığın da gücünü belirler. Dilin özyapısı, dilin boyutlandırılması olarak kurguya elverişlidir ve dilin bu özelliği de sınırsız sayıda edebi eserin üretilmesine olanak sağlar. Bir varmış bir yokmuş (Es war einmal..) masal başlangıç cümlesi, insan üstü güçleri olan kahramanlar ya da ejderhalarla yaşayan destan figürleri kurgunun en belirgin örneklerini oluşturur.

Kurgu söz konusu olduğunda okurun yazardan belirli bir gerçekliği sunmasını beklemesi söz konusu değildir. Yazarın gerçeklere sadık kalmasına dair bir beklenti yoktur. Anlatı, okuyucuya kurmaca bir dünya sunar. Sunulan dünyada boş kalan kısımları okuyucu kendi gerçek dünyasından edindiği deneyimler ile doldurur. Bundan dolayı da kurguyu zenginleştiren aynı zamanda okurun gerçek deneyimleridir denebilir.

Sıklıkla dile gelen edebi dilin ne olduğu sorusu sorulursa, onun alışılmışın dışında, günlük dilden farklı bir kullanım olduğu ilk cevap olacaktır. Bu farklılık kelimelerin ses ve biçimlerinde meydana getirilebileceği gibi anlamda da gerçekleşebilir. Kelimelere yüklenen yeni anlamlar, mecazi kullanımlar, benzetmeler, zıt veya yan anlamlı kelimeleri beraber kullanma, abartma, tekrarlama, soru sorma veya örneklendirme gibi belli başlı tercihler edebi dilin belirginleşmesini sağlar. Edebi dilin kullanımı dilin zenginliğinin ve dil kullanıcısının dili kullanma yeteneğinin ne ölçüde geliştiğinin göstergesidir.

Oldukça geniş bir kapsama sahip olan ancak kısaca ele alınan bu başlığın son ilavesi olarak, ele alınan hemen hemen her konuda, dil ile edebiyat ilişkisine ve edebiyatın

özünün ne olduğuna dair görüşlere zoraki olarak yeniden geri dönüş yapılacağı aktarılabilir.

8. EDEBİYATTA ENGELLİLİK

8.1. DİL, KÜLTÜR VE ENGELLİLİK İLİŞKİSİ

“Sözler/sözcükler minik arsen topları gibidir; bunlar fark edilmeden yutulurlar; hiç etkileri yokmuş gibi görünürler; ancak bir süre sonra sözcüklerin zehir etkisi ortaya çıkar” (Jaeger/ Jaeger, 1999 akt. Kula I, 2012: 14 - 16).

Yukarıdaki alıntı, 1933 – 1945 yılları arasında Almanya’da iktidar sahibi olan Nasyonal sosyalist yönetimin dilini araştırma alanı olarak kendisine seçen dil filozofu Victor Klemperer’e aittir. Filozofun, dilin bilinç oluşturma ve bilinçleri yönlendirme gücünü faşist amaçları doğrultusunda kullanan bu yönetimin, dil kullanımına dair ilk saptaması, bireyi *ulus* kavramı içinde eriterek onun tekil hak ve özgürlüklerini göz ardı ederek onu istedikleri yönde biçimlendirmeleridir. Bu sayede hamleleri *ulus adına* kılıfına uydurarak gerçekleştirebilmişlerdir.

Dil ve kültür, biçimlendirdiği milletin yüzyıllar boyunca oluşturduğu temel birikimin, ortak tarihin bir aynasıdır. Dile dökülen bir kültür, belli bir an ve yerde o kültürün bir kesitinin dondurulup somut halde saklanması, korunması demektir.

Kullanılan dil, tutum ve davranışları etkiler. Kültürün bir parçası olan dil, düşünceleri açığa çıkarır ve onu etkiler. Engelli bireyleri betimlemek için kullanılan kelimelerin, genel olarak olumsuz çağrışımlar yapan kelimeler olduğu iddia edilebilir. Bu kelimeler olumsuz, incitici, küçültücü, eksik gören, bir anlam alanına sahiptir.

Dil, bireyin bağımlı olduğu iddiasını güçlendirmek için “tekerlekli sandalyeye mahkûm” gibi tekerlekli sandalye kullanıcısı bireylere dair kullanılan ifadelerde olduğu gibi önyargı oluşturur. Ancak aslına bakılırsa, bireyler bu sandalye aracılığıyla özgürce hareket ederler. Bu, kendini muktedir konumda gören öznenin, bu varsayımının diline, kelime seçimine yansımalarıdır. Güçlü olduğunu düşünen

çoğunluğun, baskın olma çabasının da kanıtıdır. Zira, özne ile dünyası arasındaki ilişki dil dolayımı ile ortaya çıkar. Engellilik çalışmaları için, bir toplum tarafından kullanılan bir dilin ya da bireysel bir dilin analiz edilmesi, engelliliğin toplumsal ve tarihsel gelişmelerinin eleştirisi ve oluşturulması için önemli bir vasıtaadır (Bknz. Dederich, 2007: 48).

Engelliliğin kültürel bir tanımlama olduğu düşüncesinden yola çıkılarak, tüm dünyada kültür ve engellilik çalışmalarını temel alan Barton ve Armstrong, kültürler arası yaklaşımları hem heyecan verici hem de aynı zamanda korkutucu bulduklarını dile getirir.

“Heyecan vericidir, çünkü bizi hayal gücümüzü kontrol eden ve sınırlayan eski prangalardan kurtarmaktadır; korkutucudur, çünkü bildiğimizi düşündüğümüz şeye karşı çıkmakta ve araştırma gündemlerini ve süreçlerini ve ayrıca Batılı araştırmacıların tümünden katkı sundukları altta yatan varsayımları ve iktidar ilişkilerini kargaşaya sürüklemektedir. Keza insan hakları, eşitlik ve adalet gibi öncesinde evrensel (ve dolayısıyla bir anlamda “emniyette”) kabul edilen kavramların her kültürde aynı şekilde yorumlanmaması, kavramsallaştırılmaması ya da paylaşılmaması anlamında göreliliğini görmek rahatsız edicidir” (Miles ve Hossain, 1999 akt. Bezmez vd., 2011: 301).

Engellilik çalışmaları kapsamında kültür iki ana başlık çerçevesinde tartışılır. Birincisi, engellilik kültürünün var olup olmadığı sorusu üzerinde yoğunlaşır (Bknz. Beckett, 2006). İkincisi de, bu çalışmada da yer bulduğu şekilde engellilik ve kültür ilişkisini temel alır.

Engellilik çalışmalarında vurgulanan engelli bireylerin yaşadığı her türlü olumsuz deneyimin altında bireyselin tümele yansıdığı davranış kalıplarından söz edilir. Söz konusu bu kalıpların en belirgin biçimlendiricisi de kültür olarak kabul edilir. Kültür, toplumsal tabanların aydınlatılmasında bir kaynak işlevi görür. Engelli bireylerin istihdam söz konusu olduğunda neden işsiz olma ihtimallerinin yüksek olduğu sorusu cevaplandırılırken, Schriener, özellikle “genel bir bilgi veri tabanı oluşturmaya yarayan mekanizma” olarak adlandırdığı edebiyat ile engellilik ilişkisinde eserlerin engellileri damgalama ve marjinalleştirmede toplumu destekleyen bir konumda bulunduğunu

belirtir (2001: 646). Kültürel adlandırmalar, engelli bireylerin o kültür içindeki konumlarını ve sosyal bağlamdaki rollerini de belirginleştirir.

Bu çalışmada sıklıkla vurgulandığı üzere, engellilik kültürel bir tanımlamadır ve bundan dolayı da hemen hemen her dilde çok farklı kullanımları mevcuttur. Bu yaygın kullanımlardan dolayı bu kelimeyi belirli kalıplar içerisinde tanımlamak da güçtür ve engelliliğin sosyal ilişkilerdeki tanımını üzerinde de genel bir uzlaşım yoktur. Kültürden kültüre değişen engellilik tanımına ve yoruma dayalı bir toplumsal yargı olarak farklı kültürlerde farklı yorumlanmasına şu iki örnek verilebilir:

“In societies where belief in reincarnation is strong, such as among Southeast Asian groups or in Indian society, a disability is frequently seen as direct evidence of a transgression in a previous life, either on the part of the parents or the child. Those who are disabled are frequently avoided or discounted because of their past lives, while they are simultaneously urged to lead particularly virtuous lives this time around. Answerable both to the past and the future, too little time and energy are often devoted to improving life in the present” (Groce, 1993: 1049).

Aktarılan bu olumsuz kültürel örneğin tam karşıtı olarak da şu alıntı verilebilir:

“When African people talk about God's will they seem to place a much more positive emphasis on it than do Europeans. God's will is not seen as a punishment, but more as God's trust in the parents' ability to take care of a special child. Thus a Botswana mother who gave birth to a child with very deformed feet called her "Mpho ya modimo" a gift from God” (Ingstad, 1990: 191).

Görüldüğü üzere ikinci örnek alıntıda Afrikalı insanlar, engelli bireyleri tanrının bir cezası olarak değil, tanrının ebeveyne duyduğu güvenin bir sonucu olarak kabul etmektedirler. Bunun sonucunda da sakat bir çocuk için “Tanrı’dan Bir Hediye (a gift from God)” benzetmesi yapılmaktadır. İlk örnekte ise, Güneydoğu Asyalı gruplarda veya Hindistan’daki gibi reenkarnasyona inanan topluluklarda engelli olmak, kişinin veya anne babasının, önceki yaşamında işlediği bir günahın bedeli olarak görülmektedir. Önceki yaşamlarından dolayı engelli olanlardan uzak durulur ve onlar

toplumsal hayatta bir öneme sahip değillerdir.

Kültür sadece engelliliğin tanımlanmasında değil, aynı zamanda yeti yitimine sahip bireyin toplumsal yaşamına da yön verici güce sahip olmasından dolayı oldukça önemlidir. Dolayısı ile, engellilik çalışmalarında kültür ve kültürü yansıtan her türlü değer araştırılması, engelli bireylerin yaşam standardını belirlemede etkin role sahiptir. Bir toplumdaki önyargılı tutumlar ve ayrımcı davranışların kökeninde kültürün yattığı iddiası hala güncelliğini korumaktadır. Engelliliğin toplumsal inşasında en birincil rolü üstlenen kültür, engelli bireylerin somut sorunlarının da kökeninde yatar. Bu konudaki belki de en çarpıcı örnek Topliss ve Gould tarafından sunulur. Engelli bireylerin sosyal hayata tam katılımının önündeki şehirlerin mimari olarak erişilemez bir boyutta tasarlanmasını düşüncesizlikle açıklarlar (Bknz. 1981: 128). Zira mekân toplumsal olarak üretilir ve karşılıklı bir ilişki biçimidir (Harvey, 1996; Smith, 1984; Soja, 1989 akt. Bezmez vd., 2011).

8.1.1. Kültürdeki Huzursuzluk

Bir kültür incelemesi özelliği taşıyan *Das Unbehagen in der Kultur* (1930) başlıklı eseri, Freud'un son yazıları arasında yer alır ve en genel ifade ile mutluluk - kültür ilişkisini ve suçluluk duygusunu ele alır. Sadece kendi yaşadığı çağ değil, tüm çağları dikkate alarak kişisel dünya görüşünü ve gözlemlerini geniş bir yelpazeden örnekler ile sunması çalışmasının, diğer çalışmalarından farklı olduğu yargısına ulaştırmıştır. Bu çalışması, argümanlara dayanan, sağlam bir zemine yaslanan bilgilerden ziyade yorum ağırlıklıdır. Bir psikanalizci olarak Freud'un kültürü ele alması aslında şaşırtıcı değildir, zira insanı anlamlandırmak onun diğer insanlar ile ilişkisinin de ele alınmasını zorunlu hale getirir.

Freud, insanın acı çekmesinin üç ana kaynak dolayısı ile gerçekleştiğini belirtir: Hastalanmaya oldukça müsait olan bir beden, dış dünya olarak adlandırabileceğimiz ve üstün bir güce sahip olduğu için hiçbir zaman tam anlamıyla insanoğlu tarafından hükmedilemeyecek olan doğa ve üçüncü olarak diğer insanlar ile olan ilişkileri kapsayan sosyal yaşam. Diğer insanlardan kaynaklı yaşanan acının, diğer ikisinden

daha şiddetli bir acıya yol açtığını savunur. Bunun sebebini ise kişinin bu acıyı kestirememesine bağlar.

Bu acıya karşı kişinin kendini koruma yöntemi olarak yalnızlığı tercih etmesi, bu insan ilişkilerinden kaynaklı, sadece duyumsama denilebilecek acıyı azaltma ya da yok etme talebidir. Bunun gibi daha birçok acıdan kaçınma ve mutlu olma yöntemi sunan Freud, ilk iki maddeye boyun eğmenin kaçınılmaz olduğunu vurgulasa da insanların kendi elleriyle oluşturdukları mekanizmaların yine insanlara acı vermesini şaşkıncı bulur. İlkel ilişkilerin hâkim olduğu ve kültürden geri gidildikçe mutlu olmanın daha mümkün olduğunu görmek de hayret vericidir. Bu sebepten dolayı da kültürün özünün araştırılmasının gerekliliğini savunur. Haz ilkesinin bireylere dayattığı mutlu olma yöneliminin bir diğer tezahürü olarak sevgi (özellikle cinsel sevgi) sunulurken, bu sevgi güzellik kavramına bağlanır. Sanatın, bilimin ve insan biçimlerinin sunduğu güzellik duygusu Freud'a göre, acıya karşı bir korunma yöntemi olmasa da oldukça etkilidir. Çünkü güzellikten duyulan haz baş döndürücü bir sersemletme özelliğine sahiptir.

Freud, insan hayatını kolaylaştırmayı hedefleyen, ilkel yaşamın sınırlarından çıkaran, doğaya ve hayvanlara karşı koruma altına alan, diğer insanlarla olan ilişkileri belirli bir düzene sokmayı amaç edinen çalışmaları, düzenlemeleri ve mekanizmaların oluşturduğu bütünü kültür tanımıyla eş değer tutar. Başlangıçta bu yeryüzüne zayıf ve savunmasız gelen insan, teknoloji ve bilim sayesinde ideallerine ulaşmış ve *protez takmış Tanrı* özelliğine sahip olmuştur.

Bu fayda sağlayan düzenlemelerin dışında bir toplumun kültür seviyesinin ne olduğu onun, güzele olan ilgisi ile de ölçülebilir. Pencerenin kenarına koyulan bir saksı çiçek herkesin beğenisini, takdirini toplarken her tarafa saçılmış çöp de aynı derecede memnuniyetsizliğe sebep olur. Bu cümleden kültürün düzen ve temizlikle de ilgili olduğu belirtilebilir. Pislik, kültüre yakışan bir durum olarak kabul edilmezken, fayda sağlamayan herhangi bir güzelliğin memnuniyet ve takdire layık görülmesi de kültür seviyesi ile yakından ilişkili kabul edilir. Düzen, herhangi bir zaman diliminde

oluşması ile bir şeyin ne zaman, nerede ve hangi biçimde tekrar oluşturulabileceği yönünde bir kurtarıcıdır.

Kültürün bir diğer özelliğini ise insanların birbiri ile olan ilişkisi belirler. Bu konudaki ilk adım da ilişkilerin belirli kurallar yolu ile şekillenmesidir. Güçlünün ya da çoğunluğun zayıfı ya da azınlığı ezmesi, onun üzerinde iktidar kurma çabasına karşılık ilk hamle olarak adalet kavramı çıkar. Tek bir kişiye ait olmayan, toplumun her bireyine, her kesimine gerekli olanıdır adalet.

Freud, kültürün ilk ve en büyük başarısını, birçok insanı bir arada tutarak, onların beraber yaşamasını sağlayabilmesinde görür. Bu amaç doğrultusunda kültürün idealleri arasında birbirini sevmek, diğer bir ifade ile *ötekini de kendini sevdiğin gibi sevmek* yer alır. Freud, bunun neden gerekli kabul edilmesi gerektiği ve nasıl mümkün olacağı konusunda da çarpıcı iddialarda bulunur. Sevgi değerlidir ve hak edilmesi gerekir. Bir insanın bir diğerini sevmesi için kişiliklerinin arasında benzerlik olmalıdır ya da karşıdaki kişilik bendeki kişilikten daha kusursuz mükemmellikte olmalıdır. Bir diğer seçenek de kişinin hayatında önemli bir yer tutan biri konumunda yer almaktır.

İnsanda var olduğunu savunduğu saldırganlığa eğilim dürtüsü kültüre de bir bozğundur ve öteki ile ilişkileri bozar. İnsan hayatını kolaylaştırdığı belirtilen kültür, bu eğilim sebebi ile tehdit altındadır. Komünist düşüncenin savunduğu kişisel mülkiyetin ortadan kaldırılması ile büyük oranda çözüme kavuşacağı iddia edilen; ancak en genel anlamda paranın ortadan kalkması ile, bu kez da saldırganlığa, kıskançlık ve düşmanlıkları doğuracak olan cinsel ilişkiler sebebiyet verecektir. Bu cinsel hayatın özgür bırakılarak bu sebebin de ortadan kaldırıldığı varsayıldığında ise insan bambaşka bir sebep bulacaktır. Belirtildiği üzere insanda var olan bu dürtüyü bastırmak zordur. Daha çok insanı sevgi ile birbirine bağlamanın mümkün olup olamaması, bu saldırganlık, sevgi ile oluşturulan çevrenin dışında, saldırganlık eğilimi dürtüsünün hedefi olabilecek başkalarının (andere für die Äußerung der Aggression) olması ile yakından ilgilidir.

9. EDEBİYAT VE DELİLİK İLİŞKİSİ

“Artık ona göre o da yok’tu; hem de yok olma yöntemi şimdiye kadarkilerden oldukça farklıydı. O ne asker Hamdi ve ailesi gibi ansızın kaybolmuş, ne çerçi gibi gelip geçmiş, ne Aynalı Fatma gibi dağlara yürüyüp gitmiş, ne de Güvercin gibi uçmuştu... Hatta Cingil Nuri gibi ruhum sıkılıyor diyerek yılların arkasına da kaçmamıştı. Göz göre göre yok olmuştu o; kendi görünürlüğüne derinliklerine çekilmişti. Her gün her yerde karşılaşılacaktı eskisi gibi, sesi işitilip kokusu duyulacak, ama asla ona ulaşamayacaktı. Herhalde kendi varlığına karışarak yok olmak en akıllıca yöntemdi. Belki de bu yüzden delirmişti cennetin oğlu; kendini kendine gömebilmesi için delirmesi, delirmesi için de herkesten akıllı davranması gerekmişti” (Toptaş, 2014: 100).

Gölgesizler isimli romanında Hasan Ali Toptaş, delilik ve varoluş ile ilgili kaleme aldığı bu paragrafı, akıllı davranmak zorunda olmanın yorucu yönü, toplumsal düzene uygun ölçülü davranışların zorluğu, sorumluluklar çerçevesinde adımlar atmanın yorgunluğu ve bıkkınlığı çerçevesinde biçimlendirir. Delilik, tüm bu yükümlülüklerden sıyrılma ve özgürlüğe kavuşmadır. Aynı şekilde Cennet’in oğlunun sıklıkla dile getirdiği

“Kaaar neden yağaaar, kaaaar?”

cümlesi Foucault’nun çalışmasında da vurguladığı deliliğin evrensel konumu olarak büyük bir öneme sahiptir. Deliler ve onların söyledikleri toplumsal hayatta önemsizmiş gibi görülse de, dile getirdikleri her cümleye gaipten bir habermiş gibi itibar edilir. Eserde de köylülerin sıklıkla bu soruyu düşünerek cevaplandırmaya çalışması bu savın edebi eserdeki tekrarı ve kabulü niteliğindedir.

“Akıllı düşününceye kadar deli oğlunu evirir” ve “akıllı köprü arayınca dek deli suyu geçer” atasözlerinde delilik, çok fazla düşünmemek, her şeyi çok ciddiye almamak gerektiği mesajının taşıyıcısıdır. Daha az düşünüp daha fazla atak davranmanın delilik ile eş değer tutulup bu sayede yol alınabileceği vurgulanır. Hamlet’teki Ophelia için de aynı durumun söz konusu olduğu şu ifadelerde açıkça görülür:

“Delilikleri sayesinde varlıklarını güçlü bir şekilde ortaya koyarlar. Lirik dil, cümlelerdeki yapısal bozukluk ve dizginlenemeyen yaratıcılık aslında dayanılmaz sosyal baskıları kırma yollarıdır... Delilik, aklı başında olan kadınların bastırmak zorunda kaldıkları duygusal ve yaratıcı gücü sahnede serbest bırakır” (Charney ve Charney, 1977: 459 akt. Baş, 2018: 104).

Delilik, yüzyıllardır felsefi düzlemde sıklıkla ele alınan bir konu olmuştur. Erasmus von Rotterdam tarafından kaleme alınan ve en genel anlamda, gerçek bilgeliği delilikle eş değer tutan *Deliliğe Övgü (Lob der Torheit)* (2002) isimli çalışma, delilik ile ilgili olarak akla gelen ilk çalışmalardandır.

Narlı'nın çalışması, Tanzimat döneminden 2013 yılına kadar yazılmış Türk edebiyatından 70 edebi eserde deliliği analiz eden kapsamlı bir çalışmadır. Delilik, *Edebiyat ve Delilik Türk Roman ve Öyküsünde Deliler ve Delilik* (2013) isimli bu çalışmada kurgulandığı bağlamın ve bu kurgudaki işlevinin ne olduğu sorusundan hareketle semantik okuma ile analiz edilmiştir. Analizleri gerçekleştirebilmek için psikiyatri alanına da yer yer atıflar yapan çalışma, temelde deliliğin hangi *düşünsel iletileri* taşıdığına odaklanır. Yazar, deliler cümle yapısı, anlam ve bağlam yönünden tutarlı bir dil kullanamadıkları için, onların belirli bağlamlar çerçevesinde yazarlar tarafından bilinçli figürler olarak kaleme alındığını savunur (2013: 146).

Yazar, bir anlatıdaki deliliğin biçimlerini ise şu başlıklar altında aktarır:

- “1. Akıllı yazar ve delilerin kurgusu: Akıllı yazar, delileri gözlemleyerek, delilik hallerini hayal düzleminde deneyimleyerek anlatısını kurar.
2. Deli yazarın kurgusu: Deli yazar kendi anlatısını kurar.
3. Anlatının deliliği: Anlatı, çatışmalar, ilişkiler, söylem ve gerçeklik (hem metnin hem hayatın gerçekliği) bakımından genel anlatılar içinde ötekidir, dışlanandır.
4. Kurguda dekoratif delilik: Özellikle modern bakış açılarıyla kurulmuş anlatılarda hayatın gerçekliğini bütünüyle yansıtmaya kaygısıyla yer verilen delilerin kurgudaki dekoratif rolleri” (2013: 167).

Yazara göre eserlerde çoğunlukla delilik ermişlik ve evliyalık ile eş değer tutulmuştur. Delilerin söylediği her şey gaipten gelen bir haber gibi düşünülüp ondan gizli bir anlam çıkarılmaya çalışılır ve bunun sonucu olarak da delilere toplum içinde saygın bir konum verildiği söylenebilir.

1970 yılında vermiş olduğu bir konferansta dil ve delilik ilişkisine dikkat çeken Foucault da bu iddiayı güçlendirmek için, Ortaçağ'dan Rönesans döneminin sonuna dek olan süreç boyunca Avrupa'da yaşamış olan soytarıları ele alır. Bu soytarılar, ahlaki ve siyasi herhangi bir sorumluluk sahibi olmadan sıradan insanların ifade etmeye cesaret edemeyecekleri hakikati *simgesel* olarak dile getiriyorlardı (Foucault, 2015: 80). Sorumluluktan muaf olma hayali ve delilik arasındaki ilişkinin hâkim olduğu bir diğer gerçeklik ise Ortaçağ'da gerçekleştirilen *Delilik Bayramı* kapsamında göze çarpar. İnsanlar bu özel bayramda bütün toplumsal rollerinden sıyrılıyorlardı ve yasaklardan kaçınma zorunluluğu yoktu. Söylenemeyenlerin dile getirilmesinde herhangi bir engel de bulunmamaktaydı. Foucault, günümüzde söz konusu bu bayramın uyuşturucu maddelerin kullanımı ya da sarhoşluk ile oluşturulan yapay delilik (2015: 82) ile devam ettirildiğini savunur.

Foucault, delilik ile edebiyat arasında bir bağ olduğunu savunur. Ona göre edebi dil, tıpkı delilik gibi yükümlülükten uzaktır ve bu özellik sayesinde de gündelik dilin marjinalliğini temsil eder.

“Edebi dil gündelik dilin kurallarının zorlaması altında değildir. Örneğin, anlatan nasıl düşündüğünü ve hissettiği şeye her zaman sadık kalmak zorunda değilse, edebiyat da sürekli olarak hakikat söylemeyi dayatan katı kurala tabi değildir” (2015: 80).

Edebiyatta deliliğin bir diğer ele alınış yönü sanatçıya dönük eleştiri yöntemlerinde belirginleşir. Sanatçının yaratma eylemini Freud, onun yaratıcılığını deliliğe varan bir hayal dünyası ile açıklar (Bknz. Moran, 2009: 151).

11. ENGELLİLİĞİN YAZINSALLAŞTIRILMASI

“Sanat, biçimci (formalist) edebiyat kuramcılarının dediği gibi bilgiden uzak bir şey değildir elbette. Ama sanatın verdiği bilgi, tarih ya da sosyoloji kitabının verdiği bilgiye benzemez; ansiklopedik değil, yaşantısaldır (experiential). Duygunun içinde erimiş olarak iletilir. Sanatın bize öğrettikleri, bilgi hazinemizi değil, yaşantımızı zenginleştirir insanlar üzerine, hayat üzerine, başka hiçbir yerden edinemeyeceğimiz bilgiler ediniriz, hayat karşısında daha bir olgunlaşırız” (Belge, 2009: 179).

Edebiyatta engellilik konusu en genel anlamı ile eleştirel kimlik analizidir. Değersizleştirilen bedenin temele alınmasını öngörür. Beden, kültürel olarak yorumlanan bir temsildir ve engelli olma durumu da, yaş ilerledikçe bedenin edineceği bir kimlik kategorisidir.

İngiliz tarihçi Arnold Toynbee, bireyi kaleme almanın üç farklı şeklinin olduğunu belirtir. Birincisi *gerçekleri kaydeden* tarih ile, ikincisi *kanunlar* ile ve üçüncüsü de “gerçeklerin sanatsal bir biçimde yeniden yaratılması olan” kurgu ile (Toynbee, 1949: 43 akt. İçöz, 2008: 96).

Sanatsal bir yaratım olan edebi eserlerde, özellikle engelli bireylere dair stereotipleştirilmiş karakterlere rastlamak mümkündür. Örneğin, kültürel bir anlatı olarak masallardaki cadı figürünü inceleyen *Masalda Cadı: “Ötekinin” Arketipi* başlıklı doktora tezinde İçöz (2008), toplumda ötekileştirilmiş kötü karakterler olarak sıklıkla aktarılan ve olağanüstü davranışlar sergileyen cadı stereotipini ele alır. Bu çalışmaya göre, iktidarın içselleştirilmesinde edebi türlerden masalların üstlenmiş oldukları bir görev vardır: Toplumun değer yargılarının aktarımına ve benimsenmesine katkıda bulunmak!

Masallarda sıklıkla bulunan stereotiplere örnek vermek gerekirse, masal kahramanlarında güzellik bir zorunluluktur. Masallar incelendiğinde dayatılan kurallara karşı gelen kadınların cadı olarak adlandırıldığı görülmektedir. Masallarda aktarılan cadılar ‘çirkin’ ve ‘kötü’dürler ve bir ders niteliği taşıması hedeflendiğinden bu cadılar kötülüklerinden dolayı masalın sonunda kaybeden ve cezalandırılan taraf

olurlar: Ya ölürler ya da yakılırlar. *Pamuk Prenses* ya da *Kül Kedisi* gibi güzelliğine sıklıkla vurgu yapılan masum prenses, kendisine yapılan bütün kötülöklere sabreder ve sonunda kazanan taraf olur. Çirkin üvey anne de prensese büyüler yapar ancak sonunda hak ettiği cezadan kaçmayı asla başaramaz. Yani masalarda karakterin nasıl bir davranış sergileyeceği o karakterin fiziksel görünüşü ile okuyucuya önceden sezdirilmektedir. Masalarda aktarılan bu ödöl-ceza yöntemi aslında “toplumun sağlamlığı”nı sürdürmeye yönelik bir sürecin devamlılığını kesinleştirmektedir (Girardot, 1977: 281).

Kazanan taraf olan bu güzel prensesler kazanmak için hiçbir çaba göstermezler. Çünkü,

“Güzel olmanın ani ve tahmin edilebilir sonucu seçilmektir... Güzel kız seçilme onuru için bir şey yapmak zorunda değildir. Cesaret, beceri ya da zekâ göstermek zorunda değildir” (Lieberman, 1986: 188 akt. İçöz, 2008: 87).

Başka bir ifade ile genel geçer bir kural vardır: *Güzellik ödüllendirilirken çirkinlik cezalandırılır.*

Masalarda aktarılan güzel kızlar güzellikleri kıskanıldığı için acı çekerken çirkin olanlar ise *sıradan* görüldükleri için huzursuzluk duyup kendilerinden daha güzel olanları kıskanırlar.

“Ataerkil düzen, kadını dış görünümüne karşı hassas kılmaktadır. Masalarda övülen şey hep genç kızların tazeliği ve güzelliğidir. Önce dış görünüşü ayrıntılı bir biçimde tarif edilen kızların (kömür karası, altın sarısı saçlar, pamuk ten vb.) karakterlerinden daha sonra söz edilir“ (2008: 101).

Günümüzde, edebi eserlerde aktarılan stereotplerin eleştirisini hedefleyen postmodern çalışmalar vardır. Örneğin kalıplaşmış değer yargıları sunan masallar

yeniden kaleme alınmaktadır. Bu masallara, bu yargılara eleştiri sunmak yerine ya onları yeniden başka tutumlarla anlatırlar ya masalın başka bir yönüne ağırlık verirler ya masaldaki anlatıcıyı değiştirirler ya da masalda aktarılan olayların geçtiği zamanın öncesini de anlatıya ekleyerek okuyucuya yeni bir bakış açısı sunarlar. Bu vesile ile kalıplaşmış anlatıları tersyüz etmek mümkün hale gelir. Güzel iyi değildir artık ve çirkin de cezalandırılmaz! İyi veya kötü olmak ya da çirkin olmaktan huzursuz olmamak artık ne bir kazanç ne de bir kayıptır, sadece bir tercih meselesidir:

“Böylece savaşlarımı yaparken, sanatımı icra ederken, beni memnun etmeyenlerin hayatını mahvederken ve memnun edenleri mutlu ederken, kendimin yaşlanmasına izin verdim” (Willingham, 2006: 108-109).

Bu ifadeler bir cadının ağzından çıkmıştır. Kendi tercihleri olan ve baskıya boyun eğmeyen bir cadının! Bundan böyle cadının da söz hakkı vardır ve neyi neden yaptığını dile getirerek haklı gerekçelerini sunar. Kimliği olan bir bireydir. Ayrıca belirtmelidir ki cadı başkaldırmıştır. Ancak bu başkaldırısı ona dayatılan düzenedir ve bu kez sonunda ne cezalandırılır ne de kötülüklerinin sebepleri örtbas edilir. Okuyucuya aktarılan bu yeni anlatı ile kalıplaşmış kötü cadı figürü okuyucuda empati uyandırır. Bu yeni postmodern yapıtlar,

“Grimm masallarındaki gibi genç kızları hiçbir neden olmadan cezalandırmaz, sebepsizce erkekleri hayvanlara çevirmez. (...) *-Metnin öteki tarafına hapis olmuş-* cadının bizim yanımıza geçmesine yardımcı olur“ (Gilbert & Gubar, 1984: 16 akt. İçöz, 2008: 103).

Bu tür anlatılara örnek olarak Anne Sexton, Neil Gaiman ve Bill Willingham’ın eserleri verilebilir.

Edebiyat ile aktarılan güzellik ve sağlam bedenlilik dayatmasına, engellilik konusu da dâhil edilebilir. Edebi eserler (özellikle romanlar) incelendiğinde, içerisinde engelli karakter barındırmayan yapıt yok denecek kadar azdır. Söz konusu bu iddia, romanın kapsayıcılığı ve engellilik tanımının geniş çaplı olmasına da bağlıdır. Davis bu iddiaya

yeni bir bakış açısı daha ekler: Normallik hegemonyasının bir sonucu olması! Çünkü,

“Bu normalliğin kamusal araçlarda (roman gibi) sürekli dayatılması, normallik ve anormallik imgelerini işleyerek, inşa ederek, yapı bozumuna uğratarak kendi imgesini yaratması ve güçlendirmesi gerekir” (2006: 12).

Davis’in dikkat çektiği diğer bir nokta da engelli bireyin eserlerde nadiren ana kahraman olarak ele alınmasıdır.

“Sakatlık çalışmaları bilinciyle yalnızca ana karakterleri sakat olan romanları değil, genel olarak romanları anlayış tarzımızı değiştirebiliriz. Sakatlık meselesine kafa yorarken, neredeyse her edebi eserin anormalliğe, sakatlığa vb. göndermede bulunduğunu gördüm. Ben bu olguyu normallik hegemonyasının bir sonucu olarak açıklıyorum. Bu normalliğin kamusal araçlarda (roman gibi) sürekli dayatılması, normallik ve anormallik imgelerini işleyerek, inşa ederek, yapı bozuma uğratarak kendi imgesini yaratması ve güçlendirmesi gerekir. Aslında insan bir kez fark etmeye başladığında, sakatlıkları olan karakterlerin bulunmadığı bir roman bulmak zordur: topalı, veremlisi, AIDS’ten öleni, kronik hasta olanı, bunalımlısı, akıl hastası vb. hep vardır romanlarda” (Davis, 2006: 12, akt. Bezmez vd., 2011: 203).

Davis’in bu iddiasını doğru kabul etmek mümkündür. Reşat Nuri Güntekin’in eşi Hadiye Güntekin, 29 Ekim 1997 tarihinde Milliyet Gazetesi’ne Mustafa Kemal ile ilgili anılarını anlatır. Bu röportaja göre, Mustafa Kemal ATATÜRK *Çalığışu* (1970) romanında “halkın yaşamı, boş inançlar, eğitim sisteminin bozukluğu, aydınların umursamazlıkları”nı görür ve çok etkilenerek çevresindeki herkese okuması için tavsiye eder. Söz konusu bu roman günümüzde de Türk edebiyatının temel eserleri arasında yer almaktadır. Bu çalışma ve özellikle yukarıda aktarılan alıntı dâhilinde dikkate alındığı takdirde, bu romanda engelliliğin farklı biçimlerde aktarıldığı görülür.

Çalığışu Feride’nin sıklıkla *zavallı Hacı Kalfa* olarak (Güntekin, 1970: 125) aktardığı kalfanın, Feride’yi takdir etme tarzı Feride’nin onunla ilgili şu görüşlere sahip olduğunu gün yüzüne çıkarır:

“Yerinden kıpırdaması iskeleden mavna kalkması gibi zorlu bir iş olan şişman karısını ensesinden tuttu, bana doğru getirerek: “Şu çocuğu benim tarafımdan, ta alının ortasından öp, anladın mı?” diye üstüme attı.

Zavallı Hacı Kalfa, kendini erkekten sandığı için bu vazifeyi karısına yaptırmıştı” (1970: 132).

Bireyin engelli olması onun cinsel kimliğini yok ettiği önyargısı romanda Feride karakteri üzerinden pekiştirilir. Yazarın bilinçli ya da bilinçsiz sunduğu bu düşünce, engelli bireylere dair edebiyatta var olan olumsuz değerlendirmeler arasında yer alır. Ayrıca dini inançlar çerçevesinde, özellikle İncil’de Hz. İsa’nın görme engelli birinin gözlerini açtığını aktaran mucizeye benzer bir sunumu bu romanda da görmek mümkündür.

“- Bu Zeyniler kimlermiş Hatice Hanım?

- Ben de bilmem, kızım, bu köy, eskiden onlarınmış. Şimdi mezarlarından gayrı bir şeyleri kalmamış. Himmetleri hazır, nazır olsun, erenlerdenmiş. Zeyni Baba, bunların en büyüğü. Kimsenin iyi edemediği hastaları, buraya getirirler. Ben, bir kötürüm kadın bilirim ki, buraya sırtta getirdiler, ayaklariyle yürüye yürüye gitti“ (1970: 148).

Bireylerin *ululuğunun* kanıtı olarak engelli bir bireyin iyileştirilmesi bir mucize olarak aktarılır. Bu alıntıda bu çerçevede engelliliğin bir araç olarak kullanılmasına bir örnek teşkil etmektedir.

“Bugün Hıdırellez. Evde yalnızım. Hatta, sade evde değil, kasabada da hemen hemen öyleyim. Evler boş, çarşılar kapalı. Bütün kasaba halkı, erkenden yemek sepetleriyle Söğütlük’te kuzu yemeğe gitti. Köşe başında her zaman kötürüm bir dilenci oturur. O bile eğlenceden geri kalmak istemedi, arabaya biner gibi, azametli bir eda ile bir hamalın sırtına binerek kafiyele karıştı” (1970: 236).

Engelli bireylerin, toplumun diğer bireylerinden farklı görülerek aciz kabul edilmeleri bu bireylere dair toplumlarda var olan önyargılardan biridir. Köşe başındaki kötürüm dilencinin *bile* Hıdırellez için eğlenmeye gitmesi, onun herkesin sahip olduğu sosyalleşme hakkının aslında karakter için şaşırtıcı bir durummuş gibi kabul edildiğini gözler önüne serer. Onun sosyal hayatta görünürlüğüne yadırgayan bu yaklaşım dışlamanın bir diğer yansıması olarak yorumlanabilir.

Savaşta yüzünün yarısını ve bir kolunu kaybeden İhsan Bey ile evlenmek isteyen Feride'ye İhsan Bey'in cevabı şudur:

“- Feride Hanım, beni, ümitsiz bir aile karşı duyulmuş bir merhametten başka saiki olmıyan bir aşk sadakasını kabul edecek kadar düşmüş, bitmiş bir adam mı sanıyordunuz?

Nihayetsiz bir mahzunlukla başımı eğdim:

- Hakkımız var. Biz iki biçare insanız, iki derdi birleştirirsek, belki mesut oluruz, diyordum, yanılmışım” (1970: 299).

Acıma duygusunun belirginleştiği bir örnek olarak bu alıntıda, sadece bu duygu ile gerçekleştirilmek istenen bir evlilik söz konusudur. Böyle bir evliliğin kişi tarafından kabul edilmesi de bir düşmüşlük göstergesi olarak kabul edilir. Bu alıntılardan anlaşılacağı üzere, engelli karakterin ana karakter olmadığı bir eserde dahi engellilik ile ilgili olarak edebi eserlerde aktarılan belirgin üç farklı stereotipin yer aldığı savunulabilir: Cinsel kimliği yok sayma, acıma ve dışlama/ farklı ve aciz görme.

Kişilerin fiziksel görünümü edebi eserlerde o kişinin iç dünyasına dair de bilgiler sunar. Edebi eserlerde aktarılan kötü karakterler genelde fiziki olarak engelli olan bireylerdir (Bknz. Davis, 2006: 11). Yukarıda da değinildiği gibi sağlam bedenliliğin

bir diğ er alt kategorisi olarak güzellik, bireylerin ahlaki olarak da üstünlüğüne bir kanıt mış gibi kabul edilir. Tüm bunlar da edebiyatın, norm ve sembol üretme gücüne bağlanabilir. Bireyin dış görünüşü, bir diğ er ifade ile, bedeni ve kıyafetleri onun i dünyası, diyesi, ahlakı ve davranış yönü hakkında bir ön tasarım sunduğu savunulur.

Edebi eserler, içinde yazıldığı toplumu en iyi ifade eden kültür ögeleridir. Edebiyat ile yaşamın derinliklerine inilir, her aşaması ince ince işlenir, hayatın her inceliği düzen içinde ve detayları ile birlikte aktarılır. Çok yönlü aktarıma olanak sağlaması, toplumun her bireyinin bireysel gelişimine de katkı sağlar.

Edebiyat, tekil üzerinden oğulu ele alarak evrensele ulaşma gücüne sahiptir. Edebi anlatıların belirli bir seçim sürecinin ardından oluşturulması, gereksiz ayrıntılardan arındırılması ve btncl, anlamlı, sıralı ve tutarlı bir yaşam kurması, okuyucunun belirli bir konu hakkında fikirsel yönde dikkatini çekmesi demektir.

“Edebiyat ve sanatta engellilik temsiline inceleme engellilik çalışmalarında önemli ve görece araştırılmamış bir alandır. Bu alan sakatlık tarihinin zengin bir şekilde anlaşılması için önemli bir potansiyele sahiptir; yaşanmış deneyimler ve perspektifler, analiz kısıyında değil, merkezinde olmalıdır. (...) Engellilik tarihi ve insan çeşitliliği üzerine gelişen bilgi tabanına büyük katkı sunacaktır” (Braddock ve Parish, akt. Bezmez vd., 2011: 162).

Engellilik alışmaları için “edebiyatta engelliliğin temsili” başlığı oldukça önemli bir yere sahiptir. Zira bu hareketler dâhilinde, engelli bireyin esas sorununun toplumun yanlış yargılarından kaynaklandığı sıklıkla vurgulanmıştı. Sahip olduğu kültür tarafından dışlandığını, aciz görüldüğünü bilen engelli bireyin, özsaygı kazanması zorlaşır ya da var olan olumsuz adlandırmaları benimsemesi tehlikesini beraberinde getirebilir. Engellilik, yorumlanarak anlam kazanır. Yorumlamada içerilen olumsuzluğun somut sonuçları, toplumsal ilişkilerde belirginleşerek engelli bireylerin ve yakınlarının yaşam kalitesini düşürmektedir. Bu noktada Thomas’ın belirttiği şekilde “There is no *reality* independent of ideas concerning it” (Gerçekliğe dair

fikirlerden bağımsız bir *gerçeklik* yoktur) (2008: 49) ifadesi oldukça yerinde bir cümledir.

Edebiyat her kültürde, bir konu hakkında ortak bir paydada toplanmayı mümkün kılar. Aktardığı ya da savunduğu bir konu hakkında toplumsal bir yargı oluşturur. Ayrıca bireyler arası iletişimde, daha önceden tanışıklık söz konusu olmasa dahi bilinirlik sağlar. Aşağıda engelli olan birey ile engelli olmayan bireyin karşılaşmasında, bilinirliğin olmamasından kaynaklı, yaşanmış kötü bir tecrübe aktarılmaktadır.

“Bir keresinde trenle Swansea’den Paddington’a gidiyordum. Trende yaşlı bir kadın vardı. Yani hala inanamıyorum böyle bir şeyin olduğuna, ama oldu. Benimle konuşmak istediğini biliyordum (...) sonra dedi ki:

“Delikanlı bir tane gofret ister misin?”

Ben de asosyallik etmeyeyim diye “Ah, sağ olun!” dedim. Sonra, bu gümüş ambalajlı gofreti elime tutuşturdu ve ben açarken sessizlik oldu. Tam ben yemek üzereyken, “Hayır, dur!” dedi. Ben de “Niye, ne oldu ki?” dedim. Bunun üzerine, “Gofreti ye diye vermedim, yalnızca ağzının nerede olduğunu bilip bilmediğini öğrenmek istedim!”

Bu laftan sonra bir daha kendime gelemedim, öylece gofreti ağzımda çiğneyip durdum (...) Sanırım daha önce hiç sakat biriyle karşılaşmamıştı, beni insan olarak gördüğünü düşünmüyorum. Sanırım beni üzerinde deney yapabileceği bir organizma olarak görmüştü (SI üyesi)” (Beckett, 2006 akt. Bezmez vd., 2011: 423).

Bir diğer empati örneği ise edebi eserlerin tecrübe paylaşımına olanak sağlaması başlığı altında verilebilir. Edebiyat kuramları arasında edebiyatın gerçekliği yansıtan bir ayna olduğu dile gelen görüşlerden biridir. Tarihi bir dönem hakkında bilgi veren edebi eserler söz konusu olduğunda, engellilik ve savaş başlığı altında, Heinrich Böll’ün kaleme aldığı *Wanderer, kommst du nach Spa* başlıklı kısa hikâyesi örnek verilebilir. Eserde, savaştan dönen engelli bireylerin savaş sonrası dönemde, yaşadıkları toplumla aralarında oluşan uçurum ele alınır. Söz konusu eserin vurgusu, ortak deneyimlerin var olduğudur. Edebiyatın özü itibari ile nesnellik onun esas amacı değildir. Edebiyatta önemli olan ortak deneyimleri bireylerin aynı ya da benzer şekilde algılaması vurgusudur. Söz konusu bu algılar da edebiyatın bir iletişim aracı olarak görülmesini doğurur. Edebiyatın nesnellik ile bağlantısının estetik beğeniler aracılığı ile kesinliğe kavuşmamasına karşın, Kant’ın, yukarıda da aktarılan ifadeler

doğrultusunda savunduğu öznel genellik, edebiyat ve engellilik ilişkisi çerçevesinde yeniden yorumlanabilir (Bknz. Kula II, 2012: 459).

Trümmerliteratur (Yıkım Edebiyatı) kapsamında engelli bireylere sıklıkla yer verildiği görülür. Bunun sebebi ise savaş sonrası engelli birey nüfusunun oldukça fazla olmasıdır. Ayrıca, engelli olmayan bireyler de savaşın yıkıcılığını ve silinmesi zor ruhsal çöküntüsünü yaşamışlardır. Bu düşünceyi destekler bir örnek teşkil eden Inge Müller, Berlin’de savaşta atılan bir bomba sonucunda üç gün boyunca bina yıkıntılarının altında kalmıştır. Fiziksel olarak yaralanma olmasa dahi, yazarın, ölümle burun buruna gelmiş olmanın getirdiği ruhsal yıkımı uzun yıllar boyunca atlatamadığı belirtilir. Bu buhranın izini çalışmalarında görmek mümkündür. *Weisse Hyazinten* isimli çalışmasında bir bacağına savaşta kaybeden, sosyal hayatı alt üst olmuş bir adamın hikâyesini anlatır (Müller, 1996).

Edebiyatta engelliliğin ele alınmasının neden önemli olduğu sorusu cevaplandırılırken edebiyatın toplumdaki önemli bir işlevi olduğu üzerinde de durulması gerekir. Tıp ve psikiyatri alanlarında ruh çözümlemecisi olan Carl Gustav Jung’un (1875-1961), “psikolojik tipler, kompleksler teorisi ve sözcük çağrışım testi” gibi katkılarının yanı sıra “bütün insan bilimlerine yansıyan türevleriyle sembol-bilim alanındaki çalışmaları ve (kişisel/ortak) bilinçdışının dinamik ve görüngülerini irdeleyen” çalışmaları hala güncelliğini korumaktadır (2015: 8).

Jung, anne arketipini ele alırken korkunç anne arketipinin çocuğun fantezilerinde yer bulduğunu belirterek bu fantezilerin kökeni sorusunu da inceler. Bunların mitolojik kökenli bilinçdışı koşullardan olduğunu, her zaman böyle değilse de “bazen de masalardan” (2015: 23) ya da rastgele işitilmiş cümlelerden kaynaklandığını savunur.

Anne arketipi ile engelli arketipi arasında da benzerlik olduğu iddia edilebilir. Bir yanda bakınıp korunması gereken farklı bedensel özelliklere sahip bireyin aynı zamanda dışlanıp yok edilmeye çalışılması da iki arketipin yorumlanmasının çelişkisel yönlerini vurgular.

Doğuran, bakıp büyüten sevgi dolu, minnet edilesi anne arketipine karşı baştan çıkaran, zehrini kusarak korku uyandıran anne arketipi yer alır. Bir olgudan yola çıkılarak belirtilen arketiplerin çeşitliliği sınırsızdır. Engelli arketipinin de farklı yönleri ile aktarılması söz konusu olabilir.

Edebiyatın kolektif bilinç oluşturma özelliğini belirten Jung'un yanı sıra aşağıdaki alıntı da edebiyatın bu rolüne önemli bir vurgu gerçekleştirmektedir.

“Kolektif simgeler, aktarı yoluyla gelenekselleştirilen ve kullanılan kültürel kalıplardır. Bir toplumun bütün üyelerinin tanıdığı kolektif simge birikimi, herkesin kullanabileceği bir imgeler ambarıdır. Bu imge repertuarından yararlanılarak, toplumsal gerçekliğin ya da toplumun politik yapısının görünümü hakkında bütünsel bir görüş oluşturulabilir. Bunlar yorumlanabilir ya da dolaylımlar üzerinden hazır yorumlara ulaşılabilir” (Kula II, 2012: 149).

Bu konuda verilebilecek bir diğer örnek de Sorguç (2019) tarafından gerçekleştirilen çalışmanın sonucundan aktarılabilir. Sorguç, çalışmasında 20. yüzyıl eserlerinden olan üç farklı tiyatro eserini (Friedrich Dürrenmatt'ın “Yaşlı Kadının Ziyareti”, Tennessee Williams'ın “Geçen Yaz Birden Bire” ve Güngör Dilmen'in “Ben, Anadolu”) Carl Gustav Jung'un ve Jung'un öğrencisi olan Erich Neumann'ın teorilerine göre ana tanrıça motifi bakımından, bir diğer deyişle *Große Mutter* (İng. “the Great Mother”, Tr. “ana tanrıça”) arketipini incelemiştir. Çalışmada dikkat çeken nokta, üç farklı coğrafyaya ait olan bu tiyatro eserlerinin farklı zamanlarda, farklı kişiler tarafından yazılmış olmalarına ve farklı konuları ele alıp birbirine benzemeyen olay örgülerine sahip olmalarına rağmen, başkahramanlarının aynı arketipin özelliklerini taşımasıdır. Bu eserlerde arketipin özellikleri, semboller ve motifler aracılığıyla belirgin hale gelmektedir. Böylece, edebiyatın her dalında kolektif bilincin nasıl aktarıldığı ve nasıl işlendiği bir kez daha kanıtlanmıştır denebilir.

Engellilik ve anlatı sanatı olarak edebiyatın bir diğer ilişkisi de, bir engelli birey görüldüğünde o bireyin *neden* ve *nasıl* o hale geldiği merak edilip bu soruların cevaplandırılması söz konusu edildiğinde belirginleşir. Bu arzunun bir uzantısı olarak

da engellilik açıklanması, yorumlanması gereken bir metafor olarak gün yüzüne çıkmaya başlar. Cadının kambur resmedilmesi kötülüğünün sembolüdür. Normal sayılan bedenin dışında bir bedene sahip olan cadı kendi içinde büyü, kötülük ve ceza anlam alanlarını da kapsar. Ya da kulakları sağır ve gözleri kör olmak ilgilenmemek, umursamamak ya da saflık anlamlarına gelmektedir. Görmek ve bilmek ifadeleri aydınlanma ve ışıkla bağlantılı düşünüldüğü için bu metaforun seçilme sebebine dair varsayım sunulabilir.

Bunların dışında, toplumsal hayatta zihinsel farklılığın hakaret anlamıyla kullanılması da bu metaforlara örnek olarak sunulabilir. Zira, bedenin farklılığı onun yeniden yorumlanmasını mümkün kılar. Engellilik beraberinde bir çok normu da barındırır.

Kulakları sağır olmak metaforunda olduğu gibi cümle düzleminde engelliliğin metafor olarak kullanılışı eserlerin detaylı bir analize mümkün olmayacağından dolayı, engelliliğin edebiyattaki analizine en uygun eser seçimi engelliliğin söz sanatları olarak değil, içerik düzleminde ele alındığı eserlerdir.

11. ROMAN ANALİZ YÖNTEMİ

İnsan kendi varlığını sorgulayan bir canlıdır. Bu sorgulamanın anlam arayışını da beraberinde getirmesi sebebi ile düşünsel faaliyetlerin daimi olması kaçınılmaz hale gelir. Söz konusu bu düşünsel etkinlik hem yazma hem okuma hem de okuduklarını sorgulama boyutunda da kendini gösterir. Zira anlam vererek bildiğimiz dünya bizi korkutmaz. Bu anlam arayışında belki de en birincil yol gösterici olarak edebiyat, insan hayatının hemen hemen her alanında belirgin bir konuma sahiptir. Onun bu konuma erişmesinin sebepleri derinlemesine analiz edilirse, bulunan sonuçlardan biri de onun psikoloji, felsefe, sosyoloji, din ve mitoloji gibi birçok farklı disiplin ile yakın ilişkide olması ya da onlardan besleniyor olması gösterilebilir. Bundan dolayı edebiyat, insanın kendisiyle en iyi şekilde yüzleşmesini sağlar.

Bu yüzleşmeyi belki de en belirgin şekilde gerçekleştiren romanın bir *nesir türü* olarak yapı (*Epik, Lyrik, Drama*) özelliklerinin neler olduğu sorusu söz konusu olduğunda en açık özelliği olarak, masal ya da efsane gibi sözlü kültürün değil, başlangıçtan bu yana yazıya dökülmüş bir yapıya sahip olması belirtilebilir. Yazıya dökülmüş olan roman, okuyucunun bilinç dünyasında daha yoğun ve uzun bir süreci kapsar.

Özellikle Alman romantikleri arasında sıklıkla vurgulanan romanın tüm yazınsal türleri kapsayabileceğine yönelik düşünceleri de göz önünde bulundurarak, romanın yapısı bir kez daha belirlenebilir. Bu kapsayıcılık onun sadece yapısında değil, içeriği için de geçerlidir. Romana dair aktarılan tüm bunların ötesinde Hegel'e göre,

“karakter, insan yüreğinin “*çeşitli yönlerine girmeli, orada kendisi olmalı, özünü onlarla doldurmalıdır*”; ancak bunlarla yetinmemelidir; kişiliğini “*ilgilerin, amaçların, özelliklerin, öznellikte somutlaşmış karakter özelliklerinin tümelliğinde belirginleştirmelidir.*”

Böyle tümel karakterlerin “*betimlenmesi için epik edebiyat, daha uygundur; dramatik ve lirik şiirse, bu tür karakterlerin betimlenmesi için pek uygun değildir.*”

Sanat, “*tümlük ile yetinemez.*” Burada önemli olan “*kendi belirlenmişliği içinde idealdir*”; karakterin “*tikelliği ve bireyliği*” istemi de bundan kaynaklanır. “*Kendi çatışması ve tepkisi içinde eylem, biçimin belirlenmişliği ve sınırlılığını*” ister. Dramatik

kahramanların epik kahramanlara göre çoğunlukla “daha yalın” olmaları bu yüzdendir” (akt. Kula I, 2012: 283).

Bu aktarımların ardından Hegel, bir karakterin zengin bir oluşturma ile sunulmasını onun ilişki ağlarına bağlar. Bu ağ ne kadar çok yönlü ve farklı ise karakter o kadar zengin bir figür olarak kabul edilir. Bu imkânı da yazara en iyi, romanın da dahil olduğu epik tür sunar.

Ayrıca ilişkilerin zenginliğini ve çok boyutluluğunu aktarmak için, tek bir karakter değil, birden fazla karakteri barındıran romanlar daha uygundur. Bundan dolayı da roman kapsayıcılığı ile sınırsız bir deneyimler dünyası sunar. Mekânsal olarak da bu sınırsızlık imkânını sunan romanda anlatı olabildiğince genişleyebilir. Toplumsal olaylar ve değişimleri ile devam eden bu sınırsızlık, karakterin değişim ve dönüşümü ile kısaca özetlenebilir. Aktarılan bu sebeplerden dolayı engellilik ve edebiyat ilişkisinin romanlar üzerinden ele alınması en uygun seçenek olarak kabul edilmiştir. Ancak bu ilişki, birçok roman analiz yönteminde çıkış noktası olan beş unsur etrafında biçimlenecektir.

- i. Zaman
- ii. Mekân
- iii. Anlatıcı
- iv. Olay örgüsü
- v. Karakter

11.1. ZAMAN

Başta fizik, matematik ve felsefe olmak üzere birçok farklı disiplinin yakından ilgilendiği zaman kavramının tanımı konusunda belki de en genel kabul, zamanın tanımlanmasının zor olduğudur. Aristo, Augustinus, Newton, Bergson gibi birçok kişi tarafından, zamanla ilgili yüzyıllar boyu süregelen farklı tartışmaların en bilininin Einstein tarafından öne sürülen *Görecelilik Kuramı* (Relativitätstheorie) olduğu iddia edilebilir.

Edebiyat söz konusu olduğunda da zaman kavramının ele alınması kaçınılmazdır. Edebi eserlerin zaman analizi konusunda geniş kapsamlı çalışmalar mevcuttur. Zira zaman, anlatının temel taşlarından biri olarak kabul edilir. Edebi eserlerin yapısı gereği kurgu bir dünya sundukları belirtilmişti. Bu dünyanın içinde, en geniş anlamda olanı veya olabilir olanı kendine has dil özellikleri ve yapısı ile aktarması romanın, gerçek dünya ile benzerlikler taşıdığına da göstergesidir. Sunulan bu benzerliklerin, okuyucunun bu kurgu dünyasını benimsemesini kolaylaştıracağı bilinir. Olaylar ve olaylar arasındaki zaman ilişkisinin, anlatının kavranması için önemli oluşunu Forster şu şekilde açıklar: “Öykü, olayların zaman sırasına göre dizilerek anlatılmasıdır; kahvaltının arkasından öğle yemeğinin, pazartesinin arkasından salının, ölmenin arkasından çürümenin gelmesi gibi” (Forster, 1985: 65). Romanda zaman da bu sebeplerden dolayı oldukça önemli bir işleve sahiptir.

Bir anlatıda, alıntıda aktarıldığı gibi olayların sırasıyla sunulması zorunluluğu elbette yoktur. Aynı şekilde anlatılan zaman da tek bir zaman kipi ile anlatılmak zorunda değildir. Tüm bunlar, yazarın özgür seçimine bağlıdır. Yazar, çok kısa süren bir olayı, belirli tekniklerden de yararlanarak çok uzun anlatabileceği gibi çok uzun bir zaman dilimine yayılan bir olayı da kısaca dile getirmekle yetinebilir.

Edebi eserlerin zaman yönünden analiz edilmesi söz konusu olduğunda zaman, birçok yönden ele alınabilir. Bu konuda daha detaylı bir açıklamaya yer vermeden önce, zaman kullanımının farklı edebi türlerde farklı belirlenimler gösterdiğini belirtmekte fayda var. Bu konuda akla gelen ilk örnek, destanda önemli olan doğan çocuğun büyüme/büyütülme süreci değil, kendini kabul ettireceği macerasının anlatılmasıdır. Aynı şekilde masalda zaman ise, *gerekli fakat pek de önemsenmeyen* bir detay olarak

Tekin'in (2004: 111) aktarımla şöyle dile getirilir:

“Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, bir memleket padişahının kırk oğlu varmış...

Saatler günlerle, günler haftalarla, koşmuş, haftalar aylarla, aylar yıllarla yarımış, oğlanlar büyümüşler. Birer kocaman delikanlı olmuşlar” (Tezel, 1971: 4).

Zengin bir çalışma alanı olan edebi eserde zaman başlığının, ilk çıkış noktasının olay zamanı ile anlatma zamanı olduğu yönündedir. Bir anlatıdaki olayın gerçekleştiği zaman, vaka/olay zamanıdır (Erzaehlte Zeit). Olayın anlatıcı tarafından kaleme alındığı zaman da anlatma zamanı (Erzaehlzeit) olarak adlandırılır. Diğer bir ifade ile anlatma zamanı, olayın ne zaman yazıldığı sorusunun cevabını kapsar. Anlatım zamanı ise bir olayın bir anlatıcı tarafından kaleme alındığı süredir. Anlatım süresi anlatılan olay, anlatan veya anlatılan zamana bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Bir eserin okuyucu tarafından okunduğu süreyi de okuma zamanı belirtir. Bir diğer ifade ile okuyucunun esere başladığı zaman ile bitirdiği zaman dilimi arasında geçen süredir. Ancak bunun bilinmesi çoğunlukla mümkün olmaz. Çünkü bu her daim farklılık gösterir. Bu sebepten dolayı Bahar Dervişcemaloğlu şu iki soruyu sormayı önerir: “Metin tek oturuşta okunabilir mi?” ve “Bu bölümü okumak/anlatmak ne kadar zaman alır?” (2014: 162).

Tüm bunların yanı sıra, edebi eserde zaman analizi söz konusu olduğunda Genette, şu üç ana başlığı belirginleştirir:

- Düzen (order)
- Süre (duration)
- Sıklık (frequency)

Düzen, bir anlatıdaki olayların düzenlenişi, bir diğer ifade ile dizilişi, sıraya koyuluşu ile ilgilidir. Anlaşılabilir olması koşulu ile olayların kronolojik bir düzen ile aktarılmasının yanı sıra anlatılarda kronolojiden saparak anakronik düzenlerin de var olduğu belirtilebilir. Yazar, olayların sırasını ya geriye dönerek (flashback) anlatır -ki

bunu Genette analepsis terimi ile açıklar- ya da gelecekteki olaylara (flashforward) sıçrayacak, onlara dair ipuçları sunarak -bunu da prolepsis terimi ile açıklar-değiştirme yolunu tercih edebilir.

Süre ise, anlatıda aktarılan olayın gerçekleşme süresi ile bu anlatıdaki aktarılma süresinin ilişkisi kapsamında ele alınır. Genette süreyi beş ana kategoriye böler: Özet, Sahne, Yavaşlatma, Eksilti, Duraklama.

- *Sahne*, diyalog gibi anlatılan olay ile aktarılan anlatının birbirine eşit olduğu süredir. Olayların anlatılardan daha uzun olduğu süreler *yavaşlatma*; kısa olduğu süreler ise *özet* başlığını verir. Anlatı esnasında “bir hafta sonra” gibi bir zaman dilimine geçilmesine, diğer bir ifade ile atlanılmasına ise *eksilti* adını koyar. Olayın aktarımı esnasında anlatıya başka detayların dâhil edilmesi ya da tasvir kullanılması *duraklama* süresi olarak adlandırılır.

Sıklık başlığı ile Genette, anlatıda aktarılan bir olayın ya da ifadenin tekrar aktarılıp aktarılmadığı ya da ona anlatıda kaç defa yer verildiği sorusu ile ilgilenir. Tekrarlanma söz konusu ise, Genette üç olasılığın göz önünde tutulması gerektiğini savunur:

1. *Tekil Anlatma*: Bir olayın ya da ifadenin anlatıda kendine sadece bir kez yer bulmasıdır.
2. *Tekrarlanan Anlatma*: Anlatıda olayın ya da ifadenin birden fazla aktarılmasıdır ki, bu, okuyucunun dikkatini çeken bir vurgu olarak kabul edilir. Ayrıca Genette her tekrara ayrı ayrı dikkat edilmesi gerektiğini de savunur. Her aktarımda başta bakış açısı olmak üzere dil ya da üslubun farklılık gösterebileceğini savunur.
3. *Tekrarlayan Anlatma*: Birden fazla gerçekleşen bir olayı bir kez aktarmaktır. Dolayısı ile bir çeşit özetleme olarak da kabul edilebilir (Bknz. Genette, 2007).

11.2. MEKÂN

Belirli bir zamanda meydana gelen olaylar dizisi olarak tanımlanan öykünün işlevselliğini sağlayan unsurlar arasında mekân da vardır. Söz konusu olayların gerçekleşeceği bir mekân, romanın kurduğu dünyanın gerçekçiliği için vazgeçilmezdir. Olayların nerede ve ne zaman geçtiğini bilen okuyucu bu dünyaya daha kolay anlam yükler. Bu sebepten dolayı da zaman ve mekân unsurları çoğu çalışmada birbirinden ayrılmaz bir gerçeklik olarak kabul edilir. Örneğin, Bakhtin *chronos* (zaman) ve *topos* (mekân) kelimelerini birleştirerek *kronotop* terimini oluşturmuştur. Bu yeni terim ile zaman ve mekân kavramlarının, metinler söz konusu olduğunda bir aradalığını vurgulamayı hedeflemiştir (Akt. Dervişcemaloğlu, 2014: 173).

Mekan, en genel tanımı ile içinde bulunulan alan, çevre olarak kabul edilse de edebi anlatılar söz konusu olduğunda metaforik bir mekan akla gelir. Ayrıca roman kahramanları da mekânlarla özdeşleşir. Gregor Samsa'yı (Die Verwandlung/Dönüşüm) odasından, Naim Efendi'yi konağından (Kiralık Konak), Çalikuşu'nu Zeyniler köyünden, Maya'yı üniversitesinden (Serenad) ya da Kafdağı'nı masallardan ayrı düşünmek olanaksızdır.

Mekân yalnızca içinde yaşanan alan/çevre değil, hem karakterlerle hem de olaylarla özdeşleşen bir roman unsurudur. Özellikle gerçekçiliğin ön planda tutulmaya başladığı 19. yüzyıldan itibaren romanda mekân unsuruna daha fazla önem vermeye başlanmıştır. Bu dönem öncesinde mekân, durağan bir unsur olarak görülüp anlatıdaki işlevi dekor/sahne olarak değerlendirilirken, yeni dönemle birlikte kahramana ve olaylara etki eden, onlardan etkilenen daha aktif, daha canlı bir unsur haline gelmiştir. Bu sebepten dolayı da mekân çalışmalarının gelişimi zaman çalışmalarına oranla daha geç gerçekleşmiştir.

“Dış çevre tasvirinin, realist romanda büyük önemi vardı. Ama çevre, içinde yaşayan insanlara tesir ettiğine göre onu, vak'a konusu olan kişilerin gözüyle görerek tasvir etmek gereklidir. Realistler bu hususta büyük bir dikkat göstermişlerdir. Realist bir romancı, vak'a kişilerinden birini görmediği bir yere götürdüğü zaman, kendisi o yeri tasvir etmez, o yer, o kişinin bilgi seviyesine, duyuş derecesine göre yavaş yavaş okuyucuya gösterilir. Çünkü çevre bir insanı, o çevre ne ise öyle değil de o insan tarafından görüldüğü oranda

etkiler. Realist romancı bir salonu, bir manzarayı, bir sokağı tasvir ederken, bu çevreler içinde yaşayan kişilerin gözleriyle görmek zorundadır” (Yetkin, 1967: 78).

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere, bir romanda mekân sadece mekân değil kahramanın benliğinin sunulmasında dahi rol oynayan ana faktörlerden biridir. Kahramanın psikolojisini, kültürünü ve sosyal konumunu da yansıtan bir unsurdur.

Roman karakterlerinin ruh dünyası hakkında bilgi edinilebilecek diğer bir durum da hava ya da dış dünyanın (Landschaftsschilderung) tasviri ile gerçekleşir. Tüm bunlar karakter oluşturma (Charakterisierungsweise), okuyucuya karakter hakkında bilgi sunma yöntemlerinden sadece bir kaçıdır. Hoffman (1978: 92-95) kurgu dünyasının mekânlarını üç ayrı sınıfa ayırır:

1. Anschauungsraum (Fikir Mekânı): İçindeki nesnelerin durağan ve öznenen bağımsız sunulduğu ayrılmış mekânlardır. Kuşbakışı bir manzara olarak aktarılabilir. Bir karakterin duygularıyla benzerlik gösteren mekân unsurlarını içerir.
2. Aktionsraum (Eylem Mekânı): Eylemde bulunan karakterin mekânı olarak da adlandırılabilir. Hakkında detaylı bilgi sunulmayan, sadece kısa bir tasvir olarak aktarılan bu mekân, eylemin gerçekleşmesindeki itici güç ya da eylemin engelleyicisi olarak işlev görür.
3. Gestimmtenraum (Düzenlenen Mekân): Karakterin etrafını saran, algıladığı, hissettiği diğer bir ifade ile duygularının yansıtıldığı atmosfer de denebilir. İfadeyi tamamlamaya yarayan varlık veya nesnelere gibi mekânın da şekillendirilmesi söz konusudur. Dolaylı karakter oluşturma yöntemlerine dâhil edilebilir.

11.3. ANLATICI

Eserdeki anlatıcının görevi en genel anlamda, olup biteni ve kişilerin iç dünyasını okuyucuya aktarmaktır. Bu anlatıcı bir insan olabileceği gibi nesne ya da hayvan da olabilir. Edebiyatta anlatıcının konumu sadece edebi eserin biçim ve içerik sorunu ile ilgili değil, aynı zamanda onun konumu, işlevi, görünürlüğü gibi konular kuram ve akımlar ile de biçimlenen bir gerçekliktir. Ayrıca anlatıcının hangi yolla anlattığı sorusu da önemlidir. Anlatıcı yorum (Kommentar), rapor/ haber (Bericht), tasvir (Beschreibung), iç monolog tarzı (innerer Monolog) ile anlatabilir.

Anlatıcının aktardıklarını nasıl bir tutumla dile getirdiği sorusu da edebiyat bilim çalışmalarında yer tutan bir diğer noktadır. Her şeyi bilen anlatıcı olarak tanrısal anlatıcı tutumu (auktoriales Erzählverhalten), anlatılan dünyanın dışında yer almasına rağmen eserdeki kişiler ve olaylar hakkında her şeye hâkimdir. Sınırsız bir bakış açısına sahiptir.

Yansız (Neutrales Erzählverhalten) bir tutum benimseyen anlatıcı ise, olayları bir izleyici gibi belirli mesafeden aktarır. Üçüncü olarak da kişisel anlatıcı (Personales Erzählverhalten), anlattığı karakterler ile özdeşleşir ve onların zihin perspektifinden anlatır.

Anlatıcı türlerinde ise ben (Ich-Erzähler) ve o (Er-Erzähler) anlatıcı olarak iki genel sınıflandırma vardır. Ben anlatıcı, hem anlatan hem de anlatılan figürdür. Otobiyografik eserler en birincil örnektir. Sunulan dünyanın bir parçası olarak olayları bizzat kendisi yaşar. O anlatıcı ise, en sık karşılaşılan anlatıcı türüdür. Bunların dışında nadir de olsa üçüncü tekil şahıs siz (Sie) anlatıcı tipi de mevcuttur.

Yazar aktarılan bu seçeneklerin sadece birini tercih edebileceği gibi birden fazla seçenekten de yararlanabilir. Bu onun yaratım gücü ve başarısına bağlı bir durumdur.

11.4. OLAY ÖRGÜSÜ

En genel ifade ile olay örgüsü sebep - sonuç ilişkisi çerçevesinde ilerleyen hadiseler zinciri olarak tanımlanabilir. “Kral öldü, ardından kraliçe de öldü” yerine “kral öldü, ardından üzüntüsünden kraliçe de öldü” cümlesi bu konuda verilen en genel örnektir. Her romanın olay yapılanması farklıdır. *Tutunamayanlar* romanındaki gibi olayın dar bir kapsamda gerçekleştiği romanların yanı sıra olaylar açısından oldukça zengin romanlar da vardır. Olayların birbiri ile ilişkilendirilmesi ya da kopukluğu da edebi eser için önemlidir. Eserin bütünlüğü için olay örgüsünün tutarlılığı göz önünde bulundurulmalıdır.

11.5. KARAKTER

İster her hangi bir çağın belirli bir karakteri yazınsallaştırılsın, ister kurgu bir kişilik yaratılsın, ister bir kişi üzerinden belirli bir görünüş veya davranış belirginleştirilsin ya da genel insan doğası hakkında bilgiler sunsun, edebiyat bilim için karakterler her daim önemli bir yere sahip olmuş ve birçok bilimsel çalışmada bahsi geçen bir konu olarak kabul edilmiştir. Aynı şekilde roman türü ile gerçek hayat arasındaki bağ da birçok araştırmacı tarafından tartışılan bir konu olagelmıştır. Roman ve gerçek yaşam arasında benzerlik olduğu, romanın bir çeşit gerçek yaşamın aynası olarak işlev gördüğü iddia edilir. Bu tartışmaların varlığı, roman karakterlerinin gerçek dünyadan kişilermiş gibi kabul edilmesi ya da onlarla aralarında benzerlik görülmesi olasılığını da doğurur. Romanlarda, gerçek dünyadan kişilerin karakter olarak işlev görmeleri onların, okuyucu tarafından bazen kurgu olduklarının unutulmasına yol açabilmektedir.

Romanlarda da, gerçek dünyadaki gibi olaylar, kişilerin etrafında meydana gelir. Dolayısıyla, olay örgüsü aktarılırken muhakkak bir figür o eylemi gerçekleştirir, başka bir ifade ile eyleyen kaçınılmazdır. Bu eylemlerin gerçekleştirilebilmesi sadece insanlar vasıtası ile değil, hayvanlar, nesnelere tarafından da mümkün hale getirilebilir. Bunun en belirgin örneklerini de çocuk edebiyatında ya da bilimkurgu romanlarında görürüz. Kimlik kazandırılan, tercihleri, eylemleri, bireysel psikolojik özellikleri olan

varlık, karakter özelliği taşır. Karakter kavramının yerine Wilpert, gerçek kişilerden ayırt edilebilmesinin kolaylığı açısından edebi figür (literarische Figur) ifadesini kullanmayı tercih eder (1989: 298).

Karakter başlığı altında çalışmalar olsa da anlatı, perspektif veya zaman gibi unsurlarla kıyaslandığında karakterin genel geçer bir teorisinin bulunmadığı göze çarpar. Bir diğer nokta da, erkek ya da kadın figürü gibi alt başlıklara dâhil edilebilecek karakter incelemeleri mevcut olsa dahi edebiyatta karakter odaklı derinlemesine bir teorisinin olmamasıdır (Bknz. Jannidis, 2004: 3).

Bir edebi karakterin edebiyat içindeki belirleyici rolünü *Figur und Person. Beitrag zu einer historischen Narratologie* çalışmasının giriş bölümünde Fotis Jannidis, okuyucuların yıllar geçse ve olayların detaylarını unutsa dahi etkilendikleri bazı karakterleri çok iyi hatırladığını savunarak dile getirir (2004: 1).

Eserdeki karakterler arasında yapılan en temel ayırım ise ana ve yan karakterlerdir. “Yapıyı oluşturan bütün unsurların merkezi” (Stevick, 1988: 144) olarak kabul edilen roman karakterine başkarakter (Hauptfigur - Protagonist) adı verilir. Genel bir tanımla, bir eserde aktarılan olaylardaki konumlarına, bir diğer ifade ile etki alanlarına göre karakterler, en genel anlamı ile ana ya da yan karakterler olarak sınıflandırılabilir. Ancak bu genel tanımın da yeterli olmadığı görülür. Bir romanda sıradan özelliklere sahip bir karakter olayların gelişmesi ile birlikte eserdeki söz sahibi karakter durumuna da gelebilir. Aynı şey tam tersi için de söz konusudur. Eserde yazarın karakterlere sunduğu devinim olanağı, yazarın da dilsel ve imge gücü ile eş değer orandadır. Bu konuda verilebilecek en uygun örnek İnce Mehmed romanıdır. Başlarda çelimsiz ve zavallı bir *oğlan çocuğu* olan İnce Mehmed olayların gelişmesi ile birlikte güçlü bir kimlik kazanır. Aynı şekilde Abdi Ağa’nın da başlangıçta *ağa* olarak söz sahibi iken olayların gelişmesiyle nasıl zayıf bir karaktere büründüğü de gözler önüne serilir. Karaktere dayalı bu daimi devingenlik aynı zamanda şu ana dek kapsamlı bir karakter analiz yönteminin oluşmasına engel olmuştur. Her romanda sayısız olay ve karakterin var olduğu düşünüldüğünde belirli bir dönem ya da tek bir

yazar üzerinden dahi karakter analizi gerçekleştirmenin ne kadar zor olduğu gözler önüne serilmektedir. Aynı şekilde her romanı ortak bir şema dâhilinde ele almak da imkânsızdır. Tüm bunlar da romanın kapsayıcılığının bir kez daha altının çizilmesini zorunlu hale getirmektedir.

Eserde adı geçen tüm kişilerin karakter olarak kabul edilemeyeceği gibi sadece bir kez anlatı düzlemine aktarılmış kişiler de karakter olarak adlandırılmaz. Tüm bunlar eserin yoğunluğunda okuyucunun zihninde kimlik kazandırılan figürler olmamasından dolayı karakter olarak kabul edilmezler.

Bir olay örgüsüne etki eden ve aynı şekilde bu olay örgüsünden etkilenen karakterler, insan zihninde boş bir levha gibi yer alırlar. Yazarlar bu karakterleri okuyucuya tanıttıkça boşluklar dolar. Olay örgüsü, zaman, mekân ve karakter bir anlatıyı oluşturan tek tek öğeler olarak adlandırılrsa da aslında birbirinden ayıramayacak bir bütündürler. Karakterin eylemleri belirli bir düzlemde bir an için vuku bulur. Bu tek cümle tüm romanın akışının özetidir. Roman karakterinin özellikleri başta farklıyken yaşanan tüm olaylardan sonra değişebilir ve yepyeni bir boyuta taşınabilir. Bir bütünü oluşturan parçaların öncelikleri ya da ağırlıkları değişebilir ancak parçaları birbirinden ayrı ele almak ya da bazılarını yok saymak analizin gerçeklikten uzak bir düzlemde gerçekleşmesi anlamına gelecektir.

Edebi karakterler kelime ve cümlelerden oluşur. Ancak etten kemikten oluşmayan bu karakterler için, okuyucu olarak bizler, sanki onlar *gerçekmişçesine* onlar için sevinir, üzülür hatta ağlarız. Kendi yaşamından bir birey olarak kabul ettiği bu edebi karaktere dair tüm fikirleri de karaktere yönelik sunulan her türlü aktarım vesilesi ile biçimlenir. Söz konusu bu duygudaşlığın sebebi, edebiyatın kurgusal olabilme zenginliğinden ve gücünden gelir. Söz konusu bu güç de yazarın bu karakterleri başarılı bir yöntem benimseyerek, okuyucuya sunmasından kaynaklanır.

11.5.1. Karakter Oluşturma

Edebiyatta karakter araştırmalarında karşımıza çıkan bir diğer terim de karakterleştirmedir. Bu terim ile bir yazarın yukarıda genel hatları çizilen karakteri oluştururken yararlandığı yöntemler ifade edilir. Karakter oluşturulurken belli başlı noktalar göze çarpar. Fiziksel, ruhsal, sosyal ve etik özellikler bunlardan bazılarıdır. Tüm bunların aynı sıra, edebi anlatım teknikleri ve söz sanatları da karakter oluşturmaya yardımcı tercihler olarak karşımıza çıkar. Ancak söz konusu bu oluşturum sadece okuyucu ve yazar arasında bir iletişim değil, aynı zamanda edebi bir boyutun da etkileşim alanıdır. Yazar, oluşturduğu karakterler aracılığıyla okuyucu ile söz konusu karakter arasında belirli bir duygudaşlık köprüsünün kurulmasına olanak sağlar.

Öncelikle bir eserde karakter oluşturma görevini kim üstlenir sorusunun cevaplanması beklenir. Bir eserde karakter kendini (oto karakterleştirme) tanıtabilir (Karakter, okuyucuda kendi karakterini kendisi oluşturur) ki bunun en açık örnekleri anı ve mektup örneklerinde görülür. Anlatıcının kim olduğu sorusunun da göz önünde bulundurulduğu varsayılarak, anlatıcı karakteri (anlatıcının karakterleştirmesi) tanıtabilir. Bir diğer karakter oluşturma veya karakterle ilgili okuyucuya bilgi sunma yöntemi olarak eserdeki diğer karakterlerin söz konusu karakterler hakkındaki düşünce ve konuşmaları da kabul edilebilir. Bir yazar genel hatları ile aktarılan bu üç yöntemin sadece birini eserinde uygulayabileceği gibi n birden de kullanabilir. Bunların yanı sıra, karakterleştirmenin nasıl gerçekleştiği sorusu da oldukça önemli bir yer tutar. Bu konuda iki temel ayırmadan söz edilebilir: *Açık Karakterleştirme* (direkte Figurencharakterisierung) ve *Kapalı Karakterleştirme* (indirekte Figurencharakterisierung). Açık karakterleştirme, anlatıcının bir karakter hakkında aktarmak istediğini doğrudan dile getirmesidir. Kapalı karakterleştirmede ise dolaylı yoldan bir aktarım söz konusudur. Okuyucu karakterin davranışlarından, konuşmasından ya da dış görünüşünden onun hakkında çıkarımlarda bulunur. Karaktere dair bilgilerin fizyonomiden (Physiognomie) yararlanılarak oluşturulması bu konuya örnek olarak verilebilir. Ayrıca kapalı karakter oluşturmaya karakterin bir yansıması olarak görülen her Şey dâhil edilebilir. Örneğin karakterin yaşadığı ev hakkında okuyucuya sunulan bilgi karakter hakkında sunulan bir bilgi

demektir. Karakterin izler bıraktığı, benimsediğı, özel alanım dediğı, içinde hareket ettiğı söz konusu bu evler dolaylı karakter oluşturmaya örnek teşkil eden bir araç işlevi görür. Karakterin hem içsel yönünü hem de dışsal özelliklerini yansıtır.

Başarılı bir karakter oluşturulabilmesi için fikir birliği sağlanan noktalar arasında tutarlılık ilk göze çarpanıdır. Bir karakterin belli bir tutarlılığa sahip olması okuyucunun dikkatini toplamasına olanak tanır. Karakter hakkında verilen bilgiler ile karakterin davranışlarının uyumlu olması bu tutarlılığın ilk göstergesidir. Karakterin sosyal, psikolojik ve biyolojik bir bütünlüğü ile oluşan tutarlılık okuyucunun gözünde aktarılan karakteristik özelliklerin benimsenmesini kolaylaştırır. Ayrıca karakterin iyi kalpli ya da zalim olması, cimri ya da merhametli olması ve bu özelliklere uygun olay örgüsünün sunulması gibi özel bir kimlik yaratılması da önemlidir. Karakterin toplum-birey ilişkisi içinde nasıl bir gelişim göstereceğı sorusunu cevaplandırmak söz konusu bu tutarlılığın da pekişmesine ya da zayıflamasına bir örnektir.

Karakter oluşturmada yazarların ideal oluşturup oluşturmadıkları da edebiyatta tartışılan bir konu haline gelmiştir. Özellikle Ortaçağ döneminde Boccaccio tarafından kaleme alınan *Decamerone* isimli çalışmada aktarılan karakterler analiz edilmiş ve bu karakterlerin olağan/sıradan bireyler değil, güzellik gibi belli idealleştirilmiş özelliklere sahip karakterler olarak resmedildiğı savunulmuştur (Colby, 1965: 4; Schon, 1966: 255 - 259; Hirdt, 1970: 41).

12. yüzyıl Fransız romanında aktarılan karakterleri inceleyen çalışmasında Colby'nin sunduğı şu sonuç bir örnek olarak sunulabilir:

“A(n) [...] stereotyped, full-length portrait of an ideally beautiful woman would contain the following details: long, gleaming blond hair divided by a straight parting; a reasonably large, smooth white forehead; finely drawn dark eyebrows with a wide space between them; sparkling eyes; a bright face; a rosy youthful complexion; a straight, well-formed nose that is not very large; a small mouth with moderately full red lips and small white teeth not separated by wide spaces; a long neck; gently curving shoulders; long, straight arms; white hands with long slender fingers; a white bosom with little breast; a small waist; and slender sides and hips. Our fair lady would also be tall or fairly tall, and her skin would be white” (Colby, 1965: 69 akt. Koch, 1991: 66).

Bedeni erotik bir sembol olarak aktaran tüm bu idealleştirme çabaları doğrultusunda edebiyatta kullanılan söz sanatlarının da bu amaç doğrultusunda yoğun olduğu görülür: *so schön wie ... (... kadar güzel)* gibi benzetmeler, *schöner als... (...da daha güzel)* gibi karşılaştırmalar veya mecazların abartma (Hyperbol) amacı ile sıklıkla kullanıldığı görülür. Ayrıca karakterlerin detaylı betimlemelerinin anlatıdaki konumlarının/önemlerinin de göstergesi olduğunu savunur. Yakışıklı ve soylu bir karakterin çalışmanın seyri için öneme sahip olduğunun altının çizilmesi anlamına gelir. Güzel bir kadının da, bu yakışıklı kahramanın âşık olacağı kişi olarak eserde yer alması sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Aktarılan karakterin betimlenirken sunulan fiziksel özelliklerinin bu karakterin iç dünyasına dair belirli izlenimlerin de iletilmesine bir vesile olduğunu belirtir. Güzel ya da yakışıklı olarak betimlenen bir karakterin ahlaken de olumlu bir izlenim oluşturarak okuyucuda sempati uyandırdığını ancak çirkin olarak aktarılan bireyin ise okuyucuda bu karakterin önemli ancak hoş olmayan bir rolü olduğu izlenimi olduğunu savunur (Bknz. Colby, 1965: 99).

Karakter oluşturma söz konusu olduğunda tutarlılık dışında başka unsurlar da gereklidir. Horatius, İ. Ö. 18 yılında *Ars Poetika* isimli eserinde, bir karakterin duygularının, davranışlarının, söylediklerinin ve düşüncelerinin ister belli bir olay esnasında olsun ister tüm anlatı boyunca olsun, birbiri ile uyum içinde olması gerektiğini savunarak içsel uyuma (innerer Kohärenz) dikkat çeker (Koch, 1991: 32-37). Aristo için ise bu unsurlar *Poetika*'da aktarıldığı üzere, dört temel başlık altında toplanabilir:

1. Ahlak bakımından *iyi* olmaları gerekir. Karakterin iyi olup olmadığı da en belirgin şekilde onun konuşmaları ve eylemleri dolayısıyla ortaya çıkar. Bir amaç doğrultusunda gerçekleştirilmiş her eylem karakter hakkında bilgiler sunar (Bknz. Schütrumpf, 1970: 16).

2. Karakterlerin sahip olduğu özelliklerin o kişiye *uygun* olmasıdır. Aristo, bu konudaki örneğini cesaretli olmanın kadına değil, erkeğe uygun bir özellik olduğunu dile getirerek sunar.
3. „Bir karakterin ahlak bakımından iyi, aynı zamanda uygun olması özelliğinden bütünüyle başka olan bir özellik” (1970: 43) olarak aktarılan *benzeyiştir (homois)*. Okuyucu, ana karakter ile arasında bir bağ kurmalı ve karakterin yaşadığı felaketten kendisinin başına gelmiş gibi (*Sich-an-seine-Stelle-Versetzen*) korkmalıdır.
4. Karakterin *tutarlılığıdır*. Belirtilen bir özelliğe uygun betimlemelerin yer verilmesidir (Bknz. 1970: 43).

Cicero ise *De inventione* başlıklı eserinde (akt. Koch 1991, S. 16–24), bir karakterin hangi özelliklerinin bir yazar için yön verici olduğu ve karakterlerin belirginleşmesi için hangi ayırıcı özelliklerin vurgulanması gerektiğine yönelik soruyu yanıtlar. Karakterler söz konusu olduğunda, tematik karakter (*loci a persona*) analizinde 9 ana başlığa dikkat edilmesi gerektiğini vurgular.

1. İsim (*locus a persona*): Karakterin adı eksiksiz bir şekilde sunulmalı ve eğer isim, onun aile yapısı ve geçmişi hakkında bilgiler içeriyorsa bu da aktarılmalıdır.

2. İkinci başlık ise *natura'dır*: Doğum yeri, cinsiyeti, yaşı, uyruğu, medeni durumu, vücut özelliği ve doğuştan sahip olduğu karakter özelliği gibi bilgileri içerir.

3. Bu üçüncü başlık ise *victus'a* yöneliktir ve karakterin mesleki gelişimi, bireysel hobileri, eğitimi, arkadaşları, ilgi alanları gibi yönlerini ele alır.

4. Yaşam koşulları olarak aktarılan *fortuna'da* ise, toplumsal tutum ve saygınlık ele alınır. Karakterin zengin ya da fakir oluşu, köle ya da efendi oluşu gibi toplumsal konumu önemlidir. Ünlü oluşu, başarılı oluşu gibi genel hayatına dair izlenimler de bu başlığa dâhil edilmektedir.

5. Sonradan edinilmiş fiziksel ya da ruhsal her türlü özellik için de beşinci başlık olan *habitus* göz önünde bulundurulur. Bireysel yetenekler veya kişisel erdemler söz konusudur. Fiziksel yetenek gerektiren her türlü edinim, bilimsel disiplin ve sanata eğilim bunlar arasında sayılabilir.

6. *Affectio* olarak adlandırılan altıncı başlık ise karakterin geçici ruhsal, zihinsel ya da fiziksel durumuna göndermede bulunur. Sevinç, korku, hastalık zayıflık, istek, arzu gibi...

7. Yedinci başlık *studia* ise karakterin bireysel tercihlerini, bir diğer ifade ile zihinsel ilgi alanlarını ele alır. Kişinin sanata, felsefeye, geometriye veya şiire düşkün olması ya da ticaret heveslisi olması gibi özelliklerini belirginleştirir.

8. *consilium* ise sekizinci başlıktır ve kişinin toplumsal açıdan ne gibi tasarılarının olduğu aktarılır.

9. Son bölümde ise, *casus*'ta, oluşturulan karakterin hayatından dikkat çekici olaylar aktarılır.

Cicero ayrıca, karakter söz konusu olduğunda erdemli sayılan özellikler ile övgüye değer kabul edilen eylemler için üç ana sınıflandırmadan söz eder.

1. Ruhsal - zihinsel özellik: Bilgelik, adalet, cesaret, kendine hakim olma özellikleri.
2. Bedensel avantajlar: Sağlıklı, güçlü ve atik olma durumu.
3. Avantaj sağlayan diğer şartlar: Para, sosyal bağlar, aile, arkadaşlar, evlilik, memleket ve güç (akt. Koch, 1991: 18).

Ortaçağ'da beden, kişinin karakterinin güzelliğinin ya da çirkinliğinin konumlandığı karakter belirlenimidir. Bedenin erotik bir sembol olması da bu anlamların içinde yer bulur. Bu dönemde bireysel bir portre çizimi söz konusu olduğunda, dilin aktarım işlevinden ziyade, sanatsal süslü kullanımının ağırlıkta olduğu görülür. Bunun bir sonucu olarak da yaratılan portreler edebi yaratım (*dichterische Leistung*) ile eş değer

tutulur. Vücutun görünüşü ile bireyin sahip olduğu davranış özellikleri arasında bir bağlantı kuruldu. Ortaçağ'da güzelin övgü ile çirkinin de yergi ile eşleştirildiği görülür. Özellikle Werner, bu dönemdeki karakterler yolu ile sunulan iç dış uyumu hakkında bilgi verir (1935: 41 – 45 akt. Koch, 1991: 80).

17. yüzyıla gelindiğinde ise iç-dış uyumu ön planda olmaya devam eder. Güzellik idealinin yanı sıra kişisel erdemler de dikkat çekicidir (1991: 81).

18. ve 19. yüzyıla gelindiğinde Avrupa'da roman karakterlerinin yeni bir özelliğe sahip olduğu görülür. Karakterlerin vücut yapıları, yüzleri ya da kıyafetleri onların iç dünyasına dair bir çıkarımda bulunmaya yarayan işaretler olarak yorumlanmaya başlar. Yukarıda da belirtildiği gibi söz konusu bu aktarım, diğer bir deyişle karakterin dış görünüşünün güzel ya da çirkin oluşunun onun *iç*'i hakkında da bilgi vermesi önceki dönemler de oldukça geniş bir kabule sahipti. Ancak söz konusu bu *iç*, ele alınan karakterin psikolojik olarak ele alınması değil, onun ahlaki yönü yani iyiliğe dair varoluşu aktarılmaktaydı (1991: 100).

18. yüzyıl sona ermeden önce, fizyonomiye dayandırılan tanımlamalar genellikle ifade ve izlenimlerin çağrışımı ile sınırlıydı. Yüz ifadesinin okunmasına yönelik belirtiler göz önünde tutulmuyordu. Bu eksiklikler 18. yüzyılın sonunda, edebiyatta da oldukça gündem yaratan ve bünyesinde farklı düşünce akımlarından izler taşıyan *Physiognomische Fragmente* isimli çalışması ile İsviçreli papaz Johann Caspar Lavater'in fizyonomik çalışmaları ile elde ettiği başarılar sayesinde giderilmiştir. Bu dönem aydınlanmacı bilim adamları tarafından sıklıkla eleştirilse de, Lavater için fizyonomi, insana dair bilgilerin ilerlemesi için sadece bir araç değil, aynı zamanda "Menschenliebe" (İnsan Sevgisi) olarak tanımlanır (1991: 102).

Scheel'e göre özellikle fizyonomik çalışmalara uygun karakterler çizen Balzac'ın eserlerinde kişinin içsel olarak nasıl bir durumda olduğunun yanı sıra, sosyal, ailevi kökeni, soyu gibi ve hatta kişinin geleceği de aktarılan kişinin yüzünden okunabilir.

Kişinin kafasının biçiminden, onun kaderine dair bilgilerin elde edilebileceğini savunur. Hatta vücuttaki bazı yerler, ruhun göstergeleri olarak da kabul edilir. Örneğin, burun şehvetin; ağız kişinin hassaslığını, çene kısmı cinsel olarak istekliliği, vücudun üst bölümü ruhsal ve zihinsel; alt kısmı ise bedensel gücünün yeri olarak görülür (Bknz. Akt. Koch, 1991: 104).

Bu bilgilerin ardından karakter oluşturmaya geri dönülürse, karakterlerin hangi özelliklerinin yazar tarafından ne sıklıkla aktarıldığı da karakter analizleri için oldukça önemlidir.

Ayrıca karakterler nasıl oluşturulur sorusunun mekânsal bir tasarımı da kapsadığı dile getirilmesi gereken bir gerçektir. Mekan tasarımı, karakterlerin ilişki ağları (Beziehungsgeflecht) üzerine kuruludur. Aşk, arkadaşlık, düşmanlık, maceralar, kavgalar söz konusu bu ağın belirleyici değişkenleri arasındadır. Hangi sosyal bağlamda ve mekanda hangi karakterin hangi karaktere nasıl bir dilsel davranış sergilediği belirlenebilir (Pfister, 2001: 236 - 240). Bundan dolayı da hangi karakterin nerede ve nasıl bir iletişime girdiğini belirlemek eser yapısının belirginleşmesi için oldukça önemlidir.

Karakter oluşturma tekniklerinin yanı sıra bir eserdeki karakter sosyolojisi (Figurensoziologie) de oldukça önemlidir. Romanlar karakterlerin girdikleri dialoglar ve ilişkiler kapsamı ile sosyal bir çevre yaratırlar. Bir romandaki karakterler, kendi yaşam biçimlerine sahip olan belli bir sosyal çevre içinde varlık alanı bulur kendine. Bu sosyal çevre de karakter oluşturma yöntemleri arasında kabul edilir. Bu yaşam alanı kurgu olsa da, yazarın ve okurun ortak paydası olan gerçek yaşamlarından izler taşır. Karakterin bireysel karakterinin yanı sıra sosyal konumu da bu kurguda rol oynar. Karakterlerin psikolojisi başta olmak üzere bu sosyal dünya okuyucuyu etkisi altına alır.

Kültür sosyoloğu Pierre Bourdieu (1930-2002) tarafından kaleme alınan *Distinction. A social Critique of the Judgement of Taste* (1987) isimli çalışmasından farklı bir karakter analiz yöntemi çıkarılabilir. *Kapitalstruktur* başlığına göre bireylerin sosyal konumunun ve ilişkilerinin bazı etkenlerle belirlendiği savunulur. Kişinin sadece sahip olduğu serveti, eğitimi ya da kökeni değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve bedensel özellikleri de bu konumun belirlenmesinde önemli rol oynar (akt. Schneider, 2016: 27). Taşınmaz gibi paraya çevirilebilecek mal varlıkları da maddi sermaye olarak adlandırılırken kültürel sermaye üç farklı şekilde ortaya çıkar. Bireysel olarak kişinin müzik enstrümanı ya da tablo gibi kültür değerleri aktarılırken, kurumsal olarak da edindiği diploma, ünvan ya da sertifikalar kabul edilir. Kişinin yaşamı boyunca, ister eğitim hayatı süresince ister sonrasında edindiği deneyimler, yetenekleri veya görüşleri de bu kültürel sermayeye dahildir. Bir kişinin sosyal sermayesi ise diğer kişiler ile olan ilişkisidir. Arkadaşlıkları, gönül işleri, önemli bağlantıları, aile bağları bunlardan birkaçıdır. Dördüncü sermayeyi, onur, saygınlık ve toplumsal olarak değer görülmeyle kapsayan sembolik sermaye oluşturur. Beşinci ise, beden sermayesidir ki bu sermaye güzellik, sağlık ve çekicilik gibi bir kişinin bedensel gücünü tanımlar.

Tomaşevski, bir karakter kümesi ve bu kümedeki ilişkiler ağı olan eserde, okuyucu olarak nasıl yol bulunacağı sorusunu cevaplandırmaya çalışır. Bir karakterin tanınması onun belirleyici bir özelliğe sahip olması ile daha kolay hale gelir. Belirleyici özellik ile ifade edilen ise karakterin *ruhsal yapısı veya o karakteri tanımlayan motiflerdir* (2016: 274). Diğer belirleyici özelliklerin en başında da karakterin adı gelir. Yazar, diğer karakterler aracılığı ile ya da bizzat kendisi anlatıcı olarak karakter hakkında doğrudan bilgiler sunabilir. Bir diğer seçenek de karakterin davranışlarından çıkarım yapılarak dolaylı yoldan öğrenmektir.

Tomaşevski, bir diğer dolaylı yoldan öğrenme olanağı olarak, maske tekniğine karakterin belirleyici özelliğini ortaya koyma çabası dâhilinde yer verir. “Kişinin ruhsal yapısına uygun düşen motiflerin hazırlanması” (2016: 275) olarak aktardığı bu teknik ile kişinin kıyafetleri, görünüşü veya yaşadığı yerin tasviri bu maske tekniğinin unsurları arasında sayılabilir.

Kahramanın olay örgüsü süresince değişimi ve gelişimi, kullandığı cümleleri, konuştuğu konuları da maske olarak ele alınabilir. Karakterin okuyucu için tutarlılığının sağlanmasında etkili bir diğer yön ise, karakterin kendisinin ya da yaşadığı olayların içinde duygusal bağların yer almasıdır. İyi ya da kötü karakter gibi ahlaki değerleri temsil eden karakterler sevgi ya da hoşnutsuzluk kazanarak anlatı içinde yerlerini sağlamlaştırırlar. Aynı oranda da okuyucuda ilgi uyandırır. Tüm bunların mümkün olup olmaması, yazarın kaleme aldığı anlatının estetik başarısına ve ahlaki değerlere olan zorunlu itaatine bağlıdır (2016: 276).

11.5.2. Karakter Analizi

Bir edebi eserde aktarılan karakterin eylemlerinin de önemli bir yer tuttuğu belirtilmişti. Karakter bağımsız ele alındığında dahi, karakterin eylemlerinin karakterin analizi açısından önemli olduğu görülmüştür. Bu sebeple karakterin bir eserde ne tür eylemlerde bulunduğu sorusunun, edebiyat araştırmalarında dört ana başlık altında toplandığını belirtmekte fayda var. Dervişcemaloğlu'nun (2014: 142) aktardığına göre karakterlerin bu eylemleri şöyle sınıflandırılabilir:

- *Fiziksel eylemler*: “Eve doğru yürüdü.”, “Silahı yerden aldı.” vb.
- *Sözlü eylemler ya da konuşmalar*: “Üzgün olduğunu söyledi.”, “Sinirli bir şekilde “Beni çok şaşırttın.” dedi.” vb.
- *Düşünceler ya da zihinden geçen sözlü ifadeler*: “Gitmesi gerektiğini düşündü.”, “İçinden, artık bu işi bitirmek gerektiğini söyledi.” vb.
- *Kelimelerle ifade edilmemiş olan hisler, algılamalar, heyecanlar* vb.: “Kendini huzursuz hissetti.”, “İçi içine sığmıyordu.” vb.” (Neumann ve Nünning, 2008: 41).

Karakter analizine dair şaşırtıcı derecede yetersiz olan çalışmalara rağmen (Bknz. Strelka, 1978: 129), edebiyatta karakter analizi tartışmalarının temelini, karakterlerin dış dünyadan bağımsız mı yoksa üretildiği toplumun gerçekliğine paralel olarak mı ele alınması gerektiği sorusu oluşturur. Bir eserde sunulan kahramanın eser bağlamında incelenmesi gerektiğini savunan göstergebilime dayanan teorilerden önce, kahramanın

gerçek dünya kişisi olarak görülmesi gerektiği savunulmuştur. Bu çalışma için benimsenen ve yukarıda da aktarılan tanım, eserde aktarılan karakterlerin gerçek dünyadan kişilerden esinlenerek yaratılmış olduğudur ki, bu tarz görüşler edebiyat araştırmacıları tarafından da kabul görmüştür (Bknz. Rimmon-Kenan, 2002: 33 akt. Dervişcemaloğlu: 2014: 138).

Aristo'ya göre karakterler eyleyenlerdir. Eyleyen önceliklidir çünkü eserde eylem karakterden daha önemlidir. Aristo'dan yüzyıllar sonrasında Yapısalcılar arasından Propp, *Masalın Biçimbilimi* (1985) isimli çalışmasında Rus halk masallarını incelemiş ve bu incelemenin sonunda da karakterleri buldukları eyleme göre sınıflandırmıştır: hain, kahraman (Helden), görünürdeki kahraman (falscher Held), bağışlayan (Schadenstifter), yardımcı (Helfer), gönderen (Auftraggeber) ve aranan kişi (gesuchte Gestalt).

Aynı şekilde yapısalcı yöntemi edebi esere uygulayan Greimas da bir *eyleyenler modeli* oluşturmuştur. Tüm bu görüşlerin ötesinde başta Forster olmak üzere birçok kişi karakteri eylemden bağımsız bir roman unsuru olarak kabul etmişlerdir. Edebiyatta karakter incelemeleri hemen hemen ilk aşama olarak Forster'ın savunduğu karakter ayrımı ile başlar. Ona göre, bir romandaki karakterler düz (flat) ve yuvarlak (round) olmak üzere iki ana eksen etrafında toplanabilir. Düz karakterler, durağan, çok fazla gelişme göstermeyen, eserde olayların ilerleyebilmesi için bir çeşit yardımcı işlevi gören karakterler iken, yalınkat karakterler eser boyunca dinamik olan ve daimi bir gelişimin - değişimin simgesi niteliğindeki, okuyucuyu şaşırtan karakterlerdir (1985: 75). Söz konusu bu ayrım, derinlemesine bir analiz sonucu olmasa da birçok teoriye zemin hazırlaması açısından oldukça önemli kabul edilmektedir. Üzerinde fikir birliği oluşturulmuş bir karakter sınıflandırma yöntemi bulunmasa da, var olan yöntemlerin eserde karakter analizi konusuna farklı açılardan yaklaşmayı mümkün hale getirdiği belirtilebilir.

Bu tanımdan yola çıkarak Wenger (1935: 624) dinamik ve statik karakter ayrımını sunar. Bu tanımın bir sonucu olarak da tip, statik ve düz birey; yuvarlak ve dinamik karakter olarak adlandırılır. Ancak bu ayırım sadece karakterlerin yapısı ile ilgili değildir. Kurgu ya da gerçek olup olmamaları ile de yakından ilgilidir. Örneğin tip (typische Figur), belirli bir grup insanın temsilcisi olarak aktarılırken tipler arasında da gerçekleştirilen bir ayırımın var olduğu söylenebilir.

Yapısalcılar ve Rus'nin karakter ve eylem ayrımında eylemin ön planda durduğunu savunmaları, bu çalışmada onların yöntemlerinden faydalanmayı mümkün kılmamıştır. Çünkü bu çalışmada önemli olan bir bütün olarak karakterin kendisidir.

Karakterler anlatıda sunulan olaylardaki etkiler, olaylardaki konumu, gibi sorular çerçevesinde hiyerarşik bir sınıflandırılmaya tabi tutulur. Alain (akt. Koch, 1991: 119), okuyucu ve karakter arasındaki ilişkiyi hiyerarşi sisteminin temeli olarak kabul eder. Ona göre hiyerarşinin, okuyucuya bilinç kazandıran bir uç noktası vardır. İkinci derece öneme sahip olan karakterler de karmaşık bir yapıya sahip olabilir. Ancak bu karakterler her daim anlatının nesnesi konumundadır. Bu karakterlerin ötesinde dışarıdan algılanan düz tasarlanmış birçok karakter de vardır. Ancak ana karakterler okuyucuya daha yakındır.

11.5.3. Tip

Tüm bu aktarımların ardından, karakter ve tip ayrımı dikkat edilmesi gereken bir konu olarak belirginleşir. Romanda çizilen tüm karakterler tip değildir. Tip, diğer bireylerde de olan belli özellikleri bünyesinde toplar. Yukarıda bu özelliklerden biri olarak karakterin toplumsal olması maddesi aktarılmıştı. Toplumsal özellikler olarak belirli bir dünya görüşüne sahip tipler aktarılabilir. Bu konuda verilebilecek örnek ise, yaşadığı dönemin Batılılaşma sürecinin tipi olarak *Masumiyet Müzesi*'nin Sibel'i sunulabilir. Bu örneğin tam zıt kutbu olarak da, *Kiralık Konak* isimli romanda batılılaşmanın karşısında Osmanlı İmparatorluğu'nun temsilcisi olarak Naim Efendi

ile oluşturulan tip örnek verilebilir. Ancak belirli psikolojik özellikleri bünyesinde taşıyan tipler de vardır. Bunlara örnek olarak da zalimliği ile bir tip olan *İnce Mehmed* romanındaki Abdi Ağa hatırlatılabilir.

Tip kelimesinin eş anlamlıları olarak Türkçe’de cins, tür gibi kelimeler tercih edilir. Söz konusu bu kelimeler aynı zamanda tip kelimesinin tanımı olarak da kabul edilebilir. Moran edebiyatta tip kavramını şöyle tanımlar:

“Tip kendi dışında bir şeyi temsil eden roman kişisidir. Yani, roman dünyasının dışında kalan, dış dünyada mevcut bir kavramı ya da bir insan türünü temsil eden bir roman kişisidir” (1982: 95).

György Lukacs için gerçekçi yazarın esas görevi, içinde bulunulan zaman dilimi ve toplum hakkında fikir sunan, onları yansıtan, onlara şekil veren “tipik” karakterler oluşturmaktır. Bunun kaçınılmaz bir sonucu olarak da gerçekçi yazarın, bir diğer ifade ile sanatçının görevleri arasında “önemli olanı tutarak önemsiz olanı tasfiye” (1977: 60) etmek de sayılabilir. Bu çalışmada da sıklıkla vurgulandığı üzere, yazarın oluşturduğu dünya bir seçme ve eleme işlemine tabidir. Dolayısıyla yazarların eserleri, vurgular ya da atlamalar gibi diğer detaylarla örülü yeni, kurgu bir dünyadır. Lukacs’ın iddiasına geri dönüş yapılırsa, yazarın oluşturduğu tipin, aktarılan zaman dilimi ve toplum tarafından biçimlenmiş, bu koşullara bağlı olarak oluşturulmuş kişiler olduğu sonucuna da dikkat çekmek yerinde olacaktır. Bu yaklaşımın bir sonucu da, tip üzerinden toplum ve çağ hakkında bilgi edinmenin mümkün olduğudur.

Toplumdaki birçok insanın sahip olduğu ortak sayılabilecek bir kişilik özelliğine sahip tiplerin yanı sıra, bireysel özellikleri olan tekil kişilikler olarak karakterlere de yer verilir. Tipe yönelik bu ayrımı Belge, Türk edebiyatına yabancı bir tür olarak adlandırdığı romanı ortaya koymaya çalışırken başlangıçta gerçekçi romanda geniş yer bulan tiplerin ağırlıkta olduğunu savunur ve tip ile karakter ayrımını şu şekilde özetler:

“Tip, bireysel özelliklerinden, yani çeşitli huyları, davranışları, duygulanış ve düşünüş biçimleri, içsel gelişim ve değişimlerden pek fazla söz edilmeyip, daha çok dıştan görünüşüyle ele alınan, nesnel şekilde gösterilen, benzerlerinin temsilciliğini yapabilmek için genel niteliklerle donatılmış, öncelikle toplumsal gerçekliğin bir kesitini yansıtan ve -iddiaya göre- bu arada kendi hayatını yaşamaya pek fırsat bulamayan kişidir. Karakter de bunun karşıtı oluyor şüphesiz. Toplumsal gerçeklikleri yansıtsa da ilkin kendi hayatını yaşayan, olumlu ya da olumsuz yönde gelişen, psikolojik yaşantısına ve öznelliğine öncelik tanınarak anlatılan, karmaşık yapılu kişi diye kabataslak tanımlayabiliriz “karakter”i de” (Belge, 2009: 23).

12. ESER ANALİZLERİ

Yazarlar kaleme aldıkları eserleri ile engellilik hakkında bir fikir sunarlar. Ancak edebi dilin genel özelliklerinden olan çok anlamlılık ilkesi uyarınca eserlerinde sundukları bu fikirleri tam anlamıyla doğru anlayabilmek, eserin tamamının dikkate alınmasını ve yazarın tutumunun iyi analiz edilmesini gerektirir. Bu analiz için ise edebi eserin yazıldığı dönemin tarihsel alt yapısının araştırılması ilk adım kabul edilebilir.

Eserlerde cevap aranması gereken başlıca sorular engelli karakterler üzerine odaklanmıştır. Bu karakterlerin eğitimi, aile yapısı, aile ilişkisi içindeki konumu, ailesinin ekonomik desteği, karşıt karakterler ve bunların eserdeki konumlandırılışı ve engelli karaktere etkisi, karakterin yaşam alanının neresi olduğu gibi belli başlı sorular da ele alınacaktır. Sonraki aşamada ise, edebiyatta engelliliğin nasıl bir konuma sahip olduğu sorusunu aydınlatmaya yöneliktir. Engelliliğin ve engelli bireyin eserlerde sanatsallaştırılmasının hangi biçimlerde gerçekleştiğini ortaya çıkarmaktır.

Roman figürlerinin eserlerde belirli bir rolü ve işlevi vardır. Ana karakteri engelli olmayan çalışmalarda ise, engelli karakterin ana karakter üzerindeki etkisi ile sahip olduğu rol ve işlevlerin neler olduğu bu analizin merkezinde yer almaktadır. Karakterler arası sosyal ilişkide engelli karakterin konumunun ne olduğu sorusu da oldukça önemlidir. En başta ailede ve sonra toplumda nasıl bir ilişkiye dâhil edildiği ve bu ilişkinin bir yansıması olarak adlandırılış şekilleri de üzerinde durulacak noktalar arasındadır.

Öncelikle, seçilen romanlar engellilik kapsamında sınırlandırılarak analiz edilecektir. Engelli karakterlerin analizinin merkezde olacağı bu incelemelerde, tarihsel, kültürel ve sosyal boyutları ile toplumun göz ardı edilmesi mümkün değildir. Kuramsalda yer verilen mekân, zaman, anlatıcı gibi analiz unsurları, engelli karakterin olay örgüsündeki gelişimi ve değişimi için önem arz ettiği takdirde analize tabi tutulması, analizin sınırlılıklarından biridir.

Eser analizlerinde sıralama, romanın sıralaması ile paralel ele alınacaktır. Ancak olay örgüsüne, engellilik ile ilgili olduğu ölçüde sadık kalmacaktır.

13.1. KÖYÜN KAMBURU

Kemal Tahir Demir'in (1910-1973), ilk basımı 1959 yılında gerçekleştirilen *Köyün Kamburu* (2002) isimli romanı *Yedi Çınar Yaylası* (1958) ve *Büyük Mal* (1970) isimli iki kitabıyla üçleme oluşturur. Roman, dönemin sosyal, kültürel, siyasi, kültürel ve ekonomik yönlerini açığa çıkaran bir eserdir.

Yazarın, Çorum, Nevşehir gibi Anadolu'da birkaç şehirde 12 yıl boyunca hapisanede kalması, onun toplumun dışlanmışları ile yakından ilişki kurmasına olanak sağlamıştır. Toplumcu-gerçekçi bir sanat anlayışına sahip olan yazarın eserlerinde bu kesimden bireylerin çoğunlukta olduğu görülür. *Köyün Kamburu* da bu çerçevede incelenmeye müsait bir romandır.

Kemal Tahir, 1950 ve 1970 yılları arasında hüküm süren köy romanlarının temsilci yazarları arasında yer alır. Ona göre eserlerinde köy ve köylüyü işlemenin ne olduğunu *Köyün Kamburu*'nun Fransızca çevirisine yazdığı tanıtım yazısında şu şekilde açıklar:

“Köyün, köylülüğün özellikleri gözden kaçırılırsa şehirliğin Türk milletini damgalayan özellikleri ya hiç aydınlatılmaz, ya da işe yaramayacak şekilde yarım yırtık aydınlatılmış olur” (Akt. Erol, 2013: 887).

Yazar, bu romanında köylülerin birbiri ile olan ilişkilerinden ve onların hayat standartlarına romanında geniş yer verir.

Kemal Karpat'ın yazar hakkında kaleme aldığı şu paragrafı da bu çalışma için yön verici bir açıklama özelliği taşımaktadır:

“Nazım Hikmet'in arkadaşı olan Kemal Tahir insan ilişkilerini Türkiye'ye özgü tarihsel sınıf ilişkilerinin ürünü olarak görmeye çalıştı. Köylülerin toprak sahipleriyle mücadelesi, zenginlerin servetinin kaynağı, kasaba eşrafının güç mücadelesi, politikacıların ahlaksızlıkları, Türk yaşamında devletin oynadığı hâkim rol ve çeşitli tarihsel olaylar Yedi Çınar Yaylası, Köyün Kamburu, Büyük Mal gibi Kemal Tahir romanlarının konularını oluşturur. Esas olarak Kemal Tahir'in eserleri içinde köy ve kasaba insanların gerçekçi portrelerinin yanı sıra sosyal evrime ve milli tarihe ilişkin bir yığın teorinin de kolaylıkla bulunabildiği entelektüel kurguların ürünüdür. Kemal Tahir soyut sosyal ve estetik teorileri ifade etmek ve tartışmaya açmak için insanları kullanır. Yazdıkları içtenlikten ve doğal bir sıcaklıktan yoksundur, insanların zaaflarına karşı anlayışsızdır. Yine de Türk romanını yüksek bir organizasyon seviyesine çıkarma çabası, insanı daha geniş bir sosyal ve siyasal sürecin bir parçası olarak görmesi, sosyal çevreyle bireysel psikoloji arasında bir ilişki kurması ve çıkar ve sınıf çatışmasını sosyal edebiyatın tek temeli olarak gören dar görüşlü anlatıdan kaçınması onun Türk edebiyatına yaptığı önemli katkılardır” (2011: 198).

Bu roman da bir toplum eleştirisidir. İnsanların kendi çıkarlarını gözetmeleri söz konusu olduğunda, başvurdukları her türlü ahlaksızlığın dile getirilmesidir: Toplumun bozulması; kurnazlığın artması; hilelere başvurma; dedikodu yapma; cinsel ilişkilerin sapkınlaşması; aldatmanın artması ve kolaylaşması; sapıklık; kadının değersizleştirilmesi ve insan olarak değil de bir cinsel obje olarak sıklıkla ve küfürle anılması; dini duyguların ve dinin, belirli bir kesim tarafından kendi menfaatleri doğrultusunda halka yalanlarla dayatılması ve halkın bunları sorgulamadan, araştırmadan kabul etmesi; cahillik; adaletsizlik; açgözlülük tüm bu ahlaksızlıklara verilebilecek örnekleri oluşturur.

Ana karakteri engelli olan bu roman, engellilik çalışmaları dâhilinde vurgulanan birçok noktayı içermesi açısından bu çalışma için oldukça önemlidir. Kemal Karpat'ın ifadeleri doğrultusunda Türk edebiyatına sağladığı katkıları da göz önünde bulundurarak engelliliğin yazar tarafından hangi bağlamlarda edebileştirildiği analiz edilecektir.

Çalık Kerim'in doğumundan altı yıl öncesinde başlayan olaylar, Birinci Dünya Savaşı zamanında da devam eder. Ankara ve Samsun şehirlerinin ortasında, stratejik bir konuma sahip olan Çorum'un Narlıca köyünde geçen olaylar, romanda biçimsel olarak altı ana başlık altında toplansa da, karakter odaklı bu analizde romanı iki bölüme ayırmak mümkündür: Parpar Ahmet ve oğlu Çalık Kerim.

Parpar Ahmet

Sinsin Halil'in oğlu Ahmet, gurbetten memleketi Narlıca'ya dönmüş ve başlangıçta *herkes gibi* davranarak köylülerin takdirini toplasa da bir zaman sonra sürekli sinirlenip herkese küfürler saydırması sebebi ile dışlanmaya, toplum içinde hakkında kötü söz edilen bir karakter olmaya başlamıştır. Köylülere saldıran Ahmet, bir zaman sonra köylülerden toplu halde karşı saldırı ile karşılaşınca tamamen kendi kabuğuna çekilmek zorunda kalmıştır.

Çalışmada vurgulandığı üzere, Osmanlı İmparatorluğu döneminde, kırsal bölgelerde ailelerin ve bireylerin nesilden nesile aktarılan lakapları olması oldukça yaygın bir gelenektir. Ahmet'e de Uzun Hoca tarafından, tüm bu davranışları sebebi ile Parpar lakabı takılmıştır. Ayrıca eserde kişilerin fiziksel özelliklerinin olduğu kadar (*Uzun Hoca, Kara Abuzer, Topal Ayşe*) karakterlerinin (Parpar Ahmet) de bu lakapların belirlenmesinde etkili olduğu belirtilebilir.

Parpar Ahmet hakkında eser boyunca dile getirilen adlandırmalar *Parpar belası* (2002: 9), *pislik* (2002: 9) ve *azap*¹⁴ (2002: 10) olarak kısaca verilebilir. Bu

¹⁴ "Azep – Azeb – Azab

Ar. 'azeb

1. Bekâr.

2. *târih*. Eskiden Türk ordusunda çeşitli zamanlarda piyâde, istihkâm ve bilhassa tüfekçi deniz askerlerine verilen isim [İstanbul'daki *Azab kapısı – Azapkapı* semti adını vaktiyle burada bulunan azepler kışlasından almıştır]: *Azepler ocağı, Türk donanmasında kürekli gemiler devrinde (XVII. asır sonlarına kadar) tersâne asker ocağının adı olmuştur ki, Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşunda bekâr kalmanın şart koşulmuş olduğu hatırlanırsa, yeniçeriler gibi devlet hazînesinden gündelik alan tersâne efrâdı için de bekârlık şart olduğu ocaklarına verilmiş bu isimden pek aydın olarak anlaşılır* (Reşat E. Koçu).

3. *halk ağzı*. Çiftlik uşağı, bir yıllığına tutulan erkek hizmetçi." (<http://lugatim.com/s/AZEP>)

adlandırmalar köylünün Parpar Ahmet hakkındaki görüşlerini, dolayısı ile ona karşı tutum ve davranışlarını da yansıtır niteliktedir.

Bir gün berberin Parpar'ın ses tonundan rahatsız olup onun uçkurunu çözmesi ile Parpar Ahmet'in karaçıban (frengi) döktüğü ortaya çıkar. Bunun sebebini ise, "Samsun'da ara ara kötü karılara gidirmiş. Sonunda bu yüzden başı belaya girmiş... köye gelmesi de, orada birini yaraladığından..." (2002: 19) cümlesi ile açığa çıkaran yazar, Parpar Ahmet'in tüm öfkesinin sebebini karaçıban dökmesine bağlaması, köylüler arasında hüküm süren önyargılara zıt bir tutumla akıl ve mantığa yaptığı vurgusudur (2002: 18).

Köylüler tarafından sayılıp sevilen bir karakterden dışlanan bir karaktere giden süreci Parpar Ahmet'in görüntüsü ile yazar şu şekilde ilişkilendirir:

"Ahmet, öfkeye tutulup "Parpar" adını almadan önce giyime kuşama özenir, ayda bir çamaşır yıkar, köye berber geldikçe saçını sakalını kestirirdi. Rezilliği göklere çıkardıktan sonra bunları hep bırakmış, pisliğe kılıksızlığa vurmuştu. Elbiseleri az zamanda paralandı, üzerinde, yağır bağları gibi sallanır oldu. Saç-sakal birbirine karıştı, gövdesi yıkanmaya yıkanmaya bir koku peydahladı ki leş kokusu kaç para..." (2002: 17).

Aynı şekilde Parpar Ahmet hakkında Uzun Hoca'nın düşündükleri de şu şekildedir:

"Bütün köylü milletin yüzünü güneş yakar, hepsinin suratı az buçuk karadır ama bundaki büsbütün başka... Sanki cehennem karası... "Yahu nedir? Bu herif yirmi beş yaşında var-yokken, kocamış gitmiş..." (2002: 22).

ve "adamın huyu suratına vurur ya bu kadar mı vurur? Herif bildiğimiz canavar..." (2002: 22) cümleleri ile kişinin karakteri ile dış görüntüsünün birbiri ile nasıl ilişkilendirildiğinin en açık örneğini teşkil eder.

Başlangıçta Parpar Ahmet'in *tanrı selamını* dahi almayan köylü daha sonra, onun bu kötü görüntüsüne "Allah bunun hesabını bizden sorar" (2002: 19) diyerek acımaya başlar. Bu iki zıt tutumun, engellilik söz konusu olduğunda acıma ve dışlama tutumlarının oluşturdukları tezatlığa örnek teşkil ettiğinin altı çizilmelidir. Ona acıdıkları için sorununu çözmeye çabalayan Muhtar Kadir ağa ve Uzun Hoca çareyi onu evlendirmekte bulur. Köydeki herkesin bilgisine başvurduğu ve köylülerin, hatta muhtarın bile saygı ile muamele ettiği imam Uzun Hoca ve köyün en zengini, köydeki tüm düzenin resmi düzenleyicisi konumundaki muhtar Kadir Kâhya arasında geçen diyalog engelli bireylere atfedilen toplumsal roller kapsamında dikkat çekicidir:

- “- “Evlendir gitsin...”miş? Parpar denilen namussuza kimi alacaksın hey kardeş?
 - Parpar’a da Dilaver paşanın kızını isteyecek değiliz ya, yetim-öksüz biri bulunur.
 - Haydi bulsana!
 - Buldum bile... Ayşe’yi alalım.
 - Hangi Ayşe?
 - Çolak Nail’in Ayşe...
 - Topal Ayşe mi?
 - İyi bildin, Topal Ayşe... O da sürgün kırımı artıklarından... Kimi kimsesi yok. Serçe kulu gibi, el sofrasından geçinir. Bu işi başar, sevabı yüklen...” (2002: 20).

Köylünün iletişim kurmaktan dahi çekindiği Parpar’ın *normalleşmesi* için Topal Ayşe *kurban* seçilmiştir. Diyalogda dikkat çekici olan nokta, engelli bir kadının, kimsenin evlenmek istemeyeceği bir kişi ile evlendirilmeye layık görülmesidir. Aynı durumun Parpar Ahmet için de geçerli olduğu belirtilebilir. Bunun, karaçıbandan kaynaklı, görüntüsündeki ve davranışlarındaki köylüler tarafından hoş karşılanmayan değişiklikten, *delilikten* sonra olduğu belirtilmelidir. Çünkü başlangıçta tüm köylü onu kendi güveyi olarak hayal etmiş ancak zamanla bu kararlarını değiştirmişlerdir. Ayşe’nin topal bir kadın olduğu için köylülerin benimsediği, evliliğe cazip bir seçenek oluşturmadığı görüşü romanın ilerleyen sayfalarında şu cümlelerle tekrar pekiştirilir:

- “Ama çağırılanların güzelce eğlendiği düğünde Narlıca milleti eli yüreğinde dolaşıyor, “Aman hey Allah! Bize bu geçitte yüz aklığı ver! Şu belayı atlatmanın kolayı!” diye kıvranıyordu. “Öyle ya, tam gerdek sırasında herifin namussuzluğu tutup “Ben caydım, bastırın mecdiyelerimi. Ulan namussuz İmam, topal kızı sen kime yutturmaktasın?”

Gönlün pek çektiyse kendi koynuna al!” diyerek yeri-göğü birbirine katmayacağı ne belli?” (2002: 25).

Parpar Ahmet’e *yutturulan* Ayşe hakkında İmam’ın adlandırmaları değişkendir.

“Kızın sağ bacağı, evet, biraz kısacıktır. “Aksak” derler. Bana sorarsan ben bunu aksaklık bile saymam. Canavar gibi seğirten karıya “Topal” dedin mi Allah’ın gücüne gider. Kız öyle... Adeta... Yani, yürürken biraz salınması var. Gül gibi bir karı... Niye güldün domuz? Ver elini de pazarlığı bitirelim” (2002: 22).

Engellilik çalışmaları boyunca, engelliliğin tanımlanan ve dayatılan bir gerçeklik olduğu vurgulanmıştı. Söz konusu, birbirinden tamamen farklı bu iki bakış açısı, engelliliğin kültürler tarafından adlandırılan ve bu adlandırmaya göre bireylerin muamele edildiği iddiasının da bir kanıtı niteliğindedir. Aynı bireyden, aynı bireysel özellikten aynı birey tarafından bu denli zıt iki görüşün doğması, engellilik söz konusu olduğunda sorunun kaynağının toplum ve onun bakış açısı olduğu ve dolayısıyla da değişmesi gerekenin yine toplumun kendisinin olduğu iddiasının haklılığı gözler önüne serilmektedir.

Parpar’ın uzun yıllar boyunca toplumdan dışlanması, aslında toplumun kendi ayıbı olduğu düşüncesini de vurgular. *Ne de olsa kendi adamları* olan Parpar, öncelikle köylünün vicdan azabı çekmesine sebep olmakta, Narlıca köyünün tüm halkı diğer köylüler arasında “Allah’ın bir fukarasını koca bir köy nasıl yola getiremez?” cümlesi ile baskı ve ayıplanmaya maruz bırakılmaktadır. Ayrıca muhtar ve imam gibi köyde sözüne değer verilen kişilerin bu sorunu çözememesi de onların kendi köylüleri arasında itibar kaybetmesine yol açmaktadır. Bu evliliğin istedikleri çözümü getirmesi köylüler için yukarıdaki tüm faktörlerden dolayı, gurur kaynağı olması da bu sebeplerdendir. Ancak söz konusu çözüm etkisini sadece üç hafta sürdürür.

Parpar Ahmet her zamanki öfkesi ile, Ayşe'yi döverken köylülerin tıpkı bir *gösteri* gibi onları acımasızca izlemesi, köylülerin aslında Parpar'dan korktuğunun da göstergesidir. Geçirdiği cinnet sonrasında Parpar Ahmet'in *ecinni öfkesini* kovmak için Uzun Hoca birkaç adamla korka korka onu direğe bağlar. Sopalarla ve Allah-u-Ekber'lerle din kılıfına uydurularak Parpar Ahmet öldürülür.

Çalık Kerim

Romanın ikinci bölümünde, Parpar'ın hamile karısı Ayşe'yi dövmesinden dolayı bebek, vaktinden önce, riskli bir doğumla dünyaya gözlerini açar. Doğan bebeğin vücudunda neredeyse kemik yoktur, başı vücudundan büyüktür; köylüler bebeğin yaşayacağından şüphelidir. Bebeğin adını, onun korkutucu görüntüsünden etkilenen Uzun Hoca koyar:

“- Bu oğlanın adı Kerim olsun – dedi -. Kerim, “İsmi azam”dan bir isimdir. “Kerim” ne demek bil bakalım Şayeste abla? “Kerim” demek “Allah Kerim” demek...” (2002: 41).

Bu alıntıdan da anlaşılacağı üzere, halk dilinde “Allah Kerim” cümlesi, özellikle umutsuz bir durum söz konusu olduğunda Allah'a sığınan kaderciliğin bir ifadesidir.

Kerim konuşma yetisini ancak üç yaşını bitirince edinir; dört yaşına gelmesine rağmen hala ayakta duramaz. Kerim'in fiziği hakkında ise romanda şu benzetme kullanılır:

“Yapısı da adam yapısına benzemiyordu. Aşağısı ince-kısa, yukarısı kalın-uzundu. Bu acayip gövdenin, ellerine dayanarak beli kırılmış hayvan gibi, yerde sürünmesi, görenlerin yüreğine ürküntü veriyordu. Komşu karılar yüzlerini buruşturup başlarını şu

yana döndürerek Ayşe'ye takılıyorlardı:
 - Kız kahpe! Sen “Ademoğlu” değil “Kağnı kazığı¹⁵” doğurmuşsun” (2002: 42).

Günümüzde yaygın bir kullanım alanı bulunmayan Çalık kelimesinin anlamı olarak şunlar söylenebilir:

- “1. Çarpık, yamuk: “Ağzı çalık.” “Gözü çalık.”
2. Bir ucu çapraz olarak kesilmiş, çalınmış.
3. Tabii hâlini kaybedip değişmiş, bozulmuş, dönmüş: “Aklı çalık.” “Rengi çalık.” *Mânilerini okuyup davullarını vurarak gecenin çalık renkli derisini ürperte ürperte geçerdiler* (Sâmiha Ayverdi).
4. *sıf. ve i.* Deli, delimsi: *Pis çalık, başıma belâ olur çalıklığımı bilmez de* (Kemal Tâhir'den).
5. İletli, sakat.
6. Yan yan yürüyen, doğru gidemeyen: “Çalık at.”
7. *i.* Koyunlarda sivilce şeklindeki döküntülerle beliren salgın hastalık.
8. *i.* Uzun zaman bakır kaptaki için tadı bozulmuş yemek ”
 (<http://lugatim.com/s/%C3%A7a1%C4%B1k>)

Kerim'in vücudu hakkında eser boyunca kullanılan benzetmeler, adlar ve lakaplar ise kısaca şu şekilde sıralanabilir: Yamuk karpuz (2002: 62), kağnı kazığı (2002: 42), çarpuk çurpuk (2002: 59), yarı deli herif (2002: 185), yerden bacak (2002: 195), maymun (2002: 124)...

Kişinin görüntüsü ile karakteri arasındaki eşleştirmeye yönelik tutum dikkate alındığında Çalık Kerim'in görüntüsünün şu şekilde sunulduğu aktarılabilir:

“Kerim, beş buçuk yaşında ayağa kalktığı zaman boynu kalın, omuzları geniş, göğsü kabarık, pazıları pehlivan pazıları gibi şişkindi. Bacakları kısa kaldığı için kolları gövdesine bakarak çok uzun duruyordu. Hızlandığı sıralarda dizlerini kırmadan lap lap sıçrayıp harmanlayarak yürüdüğünden, leş önünde, kanatları açık dolaşan tıka basa doymuş akbaba kuşlarına benzemekteydi. Huyu da akbaba kuşundan farksız... Öyle ağır-tembel, öyle sessiz hayin! Ablak, kara yağız yüzünde inadına çatik kaşları, kocaman kara

¹⁵ Kağnıları yükleyip boşaltırken dengede durmak için okun ucuna ipe bağlı bulundurulmuş kazık. Araba yürürken öküzlerin arasında yere sürünür gider.

gözleriyle adama, canını alacakmış gibi gizliden gizliye bakıyor, “Ulan böyle domuz gibi neye bakmaktasın?” diyenlere dişlerini gösterip aklınca gülüyordu” (2002: 42).

Tarih boyunca engelli bireylerin fiziksel farklılıklarından dolayı aciz görülmesinin, onların toplumsal hayatta olumsuz tutum ve davranışlarla karşı karşıya kalmalarına sebep olduğu sık sık belirtilmişti. Aynı şekilde engelli olma durumunun uğursuzluk getireceği inancı da farklı kültürlerde yer edinen bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmıştır. Bu durumun ele alınan söz konusu eserde de yer aldığı görülmektedir. Kerim romanda, başlangıçta köylüler tarafından aciz, işe yaramaz, yeteneksiz bir kişi olarak adlandırılır.

“Bu Çalık oğlan rençberliği elbet hak edemez. Rençberlik dedin mi birinciye yürek ister. Mal davar gecenin birinde dağda kaldı, gidip aramamış olur mu?”

- Doğru!

- Çalığın ağzına mı efendi, n’agzına bu pisin!” (2002: 43).

Kenan’ın Çalık Kerim hakkında söylediği şu cümleler de Kerim’in işe yaramaz olduğunu savunan görüşünü yansıtır:

“- İyidir bu Çalık - dedi -. Biz bunu buraya sevdamıza kondurduk. Allahın bir aptalı... Yanında adam kes, dili dönmez ki birine anlatsın. İki kuruşun hesabını bilmez. Şuraya buraya it gibi koşturursun” (2002: 64).

Köy işlerini yerine getiremeyeceği görüşü de Uzun Hoca karakteri üzerinden dillendirilir:

“Köy yerinde fukaralık gibi bela olmaz. Sen fazladan çalıklısın rezil oğlum, toprak işinin hakkından gelemezsin” (2002: 95).

Engellilik söz konusu olduğunda, toplumların adlandırmaları *doğru* ya da *yanlış* olsa da zamanla o adlandırmanın engelli bireylerin kendileri tarafından da benimsendiği bilinmektedir. Bu yargı, edebi eserde de kendini şu şekilde göstermektedir:

“- Yıl uğursuzun...” demişler köpek!... Sen şimdi ananın işine yapış, harmanı hayırlısıyla kaldır da...
- Biz bu çalıklığımızla orağın, harmanın hakkından gelemeyiz ki...” (2002: 71).

“El kadar Çalığa güvenip... Şu pis Çalık, ekmek olsa itlere doğranmaz. Kılıç şurda kalsın, Kara herifin gölgesini görse altını pisler” (2002: 66) cümlesi de Çalık Kerim’i aşağılayan örneklerdendir. Onun fiziksel görünüşü bu cümleler ile Kenan ağa tarafından güvenilmez olduğu yönünde yorumlanmıştır.

Eser boyunca dinin toplum yapısında ne kadar önemli olduğu, hemen hemen tüm diyaloglarda dini söylemlerin yer almasından anlaşılmaktadır. Yazar, din söz konusu olduğunda toplumun sahip olduğu kalıplaşmış yargıları Uzun Hoca üzerinden aktarır. “Başkası olsa... açamazdı” cümlesi, Çalık Kerim’e din çerçevesinde yazılan muskaların ve tütsülerin, genel geçer bir kural olarak kabul edildiğini vurgular. Yazarın, Çalık’ın ürkekliğine çare olması için yapılan her şeye rağmen, onun ürkekliğinin önceki halinden bir farkı olmadan, hatta daha da artarak devam ettiğini vurgulaması, kendisinin üstü kapalı, bu olaya getirdiği eleştiridir (2002: 43). Söz konusu eleştiri, Çalık Kerim için kullanılan ifadelerde de belirginleşir. Köylüler “cenabet ürkeklik” (2002: 43) veya “yüreksizin rezili” (2002: 43) gibi ifadeleri kullanırken yazarın “bu korku yüzünden” (2002: 43) ya da “ürkekliği” (2002: 43) gibi daha tarafsız ifadeler tercih etmesinde de sunduğu eleştiriye pekiştirme amacı olduğu savunulabilir.

Romanda hâkim olan bir diğeri inanış olarak batıl inançların sıklıkla yer edindiği görülür. İnsanların sebeplerini açıklayamadığı ancak geçmişten o ana dek o şekilde kabul gören inançlarını sorgulamadan sürdürdükleri görülmektedir. En başta Parpar Ahmet'in karnına cinlerin dolduğu ve ancak sopayla dövülürse cinlerin gideceği inancı veya çalıklığından dolayı Kerim'in uğursuz sayılması bu duruma örnek olarak verilebilir.

Yazar, Çalık Kerim'in yaylaya çıktığında cesur ve çalışkan bir kuyrukçu olduğunu belirtir:

“İz sürmek bunda... Davarın dilinden, marazından anlamak bunda... Peki, yüreğini n'apalım? Hayır, ben böylesini hiç görmedim. Şart olsun tekin değil... Gece yarısı fırtınanın gözüne saldırıp da, kaybolan davarımı iki konaklık yerden sırtlayıp getirmesi nasıl bir yiğitlik!” (2002: 48).

Söz konusu bu yeni durum eserdeki engelli karakterin analiz edilebilmesi için oldukça önemlidir. Çalık, işvereni, ağası konumundaki Hanefi'nin dilinden çalışkan ve cesur bir karakter olarak resmedilir. Bu alıntının da ötesinde Hanefi, Çalık Kerim'in okuma yazma bilmesini, ilahileri oldukça güzel okumasını ve yüreğinin saf oluşundan dolayı da hayvanlara da uğurlu geldiğini dile getirmesi, Narlıca köyünde dışlanan Kerim'in yaylada sevilen bir karakter olarak resmedilmesini sağlar (2002: 49). Hanefi karakterini yazarın dürüst ve çalışkan olarak aktarması ve Çalık Kerim'in bu ağasına karşı, kendisine nasıl davranılıyorsa o şekilde davranması dikkat çekicidir.

Çalık karakter olarak meraklı bir kişiliğe sahiptir. Eli işe yatkın, hamarattır. Ayrıca, Hanefi Ağa gece geç geldiğinde, kendi oğlu bile umursamazken onu bırakıp gitmeyecek kadar da vefalı bir kişidir. Hanefi Ağanın, Çalık Kerim hakkında olumlu düşünceleri eserin yorumlanması söz konusu olduğunda kilit bir noktada yer almaktadır. Çünkü, çalışkanlığı ve dürüstlüğünü gören kişiler ile etkileşimde iken

Kerim, onlar gibi davranarak günlerini geçirmiştir. Bir diğer ifade ile, bulunduğu ortamın ona olan tavrı, Çalık Kerim'in nasıl bir karakter sergileyeceğinin de belirleyicisidir.

Toplumun engelli bireylere olan tutum ve davranışlarına yön veren önyargıları arasında, engellilerin uğursuzluk getirdiği görüşü de bulunmaktadır. Kara Abuzer, Çalık Kerim üzerinden *çalık kısmına* dair belleğinde yer edinen uğursuzluk inancını şu sözleri ile dile getirir:

“... evvel-eski Çalık milletinden ürküyordu. “Çalık kısmını Allah neden böyle çalık yaratmış bakalım? İnsanoğluna bela yaratmış. Şunu bir kızdırdın mı, başına dünyanın belası birikir. Karnın şişer, gözün marazlanır. Maldan, davardan göreceğin zarar da fazladan... Aman hey Allah! Aman kurban olduğum, bizi şu Çalığın uğursuzluğundan koru! Nasıl etsek de şunu yayladan sürüp çıkarsak!” (2002: 63).

Engellilerin kötü örnek, ceza ya da bela olarak aktarılmasına bir diğer örnek de Kenan ve Emey arasında geçen şu diyalogda belirginleşir:

“Söz ne demek kız? Söz demek yemin demek... Yemin senin borcun! Borcunu vermezlendin mi, yarın öte dünyada cehennemi boylarsın. “Vallah billah...” dedin “Bizi yaylaya çıkar, ilk gecede istediğini yap!...” dedin. Şart olsun, karnın yarılır. Şu Çalık oğlana dönersin!
- Aman töbe de... Ölmeli daha iyi...” (2002: 65).

Aynı şekilde Kenan ağanın görüşlerini yansıtan içmonoloğu da bu korku unsurunu pekiştirir:

“Abuzer ne kadar uzun boylu, sıskaysa Parpar’ın Çalık oğlan da o kadar kısa-tıknazdı. Benzeyen yanları, elleri göbeklerine bağlı durdukları zaman Çakır Kahyaların Kenan efendi, bir ara, korkulu bir düş görüyor gibi ürktü. “Hele şunlara hele... Bunlar adam oğlu değil, resmen ecinni tayfası...” (2002: 59).

Çalık Kerim hakkında köylülerin kendi aralarında geçen şu konuşma da onun uğursuz olarak adlandırıldığını gözler önüne serer:

“...bu oğlan “topal mopal” değil, bildiğimiz “Çalık...” İyi ya, köy yerinde bu böylece ne işe yarar, hay Allah!
- Bu mu? Bunun yedi köye zararı dokunacak, görürsünüz” (2002: 42).

Bir gün tesadüfen kapı gözetleyen Çalık, insanların kapalı kapılar ardında ne tür oyunlar oynayıp yalanlar söylediğini öğrenmeye başlayınca bu huyundan vazgeçemez. Kapalı kapılar ardındaki tüm gizli hesapları ve cinsel ilişkiler ağını ezberler. Ancak yazar, tüm bunları Kerim’in öğrendiğini anlatıya dâhil ederken okuyucuya bu gizli planların sonunu açıklamaz. Tüm bunlarla yazarın hedeflediği, en genel anlamı ile toplum denilen bu insanların Çalık Kerim’i dışlarken aslında kendi özlerinde var olan karanlık tarafı okuyucuya sunmaktır. Önemli olan okurun bunu bilmesidir; olayların sonucunun ne olduğunu bilmek değil.

Çiftlikte her şeyi gözetleyen ve olup biten her şeyden haberdar olan Çalık, Kara Abuzer için bir tehdit haline gelir. Bu gözetleme olayından sonra Kara Abuzer için Çalık’tan kurtulmak kaçınılmaz olmuştur.

“Çakır Kâhyaların Kenan efendiyse Abuzer’in bu gözetleme lafını uzatmasına hiç meydan vermedi:

- Yarın kafasına bir sopa vur, leşini bir çukura bırak- diye kesip attı-. Vay namussuz Çalık vay! Demek bizi kollamakta... Gebert gitsin...

- Aman ağa, Abuzer senin kapı itin... Aman Çalık kısmına hiç el değdirilmez. Çalık kısmında bir uğursuzluk olur ki, yedi vilayet toprağına kıran düşürür. Ben yapamam...” (2002: 69).

Çalık Kerim, gözetleme huyundan dolayı yayladan Kenan ağa tarafından sürülünce, Narlıca köyüne geri gelir. Köyde, gözetleyerek öğrendiklerini masal gibi ulu orta anlatmayı huy edinir. İnsanların Kerim’in ağzından çıkacak her kelimeyi heyecanla beklemesi, ona bakması, ona gülmesi, sohbet ortamlarında dinlenen kişi olması Kerim’in bu davranışını sürdürmesi yönünde teşvik edici olmuştur. Bilinen masalları bile *yaman ballandırması* (2002: 74), olayları Kerim’in benzetmeler ve abartılarla örülü anlatması örnekleri ile aktarılır. Kimsenin Çalık Kerim gibi anlatamaması da Kerim’in arkadaş çevresinde aranan kişi olarak itibarını sağlamlaştırır.

Kerim genelde başkaları ile ilgili düşünceleri ile aktarılıyor. Olaylar karşısında onları nasıl algıladığı ya da adlandırdığı sorusu her daim cevapsız bırakılmıştır. Bunlar yazar tarafından, olay örgüsü odaklı bir anlatımla ve tarafsız bir tutum çerçevesinde aktarılmaktadır. Çalık Kerim’in nasıl bir karakter olduğu sorusunu yazar, onun dışında gelişen diyaloglar ve olay örgüsü çerçevesinde belirginleştirir. Yazar, anlatıcı olarak olaylara ve kişilere müdahale etmeden, okuyucunun her şeyi kendisinin analiz etmesini ister.

Çalık Kerim’in, köyde gizliden devam eden yasak ilişkileri gözleyerek onları herkese, sanki başkalarının masalıymış gibi anlatmasının ardından, tüm köylü kendileri ile ilgili gerçekleri kolaylıkla anlamış ve Çalık Kerim’e içten içe düşman olmuştur. Ancak dile getirmeleri halinde Kerim’in anlattığı her şeyin doğru olduğunu kabul etmiş olacaklarını bildiklerinden ve bu yüzleşmenin onların en başta ailelerinin dağılması ile ortaya çıkacak olan mal kaybına yol açacağından, ince hesaplarla Çalık Kerim’den kurtulmaya çalışırlar. İlişki ağı derinlemesine analiz edildiğinde, kişilerin

ince hesaplarla birbirine yaklaştığı, çıkarlarına ters düşen olaylar karşısında edindikleri husumetleri kılıfına uydurarak, dikkatleri kendi üzerlerine çekmeden intikamlarını gizliden, daha fazla düşman kazanmadan, korkakça almayı doğru bulmaktadırlar. Birbirleri ile iletişimleri başka hesaplar üzerine kuruludur ve pazarlıklar gizliden hesap edilmektedir. Bu kaçak hesaplaşmaların bir türü de Çalık Kerim ve Uzun İmam arasında geçen olayda gün yüzüne çıkar. Uzun Hoca'nın Kur'an'ı Kerim okumaya gelen kızları istismar etmesini gözetleyen Kerim hakkında Uzun Hoca intikam planları yapar. Onun çalıklığını dini kılıfına uydurarak şu şekilde yorumlar:

“- Düşünelim bir kere hey Müslümanlar! – diyerek iki dizi üstüne geldi-. Düşünelim ki Sürgün Kırımı yılı o kadar adamı neden temizledi? Sonunda Gâvur Ali ağa bu oğlanın deyyus babasını alıp götürünce illet nasıl defoldu? Kurban olduğum Allah, insanları neden çeşit çeşit yaratmış? Hepimizi kalıp dökmesi neden birbirimize benzetmemiş? Şu sebepten benzetmedi ki, insanoğluna ruh vermiştir. Ruh görülmez. Ruhlar da iki çeşit: Şeytanı var Keleği var. Allah'tır, her birimizi ayrı kalıpta yaratmış ki, yüzümüzden gözümüzden ruhumuzun ne mal olduğu anlaşılacak... Bir adam Çalık'sa, sopa gücüyle doğmuşsa, fazladan suratında iman nuru yoksa ruhu şeytan ruhudur. Bu böylece bilinmeli, ona göre hesabı görülmeli ” (2002: 108).

Kerim'in fiziksel farklılığı onun karalanmasında bahane olarak kullanılır. Farklılığı, dini bilgisinin olduğunu savunan, dinin temsilcisi olan karakter tarafından, kendi çıkarları doğrultusunda kullanılarak damgalanır ve cezalandırılması yönünde yanlış yorumları doğurur.

Çalık Kerim, köydeki tüm pislikleri ortaya döktüğü için, Uzun Hoca tarafından kışkırtılan Hasan'ın köy meydanında şiddetine maruz kalır ve köyden gitmesi yönünde tehdit edilir. Çalık Kerim, oyunu iyi bilen biri olarak Uzun Hoca'yı medrese konusunda *usulüne uygun* bir konuşma sonunda ikna eder ve medreseye girmeyi başarır. Medrese bölümü, dinin toplumsal ilişkilerdeki konumunun ne olduğu sorusunu cevaplandırmak söz konusu olduğunda eseri yeni bir boyuta taşır.

Din ticarete alet edilmiş, din adamları kendi aralarında daha fazla para kazanabilmek için farklı oyunlara başvurur hale gelmiştir. Yazar, medreseyi dinin gereklerinden uzak bir müessese olarak resmeder. Medresede hırsızlık, yalan, uyuşturucu kullanımı ve fuhuş gibi birçok uygunsuzluğun kol gezdiğini belirtir. Medresedeki mollaların birincil görevi daha fazla para kazanmaktır. Medresedeki ilk gününde tanıştığı Karagöz, para kazanmaktan bahsederken Çalık Kerim'in şanslı olduğunu dile getirir:

“Köy yerinde Çalık Mollaya acırlar. Bana bir verirlerse sana üç verirler” (2002: 121).

Medresede uzun zaman kalmış, medresenin işleyişi hakkında bilgisi ve tecrübesi olan Molla Kasım ise Çalık Kerim'i ve onun farklılığını şu şekilde değerlendirir:

“Molla kısmının her şeyi paradır, bağırması, salya-sümük ağlaması... - Molla Kasım, Çalık Kerim'e bir zaman baktı, ne düşündüyse düşündü, güldü -: Oğlum, senin yalnız ağlaman para değil, böyle Çalık oluşun da ayrıca Mısır hazinesi değerinde. Şundan ki, herif şimdi, karıyı üçten dokuza şartlayıp boşadı. Yeniden almamış da edememekte... Kitabın yazdığına göre “Hülle” gerek... Hülle, yani, karıyı başkasına nikâhlayıp gerdekleyecekler. Herif ertesi sabah boşayacak da kavat kocası yeniden alacak... İşte senin gibi çarpık herifleri Allah hülleci yaratmıştır. Herifin yüreği bozulmaz. ”Adaam sen de...” Benim karı ne biçim bir alçak olmalı ki buna elini tutturmalı... Oh işi ucuz geçiştirdik” diye sevinir. Oysa, karı milletinin oyununa hiç akıl ermez ve de karı kısmına güç yetmez. Evet, sende iş çok Çalık Molla...” (2002: 124).

İnsanların dini duygusunun sömürülmesinin vurgusunda Molla Kasım da Karagöz ile aynı fikirdedir. Engelli mollanın, halkın dikkatini daha çok çekeceğini düşünür. Sevap olacağı düşüncesi ile mollaya verilen paranın ya da ekin gibi hediyelerin, engelli molla söz konusu olduğunda daha da artacağını savunur.

“İyisi sen yorganı bizim odaya at... Üç aylara şurda bişey kalmadı. Cerre beraber çıkarız. Ben âşık ağzıyla millete masal anlatırım, sen Kur’an muran okursun. Bizim köylümüz, Çalık kısmına tutkun olur. Sana acırlar da torbanı ekinle doldururlar” (2002: 124).

Dinin, eserde aktarılan ilişkilerde aslında amaç değil araç olduğu gerçeği, *Kuran muran* söyleminde daha da belirginleşir. Aynı şekilde medresedeki birçok kişi gibi Narlıca’daki Hasan’ın da biriktirdiği altınlarını boynunda taşıdığı muskanın içinde sarıp saklaması ve kutsal kitabın içinde banknotlarını tutması da dinin ve dini her türlü ögenin kişilerin kendi maddi çıkarları doğrultusunda kullandıklarını gösterir. Muska, hem kutsal kabul edilip içini açmaya insanların Petek Hanım gibi cesaret edemeyeceği hem açmanın günah olduğu düşünüldüğü hem de her daim boynunda taşıyarak birikimlerini kaybetme riskini ortadan kaldırması sebebi ile kişilere bunu yapmayı düşündürmüştür.

İlişkiler ve dinamikleri hakkında derin bir analiz yeteneği bulunan Çalık Kerim,

“Bir aya varmadan, medrese düzeninin, köy düzeninden farksız olduğunu anlayıp iyice rahatladı. Burada da fakirler sürünüyor, kimse kimseyi sevmiyordu. Ortada bölüşecek hiçbir şey yokken herkes birbirine düşmandı. Mollalar fırsatını bulunca arkadaşlarının heybelerinden, sandıklarından yiyecek aşırıyorlar, bunu ayıp saymak şurda dursun, hüner göstermişçesine öğünüyorlardı” (2002: 128).

Medresedeki olumsuzlukları aktaran yazar, Çalık Kerim’in on yıl boyunca kaldığı bu medresede tüm bunlardan uzak, kendini çalışmaya adanmış yetenekli bir karakter olduğunu detaylı bir anlatı ile sunar. Çalık Kerim, hem yazma yeteneğini geliştirir hem de medresedeki çömez olarak kendisine verilen sorumlulukları yerine getirir. Ancak yeni çömezler geldikten sonra da kendisinin emeğinin sömürüldüğünü

düşünmesi ile olaylara karşı durma cesaretini de gösterecek kadar cesur bir karakter örneği sunar. Sözel saldırının, Çalık'ın zayıf görülmesinden dolayı kolayca fiziksel şiddete dönüşmesi ve Çalık'ın bu saldırıya karşı kendi gücünü göstermesi, onun dokunulmazlığını kazanması anlamına gelir. Zayıf veya güçlü olması, onun bu dokunulmazlık hakkını elde etmesindeki faktördür. Yenilmeyince, şiddet uygulayan kişi tarafından bile gücünün övülmesi, ilişkilerdeki yön vericinin güç olduğu iddiasını pekiştirir.

Birinci Dünya Savaşı'nı detayları ile aktaran romanda, engelli bir birey olarak Çalık Kerim'in bu dönemde yaşadıkları analiz için dikkat çekicidir. Savaş döneminde eli silah tutan her erkeğin savaşa katılması zorunluluğu gündeme geldiğinde, medresedekilerin bile, ilk defa düzeni bozulmuştur. O zamana dek medresedekilerin hiçbir savaşa katılma zorunluluğunun olmaması, birçok kişinin savaştan kaçmak için medreseye gelmelerine sebep olmuştur. Çalık Kerim, İmparatorluk topraklarında yer alan tüm medresedeki mollalar, isyanlarına aldırış etmeden savaşa götürülürken, *çalıklılığının faydasını görmüş*, askerlikten muaf tutulmuştur. Kıtılığın, insan kırımının, eşkıya saldırılarının ve salgınların yaygınlaştığı bu dönemde, durumu kendi avantajına çevirmeyi planlar:

“Çalık Hafız yapabileceği işleri enine boyuna hesapladıktan sonra: “Akıllı ol oğlum – dedi -, neyin eksik hamdolsun? Çalıklılıkla hafızlık da cabası... Göreyim seni, hiç bakma sıçra! Ya devlet başa, ya kuzgun leşe...” (2002: 158).

Bu alıntıda, çalıklılık, avantaj sağlayan etkenlerden biri olarak bir kez daha vurgulanır. Romanın ilerleyen sayfalarında Kara Abuzer'in de oğluna, askerden kaçabilmesi için bir hastaneden sahte sakatlık raporu çıkarması söz konusu bu avantajın, bu dönemde engelli olmanın diğer insanlar tarafından imrenilen bir durum haline geldiğini gözler önüne serer (2002: 167).

Engellilik söz konusu olduğunda birçok kültürde, özellikle reenkarnasyona inanan toplumlarda kişinin engeli onun önceki hayatında kendisinin veya onun anne/babasının tanrıyla kızdıracağı düşüncesinin yaygın olduğu çalışmada belirtilmiştir. Söz konusu bu düşüncede kişinin engelini anlamlandırmada kişinin ve ailesinin ilişkileri belirleyici önemde görüldüğü bu eserde de aktarılmaktadır. Kişinin engelini anlamlandırmada ve sebebini bulmada bu görüşün kabul gördüğü belirtilebilir. Bu eserde de, Çalık Kerim'in toplum içinde alay edilmesinin ilk adımı babasından başlar. Babasının Parpar öfkesinin onun böyle bir kişi olacağının da göstergesi kabul edileceğini şu cümleler ile aktarılmaktadır:

“Belli bir şey! Babası cinlere karıştığandan, oğlu cinli doğmuş, yüreğinde birikmeyen illet kalmamıştı” (2002: 41)

ve

“Parpar'ın dölünden kubbe veziri mi yetişecekti yahu?” (2002: 163).

Kitapta ayrıca, savaş sonrası engelli nüfusunun artması ile ilgili şu cümle dile gelir:

“Misafirlerin karşılarında diz çökmüşlerdi. Hepsi de sakat, sıksa, hasta, yaşlı, çarpık çurpuk, yamrı yumru, seferberlik artıkları... Yüzleri sürekli açlıktan, daha doğrusu yüzyıllardır yalnız ekin yemekten kansız... Çoğunun dişleri otuz yaşında dökülmeye başlamış...” (2002: 177).

Yapılan çalışmalarda engelli nüfusunun artmasında savaşların da etkili olduğu vurgusu yapılmıştı. Yukarıda aktarılan bu alıntı da bu vurgunun doğruluğunun edebi eser üzerinden bir kez daha pekiştirilmesidir.

Romanda engelliliğin aktarıldığı bir diğer bağlam ise, engelli hale getirmenin bir yönetim şekli olarak kişilere ceza olarak uygulanacağı fikri şu diyalog ile aktarılmaktadır:

“Alaman kazandı mı, dünyadan kötülük kalkar. Karıcılık, içki, kumar, adam vurmak yok... Dinin düzeni yürüyecek: Öldürenin başını keseceğiz, hırsızın elini...”

- Aman Abuzer ağa, amanı bilir misin?
 - N’oldu başkâtip, neye telaşlandın?
 - Sana telaşlandım ağa!
 - Benim neyime telaşlandın? Sen kendine bak! Oğlancılığın cezasını daha demedim.
 - Vay o da mı var? Ben yalnız hırsızlıkla adam öldürmeye ceza kesilecek sandımdı da, kafası, bir de elleri kesilince, “Bu Abuzer ağa, Nasrettin Hoca’nın kuşuna benzer ne güzel!” dedimdi.
 - Bizim kafamızla kolumuz neden kesilecek?
 - Dinin düzeni seni de kesmeyecekse Çorum’a hiç uğramayacak demektir, kulak verme!”
- (2002: 179).

Kenan efendinin ağa oluşu hakkındaki düşünceleri ve Uzun imamı, onu medreseye götürmesi için tehdit etmesi gibi anların dışında Çalık Kerim’in hemen hemen iç dünyasına dair ve özellikle engelli olmasına ilişkin hiçbir bilgi sunulmaz. Ayrıca eserde, diyaloglar kadar kişilerin kendi aralarında, orda olmayan kişilerin dedikodusunu sıklıkla yapması toplumsal yapının da birer göstergesidir. Ancak Çalık Kerim’in bu dedikodu ağına bilinçli bir tercih ile katılmayıp dışardan olanları izlemesi, özellikle kendisi hakkında söylenen veya gerçekten var olan durumlarda onun köylüler tarafından abartılarak yüceltilmesine yol açtığı görülür. Ayrıca Çalık’tan böyle bir yeteneği görmeyi beklemeyen köylüler bu dedikodu ağının boşluklarından dolayı gerçeklerin altında başka sebepler aramaya koyulmuş ve de herkes kendince bir sebep ortaya atarak yepyeni dedikodu malzemelerinin doğmasına yol açmıştır.

Değişen toplumsal ilişkilerin ve düzenin ardından Çalık, köyde yeni bir rol edinir.

“...yepyeni tüfek, boyca, pis Çalık’tan uzun duruyor, akşamın kızıl ışığında herifin çarpık çurpuk gövdesine, bu gövdeyi örten paçavralara hiç yaraşmıyordu. Gelenler atlı olduklarından Çalık’a yukardan bakıyorlardı. Böyle bakılınca Narlıca’nın kısa bacaklı Çalık Hafız’ı, bir çukurda duruyor gibiydi. Bu herif, belli bir şey, tekin değil... Yüzüne biraz sevimlilik veren gülümsemesi bile bi hoş... Adam ürker” (2002: 181).

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere, Çalık, savaştan çıkar sağlamayı hedeflemiş ve bu hedefi doğrultusunda bir takım çalışmalara başlamıştır. Silah kullanmayı öğrenmek bu çalışmalarının ilkinin oluşturmaktadır. Kerim, en uzak mesafedeki hedefi bile vurabilecek kadar mükemmel silah kullanabilme yeteneği ile köylüleri hem şaşırtmış hem de korkutmuştur. Ayrıca Çalık Kerim’in köyde okuma yazma bilen tek kişi olarak eşkıyanın önüne cesurca çıkıp köylülerden istenen haraca, onlara uygulanan şiddete silahıyla karşı durarak kahramanlık sergilemesi tüm köy halkını şaşırtmıştır. Ancak köylüler, bir çalığın onları kurtarabileceğine inanmadıkları için Kerim’i eşkıyaları daha da sinirlendirdiği için suçlarlar.

Roman, köydeki iktidar dengesi üzerine örülüdür. Silah kullanmada ustalaşan Çalık, Abuzer Ağa’nın ve Musa Çavuş denilen eşkıyanın korkusu haline gelir. Çalık Kerim’in tez zamanda öldürülmesinin planlanması, güçlü olanı en başında bastırma, kendisinin var olan gücünü sürdürme çabasıdır. Bu iddia, Kara Abuzer’in, Çalık Kerim ile sürdürdüğü diyalog boyunca daha da netleşir:

“Köy yerinde senin yiğitliğini çekemezler, ruh gibi ahbap sandıkların, bir de bakarsın, düşmanlarınla birlik olmuşlar da sana ummadığın kahpeliği etmişler. Fukara olsan adın zibididen yukarı yazılmaz. Biraz zengin olsan “Herif aradan çıktı, buna sonunda güç yetmez, tekerine bir odun soksak da yandan aşağıya yuvarlasak, ne güzel!” diye seni göze getirirler” (2002: 211).

Alıntı, ilişkilerin korkakça sürdürülmesinin, kendisinin söylemek istediğini, başkası söylemişçesine dile getirmenin bir örneğidir.

Çalık, köylünün onu ezmesine rağmen, zamanla güçlü bir karakter haline gelmiştir. Bu gücü elde etmek için, okuma yazma öğrenmiş, köylü için büyük bir önem taşıyan dinin çerçevesinde belki de en üst rütbe olan Hafızlık unvanını almıştır. Erkeklerin sayıca azlığı ve kadınların tek kalması yüzünden savunma büyük önem taşır hale gelen bu savaş zamanında, bir güç gösterisi olarak kabul edilen silah kullanma yeteneği, onun birey olarak yenilmezliğini pekiştirmiştir. Bu yenilmezlik doğrultusunda da köylülerin Çalık Kerim'e dair kullandığı dilde meydana gelen farklılığı yazar şu cümleler ile aktarır:

“Silahına güvenip köyü eşkıyalara karşı koruduktan bu yana Narlıca'nın karısı ağzını toplamış, “Pis Çalık”, “Domuz Çalık” yerine “Hafız ağa” demeye başlamıştı. Anası Ayşe karı, artık yanıp yakılmıyor, “Hafızım” diye öğündükçe ağzından bir “Hafız” daha çıkıyordu” (2002: 208).

Çalık Kerim'in kendisi hakkındaki şu cümleleri, söz konusu bu değişimin, onun kendisi hakkındaki düşüncelerini değiştirmemiş gibi görünmesini sağlar.

“Baksana Allah bizi nasıl yaratmış! Çalık-topal yaratmış... Meşe kökü gibi yamrı yumru...” (2002: 209).

Ancak, metnin derinlemesine bir analizi yapıldığında bu cümlenin altında yatan anlamın farklı olduğu da görülür. Çalık Kerim'in yukarıda aktarılan göze gelme ve düşmanın dikkatini kendi üzerine çekmeme gibi stratejileri benimsediği görülür. Aktarılması gereken bir diğer mevzu, hem Parpar Ahmet tarafından hem de Çalık Kerim tarafından sıklıkla söylenen “sayende” kelimesidir. Bu kelime de kişinin, başlangıçta Parpar Ahmet'in olduğu gibi, elde ettiği kazançları, içinde bulunduğu iyi

durumu bireylerin kıskançlık duygularını uyandırmamak ve onlara kendini üstün görmediğini ısrarla vurgulamak istediği için sıklıkla dile getirmiştir. Köy halkı arasında ahlaki bir değer olarak kabul edilen saygı çerçevesinde bir davranış olduğu göze çarpmaktadır. Ancak bireyler arasındaki gizli iktidar ilişkilerinin de bir yansımasıdır. Düşman kazanmama ve kişilerin kıskançlık duygularını pekiştirmemeye çalışma bu zorunlu saygının sebebi olarak yorumlanabilir.

Aktarılan ilişkilerde hiçbir zaman açık iletişim söz konusu olmamıştır. Kişilerin birbirleri ile olan konuşmalarında her daim gizli bir ima yer almaktadır.

“- Geçenlerde birisiyle konuşurken...

- Eee?

- Ona güldüm. Kim bu?

- Adı lazım değil, bizim köyden biri...

- Ne üstüne bir konuşma?

- Köy yerinin işlerinden açtık. Laf sana geldi, senin variyetine, yiğitliğine... Ben seni övdüm. O da bizim aklımızı beğenmedi: “Köse milleti, kambur milleti, bir de kel milleti, bir de topal milleti, Türkçesi senin gibi Çalık milleti kurnaz olur ama sende bu kurnazlığın şuncacığı yok – dedi -, ayrıca, uzun adamlardan da hiç akıllı çıkmaz!” demesin mi?

- Aman sakın bu da bize mi Hafız?

- Hele dur ağa, herifte laf bitti mi? Daha neler dedi alçak!” (2002: 212).

Kendi söylemek istediğini, başkası söylemiş gibi, hayali bir düşmanın üzerine atarak dile getirir. Bu davranış, hem gözdağı verme hem de her şeyin bilincinde olduğunu karşı tarafa gösterme hedefi taşır.

“- (...) Herif daha ne dese iyi. Davavekili Cevdet Bey cepheye gideli senin eşkıyalar çok babayığit yemiş... Bizim köyden kaç tane asker ailesi gelini Musa Çavuş zorla baştan çıkarmış... Bunların altınlarını, bakırlarını, kilimlerini birer birer yaylaya çekmiş! O sebepten Narlıca'nın attığını vurur silahşor yetiştirmesini, siz istemezmişsiniz. Musa Çavuşu bizim köye sen saldırmışsın! Kaybolan davarlarımızın da hırsız sızmışsınız!

- Ulan kim bu namussuz? Hayır, adını diyeceksin. Dememiş olmaz.

- Diyemem ağa, biz de kendimize göre erkeğiz. Sen demin, bizim lafımızı sana getireni söyledin mi?" (2002: 214).

Tüm bu sosyal ilişkileri analiz edebilen Çalık, stratejileri de gayet başarılı uygular. Kendisinin dışlandığı için sık sık duyduğu "Çalık kısmı tekin değildir" (2002: 217) cümlesini bu kez kendi yararına, Kara Abuzer'e tehdit amacı güderek söylemesi, hem bu stratejileri uygulamasının hem de her cümlenin anlamının bağlama göre yeniden yorumlanması gerektiğinin örneğidir. Tüm bu stratejilerle Çalık, sonunda kan dökmeden her istediğini yerine getirecek kadar da usta haline gelmiştir.

"Canı çektiğe, mahalle çeşmesinden su taşıyordu o kadar... "Hem sevaptır, hem de biraz karı görelim" diyerek... Mahallenin erkekleri, ilk günler, bir kenara çekilip sıra bekleyen Çalık Molla'yı yadırgadılar. Sonra sonra... - Şunu adamdan saymak ayıp – dediler -. Karılara göz ucuyla baktığı bile yok!" (2002: 131).

Yukarıdaki alıntıda engelli mollanın, cinsel kimliğinin yok sayılması gibi birçok örnekte, engellilik ve cinsel kimlik bağlamında engelli bireylerin toplumsal rollerini yerine getiremeyeceği önyargısından dolayı aciz görülüp dışlandığı vurgulanmıştır. Söz konusu bu önyargının eserde, Çalık Kerim'in sevdiği Petek Hanım'a açılmamasında da rol oynadığı görülür. Kendine güveni olmadığı için içten içe isyan eden Çalık Kerim,

"içini çekti. Seferberlikten kendisini çalıklığı kurtarmıştı. Öyleyken Petek lafı açılınca yüreğini bir yangın sarıyor, çalık oluşuna, töbe hey Allah, söğüp sayarak, boyuyla beraber günaha giriyordu" (2002: 226).

Çalık Kerim'in bu tedirginliği uzun süre devam etmiştir. Kendine güveni olmadığı için hep geri planda kalması gerektiğini düşünür.

“- Bizim çalıklığımız üzerine, laf gelişi, sana bir şey demedi mi, Meryem bacı, dinin gibi doğru söyle?
- Önceleri eğlenirdi, “Şuna bak, şu da adam gibi bir adam mı?” diyerek... Ama köyü eşkıya baskısından koruyunca ağzı değişti. Bir gün ne dese iyi? “Meryem abla! Hafız ağam yürekliymiş gördün mü, hemi yürekli, hemi de gövdeli maşallah boğa gibi...” dedi de gülüverdi” (2002: 234).

Çalık Kerim ile Küpeli Meryem arasında geçen bu diyalog aslında, tüm romanın engelliliğe bakışının bir özeti gibidir. Engelli birey engelinden dolayı zayıf görüldüğü için dışlansa da, toplum içinde güçlü bir konuma gelmesi kişinin kendisini ve engelini adeta yeniden yorumlatıp yeniden adlandırılmasını sağlar. Köylünün gözünden *kağrı kazığına* benzetilen Çalık'ın sözü geçen biri olduğunda *boğa gibi* güçlü bir fiziğe sahip olduğu dile getirilir. Değişen adlandırmaların yanı sıra, kişilerin engelli bireyleri yorumlamasında da değişiklikler göze çarpar.

“Herifin belden üst yanı dev gibi... Boynu manda boynundan güçlü, elleri kürek kadar, bilekleri baldır kalınlığında... İnce çevrilmiş molla sakalıyla suratının kara yağızlığı büsbütün artmış ama, etli dudaklarının kan kırmızılığını n'apmalı? Belinden aşağısı da gövdesine uygun olsa, buna güç-kuvvet yetmez, (...)” (2002: 233).

Çalık Kerim'in görünüşü üzerine yapılan bir tasvir Petek Hanım'ın zihninden geçenlerin kelimelere dökülmesidir. Köyde çerçilik yapan Kerim, hem zenginleşmiş hem de kadınların gözdesi olmuştur. Kadınlar Kerim'e kendilerini beğendirmek için birbirleri ile yarışır hale gelmiştir. Toplumda Çalık Kerim'in bu şekilde konumlanmasının etkisiyle Petek Hanım'ın görüşleri de yeniden şekillenmiştir.

Değişen adlandırmalara bir diğer örnek ise Kara Abuzer karakteri üzerinden yer verilir. Kara Abuzer'e başlangıçta *kavat* adını takarak dışlayan köylüler, onun zengin ve güç sahibi biri olmasının ardından, onun hakkında insanların hep iftira attığını savunur. Değişen söylemlerinin temelinde aslında Kara Abuzer'in değişen gücü yer almaktadır. Kara Abuzer, karısı Emey hatun ile beraber Kenan Efendi'nin yaylasını almış, siyasi ilişkiler kurarak itibarını arttırmış, eşkıyalara yardım ederek ve onları istediği gibi yönlendirerek de herkese gözdağı vermiştir (2002: 170).

Çocukken, Çalık Kerim'in annesi topal Ayşe, onun hem ürkekliği hem de fiziksel özelliğinden dolayı sıklıkla şikâyet etmiştir. Bu, engelli bireyin aileler ya da toplum tarafından yük olarak görüldüğü düşüncesini aktarmaktadır. Bireylerin farklılığı kabul edilmemekte ya da hastalıklarına çözüm bulunmamakta, aksine sağlam bedenli olma zorunluluğu ya da fikri dayatılmaktadır.

“Canından usanan, komşulardan utanan anası Topal Ayşe,
- Şunu doğuracağıma sarıkeddi, karaoğlak doğursaydım. Kan olup akmadı ki başımın belası! Diyerek dizlerini dövüyordu” (2002: 41)

ve

“Ölse, hey Allah! Artık elverdi. Şunun canını bir al kurban olduğum...” diye yalvarıyordu” (2002: 43).

Söz konusu bu durum sadece engelli Çalık Kerim için değil, bilinmez bir hastalıktan yatağa düşüp bir zaman sonra ayağa kalkınca hem *sopasız yürüyemez* olan hem de sürekli öksüren Kahya Kadir ağa için de geçerlidir:

“herkes usanıyor da,

- Nedir bu, kurban olduğum? Aman ölse de kurtulsa... diyor” (2002: 153).

Bireylerin toplumun diğer bireyleri tarafından *ölse de kurtulsa* gibi bir cümleye maruz bırakılması kişisel haklara bir saldırıdır. Bireyin hastalığı, yaşlılığı ya da fiziksel farklılığı, çoğunlukta bireylerin adlandırması ile anlam kazanmakta ve söz sahibi olarak çoğunluk kendini kabul etmektedir. Kişinin yaşama hakkına karar verme yetkisini de kendilerinde görmektedirler. Bu ifadeler bir cümle olarak düşünülmesi, engellilik tarihi araştırıldığında, bireysel kısımların ya da toplu katliamların bu ve buna benzer tekil cümleler ile başladığı görülecektir. Edebi eserlerde de bu ifadelerin sıklıkla aktarılması, çoğunluğun iktidarının hâkim olduğunu göstermektedir. Ancak bu konunun eser üzerinden eleştirilmesi, doğruluğu ya da yanlışlığı söz konusu edilmeden önce, bütün olarak esere bakılmalı ve yazarın tutumu derinlemesine analiz edilmelidir.

Yazar, Kerim'in istediğini elde etmek için her şeyi yapabilecek bir karakter olduğunu, geçmişte onu meydanda döven Hasan'ı öldürterek sunar okuyucuya. Çalık, cinayet, hırsızlık, tefecilik, karaborsacılık ve yasak ilişkiler gibi eylemleri de yapar. Köylüye ziyafet çekip yardıma muhtaç olanlara da yardım eder. Karakter tarafsız bir şekilde resmedilir.

Romanın son bölümüne gelindiğinde Çalık Kerim'in Petek Hanım ile evlilik yolunda adım attığı görülür.

“ Narlıcalar bir hafta sonra Petek'le Çalık Hafız'ın şerbetini içerlerken,
- Allah buna “Yürü ya kulum!” dedi, kurban olduğum – diye içlerini çektiler – niye dersin, anlaşılın yüreğini gayet temiz gördü” (2002: 276).

“Parpar Ahmet’in oğlusun sen. Sizde oyun çoktur” (2002: 71) cümlesi eserde sık sık dile gelse de eserin sonunda Çalık oyunundan *temiz kalpli* oluğa bir geçiş olduğu görülür. Çalık oyunundan temiz kalpliliğe giden yolda, Çalık Kerim’in başta hayatta kalma mücadelesi ve ardından da toplumu iyi analiz edebilme yeteneği büyük rol oynamıştır. Çalık Kerim için hayat bir mücadele olarak başlamıştır. Ardından Çalık silahlanıp okuyarak ve maddi birikim sağlayarak güçlenmiş ve köylüler arasında en saygın konuma ulaşmıştır. Hayatı süresince de köylülerden gördüğü davranışları benimsemesi kişi ve toplum ilişkisinin etkileşimini vurgulamaktadır.

Son olarak kitapta sıklıkla tekrarlanan bazı cümlelerin aktarılması, analiz için oldukça önemlidir. Sıklıkla tekrarlanan “yıl uğursuzun” (2002: 172) cümlesi *kötülere bir şey olmaz* inanişından kaynaklanan ve kötülerin, uğursuzların oldukça şanslı olduğunu vurgulayan bir ifadedir.

12.2. SONSUZLUĞA NOKTA

1958 yılında Denizli’de doğan Hasan Ali Toptaş’ın birçok öykü kitabı ve romanı bulunmaktadır. Yazarın 1993 yılında kaleme aldığı, tezat anlamları barındıran *Sonsuzluğa Nokta* (2014) başlıklı romanında, siyasi gerginliklerin de aktarıldığı bir dönemde yaşayan Bedran’ın hayatı yazınsallaştırılır. Anlatı, iki farklı zaman diliminin bölümlere ayrılarak eşzamanlı bir şekilde, kronolojik sıralama dikkate alınarak kaleme alınmıştır: Bedran’ın çocukluk dönemi ile kaza geçirdikten sonraki yetişkinlik dönemi. Ancak bu ayrımı engellilik üzerinden bir analiz söz konusu olduğunda, Bedran ile babasının ilişkisi ve Bedran ile karısının ilişkisi olarak yeniden sunmak da mümkündür.

Kitapta, olay örgüsü veya sonuç bildirme amacından ziyade, uzun betimlemelerin ve benzetmelerin yer aldığı görülür ve anlatıda hüznü bir anlatım ve çağrışım zenginliği dikkat çeker. Sonunun açık bitirilmesi de söz konusu bu iddiayı güçlendirmektedir. Ayrıca karakterlere belirli bir rol verilmemesi ya da ilişkilerin derinlemesine sunulmaması da yazarın, en başta kayboluş, arama ve kimliksizlik gibi

belli başlı vurgulamak istediği noktalara ağırlık vermek istediğini gözler önüne serer. Eser, kendinden bir kaçışın ve yine kendini arayışın; “Beni yaşata yaşata öldürüyorlar” (2014: 116) diyen Bedran’ın varoluş sancısının romanı olarak adlandırılabilir. Ancak yine de yalın anlatımına rağmen romanda, Bedran’ın karısının Gülderim olması gibi noktalarda heyecan diri tutulmaktadır.

Karakterler arası ilişki söz konusu olduğunda ise, bütün anlatının Bedran’ın gözünden ve iç dünyasından aktarıldığı görülür. Anne, baba, eş, İsvan, Turan, Meftune sadece kısa diyaloglarda anlatıda yer alırlar ve nadiren konuşmaya dâhil olurlar. Bedran karakteri analiz edildiğinde de en genel anlamda, onun iyi ve kötü yanları ile tarafsız resmedildiği görülür. Fiziksel görünüşü ya da karakter özelliğine dair kitapta açık bir ifade yer almaz.

Olay örgüsü; kasabadan kente yaptığı dolmuş yolculuğu ile başlayan olaylar, Bedran’ın iş aradığı esnada üç devrimci genç ile paylaştığı evde olanlar, sanayi bölgesinde kaldığı zamanda Meftune ve Ayla’nın onu ziyaretleri, karısıyla tanışıp evlenmesi, kazadan sonra felçli yattığı yatağından izlenimleri olarak sınıflandırılabilir.

Kitapta, özellikle engellilik ile ilgili yer yer aktarılan temalar bu analizin çıkış noktasını oluşturmaktadır. Engelli bir birey olarak Bedran’ın edebi eserde hangi anlamlar doğrultusunda edebileştirildiği sorusu analiz edilmeye çalışılacaktır.

Eserde engellilik ile ilgili aktarımlar, geçirdiği kaza sonunda felçli kalan Bedran’ın çevresindeki insanlar tarafından acınması ile başlar. Her türlü eyleminin hoşgörü ile karşılanması ve her şeyin o kazaya bağlanması insanların ona acıyarak yaklaşmasına bağlanmaktadır:

“Turan’ın kucağında getirilip de yatağa bırakıldığım günlerde, bunu hiç çekinmeden söyleyebiliyordum karıma; ne de olsa bir kazadan sağ çıkabilmek kimi ayrıcalıklar

tanıyor insana, özgürlüğünün sınırlarını sessiz sedasız genişletiyor. Günün herhangi bir saatinde acıkabiliyorsunuz sözgelimi, durup dururken masmavi bir balonun uçuşunu özleyiyor ve bunu “Çocuk musun Allah aşkına?” demelerinden korkmadan anlatabiliyorsunuz, rahatça gülüp rahatça ağlayabiliyorsunuz, ya da hiç de mevsimi olmayan bir şeyi pekâlâ isteyebiliyorsunuz... Çünkü, yaptığınız her davranışı o andaki acılarınızla açıklıyor insanlar” (2014: 14).

Bedran, başlangıçta aktarılan bu acıma duygusundan kaynaklı toleransın zamanla değiştiğini ifade eder. Acıman kişi olarak, bu durumun altında nasıl ezildiğini de aktarır. Onurunun kırıldığı ve kendinden fedakârlık yaptığı şu cümlelerden anlaşılabilir:

“Ne var ki, pek uzun sürmüyor bu ayrıcalıklı dönem; olayın sıcaklığı geride kaldıkça, her şey yavaş yavaş eski sınırlarına çekiliyor. Acıma duygusunun omuzlarında yükselen kimi haklar, kimi hoşgörü ve anlayışlar günden güne yıkılıp yerle bir olmasa da, aynı duygunun dokunuşlarıyla kirlenmiş birer sadakaya dönüşüyor; yenilip yutulması uzun çigneşler gerektiren, zehir zikkim birer sadakaya... Elinizi uzatıp o hakları almadan önce yıllarca düşünüyorsunuz artık, ölçüp biçiyor ve almak zorunda kaldığımızda da, birçok şeyden, hatta kendinizden bile vazgeçiyorsunuz” (2014: 14).

Felçli olduğu anlatı süresi boyunca, sosyal ilişkisi sadece karısı ve eski dostu Turan arasında devam eder. Karısı ile ilişkisine bakıldığında, karısına yük olduğu düşüncesinden kaynaklı hissettiği mahcubiyet, onun küçük isteklerini dahi dile getirmesine engel olacak kadar ağır basmaktadır:

“... Kapıyı açık bırakmasını istemiyorum karımdan. Üstelik ona, yatağımın altındaki sidik ve bok kabım, açlığım, susuzluğum ve hala yeryüzünde bulunuşumla, hatta bütün bunları bir süre daha sürdürebilme olasılığımınla o denli yük oluyorum ki, “Kapıyı açık bırakır mısın?” tümcesinin omuzlarına yeni bir ağırlık vermesinden korkuyorum. O, sabahları apar topar işe koşarken, bakışlarımdaki isteği okumasın diye yüzümü pencereye dönüyorum” (2014: 14).

Karısı ile olan ilişkisi analiz edildiğinde de, evliliklerinin ilk yıllarında beraber vakit geçirmekten hoşlanan, hayattan beraber zevk alan bir çift olarak resmedilirler. Ancak bu sıkı ilişkinin kazadan sonra değişerek zayıfladığı görülür. Karısı ile ilişkisinde karısından, onu önceleri gerçekten tanımadığını fark edecek kadar uzaklaşır. Aralarında “gizliden gizliye büyüyen ve giderek bir düşmanlığa dönüşen bıkkınlığın” (2014: 74) geleceklerini nasıl biçimlendireceği başlangıçta oldukça tedirgin edici bir konu olarak aktarılıyor okuyucuya.

Ayrıca Bedran, evliliklerini eşyalar üzerinden açıklamaya çalışır. Başlangıçta, evliliklerinin ilk yılında önemsiz görünen eşyaları şu şekilde dile getirir: “Evin hemen hemen her köşesinde bir yer açmıştık birlikteliğimize, bakışlarımıza ufuklar, adımlarımıza geniş geniş ovalar bağışlamıştık” (2014: 23). Bu cümleden de anlaşılacağı üzere, ona göre eşyasızlık yaşam alanı ve mutluluk iken, kazadan sonra eve eşyaların dolması da aynı şekilde mutsuzluğun simgesidir. Bu simgeler de anlatıcının ruhunu doldurmuş, dünyasını daraltmıştır. Eşya “maddeleşmiş güvensizlik” (2014: 31) olarak her bir köşede yerini almış, kişinin içindeki boşluğu tamamen derinleştirmiştir.

Eşyalar onun gözünde ayrıca kendine has bir dünyaya sahip olmanın da temsilcisidir. Yattığı yataktan hayata dair bir hareketlilik görme isteği ile camdan dışarıyı izleyen Bedran’ın bir odadaki yalnızlığı resmedilirken kapının açık olması, onun hayal kurabilme yeteneğini geliştirmesine yardımcı imiş gibi sunulur. Bu hayal dünyasında, odadaki her bir eşya ile ayrı bir hayal âlemi kurulur. Her eşya ayrı ayrı tasvir edilir çünkü bir anlam yüklenen bu eşyalar ona dışarıya olan özlemine hatırlatan canlılardır.

Anlatıcının içinde bulunduğu ruh halini yansıtan *soluk* ve *isli* gibi benzetmeleri de eserde sıklıkla vurgulanır. Ayrıca eser boyunca Bedran’ın *bodrum katı* gibi melankolik mekânları tercih etmesi de anlatının hüznü bir ritimde devam etmesini sağlamıştır. *Kendini yatağa çivilenmiş* olarak adlandıran Bedran karakterinin bu tutumunu onun sadece engelli oluşuna bağlamak mümkün değildir. Engelli olmadan

önce de kendini *boşlukta savrulup duran uyumsuz bir görüntü*, hatta *insanlar tarafından birbirine devredildikçe yaşayabilen iğrenç bir yük* olarak adlandırır.

Arkadaş ilişkisi analiz edildiğinde; kazadan sonra eski dostu doktor Turan haftada bir iki kez uğramıştır. Bu ziyaretlerin her birinde kalkmak istediğinde kalkamadığını; bir zaman sonra kalktığına da sanki bir daha hiç gelmeyecekmiş gibi gittiğini aktaran Bedran, bir zaman sonra arkadaşının ziyaretleri tamamen kestiğini belirtir.

Bedran'a göre, eski dostu doktor Turan sık sık Bedran'ın iyileşeceğine dair onu cesaretlendirmeye çalışsa da durumunun ağırlığı karşısında karısı da Bedran'a yönelik umutlarını kaybeder. Bu umutsuzluk karşısında davranışlarındaki bıkkınlık çift arasındaki değişen ilişkinin ilk göstergelerindedir:

“Karımınsa beni kucağına alıp salona çıkaracağı yok. Kahvaltımı yatağıma getirmesine, öğle yemeğimi başucuma bırakıp gitmesine ve arada bir yüzüme yarısı donmuş kekre bir gülümseyişle bakmasına karşın, bu odada çürümemi istiyor sanki bu odada çürümemi bekliyor ve bu odada çürümemi umut ediyor... Belki bütün bunların sonunda onun için bir güneş doğacak da, onun sıcaklığına hazırlıyor kendini; güneşine uygun bir gökyüzü düşünüyor söz gelimi, gökyüzüne yakışan bulutlar biçiyor gizli gizli, bulutlara güzel yağmurlar yüklüyor ağlamalarıyla, güzel yağmurlara saçlarını hazırlıyor sonra, tenini hazırlıyor, ayak izlerini, bakışlarını, susuşlarını ve temizlikle örtülen kirlerini hazırlıyor...

Kazadan bu yana, her hareketiyle bir şeylere hazırlandığı belli. Daha doğrusu, Turan'ın umutsuz konuşmalarından bu yana“ (2014: 42).

Karısının içinde bulunduğunu düşündüğü bu tutuma Bedran'ın yaklaşımı ise, sabrederek direnmektir:

“her şeye karşın, bütün gücümle direniyordum; karımın yüzünde gördüğüm bıkkınlığı, hareketlerindeki içtensizliği, bakışlarındaki özlemleri ve öksüzlükleri düşünüp düşünüp direniyordum” (2014: 159).

Bedran'ın karısı Gülderim'in kocasına dair duygularındaki değişim ise şu ifadeler ile aktarılıyor:

“Karım, kazadan sonraki durumuma her ne kadar katlanıyor görünse de, duvar diplerinde, kapı arkalarında, dolaplarda, çekmecelerde ya da çarşafların, küllüklerin ve dantellerin altında ya da bakışların ve duruşların bir köşesinde ya da belleğin ıvır zıvırla dolu karanlık odalarında kin gibi, usanç, nefret, hatta düşmanlık gibi bir şeyler biriktiriyor” (2014: 43).

Bedran'ın *kolumu kanadını kıran* o kazadan sonra karısı tarafından kişisel bakımının yapılması, çiftin arasında oluşmaya başlayan uçurumun ve düşmanlığın belirginleştiği bir evre olarak aktarılır.

“Karım işten döner dönmez, yatağımın altındaki sidik ve bok dolu kabı boşaltıp pencereleri sonuna kadar açıyor. İkimiz de, göz göze gelmekten çekiniyoruz bir süre; ben başucumdaki kitaplardan birini okuyor görünürken, o öteki odalarda oyalanıp içerinin havalanmasını bekliyor. Gene de, odaya sinen sapsarı bok kokusu bir türlü uçup gitmiyor olmalı ki, yarım saat sonra yanıma geldiğinde, sanki içeride başka kaplar varmış da gizliyordum gibi kuşkuyla çevresine bakıyor. O sırada, kırılğan bir sessizlik dolaşiyor bedenini saran boşlukta; nefesimi tutuyorum bu yüzden, okuduğum kitabın satırları arasına girmek ve odadaki her şey kendi kokusuna kavuşuncaya dek orada kalmak istiyorum” (2014: 73).

İçinde bulunduğu durumu, mahcubiyet ve acizlik hissinin etkisi ile başka sebeplere dayandırmaya çalışan yazar, karısının ses tonundaki değişimi de farklı yorumlamaya çalışır.

“Şimdilerde, sesi de değişti sanki; ilk günlerdeki gibi sıcak değil. Üstelik, oldukça cıvıltısız ve ölü... Belki de, yarı ölü bir insana, onun dışarıyla kopukluğundan doğan hüznünü büsbütün büyütmemek için her şey ölü bir sesle anlatılır, diyorum kendi kendime” (2014: 74).

Karısının onun engelli oluşunu nasıl düşündüğünü ifade ederken, karısının ona *katlandığını* savunur. Bu katlanışın devam etmesi için karısının baskılara maruz kaldığını da dile getirir: Anılar, yasalar, hayaller, toplumsal değerler, acıma duygusu... Karısının sınırı aşmasını, kocasını terk edebilme cesareti olarak adlandırır. Karısının, kaldığı süre boyunca isyanını kademe kademe değerlendiren anlatıcı, onun önce her şeyi, ısrarla ve ısrarla gerektiği gibi yerine getirerek isyan edeceğini; ardından isyanında yeni bir boyuta taşınacağını belirtir:

“Bütün bunlara karşın, karım ne yapıp ne edip bir gün o sınıra yaklaşacak hiç kuşkusuz; çünkü yaşam dediğimiz şey, önceden yarattığı her şeyi aştığı için sürüyor (...). Bir gün, boklu pijamalara, sevişmesiz geçen gecelere, el ele yürüyemediğimiz sokaklara, artık eskisi gibi eve kimselerin gelip gitmeyişine, yatak yalnızlıklarına, mutfak yalnızlıklarına, görme, dokunma ve işitme yalnızlıklarına ve daha bir yığın şeye karşı, minik bir isyan ateşi parlayacak gözlerinde; kirpikleri kıvıl kıvıl tutuşacak sonra, kıvılcımlar evin içine çıtırıyla saçılırken, kendisi olabilmek için kendisi olmaktan çıkacak bir süre” (2014: 78).

Yaşanan tüm bu duygu ve düşünce süreçlerinin sonunda karısının o sınırı aşıp Bedran’ı terk edeceğini düşünür. Yaşamın değişimden ibaret olduğu ve karısının da onu terk etmesinin en büyük sebebi olarak onun da içinde bulunduğu yalnızlığını gösterir. Yaşamının hemen hemen her aşamasında yalnızlıkla baş başa kalan karısının isyanı ona göre kaçınılmazdır.

Karısının mücadele etmek zorunda kaldığı bir diğer yalnızlık boyutu da çiftin cinsel yaşamında kendini gösterir. Başarısızlıkla sonuçlanan her denemeleri, karısını ondan biraz daha uzaklaştırır.

“Karımın altında, onun sıcaklığına küçücük bir yanıt bile veremedim, tıpkı bir ölü gibi, kalakaldım. Yapılacak hiçbir şey yoktu. Karım da biliyordu bunu, gergin bir tel sessizliğiyle yatağın kenarına oturmuş, dalgın dalgın duvara bakıyordu. O anda, ona bir şeyler söylemek geçti içimden, belki evliliğimizin geleceğine ilişkin birtakım çözümler... Ama söyleyemedim” (2014: 82).

Romanda, diyalogların olmayışı, sadece yazarın düşüncelerine yer verilmesi, Bedran'ın yalnızlığının altını çizen bir tercih olarak çıkar karşımıza. Kaza geçirmeden önce hayalindeki bir kaza sonunda anlatıcı şu cümleleri dile getirir:

“Ölür müyüm acaba, diyorum kendi kendime, yoksa sakat kalıp yıllarca yatakta mı yatarım? Hangisi zor? Hangisi daha acı? Toprağın altındaki ölüm mü, üstündeki ölüm mü?” (2014: 93).

Kazadan sonra eksilen kitaplar, arkadaşlar ve karısı ile ilişkisi ona göre toprağın üstündeki ölümdür. Eserin ilerleyen bölümlerinde karısının evden ayrılışı ile hissettiği yalnızlık aslında Bedran'ın arkadaşları tarafından terk edilmesini de anımsattığı için daha ağır gelir “... kendi kendime bir yağın insanın nerde olduğunu soracaktım ama, gözlerim dolu dolu olunca, yüzümü pencereye döndüm” (2014: 158).

Yalnızlık eser boyunca Bedran'ın mücadele etmesi gereken bir gerçeklik olarak aktarılır. Karakterin babası ile ilişkisi göz önüne alındığında, “evden sık sık giden, ama seyrek gelen” (2014: 113) babasına olan sevgisi, özlemi onun hayatına dair derin yaralar açmıştır. Babasına olan bu bağı karakterin beklemediği anlarda babasını hatırlaması ya da babası tarafından tüm vücudunun ele geçirilmiş hissi yaşaması roman boyunca dikkat çeken bir unsur olarak okuyucuya sunulur. Çaresiz, yalnız, kimsesiz ve korumasız bıraktığını düşündüğü babası karşısında kendini kapana kısılmış gibi hisseder. Ellerine sinen babasının gölgesinde yaşamaktan kaçan yazarın sonunda babasına dönüşmesi, babasını kendinde bulması da bu baba sevgisine olan özlemin devam ettiğini gösterir.

Analiz başlangıcında da belirtildiği üzere roman, karısı ve babası ile ilişkileri kapsamında ele alınabilir. Bedran'ın, karısını ve babasını birbiri ile kıyasladığı görülür. İkisinde de sevilmeyi arzularken, ikisi tarafından da nasıl bu sevgiden

mahrum bırakıldığını hayal kırıklığı ile açıklar. Sevilme ihtiyacı ve yalnız bırakılma korkusu ile acizlik hissini şu cümlelerinden çıkarırız:

“Bir zamanlar baba diye binlerce, yüz binlerce kez seslendiğim halde bir türlü ısınmadığım o adamın gölgesinde nasıl küçülerek büyüdüysem, şimdi de karımın gölgesinde yaşayarak öldüğümü düşünüyordum. İkisi arasında gözle görülür bir fark yoktu; ya da babam, kılık değiştirip karıma dönüşmüştü sanki, onun bedeninde yaşıyor, ellerime ellerini onun ellerinden uzatıyor, gözlerime onun gözlerinden bakıyor ve beni onun evden gidişiyile yalnız bırakıyordu” (2014: 157).

Karakter analizi yapıldığında Bedran’ın içine kapanık, sanatçı ruhlu, şiir yazar, gizemli olmayı seven bir kişiliğe sahip olduğu görülür. Çaresizlik anlarında hep tabanca arayışına girer. Çocukken babası tarafından azarlanınca aradığı tabanca, hayalindeki araba seyahatindeki tabanca ve felçli yatağında yatarken ele geçirdiği tabanca, karakterin intihara meylinin olduğunu ortaya koyar. Ayrıca babası ile yaşadığı anlaşmazlığın temellerinden birinin onun bu kişiliğinin babası tarafından yorumlanmış şeklinden doğduğu görülür. “Herkes gibi olamadın gitti” cümlesi, karakterin babası tarafından sıklıkla ve sitemle dile gelen Bedran’ı eleştiren bir cümle olarak aktarılır. Uyumsuzluğunun vurgusu olarak yorumlanabilecek olan bu cümle ile karakterin herkes gibi olmayışı, babasının mesleğini devam ettirmemesi ve kasabalarını terk etmesi babası tarafından eleştirilir.

12.3. UNGEDULD DES HERZENS (SABIRSIZ YÜREK)

1881 yılında Viyana’da doğan Stefan Zweig, savaşa karşı tutumu ile tanınmaktadır. Freud öğretisine ve psikolojiye olan ilgisi sayesinde, eserlerinde çizdiği karakterler psikolojik analizlere uygun bir zemin sağlar. 1942 yılında karısıyla beraber, Avrupa’nın içinde bulunduğu durumun hüznü ile intihar eden Zweig’in tamamlanmış tek romanı olan Ungeduld des Herzens (Sabırsız Yürek), karakterlerin iç dünyası ve dış gerçeklikle çevrelenen bir kurgu dünyası sunar. Karakterlerin farklı ulusal ve

sosyal kökenden karakterler olarak sunulması da romanı zenginleştiren unsurlar arasında yer almaktadır. Ayrıca romanda sıkı ahlaki kurallar ve kişiler arası sınıf farklılıkları yer alırken, müzik ve eğlence gibi daha esnek ortamların da bulunduğu görülür. Romanda anlatılan olaylar Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde, Avusturya-Macaristan sınırındaki bir kasabada gelişir, ancak roman bu özelliğine rağmen yoğun bir politik içerikten uzak, geçmişe bir özlemin anlatısıdır.

Yazarın Viyana doğumlu olması ve Viyana'da bir restorantta ona bu romanın olay örgüsünün anlatılması, eserin gerçeklikle ilişkisinin olduğu varsayımına katkı sağlamaktadır. Yazarın nasıl yazdığına dair Stefan Zweig,

“Nichts Irrtümlicheres als die allzu umgängliche Vorstellung, in dem Dichter arbeite ununterbrochen die Phantasie, er erfinde aus einem unerschöpflichen Vorrat pausenlos Begebnisse und Geschichten. In Wahrheit braucht er nur, statt zu erfinden, sich von Gestalten und Geschehnissen finden zu lassen, die ihn, sofern er sich die gesteigerte Fähigkeit des Schauens und Lauschens bewahrt hat, unausgesetzt als ihren Wiedererzähler suchen” (2004: 5).

“Genelde düşünülenin aksine, yazarın hayal dünyasında sürekli yeni öyküler yarattığını, bitmez tükenmez bir kaynaktan sürekli öyküler ve olaylar kurguladığını sanmaktan daha yanılıcı bir düşünce olamaz. Gerçekte hayalinde öyküleri kendine çağırarak yerine, gelişmiş gözleme ve dinleme yeteneklerinden faydalanarak, çevresindeki figürlerin ve olayların kendini çağırmasına izin vermesi yeterlidir” (2014: 9).

Romanın başlangıcında aktarılan bu cümleler, genel bir tutumu da temsil etmektedir. Yazarların, var olanı veya var olması olası olan her şeyi kaleme alması, edebiyat ve gerçeklik ekseninde sıklıkla tartışılan bir konu olagelmıştır. Anton Hoffmiller'in yazara tüm bunları anlatması, bir diğer ifade ile anlatı içindeki anlatı, engellilik, edebiyat ve gerçeklik ilişkisi etrafında da sorunsallaştırılabilir.

Olaylar arasındaki bağlar karakterlerin psikolojik durumlarının açıklaması ile aktarılır. Eser, edebi dönem olarak ise, Almanya'da Adolf Hitler iktidarının yönetiminde olduğu Exilliteratur (Sürgün Edebiyatı) kapsamında kabul edilir. 1933 yılında Hitler'in iktidara gelmesinin ardından kısa bir süre içinde edebiyat da dâhil tüm medyaların kontrol altında tutulduğu bu dönemde, karşıt politik sesler ve eleştiri

içeren kitaplar yakılmıştır (10 Mayıs 1933). Bunların sonucu olarak da yazarlar için sadece ya uyum sağlama ya da göç seçeneği kaldığı söylenebilir. Çoğunun göç etmeyi tercih ettiği yazarlar eserlerini sürgünde yaratmaya devam etmişlerdir. Stefan Zweig da bu yazarlardan biri olarak anılır. Tarihi anlatılara olan ilgisi eserlerinde de sıklıkla görülür. Dönemin yol açtığı ruh dünyasındaki buhrana uygun olarak eserlerinde acı, trajedi ve usanma sıklıkla yer alır.

Ungeduld des Herzens romanındaki karakterler analiz edildiğinde, teğmen Anton Hoffmiller ana karakter olarak adlandırılabilir. Altı çocuklu fakir bir aileden gelen ve bu mesleğe özel bir ilgisinin olmamasına rağmen, *sağlam vücut yapısından* dolayı ve bir an önce para kazanmak için askerlik mesleğini tercih eden bir karakterdir. Olayların anlatıcısı konumundadır. Hoffmiller, hayatından bir kesiti paylaşması ve romandaki ben anlatıcı olması, her şeyi bilen bir tutumla yazan anlatıcı tutumunu gerektirmemekte, yaşayan karakterin anlatımı olarak olayları kaleme almaktadır.

Kekesfalva ailesi ile karşılaşana dek sıkıcı sayılabilecek kadar sıradan bir hayat sürer. Edith'in ona olan aşkını fark etmeyecek kadar kendi iç dünyası ile meşgul ve çevresinden habersizdir. Anton, sonrasını düşünmeden, olabildiğince kısa sürede, hemen acıyı sonlandırmaya çabalayan bir sabırsız yürektir. Çağının gerektirdiği askeriye disiplinine sahip, itaatkâr biridir. Onun için kendi istek ve arzularından ziyade, ondan beklenen sorumluluklar ön plandadır.

Teğmen hakkında roman boyunca diyaloglar dışında hemen hemen hiç betimleme bulunmaz. Birinci anlatıcı olarak yazarın kendisinin gözünden yalnızca onun fiziksel görünüşü hakkında *uzun boylu, yakışıklı, dimdik yürüyüşü, onun eski bir asker olduğunu* apaçık gösterdiği bilgisi elde edilir. Maria Teresa nişanı kazanmak gibi askeri başarılarla imza atmış, 28 yaşında bir asker olmasına rağmen, romanın daha başında kendinin gerçek kahraman olduğundan şüphe ettiği ifadeleri görülür.

Anton tarafından ilk kez görüldüğünde henüz ergenlik çağlarında, ince, zarif, sinirli ve solgun yüzlü, gri gözlü ve ürkek bakışlı, hırçın ve küstah konuşma tarzına sahip bir

genç kız olarak tasvir edilen Edith, Herr von Kekesfalva'nın bir virüsten dolayı felçli hale gelen kızıdır. Edith, evdeki babası ve kuzeni haricinde sosyal yaşamı olmayan bir gençtir. Bu sosyal çevreye Anton'un da sıklıkla dikkatini çeken hizmetçiler de dahildir. Edith'in bunların ve içinde bulunduğu duygu yoğunluğunun da etkisi ile olaylara aşırı tepkiler veren ve ani sinir krizleri geçiren bir karakter olduğu görülür. Ancak eser boyunca sıklıkla onun bu yeni sağlık durumundan dolayı hislerinin çok kuvvetli olduğu ve duvarların ötesinde konuşulanları dahi hissedebilme gücü olduğu vurgulanır. Bu da onun, ona karşı var olan hisleri kolaylıkla algılayabilmesini sağlar. Bu duygusallığı ve yalnızlığı da Anton'a kolayca âşık olmasına zemin hazırlar. Edith ayrıca etrafındaki insanların onu kırmamak, teselli etmek için oynadıkları iyimserlik oyunlarını görece kadar da realisttir. Ona uygulanan sayısız tedavi yöntemlerinden bıkmış olmasına rağmen, Anton'a olan aşkı onda hayata tutunmaya dair yeni bir umut olmuş, hastalığı ile mücadele etmeye karar vermiştir.

Edith'in babası Herr Lajos von Kekesfalva eserde, başlangıçta sadece çevrenin en zengini olan kibar bir insan olarak resmedilir. Olay örgüsü ilerledikçe onun çocukluğundan beri ağır şartlarda çalışarak para kazanmaya çalışan bir Yahudi genç olduğu ve soylu unvanını (von) da sonradan aldığı ortaya çıkar. Para onun için başlangıçta tek *ilah* iken, karısının ölümü ve kızının felçli oluşundan sonra, parasına rağmen çaresizliği görmüş ve bu tutumunu değiştirerek bambaşka bir kişiliğe bürünmüştür. Gençliğinde çalışkan, azimli, cimri, kazanma hırsıyla dolu, öğrenmeye hevesli bir kişi olan Kekesfalva, 24 yaşında hileli bir alışveriş ile zenginliğine zenginlik katar. Toplum tarafından *yaşlı tilki* olarak adlandırılmasının ve çoğu kişi tarafından arkasından kötü sözler edilmesinin sebebi bu kuşkulu alışveriştir.

Edith karakterini felçli/engelli bir kadın olarak resmeden yazar, onu dar bir ilişki çevresinden sunar. Edith'in tam karşıt karakteri olarak da, bu dar çevrenin bir üyesi olan kuzeni Ilona yer alır. Hem karakter hem de fiziksel olarak birbirlerine tamamen zıttırlar. Bu zıtlığı Anton, iki kadına dair izlenimleri kıyasladığı şu cümleleri ile dile getirir:

“Allmählich traue ich mich sogar schon, die beiden Mädchen ein bißchen von der Seite anzusehen, völlig verschieden ist die eine von der andern, Ilona schon ganz Frau, sinnlich warm, voll, üppig, gesund; neben ihr wirkt Edith, halb Kind und halb Mädchen, vielleicht siebzehn Jahre alt, vielleicht achtzehn, noch irgendwie unfertig. Sonderbarer Kontrast:

mit der einen möchte man tanzen, möchte man sich küssen, die andere wie eine Kranke verwöhnen, sie schonend streicheln, sie behüten und vor allem beschwichtigen. Denn eine merkwürdige Unruhe geht von ihrem Wesen aus” (2004: 47).

“İkisi birbirinden çok farklıydı; Ilona cazibesi olan, dolgun, kanlı canlı ve sağlıklı tam bir kadındı; onun yanında Edith yarı çocuk, yarı genç kız yapısıyla on yedi ya da belki on sekiz yaşlarında henüz olgunlaşmamış bir gençti. Ne çelişkili bir durumdu bu: Biriyle dans etmek, onu öpmek isterken, ötekini bir hasta gibi şımartmak, sevgiyle okşamak, korumak ve her şeyden önce yatıştırmak istiyordunuz, çünkü Edith etrafına tuhaf bir huzursuzluk duygusu yayıyordu” (2014: 51).

Ilona, yaşama sevinciyle dolu ve fiziksel olarak çekici bir kadındır. Edith’in iyileşmesinin ardından nişanlısı ile Kekesfalva ailesinden yüklü bir çeyiz hediyesi vaadi karşılığında evlenmek için Edith’in yanında kalarak ona hem arkadaşlık hem de hizmet eder. Zamanın genel özelliği olarak kadınların temel haklarını henüz elde etmediği de göz önüne alındığında Ilona zamanın tipik kadını olarak kabul edilebilir.

Condor ise Edith’in sağlık durumunu yıllarca takip etmiş doktorudur. Ayrıca Edith’in babası Herr von Kekesfalva’yı da terapilerle ayakta tutmaya çalışır. Ona göre babası Edith’den daha kötü durumdadır. Condor’un acıma duygusu, ayakları yere basan ve daha mantıklı bir zeminde kendine yer bulan gerçek merhamettir. Hayata anlam katan tek hakikatin insanlara yardım etmek olduğunu belirten Condor’un anlayışına göre de iyileş(tirile)meyecek hastalık yoktur; henüz tedavi yöntemi bulunmamış hastalık vardır ki, bu da onun, umutları olan ve hastaları söz konusu olduğunda; yardım etmek söz konusu olduğunda asla pes etmeyen, mücadelecisi bir doktor olarak anılmasına yol açar.

Eserdeki engellilik analiz edilmeye başlandığında her şeyin, Anton’un Edith’in felçli olduğunu bilmeden onu dansa davet ettiği küçük gafı ile başladığı görülür. Edith’in hıçkırıklara boğulması karşısında Anton kendini “sanki suçsuz, zavallı bir çocuğu kırbaçlamış” (2014: 39) gibi suçlu hisseder. Bu gafı, özür dileyebilecek kadar sağlıklı düşünememesi de takip edince suçluluğu daha da artmıştır.

Yaptığı bu *uğursuz hatanın* herkes tarafından kısa sürede öğrenileceği düşüncesinin yarattığı sosyal baskının da etkisiyle, içindeki sıkıntı daha da büyür. “Wer sich einmal vor den Kameraden lächerlich gemacht hat, bleibt lächerlich für immer, die kennen kein Vergessen, kein Verzeihen” (2004: 36), (Arkadaşlarına karşı kendini gülünç duruma düşüren sonsuza kadar öyle kalırdı; onlar böyle şeyleri hiç unutmaz, hiç affetmezlerdi) (2014: 40). Romanın başlangıcında sunulan bu cümleler tüm roman boyunca sıklıkla vurgulanacak olan bir noktanın ilk belirtisidir. Anton’un karakter olarak, onun hakkında diğer insanların ne düşünüp ne konuştuklarına gereğinden fazla önem veren bir kişiliğe sahip oluşunu gözler önüne serer. Yaşamı boyunca süreceğini düşündüğü bu utancın, onun dışlanmasına zemin hazırladığı ve insanlar arasında dedikodu malzemesi olacağı yönündeki düşüncesi ile tedirgin olmuştur. Kendini toplumun sürekli kınayacağı bir suçlu konumunda görür. Tüm bu süreç daha en başından karakterin sosyal ilişkilerinde onaylanma ve kabul edilme hissine verdiği önemin vurgusudur.

Babasının hiç *ama hiçbir şey yapmadığı halde Tanrı’nın darbesini yemiş bir çocuk* olarak adlandırdığı Edith’den roman boyunca Anton, *zavallı* ya da *savunmasız çocuk* olarak bahseder. Bu adlandırmaların temelinde ise ona duyduğu acıma duygusu yatar.

Bir ziyaretinde Anton’un onu göreceğinden emin bir halde iken Edith, ne tekerlekli sandalye kullanmak ister ne de bir başkasından yardım almayı kabul eder. Koltuk değnekleri ile zoraki yürümesini ona gösterme amacını Anton şu sözlerle yorumlar:

“sie will mir, gerade mir, sie will uns allen zeigen, daß sie ein Krüppel ist. Sie will uns wehtun aus irgendeiner geheimnisvollen Rachsucht der Verzweiflung, uns peinigen mit ihrer Pein, uns, die Gesunden, an Stelle Gottes anklagen” (2004: 51).

“bana, özellikle bana, ama ötekilere de sakatlığını göstermek istiyordu. Umutsuzluktan kaynaklanan intikam duygusuyla bizi üzme, Tanrı yerine bize, sağlıklı insanlara isyanını belirtmek istiyordu” (2014: 55).

Bu düşünce Anton’un Edith’in ıstırap içinde olduğunu anlamasına yol açar. Anton, onun acısını görerek, kendini, ata binmek gibi gündelik mutlulukları yaşadığı için

şanslı değil, suçlu hisseder, bundan utanç duyacak kadar da büyük bir vicdan azabı çeker ve bu, onun için *acıma duygusuyla zehirlenmenin ilk belirtisi* olur. O ana dek insanlarla derin duygusal paylaşımlardan kaçmış, kayıtsızlık içinde olan Anton'u, Edith'in bu durumu derinden etkiler. Edith'e acıdığı için onunla arkadaşlık etmeye karar veren Anton için, üçünün arasında gelişen bu yeni arkadaşlık, ona göre ayrıca yeni bir maceradır.

Anton'un fiziksel görünüşün önemli olduğu düşüncesine sahip bir karakter olduğu, ay ışığında doktor Condor'un ki ile kendi vücudunun gölgesini kıyaslayarak, kendisinin daha yakışıklı olduğunu düşünmesinden duyduğu gururdan anlaşılır. Aslında dış görünüşe önem verilmesinin sadece Anton karakteri için değil bütün toplum için geçerli olduğu söylenebilir. Anton'dan önce Kekesfalva'nın gençlik yıllarından aktarılan bir örnek bu savı doğrular. Kekesfalva, "Die einzige wesentliche Anschaffung, die er sich überhaupt für seine Person geleistet hatte, war ein schwarzer Rock und jene Ihnen wohlbekannte vergoldete Doublebrille, mittels welcher er sich bei den Bauern das Ansehen eines "Studierten" erwarb" (2004: 137) (kendine, siyah bir ceket ve sizin de bildiğiniz altın çerçeveli gözlük dışında hiçbir şey almamıştı. Bunları almasının nedeni de köylü ve çiftçiler arasında 'saygın, okumuş' adam olarak görünmekti) (2014: 137).

Bu dış görünüşten kişilerin, karakterleri veya sosyal durumları hakkında bir çıkarımda bulunulabileceği düşüncesi, Herr von Kekesfalva tarafından övgü ile bahsedilen doktor Condor'u gören Anton'da da meydana gelir. Onun, tasavvur ettiği halinden daha farklı olduğunu, onu gözünde büyüttüğünü, hatta fazlası ile kaba bulduğunu belirtir.

"ich mußte hart an mich halten, eine gewisse Betroffenheit zu unterdrücken, denn mein erster Eindruck, als ich diesem Doktor Condor gegenüberstand, war der einer großen Enttäuschung. Immer arbeitet ja, wenn uns von einem Menschen, den wir noch nicht kennen, viel und Interessantes berichtet wird, unsere visuelle Phantasie sich im voraus ein Bild aus und verwendet dazu verschwenderisch ihr kostbarstes, ihr romantisches Erinnerungsmaterial. Um mir einen genialen Arzt, als den Kekesfalva mir Condor doch geschildert hatte, vorzustellen, hatte ich mich an jene schematischen Merkmale gehalten, mit Hilfe derer der Durchschnittsregisseur und Theaterfriseur den Typus »Arzt« auf die Szene stellt: durchgeistigtes Antlitz, scharf und durchdringend das Auge, überlegen die Haltung, blitzend und geistreich das Wort - rettungslos fallen wir ja immer wieder dem Wahn anheim, die Natur zeichne besondere Menschen durch eine besondere Prägung

schon für den ersten Blick aus. Einen peinlichen Magenstoß empfand ich darum, als ich mich unversehens vor einem untersetzten, dicklichen Herrn, kurzsichtig und glatzköpfig, den zerdrückten grauen Anzug mit Asche bestäubt, die Krawatte schlecht gebunden, zu verbeugen hatte; statt des vorgeträumten, scharf diagnostizierenden Blicks kam mir hinter einem billigen Stahlkneifer ein ganz lässiger und eher schläfriger entgegen” (2004: 113).

“Doktor Condor’un üzerimde yarattığı ilk izlenimin şaşkınlığını, hayal kırıklığını gizlemek için çaba sarf etmem gerekti. Tanımadığımız bir insandan yoğun bir övgüyle bahsedilmesi durumunda hayal dünyamızda tüm değerli ve romantik anılarımızı harmanlayıp onu gözümüzde canlandırmaya çalışırız. Ben de Kekesfalva’nın anlattıklarıyla bu dahi doktoru gözümde canlandırırken bir rejisör, bir tiyatro makyözünün sahneye koyduğu “doktor” figürünün tüm standart özelliklerini bir araya getirmiştım: ilk bakışta anlaşılabilir bir zekâ, cin gibi gözler, sorgulayıcı ve canlı bakışlar, sakın ancak kendinden emin tavırlar, etkileyici ve esprili bir konuşma tarzı... Zaten her nedense, özel kişilerin görünümünün de ilk bakışta hayran olunacak kadar farklı olacağı gibi bir yanılgımız vardır. Bu yüzden birden kendimi kısa boylu, şişman, kel kafalı, gözleri miyop, kravatı bile kötü bağlanmış, kırışık elbisesi kül lekeleri içinde olan bir adamın karşısında bulunca hayal kırıklığından mideme kramp girdiğini hissettim. Gözümde canlandırdığım doktorun inceleyici, canlı bakışları yerine ucuz metal çerçeveler ardında ilgisiz, yorgun, hatta uyuklu diyebileceğim bakışlarla karşılaşmıştım” (2014: 114).

Doktor Condor’un Anton hakkındaki ilk izlenimleri ve düşünceleri ise onun görünüşünden ziyade kişiliği çevresinde odaklanmıştır.

“Ich konnte es nicht recht glauben, daß Sie nur hingegangen wären wegen des Mißgeschicks bei der Tanzerei und dann immer wieder gekommen... einfach aus Sympathie, aus Anteilnahme. Sie wissen ja nicht, wie der alte Mann ausgebeutet wird - und ich hatte mir vorgenommen (warum soll ich's Ihnen nicht sagen), herauszukriegen, was Sie eigentlich in dieses Haus zieht. Ich dachte mir, entweder ist das ein sehr - wie soll ich's höflich ausdrücken - ein sehr absichtsvoller Bursche, der sich seine Wolle scheren will, oder wenn er's ehrlich meint, dann muß es ein innerlich sehr junger Mensch sein, denn nur auf junge Menschen übt das Tragische und Gefährliche eine so merkwürdige Anziehung aus” (2004: 130).

“Dans konusundaki hatanızdan dolayı oraya tekrar gittiğinize... ve ondan sonra yalnızca hastaya duyduğunuz ilgi ve sempaticiden ziyaretleri sürdürdüğünüze inanmadım. Yaşlı adamın nasıl kullanıldığını bilemezsiniz... Bence size söylememde sakınca yok, bu gelmenizin gerçek nedenini ortaya çıkarmaya karar vermiştim. Nasıl ifade etmem gerektiğini bilemiyorum ama hakkınızda, bu ya tuzu kuru bir hayat yaşamayı aklına koymuş, içten pazarlıklı bir genç ya da davranışlarında samimiyse iç dünyasında çok saf, henüz çocukça duygular taşıyan biri, diye düşündüm. Trajik ve tehlikeli olayların çok genç insanlar için tuhaf bir çekicilikleri vardır” (2014: 130).

Bu ifadelerinin ardından Condor, Anton’un saf kişiliğine vurgu yapar. Ayrıca doktor, Anton gibi bir yanılgıya düşmemiş, bireyin karakteri üzerine eğilerek onu tanımaya

özen göstererek eserde, Anton'a ve diğerlerine kıyasla daha sağlam karakterli bir figür olduğunu pekiştirmiştir.

Yaşamın zevklerini tatma fırsatını hiç bulamamış, genç, toy bir teğmen olarak Kekesfalvaların konağında rütbece yüksek kişilerle irtibata geçebilme olanağı bulan ve evin lüksünden etkilenerek bu ortamda bulunmaktan gurur duyan Anton'a, kızının eski günlerdeki gibi içten kahkahalar attığını görmekten mutluluk duyan Herr von Kekesfalva minnettarlık duyar. Anton'un bir insana yardım etmekten duyduğu mutluluğu, onun kendini önemli biri olarak görmesi, duygu değişimleri ve hayatındaki -belki de ilk- macera duygusu Anton'u Kekesfalva malikânesine daha da yakınlaştırır.

Anton ve Edith'in arkadaşlığını bölümlere ayırmak mümkündür. İlk aşamada: *Normalde farklı cinsiyetten gençlerin uzun süreli beraberliklerinde doğal olan karşı konulamaz bir elektriklenmenin özel nedenlerle olanaksız* (2014: 73) olduğunu düşünmesi bu arkadaşlığın Anton tarafından tek boyutlu görüldüğünü gösterir. Bu arkadaşlıkta Anton, Edith'in ona ve olaylara nasıl tepki vereceğini kestiremez. Bazen öfkeli bazen de sakin savunmasız bulduğu Edith'i, ancak kriz anlarında sakinleştirebilme gücünü kendinde hisseder. Bu arkadaşlık Anton'un, kişiliğinde de değişikliklere sebep olur: *zavallı, savunmasız kızcağzın güçsüzlüğünden kaynaklanan çaresizlik karşısında acısını hissettiğimden beri her tür acımasızlıktan, şiddetten nefret ediyor, savunmasızın yanında yer almak istiyordum* (2014: 77). Edith, Anton'un hayata dair ince detaylara önem veren daha hassas, yardımsever biri olmasına sebep olur. Ana karakter olarak Anton'un kişisel gelişimi üzerinde ve yaşantısında değişikliğe sebep olması, engelliliğin edebi eserde nasıl aktarıldığı sorusuna bir cevap niteliğindedir.

“Sich steigern, indem man sich hingibt, sich bereichern, indem man jedem Schicksal sich verbrüderet, jedes Leiden durch Mitleiden versteht und besteht. Und mein über sich selbst erstauntes Herz zittert vor Dankbarkeit für die Kranke, die ich unwissend gekränkt, und die durch ihr Leide” (2004: 76).

“Fedakârlık ederek yüksel, başkalarının kaderiyle hemhal olarak her acıyı paylaşarak ruhunu zenginleştir! Çektiği ıstırapla bana acıma duygusunun büyüü yaratıcılığını

öğreten, bilmeden kırdığım o küçük zavallı sakat kıza, beni bile şaşırta bu değişim nedeniyle bütün kalbimle minnettarlık duyuyordum” (2014: 78).

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere bu değişiklik, sadece kendi benliğinde değil, Edith ile olan arkadaşlığında da meydana gelir. Ancak bu yakınlığın, arkadaşlığın dışarıdan, arkadaşları tarafından nasıl yorumlandığını görmesi, daha açık bir ifade ile onun Kekesfalva malikesinin *sakat* kızı ile arkadaşlık kurması para ve saygınlık peşinde koşması olarak yorumlanır. Arkadaşları, onun asker olarak maddi durumunun çok iyi olmadığını da göz önünde bulundurarak, onu, kendine Kekesfalva’yı hamisi olarak ayarlamaya çalışan bir fırsatçı ve asalak olarak adlandırır.

“Ein Bedürfnis nach Zärtlichkeit, das sich bei mir dem Mitleid jedesmal beimengt, wenn ich an sie denke oder sie betrachte, drängt mich näher heran” (2004: 94).

“Onu her düşündüğümde ya da ona baktığımda ortaya çıkan acıma duygusuyla karışan bir şefkat gösterme ihtiyacı duyuyordum” (2014: 95).

Anton’a göre Edith’in felçli oluşu, dayanılmaz bir durumdur. Bacağındaki protezleri, onun vücudunu prangalar altına hapsedip kendilerini yere bağlayan zincirler olarak adlandırır. Bu düşünceler Anton’un Edith’e acıdığı için ziyaretlerini arttırmasına ve aralarındaki bağın güçlenmesine yol açar. Ancak Edith’e yönelen bu acıma aslında Edith’in herkese karşı geçerli olan bir şikâyet sebebidir. Edith, çevresindeki insanların onun iyi görüldüğünü ve sağlıklı olduğunu belirten iltifatlarını riyakârca bulduğunu ve tüm bunların arkasında yatanın acıma duygusu olduğunu bilir. Ona göre acınmak değil, daha gerçekçi tepkiler görmek daha insancıl, daha uygun davranışlardır. Bu tepkisini dile getirip insanları eleştirirken yeni hizmetçilerinin, onu görünce gösterdiği ani tepkiyi şöyle yorumlar:

“am ersten Tag - sie hatte noch mit niemandem gesprochen - merkt sie, wie man mir mit meinen Krücken hinüberhilft in den Fauteuil. Im Schreck läßt sie die Schrubbürste fallen und schreit laut: “Jeschusch, so ein Unglück, so ein Unglück! Ein so reiches, so vornehmes Fräulein . . . und ein Krüppel!” Wie eine Wilde ist Ilona auf die ehrliche Person losgefahren; gleich wollten sie die Arme entlassen und wegzagen. Aber mich, mich hat das gefreut, mir hat ihr Schrecken wohlgetan, weil es eben ehrlich, weil es menschlich ist, zu erschrecken, wenn man unvorbereitet so was sieht” (2004: 99).

„Ona kimse söylememiş olacak ki daha ilk gün koltuk değneklerimden koltuğa geçişimi görünce, dehşetten elindeki fırçayı yere savurup haykırdı: ‘Aman Tanrım, bu ne bahtsızlık! Bu ne bahtsızlık!.. Bu ne zenginlik, ne güzel bir kız... ama sakat... ayakları tutmuyor... aman Tanrım!’ Ilona çılgın gibi kadının üstüne atılmış, zavallıyı hemen işten çıkarmaya kalkmışlardı. Ama ben sevinmişim, onun korkması bana iyi gelmişti. Hiçbir bilgisi yokken beni görünce korkması kadar insanca bir tepki olamazdı, üstelik son derece samimi ve dürüsttü ifadeleri” (2014: 100).

Bu ifadelerin ardından Edith, Anton’un kendisine acıdığı için onunla zaman geçirdiğinin farkında olduğunu da belirtir. Anton’un ona “her gün bir porsiyon merhamet sunmakla” (2014: 101) yükümlü olmadığını haykırır. Ayrıca Edith’in Anton’a, vicdanını rahatlattıktan sonra kendisini “bir kadavra gibi bırakıp gitmek için kapıyı” (2014: 101) çektğinde nasıl derin bir nefes aldığını da ilave etmesi, Anton’un o ana dek hiç yaşamadığı bir sarsıntı geçirmesine sebep olur. Edith’e karşı gösterdiği acımanın Edith tarafından nasıl yorumlandığını görme fırsatı bulmuştur.

Herr von Kekesalva’nın, kızı Edith’e karşı tutumu kitapta belirgin bir rol oynar. Ona karşı sevecen, sabırlı ve anlayışlıdır. Kendisini kızının yürüyememesinden dolayı suçlu hisseder. Sahip olduğu tüm servetini, kendisi için hiçbir şey almazken kızının lüksü ve rahatı için harcar. Anton’a gösterdiği yakınlığın temelinde Anton’un Edith’le zaman geçirerek onu mutlu etmesi yatar. Baba kız ilişkisini dikkatle gözlemleyen Anton’un acıma duygusunun sadece Edith için değil, aynı zamanda babası için de geçerli olduğu görülür.

Engellilik ve din ilişkisi bu çalışmanın ilk bölümünde yer verilen başlıklar arasında yer almaktadır. Başlık altında da belirtildiği üzere kişiler, engelli olmalarını anlamlandırmada dini inançlarına yönelirler. Ayrıca dini inançları dolayısı ile ya sabır gösterebilmeleri için ya da iyileşebilmeleri için dua gibi dini eylemlerle ruhsal doyumu arzulayıp çare ararlar. Eserde din ve engellilik ilişkisi, Herr von Kekesfalva üzerinden aktarılır. Kızının engeli dolayısıyla umutsuz bir halde acıyla kıvranan Herr von Kekesfalva hakkında doktor Condor şu açıklamayı yapar:

“aber immer läßt erst der Irrwitz die Größe einer Leidenschaft ahnen -, daß er sowohl der Synagoge als auch dem hiesigen Pfarrer große Summen als Spende für die Genesung des Kindes zugesagt hat; ungewiß, an welchen Gott er sich wenden sollte, den verlassenen seiner Väter oder den neuen, und gejagt von der erschütternden Angst, sich's mit dem einen oder dem andern zu verderben, hat er sich beiden zugleich vereidigt” (2004: 183).

“Kişinin acının pençesinde nasıl kıvrandığını yaptığı saçmalıklar sanırım en güzel şekilde belirtir. Hem sinagoga hem de piskoposa kızının iyileşmesi durumunda olağanüstü tutarlarda bağışlar yapacağını söylüyor, hangi Tanrı'ya sığınacağını bilemiyordu, terk ettiğine mi yoksa yeni girdiği cemaate mi? Birinden birini ihmal etme korkusu içinde her ikisine de sığınmış, dualarını istemişti” (2014: 185).

Bunların dışında Herr von Kekesfalva'nın, özellikle bir köylünün düğününe tesadüfen ziyarette bulunduğu sırada insanlara oldukça eli açık bir tutum sergilemesi de aynı amaç doğrultusunda gerçekleştirilmiş eylemler olarak sınıflandırılabilir. Ayrıca Herr von Kekesfalva'nın, kızı Edith'in durumunu kabul etmeye yönelik getirdiği yorumda da dini imgeler göze çarpar:

“Deshalb war ich am Anfang gar nicht sehr erschrocken, denn ich glaubte doch nie daran, nicht einen Augenblick glaubte ich daran, daß Gott so etwas tun könne, daß er ein Kind, ein unschuldiges Kind, für immer schlägt ... Ja, wenn es mich getroffen hätte (...) wenn es mich getroffen hätte, das hätt ich begriffen” (2004: 105).

“... başlangıçta çok endişelenmedim, tanrının bu masum yavruya, bu tamamen günahsız bir çocuğa böyle ebediyen sürecek bir darbe vuracağına bir an bile inanmak istemedim... Bu felaket benim başıma gelseydi (...) anlayışla karşıladım. İnanın anlayamıyorum, Tanrı'nın nasıl olup da böylesine bir haksızlık yaptığını, darbesini böylesine masum birine vurabildiğini...” (2014: 106).

Olay örgüsü analiz edildiğinde, Anton'un yukarıdaki gibi birçok kez acıma duygusuna yenik düşerek bu duygu ile hareket ettiği görülür.

“Und wieder kam das Mitleid über mich, abermals brach die verfluchte heiße Welle innen auf, die mich jedesmal so kraftlos und willenlos machte; ich beugte mich näher und begann auf ihn einzusprechen” (2004: 200).

“Sonra yine o acıma duygusuna kapıldım; beni her keresinde güçsüz bırakan, irademi elimden alan o sıcaklığı yine hissettim” (2014: 202).

Doktor Condor'a sürekli, "Kızım iyileşecek mi? Ne zaman iyileşecek?" sorularını yönelten sabırsız ve telaşlı Herr von Kekesfalva, bu kez aynı soruları Anton'un doktora sormasını rica eder. Doktorun, bir yabancıнын rastgele sorduğu bir soruya yalansız cevap vereceğini düşünerek kızı ile ilgili gerçeği öğrenmeyi ümit eder. Bu rica, Anton'un olayların gidişatına dâhil olmasının başlangıcı sayılabilir. Bu ricayı kıramayan, hatta bunun kendisinden rica edilmesinden gurur duyan Anton'a doktorun cevabı, iyileşir ya da iyileşmez yönünde kesin bir yargı içermek yerine, her zamanki gibi sabretmek, mücadele etmek, tıptaki yenilikleri takip etmek ve denemek yönünde olur. Buna rağmen Anton, yaşlı ve üzgün Herr von Kekesfalva'yı içinde bulunduğu hüzünden kurtarmak ve teselli etmek amacı ile, ona sadece ve sadece acıdığı için, iyi niyetle de olsa yalan söyler. Kendini tutamayarak ve Herr von Kekesfalva'nın artan sevincinin de etkisi ile abartarak Edith'in dört ay gibi kısa bir sürede eski sağlığına kavuşacağını söyler. Kekesfalva ailesinin boş bir umuda kapılacağını aklına dahi getirmez.

Anton'un teselli eden, dikkatsiz cümleleri hem babasını hem de Edith'i oldukça sevindirmiştir. Artık yürüyebileceğini bilen Edith şunları dile getirir:

"Mir ist, als hätte ich überhaupt erst angefangen zu leben. Heute früh sind wir schon ausgefahren in die Stadt - nicht wahr, da staunen Sie - aber jetzt, seit ich weiß, daß ich über den Berg bin, ist es mir gleichgültig, was die Leute reden und denken und ob sie mir nachschaun und mich bemitleiden" (2004: 210).

"Kendimi yaşamaya yeniden başlamış gibi hissediyorum. Bu sabah erkenden kasabaya indik. Bu sizi şaşırttı, değil mi? Artık yakında bu beladan kurtulacağımı bildiğime göre, başkalarının ne söyleyecekleri, ne düşünecekleri bana nasıl baktıkları acıyıp acımadıkları umurumda bile değil..." (2014: 212).

İyileşeceğine inanan Edith'in tüm rahatsız edici davranışları görmezden gelerek sosyal hayata atılması, hayatı da yeniden yorumlamasını ve daha cesur olmasını sağlar. Pes etmek üzere olan ve her türlü tedaviyi başlangıçta reddeden ancak bu yeni yöntemle yeniden umutları yeşeren Edith iyileşmesi için çabalayacağına dair sözünü şu

cümlelerle verir: “...şu andaki hiçliğimden kurtulup insan olmak için her şeyi, ama her şeyi yapacağım” (2014: 397).

Dört atla giden saltanat arabası ile seyahat ettikleri gezi esnasında Anton çevredeki insanlar hakkında tespitlerde bulunur:

“Immer erschüttert es gerade die einfachen Leute, wenn sie erkennen, daß Unglück sich nicht scheut, auch die “Reichen” gelegentlich grimmig anzufassen”(2004: 218).

“Yoksul, basit insanlar her nedense zenginlerin de başlarına büyük felaketlerin gelebildiğini, onların da mutsuz olabildiklerini görünce altüst olurlar” (2014: 219).

Kiliseye giden, düğüne katılan ve gösterileri izleyen, kısacası sosyal hayata yeniden dâhil olan Edith'in bu değişiminde teşvik edici olan Anton'un söylediği yalandır. Ancak tüm bunları öğrenen doktor, Anton'a, Edith'e vaad edilen yeni tedavi yönteminin ona uygulanamayacağını söyler. Anton, emin olmadan, Edith'in sonrasında yaşayacağı çöküşü düşünmeden, zayıflığı yüzünden ve doktorun işine karıştığı için kendini suçlu hisseder. İçinde bulunduğu acıma duygusu onun hem kendinin gerçeklikten uzaklaşmasına hem de Kekesfalva malikânesinin boş umutlara kapılmasına yol açmıştır.

Anton'un iyi niyetini anladığını ancak ona tamamen hâkim olan acıma duygusunun sınırlandırılması gerektiğini, aksi takdirde kişilerde zararlara sebep olacağını doktor şu cümleler ile aktarır:

“Es gibt eben zweierlei Mitleid. Das eine, das schwachmütige und sentimentale, das eigentlich nur Ungeduld des Herzens ist, sich möglichst schnell freizumachen von der peinlichen Ergriffenheit vor einem fremden Unglück, jenes Mitleid, das gar nicht Mitleiden ist, sondern nur instinktive Abwehr des fremden Leidens von der eigenen Seele. Und das andere, das einzig zählt - das unsentimentale, aber schöpferische Mitleid, das weiß, was es will, und entschlossen ist, geduldig und mitduldend alles durchzustehen bis zum Letzten seiner Kraft und noch über dies Letzte hinaus” (2004: 234).

“İki tür acıma duygusu vardır, birincisi duygusal ve zayıf olanı, başka birinin yaşadığı felaketlerden kaynaklanan acı ve hüzünden olabildiğince çabuk kurtulmak için çırpınan yüreğin sabırsızlığıdır. Bu acıma duygusu, aynı acıyı hissetmekten çok başkasının acısına karşı kendi ruhumuzun içgüdüsel bir savunmasıdır. Diğer tek ve gerçek acıma duygusu

ise, duygusal olmayan ama yaratıcı olan, ne istediğini bilen, sabırla gücü yettiğinde, hatta gücünün bile ötesinde katlanmaya ve dayanmaya kararlı olunan acıma duygusudur. İnsan yalnızca sonuna kadar dayanabildiği en acı ve en zor sona kadar sabredebildiği zaman karşısındakine yardımcı olabilir. Yalnızca kendini feda ettiği zaman, ancak o zaman!” (2014: 236).

Acıma duygusunun bu iki farklı tanımı, doktorun ve Anton’un karakterlerini sınıflandırmaya yarayan en belirgin tanımdır.

Doktorun gerçeği Edith ile babasına itiraf etmeye yönelik çözüm teklifine karşılık Anton, ısrarla bir süre daha beklemeyi önerir ve tüm sorunluluğu, doktorun bunun ölümcül bir sonuca götüreceği kadar tehlikeli olabileceğini söylemesine rağmen, sadece korktuğu için üstlenir.

Acıma duygusunu kontrol edemeyen Anton, Edith ve babasının da gerçeklikten giderek daha da uzaklaşmasına sebep olur. Amacı onları haince kandırmak asla değildir, iyi niyetle de olsa yaşlı adamı abartarak teselli etme çabasıdır sadece. Anlatıcı acıma duygusunun kontrol altına alınmadığı takdirde nasıl kişiyi esiri altına alacağına dair *Binbir Gece Masalları*’ndan bir masal ile anlatısını süslendirir:

“Ich war auf das merkwürdige Märchen gestoßen von jenem jungen Mann, der am Wege einen lahmen Greis liegen sieht, und bei diesem einen Worte »gelähmt« zuckte etwas in mir empor wie ein scharfer Schmerz; ein Nerv war von der plötzlichen Assoziation wie von einem Brandstrahl berührt. Der gelähmte Greis ruft in jenem Märchen den jungen Menschen verzweifelt an, er könne nicht gehen und ob er ihn nicht auf seine Schultern aufsitzen lassen wolle und weitertragen. Und der junge Mann hat Mitleid - Mitleid, du Narr, warum hast du Mitleid? dachte ich mir -, er beugt sich wirklich hilfreich nieder und setzt sich den alten Mann huckepack auf den Rücken.

Aber dieser scheinbar hilflose Greis ist ein Djinn, ein böser Geist, ein schurkischer Zauberer, und kaum daß er dem jungen Menschen auf den Schultern sitzt, klemmt er plötzlich seine haarigen nackten Schenkel nervig um die Kehle seines Wohltäters und ist nicht mehr abzuschütteln. Unbarmherzig macht er den Hilfreichen zu seinem Reittier, er peitscht, der Rücksichtslose, der Mitleidlose, den Mitleidigen weiter und weiter, ohne ihm Rast zu gönnen. Und der Unselige muß ihn tragen, wohin jener es heischt, er hat von nun ab keinen eigenen Willen mehr. Er ist das Reittier, ist der Sklave des Elenden geworden, und ob ihm auch die Knie wanken und die Lippen verschmachten, er muß, der Narr seines Mitleids, fort und fort traben und den bösen, den verruchten, den listigen alten Mann als sein Schicksal auf dem Rücken schleppen” (2004: 243).

“... felçli bir ihtiyarla karşılaşan delikanlının masalına gelmiştim. “Felçli” sözcüğü içimde birdenbire derin bir acıma duymama yol açıp sinirlerim şimşeği andıran bir düşünce çağrışımıyla gerildi. Masaldaki felçli ihtiyar, genç adama yürüyemediğini, çok zavallı durumda olduğunu söyleyerek yardım dileniyor, delikanlının onu sırtına alarak

şehre kadar taşınması için yalvarıyordu. Genç adamsa ona acıyarak eğilip adamı sırtına alıyordu. Niçin acıyorsun, aptal, acımana ne gerek var?

Ancak bu yardım dilenen, zavallı görünümü ihtiyar aslında kötü yürekli bir cin, bir büyücüydü. Delikanlının sırtına yerleşince kıllı, çıplak bacaklarını sıkıca boynuna dolamıştı. Artık yardımsever delikanlının onu silkeleyerek ondan kurtulması olanaksızdı. Böylece artık ihtiyar büyücü kamçılıyarak, azarlayarak yardımsever kurtarıcısına eziyet ediyor, onu dur durak bilmeden acımasızca her istediği yere götürmeye zorluyordu. Genç adam ne yaptıysa ondan kurtulamıyor; artık kendi istediği hiçbir şeyi yapamıyordu. Bir binek hayvanı, zavallı gördüğü adamın esiri olmuştu. Dizleri dayanamayacak kadar ağrısa da, dudakları kurusa da, vücudu onu taşıyamayacak kadar bitkinleşse de o artık merhametinin cezasını çekmeye, bu kötü, hain, kurnaz ve yaşlı adamı kurtulması olanaksız bir kader gibi sonsuza dek sırtında taşımaya zorunluydu” (2014: 245).

İradesi dışında yaptığı bir hatanın vicdan azabını çeken Anton bu delikanlı ile kendini özdeşleştirirken, yaşlı adamı, diğer bir ifade ile kötü cini de Herr von Kekesfalva olarak canlandırır zihninde. Geldiği noktada sırtındaki yük ona oldukça ağır gelir. Edith’e olan acıma duygusu kendisine de zarar vermeye başlamıştır. “O uğursuz pençesinin boğazıma sarılıp sığığını” (2014: 306) hissettiği acıma duygusunun yine “isteklerimden ve irademden daha güçlü çıkmıştı. Kendimi feda etmiştim. Artık kendime ait değildim” (2014: 393) ifadesi ile bu huzursuzluğu defalarca yaşadığı görülür.

Yaşamında *ilk kez, yeryüzündeki en büyük kötülüklerin kaynağının vahşet ve kötü niyet değil, kişilerin yenededikleri zayıflıkları olduğunu* anlar. Kendi zayıflığı ve yaptığı hatanın büyüklüğü ve buna bağlı olarak gelen Edith’in itirafı ile bir kez daha sarsılır:

“es sei aber schon höchste Zeit gewesen, zweimal - sie hätte es mir nie eingestanden - habe sie schon versucht, Schluß mit sich zu machen, zweimal und immer vergeblich. So könne ein Mensch auf die Dauer nicht existieren, keine Stunde wirklich allein, immer angewiesen auf andere mit jedem Handgriff und jedem Schritt, immer bespäht, immer überwacht und dazu noch erdrückt von dem Gefühl, allen andern bloß eine Last, ein Alp, eine Unerträglichkeit zu sein” (2004: 246).

“İki defa intihar etmeyi istemiş, ancak başaramamıştı. Bir insanın onun durumunda yaşamayı sürdürmesi olanaksızdı. Bir dakika bile yalnız yaşayamadan, daima her adımında, her hareketinde başkalarının yardımına ve desteğine gereksinim duyarak, sürekli başkalarının bakışlarını üzerinde hissederek, kollandığını fark ederek ve bu arada onlar için bir yük, bir kâbus, dayanılması güç bir acı olduğunu bilmenin ezikliğini hissederek uzun bir yaşam sürdürmek, işte bu olanaksızdı onun için” (2014: 247).

17 yaşında, hastalığı dışında geçmişte onu mutsuz eden hiçbir şey yaşamamış, hayatta her istediğini elde etmiş, *şımarık* büyümüş bir karakter olarak Edith, daima birilerine muhtaç olduğu düşüncesi onun sınırlarını kolaylıkla altüst eder. Sıklıkla sinir krizi geçirmesinin sebebi de budur. Çevresindekiler özellikle bu gibi zamanlarda ona karşı daha hassas davranılması gerektiği konusunda hemfikirdirler. Felçli olduktan sonra kendini eve kapatmış, insanların ona acımasından kaçmaya çalışmıştır.

Edith ve Anton'un arkadaşlık ilişkilerini bölümlere ayırmanın mümkün olduğu belirtilmiştir. Anton'un Edith'e karşı acıyan yaklaşım sergilemesi, Edith'in de farkında olduğu bir durumdur.

“Solche “gute Menschen” haben Mitleid mit jedem geprügelten Hund und jeder räudigen Katze - warum nicht auch mit einem Krüppel?“ (2004: 257).

“Sizin gibi ‘iyi kalpli insanlar’ dayak yemiş bir köpeğe ya da uyuz kedilere bile acıyıp yardımcı olmaya çalışırken, başka bir zavallıya, sakata niçin acımasın değil mi” (2014: 259).

Anton'un onun asosyal olduğu için ve yalnız kalmaması için onları her gün ziyaret ettiğini ve kendini *gönüllü hasta bakıcı* konumunda gördüğünü; bunun kendisini yaraladığını ve acınmaktansa ölmeyi yeğleyeceğini haykırır. Aslında Anton kendisi de acınma duygusu ile karşılaşınca Edith'i anlar. Alaydaki eğitimde bir hatası yüzünden albay tarafından azarlandığında arkadaşının ona acımasına şu sözlerle yorum getirir:

“In dieser Sekunde habe ich zum erstenmal und in der eigenen Seele erfahren, wie ungeschickt man mit Mitleid verwunden kann. Zum erstenmal und zu spät” (2004: 307).

“O an hayatımda ilk kez, insanın acıma duygusuyla karşısındakini istemeden de olsa ne denli incitip yaralayabileceğini tüm benliğimde hissettim. İlk kez ve belki de çok geç!” (2014: 309).

Edith'in geçirdiği sinir krizinin ardından, bu ilişkinin boyutunun tek taraflı olarak çoktan değiştiği de gün yüzüne çıkar. Anton, başlangıçta yoğun bir şekilde Ilona'ya

sıcaklık hissetse de onun nişanlı olmasından dolayı bu arzusunu bastırmıştır. Edith ise onun için *karşı cinsten biri bile değildir*. İki genç kız ile olan ilişkisinde Anton, onlarla erotik bir bağı daha başından kafasından silip attığı için bu kadar rahat hareket edebilmiş, onları sık sık ziyaret etme cesaretini kendinde bulabilmiştir. Ancak Edith'in bir sinir krizinin ardından Anton'u şehvetle öpmesi Anton'u altüst eder. Anton'un altüst olmasında sadece Edith'in onu büyük bir şehvetle öpmesi değil, uzun zamandır kendisine karşı yoğun hislere sahip oluşunu görememesi de etkili olur. Kendisini "Mir war wie einem, der sich arglos über eine Blume beugt, und eine Natter fährt ihm entgegen" (2004: 270), (tüm saflığı ve iyi niyeti ile koklamak üzere bir çiçeğe eğilmişken, çiçeğin içinden çıkan yılan tarafından sokulan bir insan) (2014: 272) gibi hisseder.

Edith'in engelli bir birey olmasına *rağmen* cinsel kimliğe sahip olmasına şaşırın, bu kimliğin kendisi üzerinden tanımlanma arzusunu fark etmemiş olmasını ise kendi deneyimsizliğine bağlayan Anton, onu "halbwesen, dieses unfertige und ohnmächtige Geschöpf" (2004: 270) (yarım insan, sakat çocuk, henüz gelişimini tamamlayamamış zavallı yaratık) (2014: 273) olarak adlandırır. Anton için Edith sadece acı çeken yaralı bir karakterdir. Onun, bir kadın olarak sevmeye ve sevdiği kişi tarafından sevilmeyi arzu etmeye *kalkışabileceğini* aklına dahi getirmez. Bu yanılgısını, fark edemeyişini şu cümlelerle hem eleştirir hem de gerekçelendirir:

"Denn vor dem wirklichen Leben und Erleben imaginiert und formt sich ein junger unerfahrener Mensch die Welt fast immer nur nach dem Abglanz des Erzählten, des Angelesenen, er träumt vor der eigenen Erfahrung unweigerlich fremde Bilder und Vorbilder nach. In jenen Büchern aber, jenen Theaterstücken, oder in den Kinos (diesen Verflachungen und Versimplungen der Wirklichkeit) waren es immer ausschließlich die jungen, die schönen, die auserlesenen Menschen, die einander begehrt;" (2004: 271).

"Gerçek yaşam ve yaşantılar konusunda benim kadar deneyimsiz biri doğal olarak, yaşadığı dünyanın kendisine anlatılanlardan, okuduklarından ibaret olduğunu sanır ve bunları deneyimlemeden önce, kaçınılmaz olarak hayal gücünün yarattığı bir dünyada ve kişilerle yaşar. Kitaplarda, tiyatro eserlerinde ve sinema filmlerinde (gerçeğin basit ve yüzeysel yansıtıldığı bu eserlerde) birbirlerini arzulayanlar, birbirlerine âşık olanlar hep genç, güzel, seçkin insanlardır" (2014: 273).

Bu noktada, çalışmanın ilk bölümünde sağlam bedenli olmayı dayatan edebi eserleri hatırlamakta fayda vardır. Bu iddiayı masallar üzerinden güçlendirme yolu tercih edilmiş, güzelin ödüllendirilip çirkinin cadı olarak adlandırılarak kötü eylemlerin karakteri olarak sunulmasının ve sonunda da cezalandırılmasının sıklıkla karşılaşılan bir durum olduğu aktarılmıştır. Anton da bu önyargıyı benimsemiş bir karakterdir. Bu önyargıyı, daha açık bir ifade ile, güzel ya da sağlam olmayan bireylerin sevmeye ve sevilmeyle layık olmadığı düşüncesini benimsediği için kendini eleştirdiği görülür.

Çevresindeki herkes, Edith'in Anton'a olan aşkını çoktan anlamış olmasına rağmen Anton her şeyden habersizdir. Ilona da, tıpkı Anton gibi Edith'e acıdığı için gerçekleri, Anton'un kendisini sevmediğini ona söyleyememiştir. Anton'un dostluğunu farklı yorumlayan, saplantılı şekilde ona âşık olan Edith'i bu hayal dünyasından çıkarmak ona da zor gelmiştir.

Olayın şokunu üzerinden atamayan Anton, Edith'in iyileşme arzusunun kendisinden kaynaklı olduğunu da öğrenir. Yeni bir tedavi yöntemine başlayacak olan Edith'i o aşamada yüzüstü bırakmaması gerektiği doktor tarafından ısrarla kendisine öğütlenince de sarsılır. Böyle bir ilişkiyi Anton'un istemediği bir sır olarak kalmalı ve Anton, Edith'in aşkına karşılık verir gibi görünmelidir. İstemediği halde, Edith'in ona sunduğu arzu ve ihtirasa karşı durmamalıdır. Ayrıca doktor bir erkeğin, kadın tarafından sunulan sevgiye kayıtsız kalmasını zalimlik olarak görür. Çünkü böyle kaba bir davranış kadının gururunu kırıp onu utandıracaktır. Kişinin kendini suçlu konuma düşürmesine yol açar. Tüm bu düşünceleri benimseyen Anton, doktorun sekiz gün bu sevgiye *katlanmaya* yönelik ısrarcı tavsiyesine uymaya karar verir. Onun için zor olacağını bile bile sürekli olarak,

“Laß dich lieben von ihr, sagte ich mir immer wieder, verbirg dich, verstell dich diese acht Tage lang, um ihren Stolz zu schonen. Laß sie nicht ahnen, daß du sie betrügst, doppelt betrügst, indem du mit heiterer Sicherheit von ihrer baldigen Genesung sprichst und gleichzeitig innerlich zitterst vor Scheu und Scham. Tu unbefangen, ganz unbefangen, mahnte ich mich immer wieder, versuch's deiner Stimme Herzlichkeit, deinen Händen Zärtlichkeit und Zartheit zu Geben” (2004: 362).

“Duygularını sakla, şu sekiz gün boyunca genç kızın gururunun kırılmaması için elinden geleni yap! Onu aldattığını, hatta yakın bir tarihte iyileşeceği umudunu da vererek iki defa aldattığını ve aynı zamanda utanç ve korkudan içten içe titrediğini anlamasına fırsat verme. Doğal ve rahat davranmaya çalış, sesine neşe ve içtenlik, ellerine sevecenlik ve şefkat vermeye çalış” (2014: 364)

diyerek kendini uyarır.

Olup bitenlerden habersiz Edith’in, Anton’a yazdığı mektubunda engelli bir kadın olarak kendi cinsel kimliği hakkında dile getirdiği düşünceleri ise şu şekildedir:

“Ein Wesen wie ich, ich weiß, hat kein Recht, zu lieben, und schon gar keines, geliebt zu werden. Im Winkel hat sich's zu verkriechen und zu krepieren und nicht noch andern mit seiner Gegenwart das Leben zu verstören - ja, alles das weiß ich, ich weiß es und gehe daran zugrunde, daß ich es weiß. Niemals hätte ich darum gewagt, Dich anzufallen, aber wer als Du hat mir die Zuversicht gegeben, ich würde nicht mehr lange dies klägliche Mißgebilde bleiben, das ich bin?” (2004: 289).

“Benim gibi sakat, felçli birinin sevmeye hakkı olamaz – kendi kendimden bile nefret edip kendimi iğrenç bulurken, böylesine kaderin sillesini yemiş bir zavallı olarak sana yük olmayı nasıl düşünebilirim ki? Benim gibi birinin sevmeye hakkı olmadığını biliyor, sevmeyi ise hiç hak etmiyorum. Köşeme kıvrılıp çilemi çekerek ölümü beklemem gerekirken, varlığımla başkalarının yaşamını karartmaya hakkım olamaz. Bunu çok iyi biliyor ve bunun farkında olarak günden güne eriyip gidiyorum. Sana karşı bu şekilde bir davranışta bulunmaya asla cüret edemezdim, ama bana bu zavallı eciş bücüş halimden yakın zamanda kurtulacağım umudumu veren de sensin” (2014: 291).

Bu noktada, hem Anton’un hem de Edith’in, engelli bireyler söz konusu olduğunda yük, acizlik, cinsel kimliği yok sayma gibi temel önyargıları benimsemiş karakterler olduğu görülür.

Yaşanan tüm bu olaylardan sonra Anton, askerlikten istifa edip herkesten uzaklaşmak ister. Bu kaçışın asıl sebebi Kekesfalva ailesini aldatmış olması, üstlendiği sorumluluktan kaçma arzusu ve de Edith’in aşkından kurtulmak istemesidir. Bu zavallıca kaçış çabası da Anton’un zayıf bir kişiliğe sahip olduğunun göstergesidir. Ayrıca eser boyunca, başkalarını gereğinden fazla önemseyerek gösterdiği zayıflığı da

bir kez daha gözler önüne serer. O ana dek kendini sıradan sayan ve sayılı denecek kadar az olan kadınlarla yaşadığı ilişkilerde hep çekingen davranan taraf olmuştur.

Doktor Condor karakteri eserin kilit karakteri konumundadır. Olayları olması gereken yöne doğru çeviren söz sahibi, güçlü ve ne istediğini bilen karakterdir. Engellilik çalışmaları kapsamında sosyal modelin en belirgin eleştirisi, tıbbi modelin bireyin kendisinden çok hastalığına odaklanmasıdır. Bu görüşü, sosyal modelin ortaya çıktığı 1960/70 yıllarından çok önce yazılmış bu eserde doktor Condor'un da dile getirdiği görülür. Doktor, Edith'in hastalığı ile o kadar meşguldür ki, Edith'in kendisini ve onun da diğer insanlar gibi duygusal ve sosyal bir yönünün olduğunu unuttuğu için kendini eleştirir. Bu yanlış tutumu onun tedavi sürecini yanlış yorumlamasına sebep olur.

Condor, başlangıçta *kaba, yontulmamış* bir karakter olarak adlandırılrsa da karakterin zamanla daha belirgin hale gelmesi ile onun, olayların merkezindeki yön verme rolünü üstlenen esas kahraman olduğu görülür. Anton tarafından güven veren bir tarafının olduğu vurgulanan doktor, kişileri de analiz eder. Anton'un kaçıp gitmesini alçaklıkla, cinayetle eş değer tutar. Yazarın engellilik ve acıma duygusunu Anton gibi zayıf bir kişilik üzerinden sunması onun başarısını gösterir. Ancak bu zayıflığı sık sık vurgulaması ve Anton'un karşısında bir doktor olan Condor'u konuşurması da engelliliği ustaca işlemesini sağlar. Günümüzde hala eleştirilen engellilik söz konusu olduğunda söz hakkının doktorların tek elinde bulunduğu vurgusu, eserde yönlendirici karakterin doktor olarak seçilmesi ile, bu eleştiri noktasının çıkış noktasının pekiştirilmesidir. Ancak zıt fikirleri de kaleme alarak onları çürüten bir tutum sergilemesi bu başarının bir diğer boyutudur.

Engelli bir kadın olan Edith'in aşkından korkup kaçan Anton'un ruhsal çözümlenmesini yapan Condor, ona bu kaçışın sebebinin psikolojik bir tiksintiden, diğer bir ifade ile Edith'in fiziksel farklılığından, engelinden mi kaynaklandığını sorması, yazarın kilit noktalara değinen bir diğer başarısıdır. Doktorun, böyle bir tepkinin çoğu insanda var olduğunu ancak kendisinin buna anlam veremediğini dile getirmesi ve Anton'un da bu fikre destek vermesi, yazar tarafından bu konuya

getirilen haklı eleştiridir. Engelli bireylerin cinsel yaşamının var olmasının, çoğunluk tarafından sapkınlık olarak yorumlanması, sağlam bedenlilik fikrinin haksız dayatmasıdır. Tutumunu açık bir şekilde sapkınlık vurgusundan uzak, tarafsız açıklayan Condor'un engellilik çalışmalarının vurgularını da bu noktada pekiştirmiş olduğu kabul edilebilir.

Bu *psikolojik tiksinti* suçlamasını kabul etmeyen Anton, doktorun bir sonraki düşüncesinde haklı olduğunu ise şaşırarak kabul eder: Sorun, Edith'in Anton'a âşık olması değil, engelli bir kız olarak Edith'in sağlam bir bedene sahip ve yakışıklı sayılabilecek bir yüze ve fiziğe sahip teğmen Anton'a âşık olmasının diğer insanlar ve özellikle Anton'un arkadaşları arasında alay konusu edilecek olmasıdır! Başkalarının ne düşündüğünü Anton'un kendine fazlasıyla dert ettiğini dile getiren Condor'dan sonra Anton'un şu sözleri esere ivme kazandırır:

“Mir war, als hätte Condor mir mit einer feinen spitzen Nadel ins Herz gestoßen. Denn was er aussprach, hatte ich im Unbewußten längst gefühlt und nur nicht zu denken gewagt. Schon vom ersten Tage an hatte ich mich gefürchtet, meine sonderbare Beziehung zu dem humpelnden Mädchen könnte von meinen Kameraden bespöttelt werden mit jener gutmütigen und doch seelenmörderischen österreichischen »Frozzelei«; ich wußte zu gut, wie sie jeden verhöhnten, den sie einmal mit einer »schiechen« oder uneleganten Person »erwischt« hatten. Nur darum hatte ich ja instinktiv jene Doppelschicht in meinem Leben zwischen der einen Welt und der andern, zwischen dem Regiment und den Kekesfalvas aufgerichtet. Tatsächlich - Condor hatte richtig gemutmaßt: vom ersten Augenblick, da ich ihrer Leidenschaft gewahr wurde, hatte ich mich hauptsächlich geschämt vor den andern, vor dem Vater, vor Ilona, vor dem Diener, vor den Kameraden. Sogar vor mir selbst hatte ich mich meines verhängnisvollen Mitleids geschämt” (2004: 344).

“Birden içimde bir sızı hissettim; Condor'un sözleri yüreğime hançer gibi saplanmıştı. Söylediklerinin tamamını uzun zamandır bilinçaltımda hissediyordum, ama düşünmeye bile cesaret edemiyordum. Zaten daha onları ziyaret ettiğim ilk gün, bu sakat felçli kızla olan arkadaşlığımın arkadaşlarımla alay konusu olacağından endişe duymaya başlamıştım. Çirkin ya da “uygun olmayan” bir kızla yakalanan birinin dile düşüp sürekli alay konusu olduğunu çok iyi biliyordum. Bu açıdan içgüdüsel olarak iki dünyayı birbirinden ayırmaya, kışla ile Kekesfalvaları birbirinden uzak, bağlantısız tutmaya çalışmıştım. Condor çok doğru tahmin etmişti. Onun aşkını öğrendiğim ilk anda utandığımı hissetmiştim, başkalarından, babasından, Ilona'dan, uşaktan, arkadaşlarımdan utanmıştım. Hatta kendi kendimden bile, uğursuz acıma duygum nedeniyle utanmıştım” (2014: 347).

Anton arkadaşlarının onunla Edith üzerinden alay edeceğini düşünmekte haklıdır. Arkadaşları her konuşmalarında Anton'a onun sadece parası için Herr von Kekesfalva'yı ziyaret ettiğini düşündükleri şu alıntıda gözler önüne serilir:

«»No, was spinnst denn, Toni? Unser Rostbratel gustiert dir, scheint's, nicht recht. Na ja, da sieht man's, das kommt davon, wenn man sich so nobel g'wöhnt. Ich sag's ja immer, bei uns is ihm nix mehr fein genug.«

Immer dieser verdammte Ferencz mit seinem gutmütigen, pappigen Lachen, immer diese dreckigen Anspielungen, als schmarotzte ich mich draußen an!" (2004: 370).

“Yine düşüncelere daldın, Toni! Buranın bifteği damak tadına uymadı mı? Görüyor musunuz, insan asil yaşamaya alıştı mı, buraya uymakta böyle zorlanır işte! Burada rahat edemediğini, bizlere uymakta zorlandığını hep söylemiyor muyum?

Bu, yine o aptalca sitemleri, yılışık gülmesiyle kahrolası Ferencz'ti. Yine o dışarıda asalak olarak yaşadığım imasını taşıyan tatsız, kötü şakalar” (2014: 373).

Anton'un bu itirafından sonra Condor ona hak verir:

“Wenn einer, so versteh ich, daß man Furcht haben kann vor den Menschen, sobald etwas ihren reglementierten Vorstellungen widerspricht. Sie haben doch meine Frau gesehen. Niemand verstand, warum ich sie heiratete, und alles, was nicht auf ihrer engen und sozusagen normalen Linie liegt, macht die Menschen erst neugierig und dann böswillig” (2004: 344).

“Toplumun genel anlayışlarına ters düşen bir karar almak zorunda kalan insanın diğer insanların yargılamalarından korkmasını anlayışla karşılıyorum. Karımı gördünüz. Onunla evlenmemi kimse anlayamadı. Genel kabul gören dar çerçevenin dışında kalan bir şeyin yapılması insanları meraklandırır ve kızdırır” (2014: 347).

Herr von Kekesfalva da Condor hakkında Anton'la ilk kez konuşurken onun, kör olmasını engelleyemediği huysuz bir kadına acıdığı, sırf mesleki başarısızlığını telafi etmek ve vicdanını rahat ettirmek istediği için bu kadınla evlendiğini söylemiştir. Ancak bu fikri yazar ilerleyen bu bölümde Condor'un bizzat kendi ağzından karısını

sevdiğini de ilave ettiği bu cümleler ile yıkar.

İnsanları eleştirmeyen, onların zayıflıklarını mazur gören, yargılamayan, hümanist, yardımsever ve fedakâr bir kişi olarak doktorun Anton'un karakteri hakkındaki tespiti tüm olayların seyrinin belirlenmesinde kilit bir rol oynar. Anton ona göre duygularından emin olmayan, ruh hali değişken, çok çabuk karar veren ve bu kararını çok çabuk değiştiren ve hatta bu kararından kolaylıkla pişmanlık duyabilen, sabırsız, tek taraflı düşünen biridir. Tüm bunlar da Anton'u güvenilmez ve büyük sorumlulukların verilmemesi gereken kişiler kategorisine sokar. Zira Anton'un sabırsızlığı, davranışlarını ölçüp tartmaması, Herr von Kekesfalva'ya Edith'in tamamen iyileşeceği yönündeki yalan umudunu vermesi gibi olaylarda kendini göstermiştir. Bu da doktorun tespitlerinde haklı olduğunu gözler önüne serer.

Anton'u etkisi altına alan bir diğer yoğun duygu da *tanrılaşma* hissidir. Herkesi mutlu etmenin vermiş olduğu haz ve huzur, Edith'le gerçekten nişanlanmalarına dahi yol açar. Huzurlu geçen o nişan akşamının ardından, eser boyunca vurgulandığı üzere sabırsızlık bir kez daha gün yüzüne çıkmıştır. Anton ile birlikte olabilmek için tedaviyi kabul eden Edith, mutluluğunu dizginleyemeyerek bu uğurda çabalayacağını göstermek, iyileşeceğinin umudunu etrafındakilere de aşılacak için sabırsız davranıp koltuk değneği veya herhangi bir destek kabul etmeksizin tüm ev halkının ve Anton'un gözleri önünde yürümeye çalışır. Yürüyerek Anton'un yanına dek gelmesi ise herkesi şaşırtır.

Yürüme çabasına parantez açarak, o gece Edith'in Anton'a iyileşme süreci ile söylediği şu alıntıyı sunmak gerekir. Edith de kendi engelini Anton ile beraber olmanın önünde bir engel olarak görür. Zira onun engelli olması ona göre çevresindeki insanlara yük olması demektir.

“Falls also diese Kur versagen sollte, auf die ich alles setze - alles! - dann werden Sie nie mehr von mir hören, nie mich wiedersehen. Nie werde ich Ihnen dann zur Last sein, das schwöre ich Ihnen, denn ich will überhaupt niemanden mehr mit mir belasten und Sie am wenigsten.” (2004: 395).

“Tüm umutlarımı bağladığım bu tedavi de başarısız olursa tüm çabalarım rağmen başaramazsak, bir daha beni görmeyecek, bahsimi bile duymayacaksınız. Size yük olmayacağıma yemin ederim; artık kimseye ama kimseye yük olmak istemiyorum, özellikle de size!” (2014: 398).

Bu noktada, Edith’in engelinin, Anton ve Edith’in evlenmesi için önlerinde bir engel olarak durması ve bu evliliğin gerçekleşebilmesi Edith’in iyileşebilmesine bağlı olması, kitaba yöneltilebilecek bir eleştiri olabilir. Zira engelliliğin sadece bu şekilde sunulduğu bir anlatıda, insan varlığının sınırsız, farklılık zenginliğinden birini oluşturan engellilik, kabul edilmeyen, değiştirilmesi gereken, değişmediğinde de insan hayatını karartan bir unsur olarak sunulur.

Anton, karşısında ne istediğini bilen Edith’i gördüğünde duyguları ve tutumu da değişir. Artık engelinden dolayı ona acıma duygusu ile yaklaşma gereği duymaz, onunla konuşurken tedbir ya da endişeye yer vermeden huzurlu ve daha rahat hisseder. O an, hiçbir zorlama olmadan kendisi Edith’i dudaklarından öpecek kadar da aşkla ona bağlanır. Anton’un bu noktada artık huzurlu ve rahat bir tutumla Edith’e yaklaşması Goffman tarafından sıklıkla vurgulanan engelli olmayan bireyin engelli birey ile iletişime girdiğinde ne yapacağını bilememesi, iki tarafın da tedirgin bir tutum sergileyeceği gerçeği edebi eserde doğrulanmış olur.

Anton’a sarılmaya bir adım kala Edith dengesini kaybedip yere düşer. Anton’un *onun un çuvalı gibi yere serilişini görmek korkunçtu* cümlesi ile iç dünyasında bu sahneyi nasıl yorumladığını açığa çıkaran yazar, bu sabırsız yürüme çabasının başarısızlıkla sonuçlanarak olayların seyrini değiştirdiğini aktarır. Düşen Edith’in yanına gitmek yerine iki adım *geri* gider Anton. Onun hiçbir zaman tam anlamıyla iyileşmeyeceğini düşünür ve bir kez daha yalan söyleme gücünü kendinde bulamayan Anton evden üçüncü ve son kez kaçır gibi uzaklaşır. Kendisiyle baş başa kaldığında Edith’in *evlenilebilecek biri* olmadığını, bu varsayımdan dolayı söz konusu evliliğin herkesin gözünde Edith’in parası için yapıldığını düşüneceğini, ailesinin Yahudi bir babanın kızıyla evlenmesine tepki göstereceğini, arkadaşlarının kendini para için sattığını dile getireceğini ve onunla alay edeceklerini düşünür. Tüm bunlar Anton’un, doktor Condor’un ona dair tespitlerinde haklı olduğunu, onun sağlıklı, güçlü bir kişiliğe sahip olmamasının ve ruh halinin sürekli değiştiğinin göstergesidir. Anton, Kekesfalva ailesi

tarafından beğenilmek, saygı duyulmak, hayran olunmak karşısında yeniden yorumladığı gerçeklik, tüm bu duygu durumları değiştiğinde eski haline geri döner. Düşünde dahi ailesi ile Edith'i tanıştırmak Anton için bir rezillik, utanç kaynağıdır. Anton'un Edith ile birlikte olmayı istememe sebebinin aslında toplumun göstereceği tepkiler olduğu vurgusu bu yol ile bir kez daha vurgulanır. Tüm bu tepkilerden korkan Anton, cesur bir kişiliğe sahip olmamasının da etkisiyle kararsızlıktan bocalar ve çareyi Edith'den kaçmakta bulur. Bu kaçışın bir diğer sebebi de kendisinin ekonomik olarak onlardan çok daha zayıf olduğu gerçeğidir.

Nişanlandıkları akşam, arkadaşlarının ona, Edith ile nişanlanıp nişanlanmadığını sorması üzerine Anton nişanlandıkları gerçeğini inkâr eder. Bu inkâr karşısında bütün arkadaşları mutlu olur. Zira onun, sakat bir kızla, geçmişte babası türlü hilelerle zengin olan bir adamın kızıyla nişanlanması sadece kendisi için değil, tüm alay için de bir utanç olacaktır. Bu nişan yalanını söyleyen *düzgün bir insana çamur atmıştır!*

“Aufgeregt schwätzen sie alle durcheinander, sie ziehen los auf den alten Mann, sie kramen die wüstesten Geschichten aus, sie spotten über das »Krüppelg'spiel«, seine Tochter; immer wieder wendet sich dazwischen einer herüber, um mich zu rühmen, daß ich mich mit der »Bagage« nicht wirklich eingelassen habe. Und ich – ich sitze starr und stumm” (2004: 415).

“Hararetili bir sohbetir gidiyordu; ihtiyar adam hakkında atıp tutuyor, en eski ve kötü hikâyeleri deşiyor, kızıyla ve sakatlığıyla ilgili olmayacak şakalar yapıyorlardı. Bu arada sık sık onların oyununa gelmediğim için beni övüyorlardı. Bense orada suskun ve hareketsiz oturuyor, bu konuşma ve övgülerden öğrenmeme rağmen hiçbir şey yapmıyordum” (2014: 419).

Anton, yaptığı *alçaklığı* bilen tek kişi o akşam için kendisi olsa da, ertesi gün herkesin bütün doğruları tüm çıplaklığıyla öğreneceği düşüncesinden dolayı intihar etmeyi planlar. Albay Bubencic ile olan konuşmasında Anton'a, onun yaşlı tilki tarafından oyuna getirildiği (2014: 432), sağlıklı bir asker olarak engelli bir kızla nişanlanmasının saçmalık olarak adlandırılacağı ifade edilir. Tüm bunları ve alayının onurunu düşünen albay *bu pisliği temizlemek* için Anton'a yardım edeceğine söz verir.

Albayın yardımı ile sabah erkenden kaçmak için yola çıkan Anton ancak o zaman hatasını anlar. Nişanı inkâr ettiğini öğrenecek olan Edith, kendisine ulaşamayınca muhakkak intihar girişiminde bulunacaktır. Hatasını düzeltmek için doktora mektup bırakmayı doğru bulur:

“Ich hätte nicht standgehalten, ich hätte die Verlobung abgeleugnet vor den Kameraden – er allein habe gleich von Anfang an erkannt, daß die Furcht vor den andern, die erbärmliche Angst vor dem Geschwätz und Gerede meine Schwäche verschulde. Ich verschweige ihm nicht, daß ich mich selber richten wollte und daß der Oberst mich wider meinen Willen gerettet. Aber nur an mich hätte ich bis zu diesem Augenblick gedacht, jetzt erst begriffe ich, daß ich eine andere, eine Unschuldige mit mir reiße. Sofort, er werde doch verstehen, wie dringlich es sei, solle er hinausfahren – abermals unterstreiche ich das »sofort« - und ihnen die Wahrheit sagen, die ganze Wahrheit. Er solle nichts beschönigen. Er solle mich nicht als besser, als unschuldig hinstellen; wenn sie mir trotzdem meine Schwäche verzeihe, sei mir das Verlöbniß heiliger als je. Jetzt erst sei es mir wirklich heilig, und wenn sie es erlaube, käme ich gleich mit in die Schweiz, ich quittierte den Dienst, ich bliebe bei ihr, gleichgültig, ob sie bald geheilt würde oder später oder nie. Alles würde ich tun, um meine Feigheit, meine Lüge gutzumachen, nur den einen Wert habe mehr mein Leben: ihr zu beweisen, daß ich nicht sie, daß ich nur die andern betrogen hätte. Alles das solle er ihr ehrlich sagen, die volle Wahrheit, denn jetzt erst wisse ich, wie sehr ich ihr verpflichtet sei, mehr als allen andern Menschen, mehr als den Kameraden, als dem Militär. Nur sie solle mich richten, nur sie mir verzeihen. In ihren Händen sei jetzt die Entscheidung, ob sie mir vergeben könne” (2004: 437).

“Sözümü tutamadığımı, arkadaşlarım karşısında utanarak nişanlandığımı inkâr ettiğimi. Kendisi başından beri benim en zayıf yönümün başkalarından, hakkımda konuşulmasından ölesiye korkmam olduğunu çok iyi biliyordu. İntihar etmek istediğimi, ancak albayın bunu bir şekilde benim arzumun tam aksine engellemeyi başardığımı da saklamadım. O ana kadar yalnızca kendimi düşünmüştüm; ama artık bir başkasını, tamamen suçsuz birini de kendimle birlikte felakete sürüklediğimi anlıyordum. Kendisinin de anlayacağı gibi, *hemen* malikâneye gitmesi gerekiyordu. “Hemen” sözcüğünün altını yeniden çizdim. Oraya gitmeli ve onlara tüm gerçeği anlatmalıydı. Hiçbir şeyi örtmeye çalışmamalıydı. Beni olduğumdan iyi ve suçsuz olarak göstermemeliydi; eğer her şeye rağmen bu zayıflığımı affederse, nişanımız benim için her şeyden daha kutsal ve önemli olacaktı. *Şimdi* bunun önemini daha iyi anlıyor ve hissediyordum. İzin verirse hemen işimden istifa edip onunla beraber İsviçre’ye gidecek, ister hemen, ister çok sonra, isterse hiç iyileşmesin, sonsuza kadar onunla kalacaktım, yanından ayrılmayacaktım. Bu alçaklığımı, bu yalanımı unutturmak için elimden geleni yapmaya hazırdım. Artık yaşamımın tek anlamı, tek amacı vardı: ona, onu değil diğerlerini aldattığımı kanıtlamak. Condor ona bütün bunları, tüm gerçeği tüm çıplaklığıyla anlatmalıydı; çünkü artık yaşamımdaki bütün insanlardan, dostlarımdan, hatta askeriyeden bile çok, ona karşı sorumluluk taşıdığımı, bağlandığımı biliyordum. Yalnızca o beni yargılayabilir ve bağışlayabilirdi” (2014: 442).

Yazdıkça gerçekleri daha iyi gören Anton hatasının tam anlamıyla farkına varır ve Edith ile baştan başlamaya karar verir. Ancak sabırsızlığına bir kez daha yenilen Edith, Anton’un yaptıklarını öğrenince tıpkı hayal ettiği gibi kendini kulenin

korkuluğundan aşağı atar ve Anton'un bu nihai kararını öğrenmeden ölür.

Edith'in ölümünden sonra Anton, Birinci Dünya Savaşı'na katılmaya can atar. Savaşa katılmak onun için bir kaçıştır. Savaşta her tehlikeye atılması, çoğunun ölmekten beter saydığı sakat kalma tehlikesini ilahi bir öç olarak adlandırarak gönüllülükle kabul eder. Günahlarından arınmak için katıldığı savaşta, toplumun gözünde kahraman olur. Savaşta gösterdiği kahramanlıkları sahtekârlık olarak görür. Ona göre kendisi aslında gerçek bir katildir.

Eserde engellilik ile ilgili karakterlerin kullandığı benzetmeler de vardır. Örnek verilecek olursa, askerlikten istifa eden ve Edith ile hiçbir bağı olmayan Balinkay'ın istifadan sonraki ruh halini şu şekilde özetlediği görülür: *Kendini toplumca dışlanmış bir özürlü, bir sakat; yüzünde cüzam lekesi olan iğrenç biri gibi* hisseder. Bu ifadede, engelli bireylerin toplum tarafından dışlanan kesim olduğunun insanların bilinçaltına yerleştiği görülür. Eserde engellilik ile ilgili aktarılan bir diğer benzetme de Anton'un maddiyat söz konusu olduğunda Edith'in pervasızlığına gösterdiği öfkeli tepkide belirginleşir.

“Nun konnte ich meinen Unmut nicht länger beherrschen. Denn hier lag mein empfindlichster Punkt. Ich glaube, ich habe schon einmal gesagt, wie sehr mich's quälte, in unserem Regiment zu den Offizieren zu gehören, die keinen Heller eigenes Vermögen besaßen, und bloß auf die Gage und den recht knappen Zuschuß meiner Tante angewiesen zu sein; schon in unserem eigenen Kreis ging's mir immer scharf an die Leber, wenn man in meiner Gegenwart verächtlich von Geld sprach, als ob es wie Disteln wüchse. Hier war *mein* wunder Punkt. Hier war *ich* lahm, hier trug *ich* meine Krücken. Einzig deshalb erregte es mich so unverhältnismäßig, daß dieses verwöhnte, verzogene Geschöpf, das doch selber an seiner Zurückgesetztheit höllisch litt, die meine nicht begriff” (2004: 250).

“Artık sinirime daha fazla hâkim olamayacağımı hissediyordum. En hassas olduğum noktaya değinmişti. Kışlamızda kendine ait ufak bir serveti bile olmayan subaylardan biri olmamın, yalnızca yengemin oldukça az sayılabilecek desteği ve maaşım ile geçinmeye çalışmamın beni ne denli huzursuz ettiğini anlattığımı sanıyorum. Belki de bu nedenle, çevremde paradan elde etmesi basit bir şeymiş gibi söz etmeye başlayınca çileden çıkıyordum. Bu da benim zayıf noktamdı. Bu da benim özürüm, benim sakatlığımı ve bu konuda da ben koltuk değneklerine muhtaçtım. Bu nedenle kendi özürünün ıstırabını çeken bu şımarık, sakat kızım benim zayıflığıma karşı bu denli anlayışsız olmasına dayanamadım” (2014: 252).

Ungeduld des Herzens, etik ve psikolojik problemler olarak merhamet, hastalık, ortada bırakılan bir aşk hikâyesi sunulurken, toplumsal sorunlar olarak da normlar, dedikodular ve baskıyı ele alan psikolojik bir eserdir. Acıma temasını, insan psikolojisini göz önünde tutarak derinlemesine işler. Teğmenin bu duyguyu yanlış yorumlaması ve bunun sonucunda yanlış eylemlerde bulunmasının çatışmasını işler. Yanlış biçimlenen acıma duygusunun ve tek taraflı aşkın çatışması olarak da yorumlanabilecek olan eserde, duyguların insan yaşamına yön verecek kadar güçlü olduğu gözler önüne serilir. Suçluluk duygusuyla başlayan anlatı, acıma duygusu ile iç içe geçer. Bu acıma duygusunun abartılması ise olmayan bir aşkın kıvılcımı olarak yorumlanmasına, diğer bir deyişle zarara yol açar, bir ailenin yok olmasına sebep olur.

Stefan Zweig, sıradan duygu durumlarının üzerine çıkarak farklı, daha karmaşık duyguları kaleme alır. İnsan psikolojisine dair yer verdiği ince detaylar, kişilerin olaylara bakış açısı anlatının zenginleşmesine olanak sağlamaktadır.

Engelli karakter olan Edith, ana karakter Anton'un davranışlarında ve duygu dünyasında değişimlere sebep olur. Başlangıçta, onun insani yönünün daha belirgin olmasına ve olaylara karşı daha hassas yaklaşmasını sağlar. Aralarında gelişen bağ boyut değiştirdiğinde ise Anton'un üzerindeki etkisi de değişir. Anton'a olan aşkı Anton için başlangıçta şaşırtıcı olsa da, Edith tarafından sevilmenin verdiği sarhoşlukla ona olan hisleri değişir. Beraber mutlu olabilecekken, engelli bireylere dair toplumun sahip olduğu önyargıları umursamayacak kadar güçlü olamamasından dolayı da ömür boyu vicdan azabı çekmeye mahkûm kalmıştır.

Eser hakkında dikkatle vurgulanması gereken bir nokta da engelinden dolayı Edith'in kendisinin bile sevilmeye layık olmadığını söylediği alıntıya yöneliktir. Ancak, eserin sonunda *yaza yaza doğruyu bulduğumu hissediyorum* diyen Anton'un engelli olmanın ilişkide sorun teşkil etmemesi gerektiğine yönelik cümlesi de tüm önyargılara rağmen olması gerekenin yazar tarafından okuyucuya aktarılmasının ihmal edilmediğidir.

Ancak şunu da belirtmek gerekir: Bu önyargılar sadece engelli bireylere değil, Herr

von Kekesfalva örneğinde olduğu gibi, bir toplumda farklı olan herkese yönelik olabilir. Ancak bu noktada Kekesfalva'yı suçlayanların aslında gerçeği bilmediğini de vurgulamak gerekir. Kekesfalva'nın mücadelecî ruhunun ve çabasının eseri olan serveti, aslında yine toplumun bir eseridir. Zira, bir Yahudi olarak dışlanan, hakaret edilen, selamı dahi alınmayan Kekesfalva, kendini bu topluma kabul ettirmek için uğraşmış ve de sonunda başarılı olmuştur. Ancak aslında, insanların düşündüğü kişi değildir. Karısı ile onun parası için evlenmemiştir. Başlangıçta hileli bir alışveriş yaptığı bu kadına hayran kalmış ve onun masumiyeti ve kibarlığı, Kekesfalva'ya büyüleyici görünmüştür. Kadına bizzat kendisi, hiçbir çıkar peşinde olmadan, onu sadece sevdiği için evlenme teklifi etmiş, onun için geçmişte yaptığı hatalarını düzeltmiş, karısına layık bir eş olmak için de evlilikleri süresince çaba göstermiştir. Tüm bunlar da toplumun aslında, kendinden düşük gördüğünü yermesi, yüksek gördüğüne de iftira atarak karalamaya çalışmasının bir kanıtıdır.

12.4. BLECHTROMMEL (TENEKE TRAMPET)

Günter Grass (1927 - 2015) *Blechtrommel (Teneke Trampet)* romanında da yer bulan Danzig şehrinde doğmuştur. Yazarın heykeltıraşlık eğitimi alması ve bu eserde sunulan ana karakter Oskar'ın da bu sanat camiasında yer edinmesi eser ve yazarın hayatı arasındaki benzerliklerin ilki olarak karşımıza çıkar. Sinema filmi formatı ile de seyirci karşısına çıkan *Teneke Trampet*, 1979 yılında Oscar ödülü kazanmıştır. Ressam olarak da sanatçı kişiliğini besleyen Günter Grass 1999 yılında Nobel edebiyat ödülü kazanmıştır. Bu sanatçı kimliğinin yanı sıra Grass, politik olarak da aktif bir kişilik sergilemiştir. Yer aldığı siyasi platformlarda haksızlığa ve şiddete karşı takındığı tutumun ardından gençliğinde, 17 yaşında iken, Nasyonal sosyalistler için çalıştığını itiraf etmesi tüm dünyada büyük şaşkınlık yaratmıştır.

Alman ekonomi gazetesi *Handelsblatt* gibi kaynaklarda Grass'ın bu itirafı yeni kitabının çıkışı öncesinde bir pazarlama tekniği olarak yorumlansa da *Teneke Trampet* eseri bu itiraf çerçevesinde ele alındığında itirafın gerçekliği kanıtlanabilir bir nitelik kazanır.

“Zugegeben: ich bin Insasse einer Heil- und Pflgeanstalt, mein Pflger beobachtet mich” (Grass, 1964: 5) (İtiraf ediyorum: bir akıl ve ruh hastalıkları hastanesinin sakiniyim ve bakıcımın gözetimi altındayım) (2016: 9) cümlesi ile başlayan, Günter Grass tarafından kaleme alınan ve 1959 yılında ilk basımı gerçekleştiren Teneke Trampet isimli romanın ana karakteri olarak Oskar Matzerath yazınsallaştırılır. Eser, basıldığında 32 yaşında olan Grass’a dünya çapında başarı getirir. Günter Grass, savaş sonrası Alman yazarları kategorisine dâhil edilir.

46 başlık içeren eser üç kitap başlığına bölünerek aktarılır. Bu kitap bölümleri savaş öncesi, savaş dönemi ve sonrası olarak da adlandırılabilir. Anlatı iki durum haricinde her daim Oskar’ın kendi sunumuyla, alaycı ve küçümseyen (skurrilsarkastisch) bir tutumla aktarılır. Ancak anlatıcının aynı cümle içinde ani ve ironik bir değişimle özne değiştirmesi de eser boyunca ilgi çekici bir nokta olarak yer alır.

“Oskar war es gleichgültig, ob wir blieben oder gingen. Doch weil wir blieben, schaute ich zu. Während der Stauer gleichmäßig greifend, mit jedem Griff das See gras abstreifend, die Leine zwischen seinen Beinen sammelte, vergewisserte ich mich, daß der Handelsdampfer, der vor einer knappen halben Stunde kaum mit den Aufbauten über die Kimm gelangt hatte, nun, tief im Wasser liegend, den Kurs änderte und den Hafen anlief. Wenn er so tief liegt, wird es ein Schwede mit Erz sein, schätzte Oskar” (1964: 70)

“Oskar için gidip gitmemek önemli değildi ama kaldığımız için ben de seyrettim. Bu işçi tipli adam, seri hareketlerle, çamaşır ipini her kavrayışında yapışan yosunları sıyrarak bacaklarının arasında toplarken, siluetiyle az önce ufuk çizgisinin üzerinde duran ticari geminin daha yarım saat geçmeden suyun altına indiğine ve rotasını limana doğru çevirdiğine kanaat getirdim. “O kadar suyun altında olduğuna göre, içi demir cevheriyle dolu bir İsveç gemisi olmalı.” diye Oskar tahminde bulundu” (2016: 178).

Bu anlatım tarzı tutarsızlık örneği gibi algılansa da aslında Oskar’ın karakter özelliği dikkate alındığında yazarın anlatıcılığı konuşurmada ne kadar usta ve ince detaylara önem veren bir üsluba sahip olduğu görülür. Oskar’ın, akıl ve ruh hastalıkları hastanesi sakini olarak tutarlı bir düşünce ve dil kullanımına sahip olması beklenemez.

Anlatı boyunca Oskar'ın davranışlarında göze çarpan tutarsızlıkların dilde de yansması bu şekilde gerçekleşmiş ve yazar bu tutarsızlıkları edebi diline ustaca yansıtmiştir.

Anlatılar oldukça karmaşıktır. Eser boyunca tekrarların sıklığı göze çarpar. Ancak her bir tekrarlama eklemelerin olması anlatıyı tekdüzelikten korur.

“Wir gingen viel ins Kino, ließen uns, wie ich anfangs berichtete, zweimal in der Woche fotografieren, stellten mit den Paßbildchen, bei Bier, Blutwurst und Zwiebeln allerlei Unsinn ab. Klepp lernte damals die rote Ilse kennen, schenkte ihr leichtsinnigerweise ein Foto von sich, mußte sie alleine deshalb schon heiraten” (1964: 241).

“Beraber çok sinemaya gidiyor, başta anlattığım gibi, haftada iki kez fotoğraf çektiriyor, elimize verilen vesikalık resimlerle, kırmızı sucuk ve soğan eşliğinde akla gelen her türlü saçmalığı yapıyorduk. Klepp o zamanlar kızıl saçlı İlse'yle tanıştı, ona düşünmeden kendi fotoğraflarından birini verdi ve sırf bu yüzden onunla evlenmek zorunda kaldı” (2016: 626).

Yukarıdaki alıntının örnek seçilme nedeni, aynı anlatı düzeninin eserde üç farklı zaman diliminde tekrarlanmış olmasıdır. Genette'nin de sıklıkla belirttiği üzere her anlatıda farklı bir ekleme yapılması dikkat çekicidir. İlk aktarımda Klepp ile vesikalık fotoğraf çekinme konusuna değinilirken, ikinci eklemede onun bu fotoğrafı birine verdiği ve en nihayetinde üçüncü tekrarda da vesikalık fotoğrafını verdiği İlse ile evlendiği anlatıya eklenir.

Anlatı iki ana zaman düzleminde ilerler: Geçmişteki hayatı ve otuz yaşına basan ve hastanede kalan Oskar'ın hayatı. Anlatılan zaman ise, 1899 yılında büyükannesinin hamile kalması ile başlar ve Oskar'ın 1954 yılında tutuklanması ile son bulur. Anlatının ne olduğu sorusu eserde, beş yüz boş sayfaya hayatını kaleme almaya başlayan Oskar tarafından şu şekilde cevaplandırılır:

“Man kann eine Geschichte in der Mitte beginnen und vorwärts wie rückwärts kühn ausschreitend Verwirrung anstiften. Man kann sich modern geben, alle Zeiten, Entfernungen wegstreichen und hinterher verkünden oder verkünden lassen, man habe endlich und in letzter Stunde das Raum-Zeit- Problem gelöst. Man kann auch ganz zu Anfang behaupten, es sei heutzutage unmöglich, einen Roman zu schreiben, dann aber, sozusagen hinter dem eigenen Rücken, einen kräftigen Knüller hinlegen, um schließlich als letztmöglicher Romanschreiber dazustehn. Auch habe ich mir sagen lassen, daß es sich gut und bescheiden ausnimmt, wenn man anfangs beteuert: Es gibt keine Romanhelden mehr, weil es keine Individualisten mehr gibt, weil die Individualität verloren gegangen, weil der Mensch einsam, jeder Mensch gleich einsam, ohne Recht auf individuelle Einsamkeit ist und eine namen- und heldenlos einsame Masse bildet. Das mag alles so sein und seine Richtigkeit haben. Für mich, Oskar, und meinen Pfleger Bruno möchte ich jedoch feststellen: Wir beide sind Helden, ganz verschiedene Helden, er hinter dem Guckloch, ich vor dem Guckloch;” (1964: 6).

“İnsan, bir hikâyenin ortasından başlayabilir; hem ileri, hem de geriye dönük cesur adımlar atarak kurguda kendince karışıklık yaratabilir. Kendini modern bir üslupla tanıtabilir, tüm zamanları ve mesafeleri ortadan kaldırıp, son aşamada zaman-mekân sorununu çözdüğünü ilan edebilir ya da kahramanlarından biri aracılığıyla bunu söyleyebilir. İnsan isterse daha işe koyulmadan, bugünlerde roman yazmanın imkânsız olduğunu dahi iddia edebilir; ardından da, bir bakıma tükürdüğünü yalayarak, hayatta kalan son büyük romancı olmak iddiasıyla öne çıkarak büyük gürültüler koparabilir. Ayrıca, romanın bir kahramana ihtiyacı olmadığını çünkü artık bireyciliği savunanların olmadığını, bireyselliğin geçmişte kaldığını, insanın –tek tek ve hep bir aradayken – kendi yalnızlığında yalnızlaştığını ve bireysel yalnızlık hakkının ortadan kalktığını ve tüm insanların isimsiz ve kahramansız bir “yalnız kitle” oluşturmak için bir araya toplandığını söyleyerek başlarsan iyi bir izlenim, tabiri caizse alçakgönüllü izlenimi yarattırın diye öğüt de almıştım. Tüm bunlar eserine göre işin doğrusu da olabilir. Bizzat ben ve her şeyimle ilgilenen bakıcım Bruno adına şu tespitte bulunmak istiyorum: İkimiz de kahramanız, birbirimizden çok farklı kahramanız; o gözetleme penceresinin bir tarafında, bense diğer tarafındayım” (2016: 11).

Oskar’ın fiziksel özelliğine yönelik eser boyunca sunulan adlandırmalar kısaca şu ifadeler ile aktarılabilir: Bacaksız (2016: 87), ufaklık (2016: 123), çelimsiz (2016: 563), küçük adam (2016: 622), üç yaşındaki çocuk, cüce, parmak çocuk, üzerine kat çıkılamayan bir bacaksız (2016: 51)...

Genel olarak Oskar’ın yazar tarafından nasıl bir karakter olarak çizildiği sorusu sorulursa, eser boyunca onun şu özelliklere sahip olduğu sonucuna varılır: Oskar mavi gözlü, dalgalı saçları olan yakışıklı bir figürdür. Hassas bir koku yeteneğine sahiptir. Ayrıca kişilerin iç dünyasını okuma yeteneğinin de olması şaşırtıcıdır. Kadınlar tarafından yakışıklı bulunur. Bu, hemşirelerin “Gözlerinin içine baktığımda diğer

kusurlarını neredeyse unutuveriyor insan” (2016: 534) cümlesinden anlaşılır. Oskar, hem müzikle ilgilenen hem de modellik yapan sanatçı bir kimliği de vardır. Bu sanatçı kişiliğine onun mezar taşları üzerine yazı yazabilme yeteneği de eklenebilir.

Hayatını etkilediğini düşündüğü büyük annesi Anna Bronski'nin hayatını anlatarak başladığı anlatıda Oskar'ın annesi Agnes hemşire olarak sunulur. Agnes ve kuzeni Jan arasındaki ilişkiye rağmen Agnes, Alfred ile; Jan da Hedwig ile evlenir. Ancak Agnes ve Jan arasındaki ilişkinin tamamıyla bitmemesi, Oskar'ın babasının Jan olabileceği ihtimalinin eser boyunca sıklıkla vurgulanmasına yol açar. Ayrıca Polonyalı Jan ile Alman Mazerath arasındaki farklı ideolojilerin de var olduğu düşünüldüğünde, Oskar'ın babasının hangisi olduğu sorusu esere farklı bir anlam katar.

Daha doğumunda ruhsal büyümesini tamamlayan Oskar'ın olağandışı bir işitme yetisinin olduğu da görülür. Politikacı ya da bakkal olması ihtimalini yok etmek ve yetişkinlerin dünyasından uzak durmak için aldığı büyümeme kararına mantıklı bir sebep bulmak için üçüncü doğum gününde harekete geçer.

Teneke Trampet romanı engellilik kapsamında analiz edilirse olaylar, Oskar Matzerath'ın, doğduğu andan itibaren yetişkinler dünyasını incelemesi ve bu dünyaya dâhil olmamak için üç yaşına girdiği gün büyümesini durdurması ile başlar. Diğer bir ifade ile eserde engellilik olarak aktarılabilecek olan cüce olma durumu, bir metafor olarak kullanılır. Yetişkinler dünyasının sebep arayan bakışlarına ve onların geri kalmışlıkla suçlayan ifadelerine bir yanıt verebilmek için mantıklı çare arayan Oskar'ın bulduğu yoldur engelli olmak. Tüm bu düşünceler ve gerekçelerin ardından üçüncü yaş gününde Oskar, Alfred Matzerath'ın kapatmayı unuttuğu kiler kapağını kullanır. Kilerin beton kaplı zeminine bilerek kafa üstü *çakılır!* Bu kararının altında yatan sebebi ise şu paragrafta netleşir:

“Kleine und große Leut', kleiner und großer Belt, kleines und großes ABC, Hänschenklein und Karl der Große, David und Goliath, Mann im Ohr und Gardemaß; ich blieb der Dreijährige, der Gnom, der Däumling, der nicht aufzustockende Dreikäsehoch

blieb ich, um Unterscheidungen wie kleiner und großer Katechismus enthoben zu sein, um nicht als einundzweiundsiebzig großer, sogenannter Erwachsener, einem Mann, der sich selbst vor dem Spiegel beim Rasieren mein Vater nannte, ausgeliefert und einem Geschäft verpflichtet zu sein, das, nach Matzeraths Wunsch, als Kolonialwarengeschäft einem einundzwanzigjährigen Oskar die Welt der Erwachsenen bedeuten sollte. Um nicht mit einer Kasse klappern zu müssen, hielt ich mich an die Trommel und wuchs seit meinem dritten Geburtstag keinen Fingerbreit mehr” (1964: 27).

“Küçük ve büyük insanlar, küçük ve büyük kuşak, küçük ve büyük alfabe, Küçük Hans ve Büyük Karl, Davut ve Calut, kulağın içindeki küçük adam ve büyük yakışıklı; ben, o üç yaşındaki çocuk, cüce, parmak çocuk, üzerine kat çıkılamayan bir bacaksız olarak kaldım. Amacım, hikâyelerdeki küçük ve büyük karşılaştırmalarının üzerinde olmak, bir yetmiş boyunda, yetişkin, aynanın karşısında tıraş olurken kendini babam diye tanıtan bir adama teslim olmamak ve Matzerath’ın isteğine göre yirmi bir yaşındaki Oskar’a yetişkinler dünyasına açılacak kapı olan bir bakkal dükkânının başına geçmemektir. Bir yazarkasanın tuşlarını tıngırdatmamak için trampettime tutundum ve üçüncü yaş günümünden sonra bir parmak dahi büyüdüm” (2016: 66).

Bu yeni daimi hali ile ona göre kendisi tüm yetişkinlerden daha akıllıdır ve zekâsı sayesinde onlarla yarışmayı daha gerekli görmez. Bu halinin ona kolaylıklar sağladığını da ekler. Yaşlanmak, zorluklarla ve hayatın acıları ile uğraşmak zorunda kalmaz. Her yeni yıl ile değişmesi gereken ayakkabı ihtiyacı üzerinden verdiği örnekle sorumluluklarından kaçmasını ve özgürlüğünü ilan eder. O günlerde verdiği bir diğer karar da politikacı ya da bakkal olmamaktır! Bu karar, ebeveynleri arasında gelecekte ona verilmesi planlanan sorumluluklardan birkaçıdır.

Büyümemek, hep aynı kalmak aslında Oskar’ın bir çeşit saklanma çabasıdır. Eserde saklanma eyleminin sıklıkla açık ya da kapalı olarak ele alındığı görülür. Büyükannesinin etekleri altına saklanan dedesi ya da annesinin masanın altına saklanması bu eylemlerin açık göstergeleri olarak adlandırılabilir. Eser boyunca Oskar’ın büyümeyle saklanması da aynı eylemin amacını taşır. Ailesinin sergilediği bu eylemin altında yatan amacın güven ve eğlence arayışı olduğunu savunan Oskar’ın bu eylemi ile amacı ise yetişkinler dünyasına bir isyandır ve aynı şekilde sorumluluk almama tercihidir. Bu onun gördüğü dünyaya göstermiş olduğu bir isyandır.

Anne babası ile ilişkisi söz konusu olduğunda *onu dünyaya getiren bir üçlüden* bahsetmek gerekir: Agnes, Alfred ve Jan! Oskar ebeveynlerinin kendisini anlamaktan

aciz olduklarını sık sık vurgular. Görünürdeki babası Matzerath'ın, Oskar'ın büyümesini durduran kazaya sebep olması annesi tarafından her daim suçlu kabul edilerek “katil” olarak adlandırılmasına yol açar. Oskar'ın anne ve babası “beni, yani Oskar'ı, taşınması gereken kutsal haç, değiştiremeyen kader, zor bir sınav olarak görürlerdi. Kısaca bu ağır sınavdan geçen, kader mahkûmu haç taşıyıcılarından yardım beklemek yersizdi” (2016: 98). Bu cümle ile anne ve babasının kendisinin farklılığını anlamaktan aciz oldukları için ona yararlı olmadıklarını vurgular.

Eserde Oskar'ın annesinin Oskar'a olan daimi acıma duygusu *Parmak Çocuk* masalını izlemeye gittikleri tiyatro oyunundan sonra daha da belirginleşir:

“Mich rührte dieser Schluß, und als ich zu Mama hinaufblinzelte, bemerkte ich, daß sie die Nase hinter dem Taschentuch barg, weil sie gleich mir die Handlung auf der Bühne zum eigensten Erlebnis gemacht hatte. Mama ließ sich gerne rühren, drückte mich während der folgenden Wochen, vor allen Dingen, solange das Weihnachtsfest dauerte, immer wieder an sich, küßte mich und nannte Oskar bald scherzhaft, bald wehmütig: Däumling. Oder: Mein kleiner Däumling. Oder: Mein armer, armer Däumling” (1964: 51).

“Oyunun sonu beni derinden etkilemişti ve gözlerimi kırıştıtararak anneme baktığımda, burnunu bir mendilin arkasında sakladığımı fark ettim; çünkü o da benim gibi kendini sahnedeki oyunla bütünleştirmişti. Annem duygulanmaktan pek hoşlanırdı; sonraki haftalar boyunca, özellikle Noel bayramı boyunca her vesilede bana sarılıyor ve beni öpüyordu. Kısa bir süre sonra Oskar'a önceler şakayla, sonra hüznle: Parmak çocuk. Ya da: Benim minik parmak çocuğum. Ya da: Benim zavallı, zavallı çocuğum demeye başladı” (2016: 127).

Eser boyunca Oskar ile derin bir ilişkiye sahip olmayan annesi intihar eder. Bu durum hakkında Oskar arkadaşları Bebra ve Roswitha ile konuşurken şu cümleleri dile getirir:

“Einen Gnom hat sie in mir gesehen. Abgetan hätte sie den Gnom, wenn sie nur gekonnt hätte. Konnte mich aber nicht abtun, weil Kinder, selbst Gnome, in den Papieren vermerkt sind und nicht einfach abgetan werden können. Auch weil ich ihr Gnom war, weil sie, wenn sie mich abgetan hätte, sich selbst abgetan und verhindert hätte. Entweder ich oder der Gnom, hat sie sich gefragt, hat dann mit sich Schluß gemacht, hat nur noch

Fisch gegessen und nicht mal frischen Fisch, hat ihre Liebhaber verabschiedet und jetzt, da sie auf Brenntau liegt, sagen alle, die Liebhaber und die Kunden im Geschäft: Der Gnom hat sie ins Grab getrommelt. Wegen Oskarchen wollte sie nicht mehr weiterleben, er hat sie umgebracht!" (1964: 81)

"Bende gördüğü bir cüceden ibaret. Elinden gelseydi o cücenin işini bitirirdi. Ancak benim işimi bitirmiyordu çünkü cüce dahi olsalar, çocuklar, belgelere kayıtlıdır ve öyle kolayca ortadan kaldırılamazlar. Çünkü diğer yandan da ben onun cücesiydim, benden kurtulmuş olsaydı, kendinden kurtulmuş ve engellemiş olacaktı. Ya ben, ya cüce, diye kendine sorup durdu, sonunda kendine son verdi; sadece balıkları yedi ve bunlar taze bile değildi. Sevgililerine veda etti ve şimdiyse, artık Brenntau'da yattığından, herkes, sevgilileri ve işyerindeki müşterileri: "Cüce, trampetiyle onu mezara tıngırdattı. Oskarcık yüzünden artık yaşamak istemiyordu, onu Oskar öldürdü!" diye düşünüyordu" (2016: 205).

Yukarıdaki alıntıda Oskar'ın kendi farklılığını kullanarak etrafındaki insanları etkilemeye çalıştığı görülür. Abartılı bir dil ile ifade ettiği bu cümlelerin doğru olmadığını kendisi de bilir. Bebra'nın bu ifadelere yorumu, Oskar'ın annesi ile ilişkisinin arzulanmış düzeyde olmamasından dolayı onun annesine karşı bir kin beslediği yönünde olur. Kendisinden dolayı değil de, Jan ve Matzerath ile olan ilişkisinin annesini daha çok etkilemesi Oskar'ın kendini önemsiz ve geri planda kalmış hissetmesine yol açmıştır. Bu hisse sahip olmak da Bebra için Oskar'ı kötü ve kibirli bir insan olarak adlandırmaya yeterli bir kanıttır. Roswitha için de Oskar dahi ancak şeytani bir ölçüsüzlüğü temsil etmektedir. Ancak eserde Agnes'in annesinin "Agnes'im öldü, çünkü bu zavallı trampet seslerine artık dayanacak hali kalmamıştı" (s. 208) cümlesi, onun intihar kararı almasında Oskar'ın da etkili olduğunu gözler önüne serer.

Yukarıdaki alıntının devamı olarak, Oskar'ın fiziksel farklılığını kullanarak onu herkesin düşündüğünün aksine bir avantaja çevirdiği de dile getirilmelidir. Oskar başı belaya girince kurtuluşu fiziksel özelliği sayesinde elde eder. Elebaşı olduğu çetenin tüm elemanlarının polis tarafından yakalandığı baskında, yetişkinler tarafından kandırılan üç yaşındaki masum çocuk rolüne bürünür ve polislerin koruması ile o baskından *kurtarılır* (2016: 466). Benzer bir olayın Jan ile postane saldırısı esnasında da yaşanması, eserde tekrarlanarak vurgunun artırılmak istenmesine bağlanabilir.

Oskar'ın eğitim hayatı da eserde dikkat çekici bir aktarımla sunulur. Oskar'ın üç yaşında kalan fiziki gelişimi karşısında okul yönetimi onun okula kayıt olabilmesi için doktor onayı talep eder. Doktorun onu “boyu üç yaşındaki bir çocuğunkiyle aynı olsa da, doğru dürüst konuşmasa da, ruhsal olarak beş altı yaşlarında bir çocuğa eşdeğer” (2016:86) cümleleri ile sağlıklı bir çocuk ilan etmesinin ardından okula kabul edilir. İlk okul gününde annesi ile sınıfa giren Oskar'ın bu ilk eğitim deneyimi acı olur. Velilerin alayı ile karşılaşan annesi Agnes utanca boğulur. Diğer annelerin Oskar ile kendi çocuklarını karşılaştırarak kendileri ile gurur duymaları da dikkat çekicidir. Aynı şekilde sınıf arkadaşları olan diğer öğrencilerin de Oskar'ı küçümseyerek gülmeleri olumsuz deneyimin bir diğer ögesidir. Bu tecrübeyi Oskar tarafsız bir tutumla şu cümleler ile aktarır:

“Mama, die mir immer noch verlegen zu sein schien, drückte sich zwischen die anderen Mütter. Wahrscheinlich schämte sie sich meiner sogenannten Zurückgebliebenheit wegen vor ihren Artgenossinnen. Die taten, als wenn sie Grund gehabt hätten, auf ihre, für mein Gefühl viel zu schnell gewachsenen Lümmel stolz zu sein.” (1964: 36)

“Kendini hala mahcup hisseden annem, diğer annelerin arasına sıkıştı. Belki benim, deyim yerindeyse geri kalmışlığım yüzünden hemcinslerinden utanıyordu. Onlar da, sanki ortada bir neden varmış gibi, bana göre fazla çabuk büyümüş çocuklarıyla gurur duyuyormuş gibi yapıyorlardı” (2016: 88).

Okul sırasının Oskar için uygunsuzluğunun vurgusundan sonra, öğretmen ile ilişkisi aktarılır. Trampetini bırakmak istemeyen Oskar, öğretmenin hedefi haline gelir. Oskar için trampeti onun ayrılmaz bir uzvu niteliği taşımaktadır ve asla ondan ayrı kalmak istemez. Ancak onun bu isteğini anlayamayan öğretmenin her türlü çabasına rağmen Oskar'ın gösterdiği direniş karşısında öğretmenin şiddete başvurması ve sonunda da ağlama krizine girmesi Oskar'ın eğitim hayatının bir gün ile sınırlandırılmasına sebep olur.

Kendisine okuma yazma öğretecek birini araması söz konusu olduğunda da Oskar'a karşı benimsenen tutumlar belirginleşir: “Kitabı bırak, Oskar! Zaten anlamazsın. Bunun için fazla aptal ve küçüksün. Sayfalara zarar vereceksin, kitap elinde kalacak.

Altı Gulden para saydım ona. İlla oynamak istiyorsan orada yeteri kadar patates ve lahana var!” (2016: 100). Oskar fiziksel özelliğinden kaynaklı okuma yeteneğinin olmayacağı önyargısı ile karşı karşıya kalır. Ancak onun uzun uğraşları sonucunda okuma yazma öğrenmeyi başardığı eserde aktarılır. Ancak özellikle belirtilmelidir ki Oskar, bilerek okuma yazma yeteneğine sahip olduğunu gizler. Hatta on altı yaşına gelene dek Bebra haricinde hiç kimse ile konuşmaz. Yetişkinler dünyasına ait olmama kararının bir parçası olarak her şeyi gözler ve anlar, ancak bu dünyaya asla dâhil olmaz.

Engelli olmanın eserdeki belirlenimleri analiz edildiğinde, ilk olarak eserde birçok engelli karakterin bulunduğu göze çarpar. Hafif kambur yürüyen ve dört kez çağırıldığı askerlikten bu özellikten dolayı muaf tutulan Jan Bronski; savaşta kalçasını delip geçen mermi ile Alfred Marzerath; cüceler ekibini yöneten Bebra; Bebra'nın ekibinde yer alan güzel Roswitha... Tüm bunlar savaşın hüküm sürdüğü bu dönemin de genel çerçevesinin belirlenmesinde yardımcı öğelerdir.

Oskar'ın hayatında Bebra karakteri önemli bir etkiye sahip olmuştur. Bebra, palyaço olarak akrobatik performanslar sergileyen elli üç yaşında bir cücedir. Onun daha ilk tanışmalarında Oskar'a söylediği cümle Almanya'daki Nazi dönemi engellilerine bir ön uyarı niteliği taşımaktadır:

»Bester Oskar, glauben Sie einem erfahrenen Kollegen. Unsereins darf nie zu den Zuschauern gehören. Unsereins muß auf die Bühne, in die Arena. Unsereins muß vorspielen und die Handlung bestimmen, sonst wird unsereins von jenen da behandelt. Und jene da spielen uns all zu gerne übel mit!«

Mir fast ins Ohr kriechend, flüsterte er und machte uralte Augen: »Sie kommen! Sie werden die Festplätze besetzen! Sie werden Fackelzüge veranstalten! Sie werden Tribünen bauen, Tribünen bevölkern und von Tribünen herunter unseren Untergang predigen. Geben Sie acht, junger Freund, was sich auf den Tribünen ereignen wird! Versuchen Sie, immer auf der Tribüne zu sitzen und niemals vor der Tribüne zu stehen!“ (1964: 54).

“Sevgili Oskar, tecrübeli bir meslektaşınıza inanın. Bizim gibiler asla seyirci tarafında olmamalı. Bizim gibiler sahnede, arenada olmalı. Bizim gibiler oynamalı ve eylemlerine karar vermelidir, yoksa bizim gibiler onun gibilerin eline düşer. Ve onun gibiler bize seve seve her türlü kötülüğü yaparlar!”

Neredeyse kulağımın içine girecek kadar ağzını yaklaştırarak fısıldadı ve bir yandan da asırlık bakışlarını gösterdi: “Geliyorlar! Meydanları işgal edecekler! Fener alayları düzenleyecekler! Konuşma kürsüleri inşa edecek, platformu dolduracak ve oradan aşağı yıkılışımızın vaazını verecekler. Konuşma kürsülerinde neler olacağına dikkat edin genç dostum! Her zaman konuşma kürsüsünde oturmaya çalışın ve asla kürsünün önünde durmayın!” (2016: 134).

Hitler döneminin vurgulandığı bu diyalogun hemen ardından Oskar’ın olası babası Matzerath, erken davranarak Hitler’in partisine üye olarak onları destekler. Eserde ayrıca Hitler dönemine dair olumlu yönlerin vurgusuna sık sık rastlanır. Hitler iktidara geçtikten sonra evlerde kullanılan halı dövmeye çubukları yerine elektrikli süpürgelerin çoğaldığı vurgusu bunlardan sadece birisidir. Ayrıca bu dönemde uygulanan dil politikalarının bir diğer örneği olarak da, eserde şehit olan astsubay Fritz Trunczinski’nin “Führer, halk ve vatan toprakları” (2016: 429) için, kutsal bir amaç uğruna şehit olması örneği verilebilir.

Bu tez çalışmasında vurgulandığı üzere Hitler döneminde engelli bireyler her daim ön planda tutulmaya çalışılmıştır. Bunun sebebi bu engelli nüfusun oldukça fazla olması ve bir önceki dönemden memnun kalmamalarıdır. Eserde Oskar’ın da sık sık Hitler yanlısı gösterilere katıldığı görülür. Bu toplantılara ve engelli oluşunun propaganda aracı olarak kullanıldığına dair izlenimlerini şu alıntıda aktarır:

“Zumeist gelang es mir, zwischen irgendetwelchen Frauenschaftsführerinnen Platz zu finden. Leider unterließen es diese Damen nicht, mich während der Kundgebung aus Propagandazwecken zu streicheln” (1964: 55).

“Genellikle bazı kadın kolları üyelerinin arasında kendime yer bulmayı başarıyordum. Ama ne yazık ki, bu bayanlar miting sırasında beni propaganda amaçlı okşamaktan bir türlü vazgeçmiyorlardı” (2016: 138).

Oskar’ın ne ölçüde bir Nazi dönemi engelli kurbanı olduğu sorusu da eserde cevaplandırılması beklenen bir soru olarak karşımıza çıkar. 1935 yılında Nasyonal

sosyalist parti gösterilerini trampeti ile yönlendiren Oskar, 1936-1937 kışının bir gecesinde sesi ile camları kırar ki bu Kristallnacht olarak adlandırılan tarihi geceyi anımsatır. Ayrıca Nazi askerlerinin karargâhlarında onları eğlendirmesi ve savaşın bitmesi ile fiziksel olarak büyümesinin aynı döneme isabet etmiş olması da dikkat çekicidir. Bebra ve ekibiyle beraber Cephe Tiyatrosunda savaş devam ederken aktif görev alır. Bu ekip, askeri personelleri eğlendirme amacı ile akrobasi gösterileri sunuyor; müzikal palyaçolar sahnede görünüyor; sihir gösterileri sahneleniyor; en sonda da Oskar trampeti ile seyirci ile buluşuyordu. Ekibin genel amacı Bebra'nın Cephe Tiyatrosu adı ile Nazi askerleri için şarkı söyleyip oyunlar oynayarak onların nihai zafer yolunda destekçisi olmaktır.

Ayrıca bu dönemde yaygın olan engelli bireylerin ailelerinden koparılarak iyileştirilme vaadiyle kurumlara kapatılması ile başlayan sürecin, eserde de Oskar üzerinden aktarıldığı görülür. Ancak engellilik çalışmaları için oldukça önemli bir yer tutan ve günümüzde, geçmişte yaşanan en kötü deneyimler arasında sayılan bu soykırım eserde üstü kapalı olarak verilir. Oskar'ın öncelikle Bebra'nın ekibi ile habersizce Paris'e gidişini polise bildiren ve böylelikle polisin dikkatini Oskar'ın üzerine çeken Baba Matzerath, Oskar'ın daha sonra kilise camlarını kırarak daha da belirginleşen farklılığından dolayı hastaneye kapatılması söz konusu olduğunda şu ifadeler dikkat çekicidir:

“Merkwürdigerweise nahm sich Matzerath meiner wenn auch ungeschickt so doch herzlich an. Erstaunt ließ Oskar es sich gefallen, daß jener ihm bisher gleichgültige Mensch ihn auf den Schoß nahm, drückte, anguckte, ihn sogar einmal küßte, dabei zu Tränen kam und mehr zu sich als zu Maria sagte: »Das geht doch nich. Man kann doch den eigenen Sohn nich. Selbst wenn er zehnmal und alle Ärzte dasselbe sagen. Die schreiben das einfach so hin. Die haben wohl keine Kinder.«” (1964: 171).

“Tuhaf ki, Matzerath bana beceriksizce bile olsa içtenlikle sahip çıkıyordu. Oskar, bugüne kadar kendisi için hiçbir şey ifade etmeyen bu insanın onu kucığına almasına, kendine bastırmasına, ona bakmasına, hatta ona bir keresinde öpmesine tuhaf bir biçimde izin veriyordu. Öptüğü sırada gözyaşlarına hâkim olamayarak Maria'dan çok kendine: “Bu böyle olmaz. İnsan kendi evladına nasıl kıyar ki. İsterse on defa aynı şeyi yapsın ve tüm doktorlar aynı şeyi söylesin. Bunların tek bildiği oturup karar vermek. Bunların çocukları yok herhalde.” diyordu” (2016: 441).

Matzerath'ın bu isyanına karşı Oskar'ın eski sevgilisi ve yeni üvey annesinin şu ifadeleri Oskar'ın hastaneye kapatılmasını haklı göstermeye çalışır:

»Na is verständlich, weil sie die Mutter war und immer jehofft hat, dass es besser mecht werden mit ihm. Aber siehst ja: is nich jeworden, wird überall nur rum-jestoßen und weiß nich zu leben und weiß nich zu sterben!“ (1964: 171).

“Bundan daha doğal ne var? Onun annesiydi ve her zaman onun daha iyi olacağını umut ediyordu. Ama görüyorsun işte! Hiçbir şey olmadı. Sürekli itilip kakılıyor, ne yaşamasını ne de ölmesini biliyor!” (2016: 441).

Ancak çete davasından sonra Matzerath'a sivil giyimli bir memurun böyle *aciz bir yaratığın* her daim kötü niyetli kişilerin odağında olarak tehlikede olduğunu dile getirmesi üzerine Oskar'ın bir kez daha hastaneye yatırılması gündeme gelir. Bu konuşmanın ardından, on günün sonunda kararını veren baba Matzerath Oskar'ın hastaneye yatırılması için bir mektubu postaya verse de o gün Danzig şehri düşer (2016: 473).

Matzerath'ın Hitler'in savaşı başarıyla sonuçlandıracağına gönülden inancı vardır. Ancak Rus askerleri şehre girdiğinde mahzende saklanırken Hitler partisine ait rozeti nereye koyacağını panikten şaşırır. Rus askerleri gelince Oskar bu rozeti ona verir. Mazerath ne yapacağını bilemez halde, iğnesi açılmış rozeti saklamak için yutar. Nefessiz kalıp çırpınan Mazerath'ı Rus askerleri vurur. İlerleyen bölümde Oskar, Matzerath'a Maria'dan dolayı kin beslediğini ve onu bilerek öldürdüğünü itiraf eder. Ayrıca daha bebekken ona yüklediği bakkal tezgâhının arkasına geçme görevinden kaçmak için büyümeme kararının ağırlığından dolayı da ondan her daim nefret

etmiştir. Bu sorunluluktan onu koruyan trampeti, Mazerath'ın mezarına onunla beraber gömer ve artık büyümeye karar verir: Doksan dört santim olan boyu artık bir metre yirmi bir santim olmuştur!

Oskar'ın bu sıradışı büyümesine “sakat büyümese bari. Sırtında kamburu çıkmasa bari. Koca kafalı olmasa bari” (2016: 508) cümleleri ile tedirginliğini dile getiren Maria'ya, Bay Fajngolg teselli edici cümleler kurar. “Kamburuna ve koca kafalılığına rağmen hayatında başarılı olan” (2016: 508) insanlardan bahseder.

Eserde anlatıcı değişimi nadirdir. Ancak değişim söz konusu olduğunda hem üslup hem de olay örgüsü açısından düşünüldüğünde, yazarın bu değişimleri başarı ile sunduğu görülür. Danzig şehrinden ayrılan Oskar vagonda büyümesinin etkisiyle baygın halde seyahat eder. Bu baygınlığı, etrafında olup bitenden haberdar olmayışına atfı kendisi değil, Bruno aktarır. Bruno, Oskar'ın anlattıklarından ilham alarak ipten heykelcikler yapar. Foucaultvari gözetleme penceresinden Oskar'ı kontrol eden Bruno (2016: 501), Oskar'ı şu şekilde tasvir eder:

“Mein Patient mißt einen Meter und einundzwanzig Zentimeter. Er trägt seinen Kopf, der selbst für normal gewachsene Personen zu groß wäre, zwischen den Schultern auf nahezu verkümmertem Hals. Brustkorb und der als Buckel zu bezeichnende Rücken treten hervor. Er blickt aus starkleuchtenden, klug beweglichen, manchmal schwärmerisch geweiteten blauen Augen. Dicht wächst sein leicht gewelltes dunkelbraunes Haar. Gerne zeigt er seine im Verhältnis zum übrigen Körper kräftigen Arme mit den — wie er selbst sagt — schönen Händen. Besonders wenn Herr Oskar trommelt — was ihm die Anstaltsleitung drei bis allenfalls vier Stunden täglich erlaubt — wirken seine Finger wie selbständig und zu einem anderen, gelungeneren Körper gehörend. Herr Matzerath ist durch- Schallplatten sehr reich geworden und verdient heute noch an den Platten. Interessante Leute suchen ihn an den Besuchstagen auf. Noch bevor sein Prozeß lief, bevor er bei uns eingeliefert wurde, kannte ich seinen Namen, denn Herr Oskar Matzerath ist ein prominenter Künstler. Ich persönlich glaube an seine Unschuld und bin deshalb nicht sicher, ob er bei uns bleiben oder ob er noch einmal herauskommen und wieder wie früher erfolgreich auftreten wird” (1964: 204).

“Hastamın boyu bir metre yirmi bir santimdir. Normal bir yetişkinin başına göre bile fazla büyük olan başını omuzlarının arasında, neredeyse hiç gelişmemiş boynunun üzerinde taşıyor. Göğüs kafesi ve kambur şeklindeki sırtı öne çıkıyor. Bakışlarını pas parlak, zekice hareket eden, bazen kendinden geçmiş geniş mavi gözlerden saçıyor. Hafif dalgalı koyu kahverengi gür saçları var. Vücudunun geri kalanıyla karşılaştırıldığında

güçlü olan kollarını ve -kendi deyimiyle- güzel ellerini göstermekten zevk duyuyor. Özellikle Bay Oskar trampet çaldığında -hastane idaresi ona günde üç, gerekirse dört saat izin veriyor- parmakları sanki kendiliğinden ve başka bir bedene aitmiş gibi etki yaratıyor. Bay Matzerath plaklar sayesinde oldukça zengin oldu ve hala plaklardan iyi para kazanıyor. Ziyaret günlerinde ilginç insanlar onu görmeye geliyor. Henüz mahkemesi başlamadan, hatta bize sevk edilmeden önce adını biliyordum, çünkü Bay Oskar tanınmış bir sanatçı. Şahsen ben onun suçsuz olduğuna inanıyorum ve o nedenle bizde kalıp kalmayacağından ya da günün birinde taburcu olup eskisi gibi başarıyla sahne alıp almayacağından emin değilim” (2016: 525).

Karakter analiz yöntemlerinden biri de eserdeki diğer karakterlerin bir başka karakter hakkında dile getirdikleridir. Bu yeni karakterin yeni bir perspektifle dile getirdikleri Oskar’ın daha iyi anlaşılabilmesi için analizde önemli bir yer tutmaktadır.

Büyümek, Oskar için yetişkinler dünyasının sorumluluklarına dâhil olmak ile eş değer tutulur ve bu yeni dünya ona sıkıcı gelir. Bu büyüme evresini kapsayan ve Almanya’daki savaş sonrası dönemi içeren üçüncü kitapta engellilik ile ilgili ilk belirlenim kambur bir bireyin kabulü üzerine ortaya çıkar. Kambura dokunmak, şaşırtıcı şekilde uğur getiren bir davranış olarak kabul edilir:

“Während ich mich mit dem Kunsthonig abgab, betrachtete sie neugierig, nicht ohne Mitleid für ihre Schwester Maria, meinen Buckel. Es fiel ihr schwer, sitzen zu bleiben, nicht meinen Buckel streicheln zu dürfen; denn allen Frauen bedeutet Buckelstreicheln Glück” (1964: 205).

“Kendimi suni balı paketlemekle oyalarken, Guste ilgiyle kamburumu inceledi. Bunu yaparken kardeşi Maria’ya acımıyor değildi. Yerinden kalkıp kamburumu okşamamak için kendini zor tutuyordu; çünkü kamburu okşamak tüm kadınların gözünde şans demektir” (2016: 530).

İlerleyen bölümde iki Çinli ile arkadaş olan Oskar, kambura dokunmanın kadınlara şans getirdiği vurgusunu tekrarlar:

“erproben, mit meiner Erlaubnis, den Widerstand meines am äußersten Punkt recht stößigen Buckels, hatten wohl Glück dabei — was meine These einmal mehr bestätigt: ein Buckel bringt den Frauen Glück” (1964: 222).

“sonra benden izin alıp, oldukça sivri kamburumun en tepe noktasına basınç uyguladılar ve sanırım bu konuda şansları da yüzlerine gülüyordu ki bu da benim tezimi bir kez daha kanıtlıyordu: Kambura dokunmak kadına şans getirir” (2016: 575).

Kamburuna dair bu şans getirdiği vurgusunu Oskar, Korneff'in alay eden gülüşüne cevap verirken de tekrarlar. Bir kişinin kamburunun olmasının onun illa bu kamburdan rahatsız olacağı anlamına gelmediğini; hatta erkek olarak bir kambura sahip olmanın kendisine sınırsız yeni ortam ve olanaklar sağladığını ve böyle bir kamburun çoğu kadını baştan çıkarmaya yaradığını dile getirir (2016: 537).

Eserde Oskar'ın fiziksel farklılığından dolayı toplumsal ilişkilerinde karşı karşıya kaldığı tutum ve davranışlar nadir de olsa yer bulur. Aşağıdaki ilk alıntıda, engelli bireylerin genel deneyimleri arasında sayılabilecek bir davranış aktarılır. Bu, bireylerin farklılığının onların toplum içinde davetsiz sorular ve karşı konulmaz daimi bakışları üzerine çekmesine bir örnektir.

“Karşıdan aşağı inen insanlar arkalarını dönüp bize bakıyorlardı. Bayan Gertrud durumdan utanmıştı. Ben alışkın olduğumdan önemsemedim” (2016: 553).

Ayrıca eserde olası kardeşleri ile ilişkisini Oskar şu cümleler ile okuyucuya sunar:

“Auch mochte er die Kinder der Bronskischen Ehe, die mutmaßlich seine Halbgeschwister waren, nicht besonders. Die gingen mit ihm um wie mit einer Puppe. Die wollten mit ihm spielen, ihn als Spielzeug benutzen. Woher nahm der mit Oskar fast gleichaltrige, fünfzehnjährige Stephan das Recht, ihn väterlich, immer belehrend und von oben herab zu behandeln? Und jene zehnjährige Marga mit Zöpfen und einem Gesicht, in

dem ständig der Mond voll und fett aufging: sah sie in Oskar eine willenlose Ankleidepuppe, die man stundenlang kämmen, bürsten, zurechtzupfen und erziehen konnte? Natürlich sahen die beiden in mir das anomale, bedauernswerte Zwergenkind, kamen sich selbst gesund und vielversprechend vor” (1964: 98).

“Muhtemelen yarı kardeşleri sayılan Bronski evliliğinden olma çocukları da pek sevmiyordu. Ona oyuncak bebek gibi davranıyorlardı. Onunla oynamak, onu oyuncak olarak kullanmak istiyorlardı. Oskar’la neredeyse yaşıt olan on beş yaşındaki Stephan, ona bir baba edasıyla, sürekli bir şeyler öğretme çabasıyla onu aşağılama hakkını nereden buluyordu? Bir de şu iki yana örgülü saçları ve sürekli ayın on dördü gibi dolu ve yağlı suratıyla Marga vardı. Oskar’a baktığında karşısında saatlerce tarayabileceği, fırçalayabileceği, çekip düzeltebileceği ve yetiştirebileceği iradesiz bir bebek olduğunu mu sanıyordu? Tabii ki bana baktıklarında ikisi de karşılarında o anormal, acınası cüce çocuğu görüyor, kendilerini sağlıklı ve gelecek vaat eden çocuklar olarak düşünüyorlardı” (2016: 258).

Çavdar tarlasında bulduğu yüzüklü parmağın yol açtığı sıkıntının ardından mahkûm edilen, ancak akli dengesinin yerinde olmadığı iddia edildiği için akıl ve ruh hastalıkları hastanesine sevk edilen Oskar’ın fiziksel görünüşüne dair dile getirdikleri önemlidir:

“Auch Prinz Eugen war verwachsen und nahm trotzdem Stadt und Festung Belgrad ein. Maria sollte endlich begreifen, daß ein Buckel Glück bringt. Auch Prinz Eugen hatte zwei Väter. Jetzt bin ich dreißig, aber mein Buckel ist jünger. Ludwig der Vierzehnte war der eine mutmaßliche Vater des Prinzen Eugen. Früher berührten oft schöne Frauen meinen Buckel auf offener Straße, des Glückes wegen. Der Prinz Eugen war verwachsen und starb deshalb eines natürlichen Todes. Wenn Jesus einen Buckel gehabt hätte, hätten sie ihn schwerlich aufs Kreuz genagelt.” (1964: 279).

“Prens Eugen de çarpık çurpuk büyümüştü ama buna rağmen Belgrad şehrini ve kalesini zapt etmişti. Maria’nın artık kamburun şans getirdiğini anlaması gerekiyordu. Prens Eugen’nin de iki babası vardı. Artık otuz yaşındayım ama kamburum daha genç. 14. Louis, Prens Eugen’nin muhtemel babalarından birisiydi. Eskiden uğur getirdiği için sokak ortasında sık sık güzel kadınlar kamburuma dokunuyorlardı. Prens Eugen çarpık çurpuk büyümüştü, o nedenle doğal nedenlerden öldü. Eğer İsa’nın da sırtında kambur olsaydı, onu çarmıha zor çivilerlerdi” (2016: 721).

Eserin sonunda aktarılan bu cümleler Teneke Trampet’i engellilik teması çerçevesinde ele alınması söz konusu olduğunda farklı bir bakış açısının eserde aktarıldığını gözler önüne serer. Kendi tercihi ile cüce kalan ve kendi tercihi ile

bu kararını değiştiren Oskar, cüce ya da kambur olmaktan asla şikâyet etmez. Aksine, bu bilinçli tercihinden her zaman gurur duyar, kendisini herkesten daha akıllı ve daha şanslı görür. İsa ve büyük başarılarından biri de Osmanlı İmparatorluğu'na Avrupa'da yenilgiye uğratmış olması olan Prens Eugen üzerinden bu düşüncesini pekiştirir.

SONUÇ

Farz edelim ki, bir grup insandan cadı ve prenses resmi çizmesi ya da tasvir etmesi istendi. Büyük çoğunluk kuşkusuz cadıyı kambur, ince uzun siyah şapkalı, yüzünde büyük bir beni olan, eğri ve kocaman burunlu ve son olarak da elinde bastonu olan yaşlı çirkin bir kadın olarak resmeder. Prensese ise ıslık ıslık kıyafetleri içerisinde ince belli, al al yanaklı, düzgün taranmış saçlı ve kırmızı dudaklı genç güzel bir kız olarak resmedilir. Cadı kötü olduğu için kötü veya çirkin resmedilir. Aynı şekilde prenses de güzel görüntüsünün altında iyi, masum bir kişiliğe sahipmiş gibi kabul edilir. Tüm bunlar bizde edebi bir tür olan masalların oluşturduğu kalıp ifadelerin ve temsillerin içselleştirilmesi sonucunda oluşan yargılardır. Toplumlarda var olan engelli bireylere dair dışlamaların, acımanın, yok saymanın, cinsel kimliğini görmezden gelmenin temelinde bu önyargılar yatar. Diğer medyalarla da desteklenen bu görüşlerin değişmesi, farkındalık yaratılması ve eleştirel bir tutumla ele alınması engelli bireyler için daha adil bir toplum düzeninin kurulmasını sağlayacaktır.

Çalışmada edebi eserlerin analizi gerçekleştirilmeden önce özellikle engellilik çalışmalarına yer verilmiştir. Zira, bu çalışmalar edebi eserdeki engelli karakterlerin analizinde ne tür soruların sorulması gerektiği konusunda kilit yol gösterici olmuştur.

Engelli bireylerin tarihsel süreçte yaşadıkları deneyimlere yüzeysel dahi olsa göz atıldığında onların her çağın ve toplumun ötekisi konumunda olduğu görülür. Dışlanmalar ve baskılara karşı kaçınılmaz olan hak mücadeleleri tüm dünyada gerçekleşmiştir. Bu mücadeleler, engelli olma deneyiminin çok kapsamlı bir gerçekliği kapsamasından dolayı kesin bir sonuca günümüzde hala bağlanamamıştır.

Yıllar boyunca süregelen engelliliğin hangi açıdan ağırlıklı olarak ele alınması gerektiği sorunu aynı zamanda bir avantaj olarak ortaya çıkmış ve hemen hemen her disiplinin kendine bir bakış açısı ve yöntem geliştirmesine olanak sağlamıştır. Engelli bireylerin yaşadığı sorunların temelini onun bireysel farklılığında değil; bu bireysel farklılığı anlayamayan, saygı duymayan ve her bir bireyin temel haklarını temin

edebilmekten aciz olan topluma karşı sosyal model ortaya çıkmıştır. Engellilik hakları mücadelesinde kilit bir başlangıç konumuna sahip olan bu model, zamanla eleştirilir konuma gelse de aslında bu onun yine de başarısını gösterir. Zira, soru sormayı ve çözüm üretmeyi gündeme getiren ve engelli bireylerin çözüm odaklı çalışmalarının başlangıç noktasını oluşturur. Değişmesi gereken toplumun bizzat kendisidir vurgusu onun engellilik söz konusu olduğunda, gerçekleştirilecek çalışmaların toplum odaklı olması gerektiği iddiasını doğurur. Toplumlarda var olan kalıp yargıların, önyargıların ve kötü adlandırmaların kökeninin de ele alınması gerektiğini vurgulayan bu model, engelliliğin disiplinler arası bir çalışma alanı olarak ele alınmasına olanak sağlamıştır.

Aktarılan tüm bu iddialar toplumu toplum yapan unsurların ne olduğu sorusunu gündeme getirir. Dil, din, edebiyat bu sorunun ilk cevapları arasında yer alır.

Edebiyat, herkes tarafından kabul edildiği üzere hem bir kültürde tarihsel bir birikim sağlar hem de o kültüre biçim verir. Edebi eserlerin hem bilinç oluşturma hem de var olan kalıp yargıları yıkabilme gücü vardır. Edebiyat, yukarıda verilen masaldaki cadılar ve prensesler örneğinde olduğu gibi, bireylerin imge dünyasını biçimlendirir. Engelli bireylere dair toplumsal hayatta sergilenen davranışların edebiyatta stereotipler olarak aktarıldığını birçok çalışma savunmuştur. Bu savdan hareketle, en genel soru ile başlayarak bu çalışmada edebi eserlerde engelli bireylerin nasıl aktarıldığı sorunsallaştırılmıştır. Edebiyatın insan hayatındaki sarsılmaz gücünün kabulü gerçek hayat ile bağlantı kurularak bu soru gerekli görülmüştür. Başlangıç noktasını oluşturan bu sorudan sonra, engelli bireylerin edebi eserdeki konumu, ele alınış yönü, adlandırılışı, nasıl bir karakter olarak tasvir edildiği, diğer karakterler ile ilişkisi gibi daha derinlemesine bir analiz zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Engelli bireylerin edebi eserlerde hangi bağlamlarda ve nasıl yazınsallaştırıldığı sorusu aydınlatılmaya çalışılmıştır. Engelliliğin eserlerdeki temsilinin sanat değerini ölçmek hedeflenmiştir. Eser seçimi gerçekleştirilirken, engelli bireylerin ana karakter olarak ele alındığı eserlerin nadir olması karşılaşılan ilk problem olmuştur. Ancak buna rağmen her romanda engelli bireyin var olduğu iddia edilebilir.

Çalışmada gerçekleştirilen analiz hem Türk edebiyatından hem de Alman edebiyatından seçilen dört eser kapsamında sürdürülmüştür. Ancak, çalışma boyunca da görüleceği üzere, ana analiz dört eserden oluşsa da birçok esere atıfta bulunulmuş ve böylece engelliliğin Türk ve Alman edebiyatında hangi bağlamlarda ele alındığı sorusuna geniş bir yelpazede cevap verilmeye çalışılmıştır.

Öncelikli olarak engellilik ve edebiyat ilişkisini ele alan çalışmalar incelendiğinde, tüm bu çalışmaların ortak noktasını, engelli bireylerin edebi eserlerde genelde olumsuz bir edebi atmosferde sunulması oluşturmuştur. Dışlanan, acınan, alay edilen, yok sayılan, aciz ve eksik görülen bir karakter çizimi göze çarpmıştır. Ayrıca köşede oturan ve çevreyi izleyen ama asla iç dünyasına dair bilgiler sunulmayan gölge karakterler olarak aktarılır. İki farklı kültürdeki temsillerin birbiri ile ortak noktalarının oldukça fazla olduğu savunulabilir.

Edebi eserlerde, daha özelden de romanlarda engelliliğin temsilini analiz etme yolunda karşılaşılan ilk problem, engelliliğin hangi yönüne ağırlık verilerek ele alınması gerektiği sorusu olmuştur. Engelliliğin hangi ağırlık noktası nasıl incelenmeli sorusu belirginleşmiştir. Engelli bireylerin eserde belirgin temsillerini analiz etmek için en uygun yaklaşımın karakter analizi olduğuna karar verilmiştir. Yazınsallık kriterlerinden olan kurgu ya da söz sanatları yardımı ile de karakterlerin biçimlenebileceği de göz önünde bulundurulmuştur. Edebi eserde engelli karakterlerin en belirgin özelliğinin ne olduğu sorusu eserler üzerinden sınırlandırılarak sunulmaya çalışıldı.

Edebi eserde engelli bireylerin karşı karşıya kaldığı tutum ve davranışların, birinci bölümde bilimsel veriler ve bulgular sunulurken aktarılan engelli bireye toplumun göstermiş olduğu tutum ve davranışlar ile karşılaştırılması edebiyat ve gerçeklik ilişkisi için oldukça önemlidir. Özellikle Köyün Kamburu romanı ile engelli bireyin toplum içinde nasıl adlandırıldığına dair sunulan tablo karşılaştırıldığında, her bir değerlendirmenin edebi eserde de karşılığını bulduğu görülür.

Ele alınan ilk roman olan *Köyün Kamburu*'nda engelli bir bireyin yaşam hakkını koruyabilmesi için her türlü sözlü ve fiziksel şiddete rağmen ayakta kalma çabası geniş bir toplumsal ilişki ağında söz konusu edilir. Kambur bir karakterin yazınsallaştırıldığı romanda, karakterin dışlanma, alay edilme, yok sayılma ve acınma gibi belirgin olumsuz tutumlarla mücadele etmek zorunda kaldığı analizler kısmında alıntılar ile detaylı bir şekilde aktarılmıştır. Yaşanan tüm bu olumsuzluklara karşı karakterin hayatta kalmak için mücadele etmesi zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır.

Eserde yazar ben anlatıcıya yer vermeyerek, tarafsız ve mesafeli bir tutumla olay örgüsünü kaleme almıştır. Okuyucu, olay örgüsünün ve kişilerin sözlerinden verilmek istenen mesajı almıştır. Engelli bireye atfedilen olumsuz davranışların eserde engelli birey tarafından yapıldığı görülmüştür. Ancak metin içerisinde yazar sıklıkla engelli bireyin karşı karşıya kaldığı fiziksel şiddet, dışlanma, yok sayılma, küçümsenme, acınma, cinsel kimliğinin yok sayılması, dini değerleri sömürmeye alet olarak kullanılması gibi mücadele gerektiren yaşantıları deneyimlemesi, engelli bireyi yaşaması için bu duruma adeta sürüklemiştir. Tüm bu çıkarımları okur, olay örgüsünden edinir.

Köyün Kamburu bir toplum eleştirisidir. Güçlünün, güç odaklı toplumun nelere yol açabileceğini ve yaşamak için mücadele etmenin zorunluluğunu gözler önüne serer. Yaşamak için bireyin nelere başvurmak zorunda kaldığını gözler önüne sermesi, roman boyunca Çalık Kerim üzerinden toplumun engelli bireylere dair var olan ayrımcı söylemlerinin bir sonucudur. Toplumda farklı olan bireye yönelik önyargıların aslında toplumun kendi tutumunun kaçınılmaz bir sonucu olduğu ironik bir şekilde aktarılır. Dinlenen, sözüne önem verilen biri olmak için Çalık'ın köyün gizli ilişkilerini takip edip dillendirmesi bu olaya bir örnektir. Engelli bir birey olarak Çalık'a atfedilen tüm ahlaki çöküntüye sebep olan davranışları ona köylünün bizzat kendisinin yaptırması kısır döngünün devamını sağlar.

Köyün Kamburu romanı toplumsal değişimlerin açık şekilde yansıtıldığı bir romandır. Başlarda zayıf görüldüğü için dışlanan ve olumsuz benzetmelere dayalı adlandırmalar ile hitap edilen Kerim'in güç kazanması ile bu adlandırmaların değiştiği görülür. *Kağrı kazığından boğa gibi güçlü* adama giden süreç, Çalık Kerim'in karakter olarak değişimini de yansıtır.

Engelliliğin ele alındığı bağlamlar özetlenirse, acıma, dışlama, aciz görme, uğursuzluk ve bela olarak görme, yük kabul edilme ifade edilebilir. Cinsel olarak arzulanmayan bu sebeple hülleciler kabul edilen ancak savaş gibi olağandışı durumlarda da engelin avantaja dönüştüğü, eser boyunca sıklıkla göze çarpan devingenlikte görülür.

Bir diğer önemli nokta, eserin engelliliği ele aldığı kurgunun sosyal gerçekliğe dayandığı belirtilebilir. Engelli olma, toplumsal hiyerarşide en güçsüz olanın engelli birey kabul edildiği ancak bunun değişiminin bireyin tercihleri dahilinde mümkün olduğunun vurgusunu taşır.

1960'lı yıllarda ortaya çıkan sosyal modelin öncesinde kaleme alınan bu eserin sosyal modelin temel vurgularını barındırması edebiyatın kapsayıcılığına bir örnektir.

Sonsuzluğa Nokta isimli kitapta da, felçli bir bireyin iç dünyası aydınlatılır. Karısına ve topluma bir yük olduğu görüşü aktarılırken, aslında karakterin çaresizliği resmedilir. Cinsel hayatlarının olmayışı karısı ile aralarında oluşan ilk uçurumdur. Kendisi gibi yalnız olan karısının onu terk edişi karakterin iç dünyasında aktarılan korkularında haklı olduğunu gözler önüne serer. Anlatının iki düzlemde gerçekleştiği bu eserde, uzun tasvirlerle yer veren yazar engelli bir bireyin gözünden dünyayı yorumlamaya imkân verir. Yazar, uzun ve detaylı betimlemeler ve abartılar ile romanı şiirsel bir anlatımla sunar.

Bedran karakteri, engelli bir birey olarak acınmanın ona kendini nasıl hissettirdiğini dile getirir. Engelli olduğu ilk zamanlar kendisine gösterilen acıma duygusuna sığınarak dile getirdiği ne varsa zamanla bunların altında ezildiğini belirtir. Bu mahcubiyet duygusu onun, diğer üç eserde olmayan bir noktanın vurgulanması ile daha da belirginleşir: Kişisel bakım. Karısı tarafından kişisel bakımı yapılan Bedran'ın karısından uzaklaşması bu bakım evlerinde daha da belirgin hale gelir. Karaktere göre karısının tüm bu sorumluluklarından dolayı Bedran'dan bıkip nefret etmeye başladığı dile getirilir.

Yazarın dili şiirsel bir hayalperestliği içerir. Uzun ve detaylı benzetmeler, kişiselleştirmeler ve zıtlıklarla örülü genel bir dil yapısı, abartıların ve tekrarların sıklıkla var olduğu bir eserdir.

Eseri diğer eserlerden ayıran önemli nokta, olay örgüsünün sade olması ve engelli bireyin bizzat kendi anlatımı ile okuyucuya tarafsız bir tutumla anlatılmasıdır.

Eserde engelliliğin hangi bağlamlarda aktarıldığı sorusuna acıma ile bireyin kendini yük hissetmesi, yalnızlaştırılması, mahcubiyet duygusu cevap olarak verilebilir. Yazar tüm bunları tarafsız bir tutumla kaleme alır.

Sabırsız Yürek romanında, engelli bir bireyin engelli olmayan bir karakterin hayatındaki etkisini yazınsallaştırılır. Seçilen eserlerde ama karakteri engelli olmayan tek eserdir. Psikolojik yönü ağırlıklı olan bu çalışmada engelli bir genç kız ile yakışıklı bir askerin ilişkisi söz konusu edilir. Toplumsal önyargılar ve bunların tutarsızlığı yazar tarafından işlenir. Acınan birey olmamak için toplumdan kendini soyutlayan yalnız bir genç kızın âşık olması, karakter tarafından başlangıçta şaşkınlıkla karşılanır. Yoğun bir süreç sonunda yazarın edebi bir dil ile tüm önyargıları adım adım yıktığı görülür. Karakterine, eserin sonunda hatalarını anlayarak gerçekleri görmesine olanak tanıyan ve bunu edebiyatın okuyucuyu içine çeken büyüleyiciliği ile yapması edebiyatta engelliliğin temsili nasıl olmalıdır

sorusunun hem engellilik hem de edebiyat bilim için en doğru yanıtı olarak kabul edilebilir.

Yazar için engelliler, toplumun dışladığı kesimlerden sadece biridir. Yoğun bir olay örgüsünün göze çarptığı eserde yazar tarafsız bir anlatım tercih etmiştir. Acıma duygusunun hem acıyan hem de acınan taraf için nasıl bir huzursuzluk yarattığını vurgulayan eserde bir diğer nokta da toplumun tabuya varan sınırlarının olmasıdır. Engelli bir kız ile yakışıklı bir askerin beraber olmamasını savunan bu sınırların bireylerin her biri tarafından bilinçli ya da bilinçsizce benimsenmiştir. Kurgu, gerçekliğe dayanan bir eleştiride gerçekleşir.

Teneke Trampet romanı ele alınan diğer romanlardan farklı bir engelli aktarımı sunar. Yazınsal bir figür olarak Oskar, dilin çokanlamsallaştırılarak sanatsallaştırılmasının bir örneğidir. Ele alınan engelli karakterler arasında içinde kurgusallığı en fazla barındıran karakterdir. Oskar karakterinin dünya çapında başarıya ulaşmasının en büyük sebebi karakterin, gerçekliğin farklı bir perspektiften yeniden yorumlanarak oluşturulmasıdır. Ayrıca dilin ve engelliliğin estetikleştirilmesine de örnek oluşturur.

Yazarın siyasi duruşu engelliliğin eserde temsilinin yorumlanmasını zorlaştırmıştır. Metaforlarla dolu olan eserde ilk zorluk Oskar karakterinin daha anne karnında iken aldığı kararla ortaya çıkar. Etek, trampet, ses gibi sayısız edebi metaforun yer alması ise eserin diğer zorluklarından. Oskar, en genel anlamda bir isyankârdır ve yetişkinler dünyasının tuhaf yönlerini eleştirir. Oskar, her şeyi görüp analiz edebilen bir karakterdir. Annesinin, olası iki babasının ve sevgilisi Roswitha'nın ölümüne sebep olması, hırsızlık ve çete liderliği gibi sayısız suç işlemesi de karakterin bu dış dünyaya bir tepkisidir.

Diğer eserlerden farklı olarak bu romanda engellilik başlı başına kurguya dayanan bir anlatı ile ele alınır. Yukarıda bahsedilen tepkiler, İsa'ya ve Prens Eugen'e dair alıntı, güçsüzün güçlüyü yenme imgesine bir örnektir. Kendi kişisel tercihi olmasna rağmen

toplumun bunu bilmeyek Oskar'ı aciz görerek suç işlediğinde dahi onu bu eylemlerinden muaf tutmaması toplum tarafından güçsüz kabul edildiğinin kanıtıdır. Ancak Oskar, engelliliğini toplumda var olan çarpık ilişkilere ve her türlü düzensizliğe karşı bir kılıf ya da maske olarak kullanır. Ayrıca kamburu ile tezatlık oluşturan ilham perisi ile modellik yaptığı atölyede Oskar grotesk edebiyatın en belirgin örneklerinden birini oluşturur. Zıtlıkların, yüzyılımızın yıkımının, çaresizliğinin ifadesini sunmak için vahşi, yıkık, suçlu ve mahzun bir anlatıma olanak sunması beklenen kamburu, edebi eserde kamburun yeniden anlamlandırılmasına olanak sağlar.

Yazıldığı dönemdeki engelli bireylerin deneyimleri de göz önüne alınırsa, eserin, siyasi sebeplerden dolayı engelliliği kurgu bağlamında ele almasının kaçınılmaz olduğu da söylenebilir.

Seçilen eserlerin birbiri ile karşılaştırılması söz konusu olduğunda, göze çarpan ilk ayrımın engellilik ve din ilişkisi bağlamında ortaya çıktığı görülür. Köyün Kamburu'nda din, toplumsal hayatta her türlü ilişkide her daim ön plandadır. Köylüler arasındaki her diyalogda dini söylemlerin yer alması da dinin toplumsal ilişkilerin görünürdeki yüzeyinde aktif bir etki alanına sahip olduğunu gösterir. İncelenen eserlerde din faktörünün en fazla belirginleştiği eser Kemal Tahir'in romanıdır. Engelin, Allah vergisi olduğu için isyan edilmemesi gerektiği de eserdeki bir diğer dini kabuldür. Hülleci olarak Çalık Kerim'in tercih edilmesi, dini değer olarak kabul edilen gerçeklik üzerinden engelli bireyin rollerinin olumsuz aktarımına bir örnektir.

Sonsuzluğa Nokta romanında dini bir ifadenin yer almadığı görülürken, Sabırsız Yürek romanında özellikle engelli karakterin babasının, kızının neden engelli olduğuna dair isyankârca sorgulayışı ve aynı şekilde kızının bir an önce yürüyebilmesi için hem kiliseye hem de sinagoga gitmesi de çareyi dinde araması olarak yorumlanabilir. Teneke Trampet romanı ve din ilişkisi analiz edildiğinde İsa'nın eser boyunca sık sık ifade edildiği görülür. Ancak engelli olmayı anlamlandırma ya da

sonlandırma teşebbüsleri dâhilinde ele alınmadığı aksine dini her türlü varsayımın yazar tarafından eleştirildiği sonucuna varılabilir.

Engelliliğin başka yan motiflerle sıklıkla kaleme alındığı da çalışma çerçevesinde gerçekleştirilen analizler sonucunda açıkça görülmüştür. Savaş, ele alınan tüm eserlerde yan motif olarak göze çarpar. Sonsuzluğa Nokta romanı dışında diğer üç romanda savaş olgusu göze çarpar. Sabırsız Yürek romanında savaş bir kaçıştır. İşlenen dolaylı cinayetin vicdani yükümlülüğünden arınmanın mümkün görüldüğü bir ortamdır. Günter Grass için dönemin belirgin özelliğidir. Köyün Kamburu için ise, çıkar sağlanan bir fırsattır.

İncelenen eserlerin bir diğer ortak noktasına değinmek gerekirse, dört romanın da içerdiği engelli karakterlerin içinde buldukları toplumla ya da aileleri ile muhakkak bir çatışma içinde bulunması dikkat çekicidir. Köyün Kamburu'nda küçümsendiği için dışlanma ve kabul görmeme bu uyuşmazlığın itici gücü olurken, Sonsuzluğa Nokta'da yalnızlık ve kendini aciz hissetme bu kopukluğun sebebidir. Sabırsız Yürek romanında ise insanların acıyan bakışlarından uzaklaşmak için toplumla bağını tamamen koparan ancak iyileşmesi garantilendiği andan itibaren *artık korkacak bir şey kalmadı* diyerek topluma karışan engelli bir genç kız vardır. Oskar karakterinde ise, toplumun her aşamasında yetişkinleri küçümsediği ve onlar gibi olmak istemediği için isyan eden, onlar gibi olmamak için farklılığa bürünüp onlardan kaçan bir figür resmedilir.

Karakter devinimi olay örgüsü üzerinden derinleştirilirse, iktidar savaşının bir kesiti olarak aktarılabilir olan Köyün Kamburu'nda karakter, başarıyla sonuçlandığı söylenebilen bir hayata yöneldiği söylenebilir. Uğursuz ve bela olarak adlandırılan Kerim'in fiziksel özelliği, eserde onun bu başarıyı, babası Parpar Ahmet'in aksine, elde etmesinde etkili olmuştur. Bedran ise, durağan bir seyir izleyen olayların ardından intihar iması ile olumsuzya yönelen bir son sunmuştur. Edith karakteri olumsuz bir devinimle sonlanırken, Oskar engelli olmayı başarılı olmak ile eş değer

tutan bir tutumla sona erer. Köyün Kamburu ve Teneke Trampet romanlarında güçsüz adledilenin güçlüyü yenen bir insan imgesi ile sunulmuştur.

Üç eserin ortak noktada bulunduğu bir diğer nokta daha vardır. İlk olarak engelli bireye acınması, dışlanması ve engelli kadın ya da erkeğin arzulan bir cinsel kimliğinin olmadığı mesajı, yalnız bırakıldığı, bireylerin istekleri uğruna mücadele etmek zorunda oluşları temel başlık altında toplanabilir. Dördüncü eser Teneke Trampet ise, toplumsal bazı tutumları eleştirse de engelli olmanın avantajlarına odaklanan ve engelliliği bir metafor olarak kullanan eserdir. Ancak genel vurgusu olmasa da acınma, dışlanma ve aciz görülme gibi belirgin bazı örnekler söz konusu olduğunda diğer eserler ile benzerlikler taşımaktadır.

Dört eserde de engelli bireylerin cinsel kimlikleri söz konusu olduğunda eserin sosyal ağı içinde arzulanmayan kişiler kategorisinde sunulduğu görülür. Ancak yazarlar bu düşünceyi savunmayarak, özellikle Teneke Trampet romanındaki olay örgüsü ya da doktor Condor gibi karakterlerin konuşmaları ile yıkmaya çalışırlar.

Eserler ve yazıldığı dönem ile ilişkisi sorgulanırsa, Köyün Kamburu Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerine denk gelen bir zamanı işler ve bu dönem hakkında eserde belirgin ifadeler yer alır. Alıntılarla da sunulduğu üzere, savaş döneminde tüm erkeklerin orduya çağırılması söz konusu edilir. Sonsuzluğa Nokta romanında da söz konusu tarihi ve siyasi alt yapı İsvan ve Turan'ın evinde geçen konuşmalarda aktarılırken, engellilik ile derinlemesine bir bağlantısı olmadığından bu çalışmada detaylı bir yer tutmamıştır. Sabırsız Yürek eseri de dönemin izlerini taşımasına rağmen engellilik odaklı olay örgüsünde fazla etkin olmamıştır. Teneke Trampet ise, döneme dair bilgilerin yorumlanması çelişkili görünebilir. Almanya'da kalan savaş dönemi yazarı olarak, engelli bireylere yönelik uygulamalarda yazarın sessiz kalmayı tercih ettiği yorumlanabilir. Ancak itirafının ardından bu sessizliği bilinçli bir tercih olduğu iddiası güçlenmiştir.

Ele alınan eserlerin yazarlarının engellilik konusunu işleyen romanlar yazmasının nedeni araştırıldığında Kemal Tahir için hapisanede geçirdiği yıllar boyunca toplumun dışlanan kesimleri ile yakın bir ilişkide olması sebep gösterilebilir. Hayatın içinden olayların aktarıldığı, yerelin gözetildiği bir anlatımın ve olay örgüsünün köy ilişkilerine uygun resmedilmiş olması bu savı desteklemektedir. Hasan Ali Toptaş'ın kaleme aldığı hemen hemen bütün eserlerde engelli karakterlerin belirgin bir öneme sahip olduğu görülür. Çocukken kendisinin de engellilik kategorisine dâhil olmasına yol açan bir deneyime sahip olması ve otobiyografik özellikler taşıyan bir eserinde babasının önce trafik kazası ile bir bacağını kaybettiği öğrenilir. Ayrıca ilerleyen yaşının da etkisiyle, kanser hastası babasının yürüme ve hareket etme yetisini tamamen yitirmesinin de yazarın bu konuya bilinçli ve yoğun bir eğilimi olmasına yol açtığı varsayılabilir. Acıma duygusuna yoğunlaşan ve onu psikanaliz ile birleştiren Stefan Zweig, Freud'dan etkilenmiştir. Hayatında bu olaya dair belirgin bir çıkarımda bulunmak mümkün olmasa da eserde bu konuya dair aktarılan bilgiler bulunmaktadır. Romanda yazarların bir olayı nasıl yazdığı sorusunu cevaplandırır. Yazarların her dakika ilham perisi beklemediğini aksine kendilerine anlatılanı, gördüklerini ya da yaşadıklarını hayal gücünün de yardımıyla ince ince işlediğini savunur. Romanın ilerleyen bölümlerinde roman karakterinin kendisine gelerek hayatını değiştiren ve onu bambaşka biri yapan bir olay anlatacağını dile getirmesi, Sabırsız Yürek romanının yazılmaya başlanma serüvenini aydınlatır. Son olarak Günter Grass'ın Teneke Trampet romanında neden engelli bir karakteri ana karakter olarak seçtiği sorusu cevaplandırılmaya çalışılırsa, başvurulacak ilk aşama yazarın hayatı olacaktır. Ancak yazarın yaşadığı dönem ve itirafı da göz önüne alınacak olursa çağın getirdiği tutarsızlık ve gizemi ele alacak en iyi saklanma yöntemi olarak engellilik metaforunun seçildiği kabul edilebilir.

Engelli karakterleri seçmeleri üzerine mevcut varsayımların ardından, yazarların bu eserler ile vermek istediği mesajları analiz etmek yazınsallık için oldukça önemlidir. Bu bağlamların ortaya çıkarılmasında başvurulacak noktalardan birini yazarların tutumu belirler. Köyün Kamburu, sıklıkla belirtildiği üzere bir toplum eleştirisidir. Toplumun ikiyüzlülüğünü gözler önüne serer. Toplumun kurduğu oyunun kurallarını ondan daha iyi oynayan kambur Kerim'e saygıyla eğilmesini dile getirir. Kemal Tahir tarafsız bir anlatıcı tutumu ile ele aldığı çalışmasında köylülerin birbirine tamamen zıt

söylemleri çerçevesinde okuyucunun analiz etmesini ister. Kötü olarak yorumladığı engelli bireye yaşama şansı dahi vermeyen köylülerin önyargısı, dışlaması ve hakaretleri zamanla değişir. Yazar bunlara açıkça bir yorum getirmek yerine, bu değişimin seyrini okuyucuya anlatır.

Sonsuzluğa Nokta eserinde Hasan Ali Toptaş açık bir mesaj vermez. Eserin sonunun da açık bitirilmesi verilmek istenen mesajın okuyucu tarafında oluşturulması yönünde bir hamle olarak yorumlanabilir. Varoluş üzerine kaleme aldığı bu çalışmada felçli karakterin iç dünyasına dair çıkarımlarda bulunur. Yaşanan bu yalnızlık ve çaresizlik sürecini tek bir anlatıcının gözünden anlatması vurgulamak istediği yalnızlık sancısının bir kez daha dikkat çekici unsur olarak okuyucu ile buluşmasını sağlar.

Stefan Zweig'in ise insan ve insanın ruh dünyasına dair belirgin anlatılar sunmayı hedeflediği belirtilebilir. Başlangıçta engelli bireylere dair toplumda var olan olumsuz yargıları aktarmış, karakteri bir bocalama içinde resmetmiş ancak en nihayetinde ona *doğru yolu* buldurtmuştur. Vermek istediği mesajı açık açık ifade ederek olay örgüsü içine dâhil etmiştir. Bireysel zayıflıkların kişilerin hayatına mal olabileceğini gözler önüne sermiştir. Anton'un sonunda tüm gerçekleri kendine itiraf etmesi ve engelli karakter Edith'e olan aşkının büyüklüğünü okuyucuya aktarması toplumsal önyargıları yıkmaya çalıştığının göstergesidir. Günter Grass'ın kaleme aldığı Teneke Trampet romanında ise ele alınan üç romandan bambaşka bir mesajın var olduğu görülür. Diğer romanlardan farklı olarak sanat ve engelliliği ilişkilendirmesi bu ayrımın ilki olarak karşımıza çıkar. Diğer üç eserin engelliliğin olumsuz bir deneyimi beraberinde getirdiğine yönelik örneklere yoğunlaşmasına rağmen bu eser bu olumsuzluklara yoğunlaşmaz. Bu eserde de dışlanma, alay edilme, aciz görülme kısmen de olsa söz konusudur. Ancak ağırlık noktası karakterin çok yönlülüğü üzerinedir. Karakterin engelini bile isteyerek tercih etmesi, hatta bu tercihi ile gurur duyması ifade edilir. *İsa'nın sırtında kamburu olsaydı çarmıha gerilmezdi* cümlesi ile aslında herkesin aynı olduğu bir toplumda farklı olmanın, bu farklılığı olumlu yönde kullanmanın faydaları savunulur. Her ne kadar engelli olmak bir mecazi anlam dahilinde yorumlanmaya müsait olsa da yazarın aktarımları toplumun gerçekliği ile

bire bir uyuşmaktadır. Eser hakkında son söz olarak, romanın, engelliliğin edebiyatta estetize edilmesinin bir örneği olduğu dile getirilebilir.

Eserlerdeki engelli karakterlerin engelli oluş sebepleri de çalışma dâhilinde şaşırtıcı bir sonuca götürür. Köyün Kamburu’unda total Ayşe kocasından dayak yediği için erken doğum yaparak fiziksel farklılığı olan Kerim’i dünyaya getirir. Köylüler, kocanın karısını dövebileceğini savunduğu için total Ayşe’nin öldüresiye dövülmesine engel olmazlar. Sonsuzluğa Nokta romanında ise trafik kazası engelliliğin sebebidir. Sabırsız Yürek eserinde ise felçli kalma sebebi olarak bir virüs seçilmiştir. Teneke Trampet’in engelli karakteri Oskar kendisi karar alarak üç yaşındaki bir çocuğun boyutlarında kalmıştır.

Derinlemesine bir analizin ardından Türk ve Alman edebiyatından seçilen dört eserin ve çalışmanın ilk bölümünde yer yer değinilen diğer eserlerin analizi sonucunda denilebilir ki, engellilik Türk ve Alman edebiyatından birçok benzerlikler dahilinde ele alınmıştır. Eserlerde aktarılan ağırlık noktaları yazarların ele alış amaçları doğrultusunda değişse de, birbiri ile zıtlık taşıyan bir noktanın olmadığı savunulabilir.

Edebiyattaki bu belirlenimin ardından, engelli bireylerin toplumsal hayatta karşılaştıkları problemler bu çalışmada ilk bölümde belirtilmiştir. Sonuç olarak, hem edebi eserlerin hem de engellilik çalışmalarının engelliliğe dair vurguları benzerlikler taşımaktadır. Bu benzerliklerde dikkat çekici rol yazarlara aittir. Yazarlar, vermek istedikleri mesajlar ve tutumlar dahilinde engelliliğin toplum üzerinden eleştirisini sunar. Tutumlarının engelli karakterlerin yeniden yorumlanması gerektiği yönünde olduğu söylenebilir. Bu tutumlar olay örgüsünden ve engelliliği düzeltilecek bir şey olarak görmeyerek toplumu engelli karakteri kabul etmek zorunda bırakmasından çıkarılabilir. Köyün Kamburu’nda bu kabul başarı ile gerçekleşirken Sabırsız Yürek’te karakterin ölümünün ardından gelen pişmanlıkla gerçekleşir. Oskar, toplumda sevilen bir sanatçıdır. Ancak Sonsuzluğa Nokta romanı diğer üç romandan farklı olarak eserin sonunda *kimi vuracağını bilen* bir karakter bırakır.

Edebiyatta engelliliğin metaforlarla sunulması söz konusu olsa da, detaylı analiz için içerik analizi tercih edilmek zorunda kalmıştır. Karşılaştırma sonucunda ortaya çıkan bir diğer nokta da yazarların engelliliği kurguya dahil ederek kaleme almalarıdır. Gerçekliğe dayalı eserlerde ise engelli bireylerin benzer tutum, davranışlar, adlandırmalar ve eleştirilerle aktarıldığı savunulabilir. Ancak yazarların engelliliğin aktarımı söz konusu olduğunda dikkatli bir tercih benimsedikleri belirtilebilir.

Son söz olarak, edebiyatta engelliliğin temsili çok kapsamlıdır. Yazarlar, engelli olma durumunu zengin bir kullanım ile aktarmıştır. “Engelli birey” gibi düz ifadeler edebi eserde çeşitlenmiş, daha zengin bir dil kullanımı ile aktarılmıştır. Edebi düzlemde genişbir yer tutan engelliliğin sanatsallaştırılması, daha özelde ise yazınsallaştırılması, incelenen eserler sonucunda denlebilir ki, toplum ağırlıklı olarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada yer alan engellilik çalışmalarının sunduğu sorunlar ile edebi eserlerde yazarlar tarafından aktarılan engelli bireylerin problemlerinin aynı konular üzerine kurulu olduğu belirtilebilir. Yazarların, engelliliğin temsili söz konusu olduğunda, kendilerine zengin bir yazınsallaştırma olanağı ve içeriği yarattıkları görülmüştür. Engellilik çalışmaları penceresinden bakıldığında yazarların engelli bireylerin sosyal deneyimleri için olumlu bir tutum sundukları dikkat çeker.

KAYNAKÇA

- Albrecht, G. L. ve Verbrugge, L. M. (2000). The Global Emerge of Disability. *The Handbook of Social Studies in Health And Medicine* içinde, der. G. L. Albrecht, R. Fitzpatrick ve S. C. Scrimshaw, 293-307, Sage, Londra.
- Albert, W. (1956). *Lösung des Schwerbeschädigtenproblems durch Arbeit*. Duncker und Humboldt, Berlin.
- Apel, D. (1999). Cultural Battlegrounds: Weimar Photographic Narratives of War. *New German Critique* içinde, Kış Sayısı.
- Barton, L. ve Armstrong, F. (2001). Disability, Education, and Inclusion: Cross Cultural Issues and Dilemmas. *Handbook of Disability Studies* içinde, der. G. L. Albrecht, K. D. Selman ve M. Bruy, Londra: Sage, s. 693-710.
- Baş, E. (2018). Ophelia: Deliliğin Dili, Dilin Deliliği. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 8 Sayı: 16, Temmuz 2018, s. 90-107*.
- Baudrillard, J. (2011). *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm*. (Çev. Adanır, O.), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- Beckett, E. A. (2006). Understanding Social Movement: Theorising the Disability Movement in Conditions of Late Modernity. *Sociological Review* içinde, sayı 54 (4), s. 734-752.

Belge, M. (2009). *Edebiyat Üstüne Yazılar*. İletişim Yayınları, İstanbul.

Bell, A. G. (1969). *Memoir upon the Formation of a DeafVariety of the Human Race*. Washington, DC: Alexander Graham Bell Association for the Deaf.

Berkson, G. (1993). *Children with Handicaps: A Review of Behavioral Research*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

Bezmez, D., Yardımcı, S. ve Şentürk, Y. (Der.) (2011). *Sakatlık Çalışmaları - Sosyal Bilimlerden Bakmak*. Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Bickenbach, J. E., Chatterji, S., Badley, E. M. ve Ustun, T. B. (1999). Models of Disablement, Universalism and the International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps. *Social Science and Medicine* içinde, sayı 48, 1173-1187.

Bleidick, U. (2001). Behindertsein als menschliche Bedrohung. Die Geschichte der Bewertung behinderten Lebens in Wissenschaft und Politik. *Z. Vierteljahreschrift für Heilpädagogik und ihrer Nebengewissenschaften*, Heft 3/2001.

Bloch, E. (1973). *Das Prinzip Hoffnung*. Frankfurt, Suhrkamp.

Bock, G. (1986). *Zwangssterilization im Nationalnationalismus: Studien zur Rassenpolitik und Frauenpolitik*. Westdeutscher Verlag, Opladen.

Borchert, W. (1986). *Draussen vor der Tür*. Rowohlt Taschenbuch Verlag, Hamburg.

Bourdieu, P. (1987). *Die feinen Unterschiede. Kritik der gesellschaftlichen Urteilskraft*. Çev. Bernd Schwibs ve Achim Russer. Frankfurt a.M.

Braddock, L. D. ve Parish, S. L. (2001). An Institutional History of Disability. *Handbook of Disability Studies* içinde, der. G. L. Albrecht, K. D. Selman ve M. Bury, Londra: Sage, s. 11-68.

Brecht, B. (1980). *Die Mutter Courage und Ihre Kinder. Eine Chronik aus dem Dreißigjährigen Krieg*. Berlin, Suhrkamp Verlag.

Breeger, N. (1979). Selbstorganisationsversuche Behinderter am Beispiel des Club 68 – Verein für Behinderte und ihre Freunde – e.V. in Hamburg. *Chancengleichheit für Behinderte. Sozialwissenschaftliche Analysen für die Praxis* içinde, Ed. Peter Runde/Rolf G. Heinze, Neuwied.

Burcu, E. (2015). *Engellilik Sosyolojisi*. Anı Yayınları, Ankara.

Burcu, E. (2007). *Türkiye'de Özürlü Birey Olma. Temel Sosyolojik Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.

Canameres Torrijos, C. (2004). Disabled Characters in Spanish Children's Literature. *Disability Studies Quarterly* 24, no. 22.

Charlton, J. I. (1998). *Nothing about Us without Us: Disability, Oppression, and Empowerment*. University of California Press, Berkeley.

Charney, M., Charney, H. (1977). The Language of Madwomen in Shakespeare and His Fellow Dramatists. *Signs*, 3.2, s. 451-460.

Church, A. (1893). Removal of Ovaries and Tubes in the Insane and Neurotic. *American Journal of Obstetrics and Disease of Women and Children*, sayı 28, 491-498.

Colby, A. M. (1965). *The Portrait in Twelfth-Century French Literature. An Example of the Stylistic Originality of Chrétien de Troyes*. Geneve.

Comte-Sponville, A. (2015). *Büyük Erdemler Risalesi*. (Çev. Ergüden, I.) İletişim Yayınları, İstanbul.

Davis, L. J. (2006). Constructing Normalcy: The Bell Curve, the Novel and the Invention of the Disabled Body in the Nineteenth Century, *The Disability Studies Reader* içinde, Der. Lennard J. Davis, Londra: Routledge, 3-16..

Cohen, D. (2001). *The War Come Home: Disabled Veterans in Britain and Germany, 1914 - 1939*. California Üniversitesi, Berkeley.

Davis, L. J. (2006). The End of Identity Politics and the Beginning of Dismodernism: On Disability as an Unstable Category. *The Disability Studies Reader* içinde, Der. Lennard J. Davis, Londra: Routledge, s. 231-242.

Dederich, M. (2007). *Körper, Kultur und Behinderung. Eine Einführung in die Disability Studies*. Bielefeld.

Dervişcemaloğlu, B. (2014). *Anlatıbilime Giriş*. Dergâh Yayınları, İstanbul.

Dogles, M. (2017). *Saflık ve Tehlike. Kirlilik ve Tabu Kavramlarının Bir Çözümlemesi*. Metis Yayınları, Çev. Emine Ayhan, İstanbul.

Eagleton, T. (2011). *Edebiyat Kuramı*. Çev. Tuncay Birkan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Erasmus (2002). *Deliliğe Övgü*. Çev. Nusret Hızır, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Faulstich, H. (1998). *Hungersterben in der Psychiatrie, 1914-1949 mit einer Topographie der NS-Psychiatrie*. Freiburg, Lambertus.

Finkelstein, V. (1980). *Attitudes and Disbaled People: Issues for Discussion*. World Rehabilitation Fund, New York.

Forster, E. M. (1985). *Roman Sanatı*. Çev. Ünal Aytür, Adam Yayınları, İstanbul.

Erol, K. (2013). Kemal Tahir'in Köyün Kamburu Romanına Edebiyat Sosyolojisi Açısından Bir Bakış, *International Journal of Social Science*, Mart, 6/3, s. 879-903.

Foucault, M. (2015). *Büyük Kapatılma. Seçme Yazılar 3.* (Çev.: Ergüden, I. ve Keskin, F.) 4. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Foucault, M. (1961). *Folie et Dérison: Histoire de la folie à l'âge classique.* Paris: Plon.

Freud, S. (1930). *Das Unbehagen in der Kultur.* Internationaler Psychoanalytischer Verlag, Wien.

Genette, G. (2011). *Anlatının Söylemi. Yöntem Hakkında Bir Deneme.* Çev. Ferit Burak Aydar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.

Gleeson, B. J. (1997). *Disability Studies: A historical Materialist View.* *Disability and Society*, sayı 12 (2), 179-202.

Gleeson, B. J. (1999). *Geographies of Disability.* Routledge, Londra.

Goffmann, E. (1963). *Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity.* Prentice-Hall, Inc. Englewoods Cliffs, N. J.

Grant, T. ve Woods., A. (2002). *Reason in Revolt: Dialectical Philosophy and Modern Science.* Algora Publishing, New York.

Grass, G. (1964). *Blechtrommel.* Fischer Bücherei, Hamburg.

Grass, G. (2016). Teneke Trampet. Çev. Fikret Çalışlar, Akılçelen Kitaplar.

Groce, N. (1993). The Cultural and Cronic Illness: Raising Children with Disabling Condintion in the Culturally Diverse World, *Pediatrics*, cilt 91, sayı 5, ks. 2, 1049.

Güntekin, R. N. (1970). *Çalığışu*. İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul.

Gürdal Ünal, A. (2011). *Türk Çocuk Edebiyatında Engellilik 1969-2009*. Evrensel Basım Yayın, İstanbul.

Haberl, B. (2001). One of us? Disabled Protagonists as Outsiders in German and Austrian Fiction for Children and Young Adults. *Bookbird* 39, no.1.

Harvey, D. (1996). *Justise, Nature and the Geography of Difference*. Oxford: Balckwell.

Hayaşı, R. ve Okuhira, M. (2001). The Disability Rights Movement in Japan. *Disability and Society*, sayı 16(6) s. 855-69.

Hirdt, W. (1970). Descriptio superficialis. Zum Frauenporträt in der italienischen Epik. *Arcadia* içinde, S. 5, 39-57.

Hitler, A. (1943). *Mein Kampf*. Eher Verlag, Münih.

Hoffmann, G. (1978). *Raum, Situation, erzählte Wirklichkeit. Poetologische und historische Studien zum englischen und amerikanischen Roman*. Stuttgart.

Huges, B., Paterson, P. (1997). The Social Model of Disability and the Disappearing Body: Towards a Sociology of Impairment. *Disability and Society* içinde, sayı 12 (3), 325-340.

Ignatieff, M. (1983). Total Institutions and the Working Classes: A Review Essay. *History Workshop Journal*, sayı 15.

Ingstad, B. (1990). The Disabled Person in the Community: Social and Cultural Aspects, *International Journal of Rehabilitation Research*, cilt 13, 187-194.

Jung C. G. (2015). *Dört Arketip*. Çev. Zehra Aksu Yilmazer, Metis Yayıncılık, İstanbul.

İçöz, F. (2008). *Masalda Cadı: "Ötekinin" Arketipi*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.

Galusca, R. (2009). From Fictive Ability to National Identity: Disability, Medical Inspection, and Public Health Regulations on Ellis Island. *Cultural Critique*, sayı 72,s. 137-63.

Galvin, R. (2006). Genealogy of the Disabled Identity in Relation to Work and Sexuality. *Disability and Society*, sayı 21 (5), s. 499-512.

Gilbert, S. M. ve Gubar, S. (1984). *The Madwoman in the Attic*. New Haven: Yale.

Girardot, N.J. (1977). Initiation and Meaning in the Tale of Snow White and Seven Dwarfs. *The Journal of American Folklore* içinde, Vol.90, No.357 (Jul-Sep., 1977), 274-300.

Friche, A. (1938). *Was muss der Nationalsozialist von der Vererbung wissen? Volks- und Schulausgabe*. 6. Basım, Diesterweg, Frankfurt.

Jannidis, F. (2004). *Figur und Person. Beitrag zu einer historischen Narratologie*. Berlin/New York, de Gruyter.

Karpat, K. H. (2011). *Osmanlı'dan Günümüze Edebiyat ve Toplum*. Timaş Yayınları, İstanbul.

Klee, E. (1980). *Behindert. Über die Enteignung von Körper und Bewusstsein: Ein kritisches Handbuch*. Fischer, Frankfurt.

Koch, G. (2001). Der phobische Blick: Zur Körper- und Stimmminzenierung im "Euthanasie"-Propaganda Film. *Zwischen Dokumentation und Propaganda: "Euthanasie" im NS-Film, Zeitgeschihcte 28:4*, Temmuz-Ağustos.

Koch, T. (1991). *Literarische Menschendarstellung. Studien zu ihrer Theorie und Praxis (Retz, LaBruyère, Balzac, Flaubert, Proust, Lainé)*. Tübingen.

Kevles, D. J. (1985). *In the Name of Eugenics: Genetics and the Use of Human Heredity*, New York: Alfred A. Knopf.

le Breton, D. (2014). *Bedene Veda*. (Tr: Aziz Ufuk Kılıç), Sel yayıncılık/ Yaşam Kitapları, İstanbul.

De Spinoza, B. (2001). *The Ethics. Part IV* (Latineden Çev. Elwes, R.H.M.) Blackmask Online.

Kraushaar, W. (1996). *Die Protest-Chronik, 1949-1959: Eine illustrierte Geschichte von Bewegung, Widerstand und Utopie*. Rogner und Bernhard bei Zweitausendeins, Hamburg.

Kula, O. B. (2008). *Kant Estetiği ve Yazın Kuramı*. Doruk Yayıncılık, İstanbul.

Kula, O. B. (2012). *Dil Felsefesi Edebiyat Kuramı I*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Kula, O. B. (2012). *Dil Felsefesi Edebiyat Kuramı II*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Lavater, J. C. (1991). *Physiognomische Fragmente zur Beförderung der Menschenkenntniß und Menschenliebe*. Frankfurt/M.

Lieberman, M. K. (1986). 'Some Day My Prince Will Come': Female Acculturation through the Fairy Tale". *Don't Bet on the Prince Contemporary Feminist Fairy Tales in North America and England* içinde, 185 – 200, New York.

Locke, J. (1690). *An Essay Concerning Human Understanding*. Basset, Londra.

Kurth, E., Eggert, D., Berry, P. (1994). Einstellungen deutscher (ost/west) Oberschüler gegenüber geistig behinderten Menschen - ein Vergleich mit Befragungsergebnissen bei australischen und irischen Schülern. *Sonderpädagogik* içinde, Heft 1, S. 34-40.

Lerner, P. (2002). An Economy of Memory: Psychiatrists, Veterans, and Traumatic Narratives in Weimar Germany. *The Work of Memory: New Directions in the Study of German Society and Culture* içinde, ed. Alon Confino ve Peter Fritzsche, Illinois Üniversitesi Yayınları, Urbana.

Longmore, P. K. (2003). *The resistance: The Disability Rights Movements and Assisted Suicide. Why I Burned My Book and Other Essays on Disability*. Philadelphia: Temple University Press, s. 175-203.

Lukacs, G. (1977). *Çağdaş Gerçekçiliğin Anlamı*. Çev. Cevat Çapan, Payel Yayınevi, İstanbul.

Marx, K. (1981). *Capital: A Critique of Political Economy*. Cilt 3, Penguin, Londra.

Massoud, N. (2001). Disability in Iranian Children's Literature. *Bookbird* 39, no. 1.

Mayer, A. (1988). Behinderteninitiativen in der Bundesrepublik. *Hand- und Fussbuch für Behinderte* içinde, editor Gusti Steiner, Fischer, Frankfurt.

Miles, M., Hossain, F. (1999). Rights and Disabilities in Educational Provision in Pakistan and Bangladesh: Roots, Rhetoric, Realist. *Disability, Human Rights and Education: Cross Cultural Perspectives* içinde, Der. F. Armstrong ve L. Barton, s. 193-209, Buckingham: Open University Press.

Miles-Paul, O. (2006). Selbstbestimmung behinderter Menschen – eine Grundlage der Disability Studies, in: HERMES, Gisela/ROHRMANN Eckhard (Hg.), Nicht über uns – ohne uns! Disability Studies als neuer Ansatz emanzipatorischer und interdisziplinärer Forschung über Behinderung, Neu-Ulm.

Moran, B. (1982). *Soruşturma: Romanda Tip Olgusu ve Tipin İşlevi*. Yazko Edebiyat, Sayı: 24.

Moran, B. (2009). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İletişim Yayınları, İstanbul.

Morton, T. G. (1897). *The History of Pennsylvania Hospital 1751-1895*. Times Printing House, Philadelphia.

Müller, I. (1996). Weisse Hyazinthen. *Irgendwo: Noch einmal möcht ich sehn* içinde, Aufbau, Berlin.

Narlı, M. (2013). *Edebiyat ve Delilik Türk Roman ve Öyküsünde Deliler ve Delilik*. Akçağ Yayınları, Ankara.

Neumann, B. ve Nünning, A. (2008). *An Introduction to the Study of Narrative Fiction*. Klett Lerntaining GmbH.

Nickel, S. (1999). *Gesellschaftliche Einstellungen zu Menschen mit Behinderung und deren Widerspiegelung in der Kinder- und Jugendliteratur*. Bidok, Volltextbibliothek: Wiederveröffentlichung im Internet, 13.09.2005.

Oliver, M. (1990). *The Politics of Disablement*. Macmillan, Londra.

Oliver, M. (1990). Disability and the Rise of Capitalism. *Politics of Disablement*, Londra, Macmillan, s. 25-42.

Oliver, M. (1996). A Sociology of Disability or a Disablest Sociology? *Disability and Society: Emerging Issues and Insights* içinde, der. L. Barton, 18-42, Longman, Londra.

Oytun Altun, H. (2009). Hakaret Anlamı Olmayan Kelimelerin Hakaret Amaçlı Kullanımı. *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, Yıl 1, Sayı 2/1, Türk Kültüründe Hakaret.

Patır, Ç. (2012). *Özrürlük Olgusunun Tarihsel Sürecinde 1980 Sonrası Söylem ve Politikaların Küreselleşme Ortamında Hayata Geçirilebilirliği Üzerine Bir Tartışma: Türkiye Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Ankara.

Pfister, M. (2001). *Das Drama. Theorie und Analyse*. Wilhelm Fink, Stuttgart.

Poore, C. (2010). *Disability in Twentieth-Century German Culture*. Michigan: The University of Michigan Press.

Priestley, M. (1999). *Disability Politics and Community Care*. Jessica Kingsley, Londra.

Propp, V. (1985). *Masalın Biçimbilimi*. Çev. Mehmet-Sema Rıfat, B/S/F Yayınları, İstanbul.

Rimmon-Kenan, S. (2002). *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*. Routledge.

Rohrwasser, M. (1975). *Saubere Maedel, starke Genossen: Proletarische Massensliteratur?*. Roter Stern, Frankfurt.

Roth, K. H. (1985). Filmpropaganda für die Vernichtung der Geisteskranken und Behinderten in "Dritten Reich". *Reform und Gewissen: "Euthanasie" im Dienst des Fortschritts* içinde, ed. Götz Aly, Berlin, Rotbuch.

Rothe, W. (1979). *Taenzer und Taeter: Gestalten des Expressinonismus*. Frankfurt: Vittorio Klostermann.

Schneider, J. (2016). *Einführung in die Roman-Analyse*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt.

Schon, P. M. (1966). Das literarische Porträt im französischen Mittelalter. *Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen* içinde, S. 202, 241-263.

Schriner, K. (2001). A Disability Studies Perspective on Employment Issues and Policies for Disabled People An International View. *Handbook of Disability Studies* içinde, der. G. R. Albrecht, K. D. Selman ve M. Bury, Londra, Sage, s. 642-662.

Schutze-Naumburg, P. (1938). *Kunst und Rasse*. 3. Basım, Münih: Lehmann.

Schütrumpf, E. (1970). Die Bedeutung des Wortes 'ethos' in der Poetik des Aristoteles, Münih.

Shakespeare, T. (1997). Cultural Representation of Disabled People: Dustbins of Disavowals?. *Disability Studies: Past, Present and Future* içinde, der. L. Barton ve M. Oliver, 217-236, Leeds: Disability Press.

Shakespeare, T. (2006). Social Model of Disability. *Disability Studies Reader* içinde, der. Lennard J. Davis, Londra, Routledge, s. 197-204.

Shakespeare, T. ve Watson, N. (2001). Making the Difference: Disability, Politics, Recognition. *Handbook of Disability Studies* içinde, der. G. R. Albrecht, K. D. Selman ve M. Bury, Londra, Sage, s. 546-564.

Singer, P. (1991). On Being Silenced in Germany. *New York Review of Books* içinde, 15 Ağustos, 36-52.

Smith, A. (2018). *Ahlaki Duygular Kuramı*. (Çev. Kızılay, D.) Pinhan Yayıncılık, İstanbul.

Smith, N. (1984). *Uneven Development*. Oxford: Blackwell.

Soja, E. (1989). *Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Social Theory*. Londra, Verso.

Sorguç, K. (2019). *Eine Komparatistische Untersuchung des Motivs der „Grossen Mutter“ im Drama des 20. Jahrhunderts: In Friedrich Dürrenmatts „Der Besuch Der Alten Dame“, Tennessee Williams‘ „Suddenly Last Summer“ Und Güngör Dilmens „Ben Anadolu“*. Hacettepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Stern, A. M. (2005). *Eugenic Nation. Faults and Frontiers of Better Breeding in Modern America*. University of California Press, London.

Stevick, P. (1988). *Roman Teorisi*. Çev. S. Kantarcıoğlu, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara.

Strelka, J. (1978). *Methodologie der Literaturwissenschaft*. Tübingen.

Şimşek, K. (2018). Osmanlı Devleti'nde Engelliler için Kullanılan Tabir, Lakap Ve Sıfatlar. *Belgi Dergisi*, Pamukkale Üniversitesi, Sayı 15, Kış 2018/1.

Tahir, K. (2002). *Köyün Kamburu*. Adam Yayınları, İstanbul.

Tekin, M. (2004). *Roman Sanatı 1. Romanın Unsurları*. Ötüken, İstanbul.

Tezel, N. (1971). *Türk Masalları 1*. Devlet Kitapları, Ankara.

Thomann, K. D. (1995). *Das behinderte Kind: "Krüppelfürsorge" und Orthopaedie in Deutschland, 1886-1920*. Gustav Fischer, Stuttgart.

Thomas, C. (2002). Disability Theory: Key Ideas, Issues and Thinkers. *Disability studies today* içinde, der. C. Barnes, M. Oliver, & L. Barton, Polity Press, Cambridge, s. 38-57.

T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı (2002). *Toplum Özürlüleri Nasıl Anlıyor*. Ankara.

Todorov, T. (2016). *Yazın Kuramı. Rus Biçimcilerinin Metinleri*. Çev. Mehmet Rifat, Sema Rifat. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Toller, E. (1961). *Die Wandlung. Prosa Briefe Dramen Gedichte* içinde, Rowohlt, Reinbeck.

Toller, E. (1993). *Hinkemann*. Stuttgart: Reclam.

Topliss, E. (1979). *Provision for Disabled*. 2. Baskı, Oxford: Blackwell.

Topliss, E. ve Gould, B. (1981). *A Charter for Disabled*, Oxford: Basil Blackwell and Martin Roberston.

Toptaş, H. A. (2014). *Gölgesizler*. İletişim Yayınları, İstanbul.

Toptaş, H. A. (2014). *Sonsuzluğa Nokta*. İletişim Yayınları, İstanbul.

Toynbee, A. (1949). *A Study of History*. Vol. I-VI., Oxford University Press, Londra.

Tervooren, A. (2003). Einleitung, in: LUTZ, Petra u.a. (Hg.), *Der [im-]perfekte Mensch. Metamorphosen von Normalität und Abweichung*, Köln.

Treoloar, L . (2013). *Engellilik, Dini İnançlar ve Kilise: Engelli Yetişkinlerin ve Aile Bireylerinin Deneyimleri*. Çev. Mehmet Bahçekapılı, *Journal of Istanbul University Faculty of Theology* , 0 (27) , 211-230.

Ünal, B. (2018). *The Development of Disability Pride Through Challenging Internalized Idealist and Ableist Norms in Turkish Society: A Grounded Theory Study*. Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

Vaihinger, H. (1922). *Die Philosophie des Als Ob*. Verlag von Felix Meiner, Leipzig.

Walker, A. (1997). Introduction: The Strategy of Inequality. *Britain Divided: The Growth of Social Exclusion in the 1980s and 1990s* içinde, der. A. Walker and C. Walker. London: Child Poverty Action Group.

Wenger, Ch. N. (1935). An Introduction to the Aesthetics of Literary Portraiture. *Publications of the Modern Language Association of America* 50 içinde, s. 615 – 629.

Werner, E. (1935). *Das Literarische Portraet in frankreich im 18. Jahrhundert. Ein Beitrag zur Geschichte des Literarischen Portraets*. Leipzig.

Whalen, R. (1984). *Bitter Wounds: German Victims of the Great War, 1914-1939*. Ithaca: Cornell University Press.

Williams, J. M. (1999). And Here's the Pitch: Madison Avenue Discovers the "Invisible Consumer". *WE Magazine* içinde, sayı Temmuz/Ağustos, s. 28-31.

Willingham, B. (2006). *Fables 1001 Nights of Snowfall*. DC, New York.

Wilpert, G. (1989). *Sachwörterbuch der Literatur*. 7. Basım, Stuttgart.

Wittgenstein, L. (1922). *Tractatus Logico-Philosophicus*. Edinburgh Press, Edinburgh.

Yetkin, S. (1967). *Edebiyatta Akımlar*. Remzi Kitabevi, İstanbul.

Young, J. (2005). *The Subject of Disability in Children's Literature in the United States*. Doktora tezi, The university of San Francisco.

Zweig, S. (2004). *Ungeduld des Herzens*. Fischer Taschenbuch Verlag. Frankfurt/M.

Zweig, S. (2014). *Sabırsız Yürek*. Çev. Çiğdem Öztekin, Can Yayınları, İstanbul.

İnternet Kaynakları

<http://www.who.int/topics/disabilities/en/>

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090714-1.htm>

<http://www.yok.gov.tr/documents/10279/29816/%C3%96z%C3%BCr1%C3%BCler+Kanunu/86fb7d2c-844e-4a99-826a-4fc5386f11ac>

http://www.gesetze-im-internet.de/sgb_9/_2.html

http://www.derwesten.de/region/rhein_ruhr/vom-kruempel-zum-mensch-mit-behinderung-id4380363.html

<https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Gesundheit/Behinderte-Menschen/Tabellen/geschlecht-behinderung.html>

<https://theartstack.com/artist/otto-dix/streichholzhandler>

https://www.lexikon-drittes-reich.de/Nationalsozialistische_Kriegsopferversorgung

<https://shop.kriegcards.com/SO-WAR-SA-BY-ELK-EBER-2770.htm>

<http://www.suche-briefmarken.de/marken/ddr/ddr79048.html>

<http://www.suche-briefmarken.de/marken/ddr/ddr79049.html>

Doppelte Wut nach dem Krückenschlag auf den Preasidenten, Kölner Stadtanzeiger, June 19, 1981.

Zucht und deutsche Ordnung, Der Spiegel, September 27, 1999, 316.

<http://lugatim.com/s/AZEP>

Ek 1: ETİK KURUL MUAFİYET FORMU

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU</p>	
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ Alman Dili ve Edebiyatı ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI</p>	
Tarih: .../.../.....	
<p>Tez Başlığı: TÜRK VE ALMAN EDEBİYATINDAN SEÇİLEN ESERLERDE ENGELLİ KAREKTERLERİN SUNULUŞ BİÇİMLERİ (KEMEL TAHİR-KÖYÜN KAMBURU, HASAN ALİ TOPBAŞ-SONSUZLUĞA NOKTA, STEFAN ZWEIG-UNGEDULD DES HERZENS VE GÜNTER GRASS-BLECHTROMMEL)</p>	
<p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır. 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmaması gerekmektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. 	
<p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurulları ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p>	
<p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p>	
<p>12.09.2019 Özgül</p>	
Tarih ve İmza	
Adı Soyadı:	ÖZGÜL SEZER
Öğrenci No:	211129850
Anabilim Dalı:	ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI
Programı:	ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI
Statusü:	☐ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☒ Bütünlüklü Doktora
<p>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</p>	
 (Unvan, Ad Soyad, İmza)	
<p>Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr</p>	

Telefon: 0-312-2976860

Faks: 0-3122992147

E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
..... DEPARTMENT**

Date:/..../.....

Thesis Title: Tez Başı: TÜRK VE ALMAN EDEBİYATINDAN SEÇİLEN ESERLERDE ENGELLİ KAREKTERLERİN SUNULUŞ DİÇİMLERİ (KEMEL TAHİR-KÖYÜN KAMBURU, HASAN ALI TOPBAŞ-SONSUZLUĞA NOKTA, STEFAN ZWEIF-UNGEDULD DES HERZENS VE GÜNTER GRASS-BLECHTROMM EL)

My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

12.09.2019

Date and Signature

Name Surname: ÖZGÜL SEZER
Student No: 111129850
Department: ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI
Program: ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI
Status: MA Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

(Title, Name Surname, Signature)

Ek 2: ORJİNALLİK RAPORU

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 04.02.2019</p> <p>Tez Başlığı : TÜRK VE ALMAN EDEBİYATINDA ENGELLİ KARAKTERLERİN SUNULUŞ BİÇİMLERİ</p> <p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 278 sayfalık kısmına ilişkin, 26.08.2019. tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orjinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 15'tir.</p> <p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- ☐ Kaynakça hariç 3- ☐ Alıntılar hariç 4- ☒ Alıntılar dâhil 5- ☐ 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç <p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orjinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'na inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;"> Adı Soyadı: ÖZGÖL SEZER Öğrenci No: N11129850 Anabilim Dalı: ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI ABD Programı: DİL BİLİM Statüsü: ☐ Doktora ☒ Bitirilmiş Dr. </p>
<p>DANIŞMAN ONAYI</p> <p style="text-align: center;">UYGUNDUR.</p> <p style="text-align: center;"> Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM </p>

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
Ph.D. DISSERTATION ORIGINALITY REPORT

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
GERMAN LANGUAGE AND LITERATURE DEPARTMENT

Date: 01/01/2019

Thesis Title: Representation of People with Disabilities in German and Turkish Literature

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 26/08/2019 for the total of 278 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 15 %.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Quotes included
5. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature

Name Surname: ÖZGÜL SEZER
Student No: N11229850
Department: GERMAN LANGUAGE AND LITERATURE
Program: LINGUISTICS
Status: Ph.D. Combined MA / Ph.D.

ADVISOR APPROVAL

APPROVED

Prof. Dr. Musa Yağar SAĞLAM